

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1935

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1936

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
1. Εὐεργέται	γ'
2. Διοικητικὸν Συμβούλιον	ε'
3. Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	ζ' — θ'
4. Τακτικοὶ ἑταῖροι	ια' — ιε'
5. Γενικὴ ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων . .	1 — 27
6. Ἀνασκαφὴ ἐν Καλαμίτῃ Καβάλας ὑπὸ Γ. Μπακαλάκη . . .	29 — 42
7. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν ἄνω Μακεδονίᾳ ὑπὸ Ἀντ. Κερα- μοπούλλου	42 — 51
8. Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Γεωρ. Σωτηρίου	52 — 69
9. Ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀχαΐᾳ ὑπὸ Ν. Κυπαρίσση	70 — 71
10. Ἀνασκαφὴ Ἐλευσίνος ὑπὸ Α. Κουρουνιώτη	71 — 72
11. Ἀνασκαφὴ Σικυῶνος ὑπὸ Ἀναστ. Κ. Ὁρλάνδου	73 — 83
12. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Μαραθῶνι ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου . .	84 — 158
13. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Καστέλλῳ Πειραιῶς ὑπὸ Ἰωάν. Θρεψιάδου	159 — 195
14. Ἀνασκαφαὶ ἐν Κρήτῃ ὑπὸ Σπ. Μαρινάτου (Ἀμνισὸς-Δρῆρος- Ἀρκαλοχώρι)	196 — 220
15. Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1935	221 — 224
16. Συνέλευσις τῶν Ἑταίρων	225
17. Ἐκθεσις ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς	226 — 229
18. Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ 1935	230 — 231
19. Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας	232 — 234
20. Κίνησις φωτογραφιῶν καὶ φωτογρ. δελταρίων τῆς Ἑταιρείας	236 — 238
21. Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	239 — 242

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ, ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
BENIAMIN ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
Α. Ε. Η. ΓΟΕΚΟΡ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1933-1935

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β΄.

Α΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Β. Υ. Ο ΠΡΙΓΚΙΨ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Β΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΒΛΑΣΤΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ

(ΙΑΚΩΒΟΣ ΧΑΡ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ †4/3/34)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΚΩΝΣΤ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

(ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ † 28/7/33)

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΑΛΑΝΟΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

(ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ † 27/6/33)

ΦΙΛΩΤΑΣ ΠΑΠΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Ρουμανίας Κάρολος.

Ἡ Α.Β.Υ. ὁ προῖγκιπ Διάδοχος τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος. Ἀθῆναι.

James Gordon Bennett.—New York.

Erich Bethe.—Leipzig O 24, Gletscherstr. 33.

Robert de Billy.—France.

F. W. von Bissing.—Oberaudorf a. Inn (Bayern).

Carl William Blegen.—Cincinnati, Ohio, U.S.A.—Ἀθῆναι, Πλουτάρχου 9.

Max. Bonnet.—Montpellier. Villa aux Roses (Pierre Rouge).

R. C. Bosanquet.—Alnwich, Northumberland.

Alfred Brueckner. Berlin - Friedenau, Rubensstr. 40.

Eberhard Bruck.—Frankfurt, Niedenau 49 II.

Ernst Buschor.—München, Archäol. Seminar d. Univers.

Edward Capps.—Princeton, University U. S. A.

Rhys Carpenter.—Bryn Mawr, Penna U. S. A.

J. Chamonard.—Paris, XVe, square du Croisic.

Ἰωσήφ Χατζιδάκης.—Ἡράκλειον (Κρήτης)—Μῆλος.

Paul Collinet.—Faculté de Droit, 26, rue Vavin Paris, VIe.

Ludwig Curtius.—Roma 25, Via Sardegna 79.

R. M. Dawkins.—Plas Dulas, Llandulas N. Wales.

Prince Demidoff.—Ἀθῆναι. Λεωφόρος Βασιλ. Σοφίας 55.

Charles Diehl.—Paris, XVIIe. 72, aven. Wagram.

Wilhelm Dörpfeld.—Berlin - Lichterfelde I. Hortensienstr. 49.

Ἀθῆναι - Φειδίου 1.

Βίκτωρ Δούσμανης.—Ἀθῆναι, Μενάνδρου 35.

Hans Dragendorff.—Universität. Freiburg i. Br. Johann - v. -
Weerth - Str. 4.

Engelbert Drerup.—Nijmegen. Holland. Universität. St. Anna-
straat 149.

Sam Eitrem.—Oslo. Gimle Terrasse 3.

Adolf Erman.—Berlin - Dahlem, Peter Lennéstrasse 22.

Sir Arthur Evans.—Youldbury Berks, near Oxford. England.

Ernst Fabricius.—Freiburg i. Br., Goethestrasse 44.

Giannino Ferrari.—Padova - Università.

Roy Flickinger.—Jowa City. University - U. S. America.

Ernest Gardner.—London, University College.

- Percy Gardner.**—Oxford. Canterbury Road 12.
Ὁ Παναγ. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος.
Earl Granville.—England.
Rudolf Heberdey.—Graz, Mandellstrasse 26.
Edouard Herriot.—Lyon-Mairie de Lyon.
Paul Herrmann.—Dresden - A, Franklinstr. 21. († 30 - 8 - 1935).
B. Hodge Hill.—Ἀθῆναι, ὁδὸς Πλουτάρχου 9.
Fr. Hiller von Gaertringen.—Berlin-Westend, Ebereschenallee 11.
André Joubin.—Paris, VIe, 3 rue Michelet.
Walter Judeich.—Jena, Beethovenstr. 30.
Georg Karo.—München-Agnesstr. 4 III.
Paul Koschaker.—Berlin-Grunewald Winklerstr. 13.
Sir Frederic George Kenyon.—London. British Museum.
Otto Kern.—Halle a. d. Saale, Friedenstr. 23.
Johannes Kirchner.—Berlin - Friedenau, Sponholzstr. 24.
Ὁ Σ. Μητροπολίτης Σάρδεων Κλεόβουλος. Κων/πολις.
Hubert Knackfuss.—München. Franz Josefstr. 28 III 1.
Π. Κουντουριώτης.—Ἀθῆναι, Ὁδὸς Ἡρώδου Ἀττικοῦ. († 22 - 8 - 1935).
Philippe Legrand.—Lyon, 15 r. de la Chappe, Bourges.
Emanuel Loewy.—Wien II/I, Untere Donaustr. 29.
G. A. Macmillan.—London. W.-C. St Martin's Street.
Lucien Magne.—Paris. Rue de l'Oratoire du Louvre 6.
Rev. J. P. Mahaffy.—Dublin (Ireland). Provost of Trinity College.
G. Mendel.—Paris. av. de l'Observatoire 11.
William Miller.—Ἀθῆναι. Ὁδὸς Βησσαρίωνος 10.
Gabriel Millet.—Paris. 6, av. Paul Appell.
John Myres.—Oxford, 9 Claredon Villas New College.
Charles Nizet.—Paris. 7 Avenue de Bréteuil.
Biagio Pace.—Roma. Camera dei Deputati.
Ettore Pais.—Roma. 5, Via Nicola Fabrizi 8.
R. Paribeni.—Roma. Via dei prefetti 22.
Paul Perdrizet.—Strasbourg. Université.
Luigi A. Pernier.—Florenz. Via Cinque Giornate 6.
Axel Persson.—Uppsala. Sturegatan 13.
Giulio de Petra.—Napoli—Pallonete. Via S. Chiara 32.
Ernst Pfuhl.—Basel. Schönbeinstrasse 42.
Alfred Philippson.—Bonn, Königstrasse 1.
Charles Picard.—Paris, VIe 16 Av. de l'Observatoire.
Νικόλαος Πολίτης.—Paris, XVIe, 17, rue Aug. Vacquerie.

- Camillo Praschniker.**—Wien I, Universität.
A. von Premerstein.—Marburg a. d. Lahn, Deutschhausstr. 28.
Karl Purgold.—Gotha. Reinhardtsbrunnenstr 43. († 6-2-1935)
G. Radet.—Bordeaux. 9bis Rue de Cheverus.
Sir W. M. Ramsay.—Edinburgh, Bournemouth 32 Wentworth Ave.
C. Ricci.—Roma I, Piazza Venezia 11. († 16-6-1934).
La Comtesse de Riencourt.—Ἀθῆναι. Λεωφόρος Ἀμαλίας 34.
Giulio Rizzo.—Roma. 6, Via Ludovisi 46.
David Moore Robinson.—Baltimore. Md., Club Road 300.
Gerhart Rodenwaldt.—Berlin. Lichterfelde-West, Holbeinstr. 53.
Al. Rostowitz-bey.—Le Caire.
Pierre Roussel.—Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Ἀθῆναι.
Gaetano de Sanctis.—Università, Roma, Via Santa Chiara 61.
Rev. A. H. Sayce.—Edinburgh 8, Chalmers Crescent.
Hans Schrader.—Frankfurt a. M. Taunusplatz 18 1.
Alessandro Della Seta.—Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Ἀθῆναι.
Sir Cecil Smith.—London.
Antonio Sogliano.—Napoli. Via Carlo Altobelli 25.
Vittorio Spinazzola.—Napoli. Museo San Martino.
Mrs E. Arthur Strong.—Roma 22. Via Balbo 35.
Josef Strzygowski.—Wien. XIII/10, Würzburggasse 29.
Hidenaka Tanaka.—Κυότον Ἰαπωνίας. Πανεπιστήμιον.
Hermann Thiersch.—Göttingen, Merckelstr. 9/0.
Albert Trapman.—England.
Παναγῆς Τσαλδάρης—Ἀθῆναι.
Percy Ure.—Reading, England, University.
A. I. B. Wace.—Cambridge, Little St. Mary's Lane, Victoria and Albert Museum.
Otto Walter.—Oesterr. Archäolog. Institut. Athen. Α. Ἀλεξάνδρας 18.
Carl Watzinger.—Tübingen, Stanfenstr. 7.
Th. Wiegand.—Berlin - Dahlem, Peter-Lennéstr. 30.
Wilhelm Wilberg.—Wien. IV, Staufenstr 7.
Ulrich Wilcken.—Berlin-Charlottenburg 9, Nussbaumallee 24.
Adolph Wilhelm.—Wien IX. Wasagasse 8.
A. Willems.—Bruxelles. Université.
Paul Wolters.—München 13, Tengstr. 20/o 1.
Arthur Woodward.—Sheffield, 395 Fulwood Road.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Σημ. — Οί δι' άστερίσκου σημειούμενοι έταίροι είναι ισόβιοι.

1. Ἀβραμέας Εὐστράτιος.	30. Γεδεών Μανουήλ.
2. Ἀγγελόπουλος Γ. († 27-10-35).	31. * Γερογιάννης Κωνσταντῖνος.
3. Ἀγγελόπουλος Θεόδωρος.	32. Γεωργόπουλος Μελέτιος.
4. * Ἀδαμαντίου Ἀδαμάντιος.	33. Γιαννόπουλος Δημήτριος.
5. * Ἀθανασάκης Ἰωάννης.	34. * Γκίξης Βαρθολομαῖος.
6. † Ἀθηναγόρας Παραμυθίας.	35. Γουδῆς Δημήτριος.
7. * Αἰγινήτης Βασίλειος.	36. Γούσιος Κωνστ. († 15-12-1935).
8. Ἀλεξάκης Χαρίλαος.	37. Γροῦνδμαν Ἀχιλλεύς.
9. Ἀλεξόπουλος Νικόλαος.	38. Δέγλερης Ἀλέξανδρος.
10. Ἀλιβιζᾶτος Ἀμίλλας.	39. * Δεμερτζῆς Ἀλέξανδρος.
11. Ἀναγνωστόπουλος Γεώργιος.	40. Δέφνερ Μιχαήλ († 15-10-34).
12. Ἀναγνωστόπουλος Ἰωάννης.	41. * Δηλιγιάννης Ἐπαμεινώνδας.
13. Ἀναστασιάδης Ἀναστάσιος.	42. Δημητριάδης Δημήτριος.
14. Ἀxelός Ἰωάννης.	43. * Δημητριάδης Χρῖστος.
15. * Ἀποστολάκη Ἄννα.	44. Διαμαντοπούλου Ἀγνή.
16. Ἀποστολάκης Δημήτριος.	45. Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας.
17. Ἀποστολίδης Χρῆστος.	46. Διαμαντόπουλος Διονύσιος.
18. * Ἀρβανιτόπουλος Ἀπόστολος.	47. Διαμαντόπουλος Ἡρακλῆς.
19. Βαλάσης Θωμᾶς.	48. Δόσιος Κωνσταντῖνος.
20. Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.	49. * Dörpfeld Wilhelm.
21. Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	50. Δουκάκη Εὐανθία.
22. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος.	51. Δραγάτης Ἀθανάσιος Ἰ.
23. * Βιζουκίδης Περικλῆς.	52. Δραγούμης Φίλιππος Στ.
24. Βλαστός Μιχαήλ.	53. Δρόσος Ἰωάννης.
25. * Βολονάκης Μιχαήλ.	54. * Δυοβουνιώτης Γεώργιος.
26. * Βορέας Θεόφιλος.	55. * Δυοβουνιώτης Κωνσταντῖνος.
27. Βουγιούκας Γεώργιος.	56. Ἐμπεδοκλῆς Γρηγόριος.
28. Γαλανός Σπυρίδων.	57. * Ἐμπειρῖκος Μιχαήλ.
29. * Γαρδίκας Γεώργιος.	58. * Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος.

59. Ἐξαρχος Νικόλαος.	98. Καρούζου Παπασπυρίδου Σέμνη
60. Εὐαγγελίδης Δημήτριος.	99. Καρούζος Χρῖστος.
61. Εὐαγγελίδης Τρύφων.	100. * Καστόρχης Δημήτριος.
62. * Ζαΐμης Ἀλέξανδρος.	101. Κάτσανος Νικόλαος.
63. Ζαρίφης Γεώργιος.	102. Καψάλης Ἰωάννης.
64. * Ζέγγελης Κωνσταντῖνος.	103. * Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος.
65. * Ζηλήμων Ἀντώνιος.	104. Κοκόλης Σπυρίδων († 8-3-35).
66. Ζωγράφος Γεώργιος.	105. Κολλινιάτης Ἡλίας.
67. Ζωγράφος Κωνσταντῖνος.	106. Κολλινιάτης Σπυρίδων.
68. Ἡλιόπουλος Βασίλειος.	107. Κολοκοτσᾶς Εὐάγγελος.
69. Ἡλιόπουλος Παναγιώτης.	108. Κοσμόπουλλος Δημήτριος.
70. * Ἡλιόπουλος Χρ. († 11-10-35).	109. Κοτζιάς Νικόλαος.
71. * Θεοδωράκης Γεώργιος.	110. Κουγέας Σωκράτης.
72. † Θεόκλητος Καλαβρ.-Αἰγιαλείας.	111. Κούζης Ἀριστοτέλης.
73. Θεοφανείδης Βασίλειος.	112. Κουκουλῆς Φαίδων.
74. Θρεψιάδης Ἰωάννης.	113. * Κουμανούδης Πέτρος.
75. Ἰγγλέσης Σωτήριος.	114. * Κουρουνιώτης Κωνσταντῖνος.
76. Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.	115. Κρανιώτης Ἰωάννης.
77. * Καβαλλιεράτος Ἀννίνος Μιλτ.	116. Κρητικός Εὐάγγελος.
78. * Καζάζης Νεοκλῆς.	117. Κριεζῆς Ἀλέξανδρος.
79. Καλαποθάκης Δημήτριος.	118. Κριεζῆς Ἀνδρέας.
80. Καλιτσουνάκης Δημήτριος.	119. * Κριεζῆς Ἐμμανουήλ.
81. Καλιτσουνάκης Ἰωάννης.	120. Κριμπᾶς Ἀθανάσιος.
82. Καλογερίκου Μαρία.	121. Κριμπᾶς Βασίλειος.
83. Καλογερόπουλος Διονύσιος.	122. Κριμπᾶς Ἡλίας.
84. Καμπάνης Νικόλαος.	123. Κτενᾶς Κωνστ. († 21-1-35).
85. Κανελλόπουλος Παναγιώτης.	124. * Κυπαρίσσης Νικόλαος.
86. Καντᾶς Ἡλίας.	125. * Κύρης Μιχαήλ.
87. Καντιάνης Νικόλαος.	126. * Κυριαζῆς Σπυρίδων.
88. Καπερώνης Νικόλαος.	127. Κυριακὸς Ἰωάννης Π.
89. Καπρουλᾶς Γεώργιος.	128. Κωττάκης Λεωνίδα.
90. Καραγιαννόπουλος Γεώργιος.	129. Λαμπίνης Βασίλειος.
91. Καραθανάσης Δημήτριος.	130. Λάμπας Γεώργιος.
92. * Καραθεοδωρῆ Κωνσταντῖνος.	131. Λιβιεράτος Σπυρίδων.
93. Καράκαλος Νικόλαος.	132. Λιμπερόπουλος Παναγιώτης.
94. Καρανδρέας Ἀπόστολος.	133. * Λοβέρδος Σπυρίδων.
95. Καραχάλιος Θεμιστοκλῆς.	134. Λογοθέτης Κωνσταντῖνος.
96. * Καρκούλιας Ἡρακλῆς.	135. Λῶ Πειρουνάκη Αἰκατερίνη.
97. Καρόλου Νικόλαος.	136. Μαγιάσης Σωτήριος.

137. Μακαρόνας Χαράλαμπος.
138. Μακκᾶ Ξανθίππη Π.
139. * Μακκᾶς Δημήτριος.
140. * Μακκᾶς Νικόλαος († 26-11-35).
141. Μακρῆς Γεράσιμος.
142. * Μακρόπουλος Ἰωάννης.
143. * Μαλιτζῆς Κωνσταντῖνος.
144. * Μανέτας Ἰωάννης.
145. * Μαντζούφας Ἀνδρέας.
146. Μαντζούφας Γεώργιος.
147. Μαντούδης Μιχαήλ.
148. * Μανωλίδης Σωκράτης.
149. Μαργαρίτης Σπυρίδων.
150. Μαριδάκης Γεώργιος.
151. Μαρινᾶτος Σπυρίδων.
152. * Μακρόπουλος Βασίλειος.
153. Μαυρούλιας Ἰωάννης.
154. Μέγας Γεώργιος.
155. * Μερκούρης Σπυρίδων.
156. Μέρμηγκας Κωνσταντῖνος.
157. * Μεσολωρᾶς Ἰωάννης.
158. Μεσολωρᾶς Παναγιώτης.
159. Μηλιάδης Ἰωάννης.
160. * Μητσόπουλος Χρῖστος.
161. Μιχαηλίδης Μιχαήλ.
162. Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος.
163. Μπαλᾶνος Νικόλαος.
164. * Μπάρτ Γουλιέλμος.
165. Μπαχαρίας Στυλιανός.
166. * Μπενάκης Ἀντώνιος.
167. Μπένσης Βλαδίμηρος.
168. Μπέρτος Νικόλαος.
169. Μπουρνιᾶς Ἀντώνιος.
170. Μυλωνᾶς Γεώργιος.
171. * Νεγρεπόντης Μιλτιάδης.
172. Νικητόπουλος Ἀνδρέας.
173. * Νικολαΐδης Λουδοβίκος.
174. Νομικὸς Δημήτριος.
175. Νομικὸς Μᾶρκος.
176. Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας.
177. Οἰκονόμος Ἀλέξανδρος.
178. * Οἰκονόμος Γεώργιος Π.
179. Οἰκονόμου Ἀγγελος.
180. Οἰκονόμου Ἰωάννης.
181. Οἰκονόμου Μιχαήλ.
182. Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
183. * Παλαμᾶς Κωστής.
184. Πάλλας Δημήτριος.
185. Παμπούκας Ἀπόστολος.
186. * Παναγιωτόπουλος Ἀνδρέας.
187. Παναγιωτόπουλος Κων/τῖνος.
188. Παναγιωτόπουλος Μιχαήλ.
189. Πανταζῆς Παναγιώτης.
190. * Παντελίδης Ἐμμανουήλ.
191. Παντελίδης Χρῖστος.
192. Παπαγεωργίου Φιλώτας.
193. Παπαδάκης Κωνσταντῖνος.
194. * Παπαδάκης Νικόλαος.
195. Παπαδημητρίου Ἰωάννης.
196. Παπαδόπουλος Θωμᾶς.
197. Παπάζογλου Γεώργιος.
198. Παπαηλιοῦ Χαράλαμπος.
199. Παπαθανασίου Πάνος.
200. Παπαῖωάννου Γεώργιος.
201. Παπαῖωάννου Ἰωάννης.
202. Παπαῖωάννου Κωνσταντῖνος.
203. Παπαῖωάννου Πάνος.
204. Παπακωνσταντίνου Κ. Δ.
205. Παπαμιχαήλ Γρηγόριος.
206. * Παπαναστασίου Ἀλέξανδρος.
207. Παπαναστασίου Σπυρίδων.
208. * Παπανδρέου Γεώργιος.
209. Παπανδρέου Πάνος.
210. Παπαντανίου Ἀπόστολος.
211. Παπαντωνόπουλος Νικόλαος.
212. * Παπαστράτος Ἐπαμεινώνδας.
213. * Παπαστράτος Ἰωάννης.
214. * Παπαστράτος Σωτήριος.

215. Παπαφλέσσας Γρηγόριος.	254. Σαδούκας Χρῖστος.
216. Παπαφλέσσας Ἰωάννης.	255. Σακελλαρίου Γεώργιος.
217. Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος.	256. Σαρσέντης Λυκοῦργος.
218. * Παπαφράγκος Στάμος.	257. Σάρρος Δημήτριος.
219. Παράσχος Γεώργιος.	258. Σάρρου Αἰμιλία.
220. * Πατσουράκος Ἰωάννης.	259. Σεργόπουλος Ἰωάννης.
221. Παχνός Ἀλέξανδρος.	260. Σκάσσης Ἑρρίκος.
222. Πεζόπουλος Ἐμμανουήλ.	261. Σκάσσης Θωμάς.
223. * Πελεκίδης Εὐστράτιος.	262. * Σκλαβοῦνος Γεώργιος.
224. Πεσματζόγλου Γεώργιος.	263. Σκοτίδας Εὐάγγελος.
225. Πετιμεζᾶς Θρασύβουλος.	264. * Σκουζὲς Ἀλέξανδρος.
226. Πετρακόπουλος Θεόδωρος.	265. * Σκοῦφος Θεόδωρος.
227. Πετροκόκκινος Δημήτριος.	266. Σούλης Γεώργιος.
228. Πετρόπουλος Γεώργιος.	267. * Σοφούλης Θεμιστοκλῆς.
229. Πίστης Νικόλαος.	268. Σπυρόπουλος Παναγιώτης.
230. * Πιτίδης Μιχαήλ.	269. Σταθακόπουλος Παναγιώτης.
231. Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος.	270. Σταθαῖτος Ἀντώνιος.
232. * Πολίτης Νικόλαος.	271. * Σταμελλᾶτος Γεώργιος.
233. * Πολυγένης Κωνστ. († 25-7-35).	272. Στάμος Ἰωάννης.
234. Πολυχρονιάδης Κωνσταντῖνος	273. Σταυρόπουλος Ἀγγελος.
235. Πορτοκάλης Ἀλέξανδρος.	274. Σταυρόπουλος Κωνσταντῖνος.
236. Πουλίτσας Παναγιώτης.	275. Σταυρόπουλος Σπυρίδων.
237. Πουλόπουλος Ἀπόστολος.	276. Σταυρόπουλος Φοῖβος.
238. * Πουρῆς Μιλτιάδης.	277. * Στεργιόπουλος Δημήτριος.
239. Πρινάρης Κίμων.	278. * Στεφανόπουλος Ἀνδρέας.
240. * Πῶπ Γεώργιος.	279. * Στρέϊτ Γεώργιος.
241. * Ραγκαβῆς Ἀλέξανδρος.	280. Συκουτρῆς Ἰωάννης.
242. * Ρακτιβάν Κωνστ. († 21-5-35).	281. Σφήκας Δημήτριος.
243. * Ράλλης Γεώργιος.	282. * Σωτηριάδης Γεώργιος.
244. * Ράλλης Κωνσταντῖνος.	283. Σωτηρίου Γεώργιος Α.
245. * Ρεδιάδης Περικλῆς.	284. Τεγοπούλου Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα
246. Ρινόπουλος Μιχαήλ.	285. Τεγόπουλος Στυλιανός.
247. Ροζάκης Σταματίος.	286. Τζηρὸς Κωνσταντῖνος.
248. Ρουμπάνης Γεώργιος.	287. Τραυλὸς Ἰωάννης.
249. Ρούνιος Κωνσταντῖνος.	288. * Τριανταφυλλάκος Νικόλαος.
250. Ροῦφος Κανακάρης Λουκάς.	289. Τριανταφυλλίδης Περικλῆς.
251. Ρωμαΐδης Ἰωάννης.	290. * Τρικουπῆς Σπυρίδων Κ.
252. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος.	291. Τσακαλῶτος Ἀθανάσιος.
253. * Ρωμᾶνος Ἀθῶς.	292. Τσακαλῶτος Πολύβιος.

293. * Τσιπούρας Δημήτριος.	304. Χαριτάκης Γεώργιος.
294. Τσόχας Γεώργιος.	305. Χαρίτος Ἰωάννης.
295. * Fabricius Ernst.	306. * Χατζάκος Ματθαῖος.
296. * Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος.	307. * Χατζῆς Ἀντώνιος Χ.
297. Φιλιππίδης Λεωνίδας.	308. * Χατζιδάκις Γεώργιος.
298. * Φίλων Ἀλέξανδρος.	309. Χόνδρος Δημήτριος.
299. Φῖξ Ἰωάννης Καρόλου.	310. Χοστέβας Δημόφιλος.
300. Φουντούλης Δημήτριος.	311. Χουδαβερδόγλους Σοφοκλῆς.
301. Φουρίκης Πέτρος.	312. Χριστίδης Δημήτριος.
302. Φωτόπουλος Δημήτριος.	313. Χριστόπουλος Μιχαήλ.
303. * Χαβιαράς Νικήτας.	314. Χρυσούλης Γκίκας.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935

ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗ 1^Η ΜΑΡΤΙΟΥ 1936

ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Μεγαλειότατε,

Πρὶν λογοδοτήσῃ τὸ Συμβούλιον αἰσθάνεται ζωηρῶς τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως ἐκφράσῃ μετὰ πάσης εὐλαβείας τὴν εἰλικρινῇ αὐτοῦ χαρὰν καὶ εὐγνωμοσύνην, διότι κατὰ τὴν σημερινὴν γενικὴν τῶν ἐταίρων συνέλευσιν ἠυδόκησε νὰ παραστῇ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, τακτικὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Πρόεδρος, ἀναλαμβάνων οὕτω καὶ πάλιν τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου καθιδρύματος τῆς πατρίδος ἡμῶν.

Ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ θανάτου κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1935 περιλαμβάνει πλείονας ἐπιφανεῖς συναγωνιστάς, εἰς τὴν μνήμην τῶν ὁποίων τελοῦμεν κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἡμέραν εὐλαβὲς μνημόσυνον εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν πρὸς τὸν κοινὸν σκοπὸν καὶ ὡς ἀφορμὴν ἐνισχύσεως τῶν ἐπιζώντων ἐκ τοῦ παραδείγματος ἐκείνων.

Ὁ Ἀντώνιος von Premierstein, διαπρεπὴς ἱστορικὸς καὶ ἐπιγραφικὸς, ἀπέθανεν ὡς τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μαρβούργου, μνημονεύομεν δὲ αὐτοῦ ἰδίᾳ δι' ὅσας ἐμβριθεῖς μελέτας ἐπετέλεσεν ἐν Ἑλλάδι ὡς διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Αὐστριακῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς,

ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ προσήνειαν καὶ τὸν ἀγνότατον φιλελληνισμόν, τὸν ὅποιον διετήρησεν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἀμείωτον δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς.

Ὁ Παῦλος Herrmann ὑπῆρξεν ἐπιφανὲς ἀρχαιολόγος καὶ ἄξιος διάδοχος τοῦ πολλοῦ Γεωργίου Treu ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ Albertinum τῆς Δρέσδης.

Ἐκτὸς πολλῶν αὐτοῦ ἀρχαιολογικῶν πραγματειῶν σπουδαιότητι διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας εἶναι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσα μνημειώδης σειρὰ τῶν «Μνημείων τῆς ζωγραφικῆς», τὸ πρῶτον ἀξιόλογον βοήθημα τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας ζωγραφικῆς.

Ὁ ἔνδοξος Ναύαρχος Παῦλος Κουντουριώτης ἦτο ἐπίτιμος ἡμῶν ἐταῖρος ἀφ' ὅτου καθηγίασε τὰ ὕδατα τῆς Ἑλλης καὶ τῆς Δήμου διὰ τῆς μεγάλης του νίκης. Τὸ ὄνομά του συνεχίζον τὴν μεγαλόνυμον οἰκογενειακὴν του παράδοσιν θὰ ἀναμνησκη πάντοτε οὐχὶ μόνον χρυσᾶς σελίδας τῆς ναυτικῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην ἐκείνην περίοδον, καθ' ἣν ἡνωμένη καὶ ὁμονοοῦσα ἐθαυματούργησεν ἡ Ἑλλάς. Μέγιστον δίδαγμα καὶ διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον τῆς χώρας ταύτης.

Ὁ Κωνσταντῖνος Κτενᾶς ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καταλείπων ἐδραϊὰν καὶ εὐρείαν τὴν ἐπιστημονικὴν του φήμην.

Μετ' ὀλίγους μῆνας ἐξέλιπον διαπρεπέστατοι ὡσαύτως ἐπιστήμονες καὶ Ἑλληνες, ὁ Κωνσταντῖνος Ρακτιβὰν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Πολυγένης, ὧν ὁ δεύτερος ἐχρημάτισε καὶ σύμβουλος καὶ πρόεδρος τῶν συνελεύσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Οὐχὶ πολὺ μετὰ τούτους ἐξέλιπε καὶ ἄλλος ἐπιφανὲς ἐπιστήμων καὶ πατριώτης, ὁ γηραιὸς διδάσκαλος πολλῶν γενεῶν νομικῶν Γεώργιος Ἀγγελόπουλος, μετὰ πολλῆς στοργῆς παρακολουθήσας πάντοτε τὸ ἔργον ἡμῶν.

Εἰς τὴν αὐτὴν χορείαν ἀνήκει καὶ ὁ ἀείμνηστος Νικόλαος Μακκᾶς.

Βαθεῖαν ὡσαύτως λύπην ἐνεποίησεν εἰς ἡμᾶς ὁ θάνατος τῶν παλαιῶν καὶ πιστῶν ἡμῶν ἐταίρων, τοῦ χημικοῦ Σπυρίδωνος Κοκκόλη καὶ τοῦ Κ. Γουσίου ὡς καὶ τοῦ ἀρχαιολογοῦντος Χρήστου Ἡλιοπούλου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐνεργότερον μετέσχευ ἄλλοτε τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρείας.

Τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1935 ὑπῆρξε τὸ ἑξῆς:

1. Ἐπὶ τῆς μικρᾶς χερσονήσου τῆς περικλειούσης ἀπὸ νότου τὸν λιμένα τῆς Μουνιχίας καὶ φερούσης ἄλλοτε τὴν ἔπαυλιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου ἐξετελέσθησαν σκαφικαὶ ἔρευναι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γραμματέως καὶ τὴν οὐσιαστικὴν συνεργασίαν τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Θρεψιάδου. Τὴν δαπάνην κατέβαλε κατὰ μέγιστον μέρος τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ἐνίσχυσε δὲ οἰκονομικῶς τὴν ἐργασίαν καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

Ἀφορμὴν πρὸς τὴν ἐργασίαν ταύτην παρέσχευ ὁ διακεκριμένος ποιητὴς κ. Ἀλέξανδρος Φωτιάδης, ὅστις ἐπέδειξε σειρὰν ὀστράκων προερχομένων ἐκ τοῦ τόπου καὶ προκαλούντων πρὸς ἔρευναν.

Ἡ ἐκποίησις τῆς ιδιοκτησίας Κουμουνδούρου καὶ ἡ ἀγορὰ τῆς περιοχῆς ὑπὸ τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου τῆς Ἑλλάδος, ὅστις κατεδάφισας τὴν παλαιὰν ἔπαυλιν ἡτοιμάζετο νὰ ἀνεγείρῃ τὸ νέον Κεντρικὸν αὐτοῦ οἰκοδόμημα, παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν, ὅπως ἐκτελέσῃ ἔρευναν, ἡ ὁποία ἀπέδωκεν ἀξιολογώτατα ἀποτελέσματα. Μολονότι δὲ ἡ ἐργασία ὤφειλε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου, ἦτο δὲ ἐπόμενο νὰ προσκόπη ἐνίστε, ὀφείλομεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐντεῦθεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Ναυτικὸν Ὁμιλον διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς διηυκόλυνε τὰς σκαφικὰς ταύτας ἐρεῦνας. Τὰ ἐνδιαφέροντα τοπογραφικὰ πορίσματα τῆς ἀνασκαφῆς προσδίδουν σταθερὰν ἱστορι-

κὴν αἵγλην εἰς τὸν τόπον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ναυτικὸς Ὅμιλος ἠϋτύχησε νὰ ἰδρῶσῃ τὴν ἔδραν αὐτοῦ, δὲν θὰ εἶναι δὲ πλέον τυχαία ἡ σύμπτωσις νὰ ἔχῃ πρόεδρον τὸν ἀντιπρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τοῦ κ. Ἀλέξ. Φωτιάδου τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἦτο εὐλόγως ἐξαιρετικόν, ἡ δὲ παρουσία του ἀδιάλειπτος.

Αἱ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νῦν ἀνηγέρθη τὸ νέον οἰκοδόμημα, ἄλλοτε δὲ εὗρίσκετο ἡ ἔπαυλις, γενόμεναι παρατηρήσεις δὲν ἐβεβαίωσαν οὐδὲν λείψανον ἀρχαίου κτίσματος. Κατὰ τὴν Δ κλιτὺν τοῦ λόφου ἀπεκαλύφθη, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, κυκλοτερεὲς τεῖχος ἐκ μεγάλων καλῶς κατειργασμένων λίθων τῆς Πειραϊκῆς Ἀκτῆς, παρέχον τὴν ἐντύπωσιν πύργου, πιθανῶς δὲ μᾶλλον ἀντρευματικὸν ὀχυρωματικὸν τοῦ λόφου, περιέχον ἐσωτερικῶς γόμωσιν ἐκ χωμάτων καὶ λίθων. Τὸ τεῖχος φαίνεται ἀνῆκον εἰς τὸν 5^{ον} ἀκόμη π. Χ. αἰῶνα. Ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων προέρχεται εὐρὺ ἐρευματικὸν περίβλημα ἐξ ἀκατεργάστων ὀρθογωνίων Πειραϊκοῦ λίθου δόμων, κατασκευασθὲν ἐκεῖ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ τείχους κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἦτο εὐκολωτέρα ἡ προσβολὴ ἀπὸ ξηρᾶς.

Εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ τεῖχος ὑψοῦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑψηλότερον, ἀσφαλῶς δὲ καὶ ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑψιπέδου, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἦτο προωρισμένον διὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἱερὸν τῆς ὀχυρωμένης χερσονήσου.

Ἡ ἐνίσχυσις αὕτη τοῦ τείχους πρὸς τὴν ἀπὸ δυσμῶν πρόσβασιν τοῦ φρουρίου εἶναι προφανὲς ὅτι κατέστησε καὶ εὐρύτερον τὸ ἀνώτατον ὑψίπεδον τοῦ λόφου.

Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου τούτου ἐπιπέδου τῆς χερσονήσου τῆς Καστέλλας τῆς φερούσης τὴν προσωνυμίαν τοῦ Κουμουνδούρου εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐδέν, ὥς εἶπον, παρετηρήθη κτίσμα ἀρχαῖον, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐξηφανίσθησαν τὰ ἔχνη διὰ τῆς γενομένης ἐκεῖ παλαιότερας οἰκοδομίας. Ὅφειλομεν ὁμῶς νὰ σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ἱστοῦ τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου εὐρέθη-

σαν ἐν τῷ λάκκῳ ὕστατα γεωμετρικὰ εἰδῶλια. Ἡ ἔνδειξις εἶναι σημαντική.

Πρὸς νότον τοῦ ὑψιπέδου τούτου ὁ βράχος πίπτει ἀποτόμως πρὸς ἱκανὸν βάθος καὶ σχηματίζεται δευτέρα πλατεῖα κατὰ τι κατωφερῆς, ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς ὁποίας ὑψοῦντο δύο βραχῶδεις ὀξυκόρυφοι ἐξάρσεις. Ἡ πλατεῖα αὕτη εἶχεν ἱκανήν, ὥς ἐφαίνετο, ἐπίχωσιν καὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐνομίσαμεν ἐνδεικνυομένην τὴν δοκιμαστικὴν σκαφήν. Ἡ ἀνοιχθεῖσα τάφρος, ἥ ὁποία κατόπιν ἔφθασε μέχρι βάθους 3.50 μέτρων, παρέσχεν εὐθὺς ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων αὐτῆς στρωμάτων πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων, τεμαχίων εἰδωλίων πηλίνων καὶ τεμαχίων μαρμάρων, τῶν ὁποίων τινὰ καὶ ἐνεπίγραφα. Τὰ εὐρήματα ταῦτα ἀνῆκον εἰς μακρὰν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῶν πρωϊμῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μέχρι τῶν ὑστέρων Ἑλληνιστικῶν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ σκαφή προέβαινεν εἰς βάθος ἐφάνησαν σποραδικὰ τεμάχια γεωμετρικῶν ἀγγείων, ἕως οὗ κατὰ τὸν πυθμένα περίπου τῆς τάφρου ἐπεκράτουν τὰ γεωμετρικὰ τεμάχια εἰς στρῶμα 0.70 - 0.80.

Κατὰ τὸ βαθύτατον ἐκεῖνο σημεῖον τῆς σκαφῆς, ὅτε πλέον τὰ χῶματα ἦσαν καθαρὰ, ἀνευρέθη σημαντικὸν τεῖχος παχὺ καὶ ἐκ μεγάλων ἀκατεργάστων ὀγκολίθων καὶ μικρῶν ἀργῶν λίθων κατεσκευασμένον, σφῆζόμενον εἰς ὕψος 1 περίπου μέτρου καὶ ἔχον πλάτος 0.60 περίπου. Τὸ τεῖχος τοῦτο κατευθύνεται ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπέχει ἀπὸ τῆς τομῆς τοῦ βράχου 3 περίπου μέτρα.

Τὸ τεῖχος τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶναι τῶν πρώτων μεταγεωμετρικῶν χρόνων καὶ ἀποτελεῖ ἀναλημματικὸν τεῖχος διὰ τὸ ὑψίπεδον τῆς μικρᾶς χερσονήσου, ἥ ὁποία διὰ τὴν σημαντικὴν αὐτῆς στρατηγικὴν θέσιν ἦτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὠχυρωμένη. Ἀλλ' ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τοῦ τμήματος τούτου τοῦ τείχους ὥς καὶ ἐκ τῆς διευθύνσεως αὐτοῦ ἢ ἔκτασις τοῦ παλαιοτάτου ὄχυροῦ ἦτο μᾶλλον περιορισμένη, περιλαμβάνουσα ἴσως μόνον τὴν ὑψηλοτέραν ἑξαρσιν τῆς χερσονήσου.

Ἄλλη τάφρος ἀνοιχθεῖσα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθέτως πρὸς τὴν πρώτην ἀπέδειξε τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν ὁμοίως τεταρα-

γμένην καὶ βρίθουσιν τεμαχίων ἀγγείων παντοίας περιόδου ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων μέχρι τῶν ὑστέρων Ἑλληνιστικῶν. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων ἰδίαν θέσιν καταλαμβάνει μαρμαρίνος κορμὸς ἀρχαΐζοντος γυναικείου ἀγάλματος, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ ἔνθετος κεφαλή, ὃ δεξιὸς βραχίων ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος καὶ ἀμφότεραι αἱ κνήμαι μετὰ τῶν ποδῶν. Ἡ καθειμένη ἀριστερὰ χεὶρ κρατεῖ τὸ κράσπεδον τοῦ ἐνδύματος καὶ κυλινδρικόν τι πρᾶγμα, τοῦ ὁποίου μέγα πρὸς τὰ ἄνω μέρος ἐλλείπει μετὰ μέρους τοῦ βραχίονος.

Μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν τοπογραφικὴν ἐρμηνείαν ἔχουσι τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια.

- 1) Ἐπὶ χεῖλους ἀμφορέως εὐρίσκεται ἡ ἐπιγραφή

N: ARTEMIDOS:

- 2) Τεμάχιον κεράμου φέρει τὴν ἐπιγραφὴν

XERE MOYNIX

- 3) Τεμάχιον μικροῦ μαρμαρίνου ἀναθήματος σφῆζει ἀκόμη τὰ γράμματα ΜΙΔΙ ἥτοι Ἀρτέμιδι.

Τὰ μαρτύρια ταῦτα εἶναι ἱκανὰ ὅπως λύσωσιν ὀριστικῶς τὸ πρόβλημα τοῦ ὀνόματος τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ τιμωμένης θεᾶς, δυνάμεθα δὲ ἄνευ δισταγμοῦ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ χερσόνησος Κουμουνδούρου ἔφερεν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας.

Ἡ βεβαίωσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐπὶ τῆς μικρᾶς χερσονήσου μετατοπίζει αὐτὸ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Μουνιχίας Προφήτου Ἡλίας, ὅπου μέχρι τοῦδε ἐτοποθετεῖτο. Ἄλλ' ἢ μετατόπισις αὕτη συνεπάγεται ἴσως καὶ ἄλλων ἱερῶν μετατοπίσεις, τὰ ὁποῖα ὀφείλομεν νῦν νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν τῇ νέᾳ περιοχῇ.

Πρὸς τοῦτοις ὀριστικῶς παραμένει τὸ καὶ ἄλλως ἐξηκριβωμένον ὄνομα τοῦ λιμένος τῆς Μουνιχίας.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Καστέλλας, τῶν ὁποίων λεπτομερὴς ἀναγραφὴ θέλει γίνῃ ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐκθέσει.

2. Τὰς ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Μαραθῶνος ἀνασκαφικὰς ἐρεῦ-
νας ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου
Σωτηριάδου.

Κατὰ τὸ 1935 ἀνεσκάφη τὸ δυτικώτατον τμήμα τῆς νεκροπό-
λεως τοῦ ἀρχαίου Μαραθῶνος οὐχὶ μακρὰν τοῦ Μετοχίου τοῦ
Βρανᾶ καὶ ἀμέσως ἔξωθεν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ περιβόλου
τοῦ Ἡρακλείου. Παρὰ τὴν ἐν τῷ μέσῳ τυμβοειδῇ μεγάλην πυρὰν
ἀποτεφρώσεως νεκρῶν, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἤδη λόγος, ἡ ὅλη
περιοχὴ περιλαμβάνει καὶ τάφους καὶ πυρὰς εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν,
τὰ δὲ εὗρεθέντα κτερίσματα εἶναι ἀγγεῖα τῶν χρόνων ἀπὸ τοῦ
πέμπτου μέχρι τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος. Μεταξὺ τῶν εὗρημάτων
καταλέγεται καὶ κομπὸς χαλκοῦς λέβης περιέχων ἡμίκανστα ὀστᾶ,
ἱκανὸς δὲ εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν τεφροδόχων καλπῶν ἄνευ κτερισμά-
των. Μικρὰ πηλίνη λάρναξ περιεῖχε τὰ λείψανα νηπίου καὶ πολλὰ
μικκύλα ἀγγεῖα καλῶς διατεταγμένα πέριξ αὐτοῦ. Ἡ ἔκτασις τοῦ
νεκροταφείου εἶναι μεγάλη, ἡ δὲ ἔρευνα αὐτοῦ θὰ ἐξακολουθήσῃ
ἄλλοτε.

Βορείως τῆς νεκροπόλεως ταύτης ἀνελήφθη ἡ συνέχεια τῆς
ἐρεῦνης τοῦ πρὸ δύο ἐτῶν ἀνευρεθέντος ναῖσκου, ἀπεκαλύφθη δὲ
ὥραϊον λιθόστρωτον καὶ ἐπ' αὐτοῦ λείψανα μαρμαρίνου θρόνου
λεπτῆς Ἑλληνικῆς τέχνης τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ὁ ἀνασκάπτων
εἰκάζει ὡς λατρευομένην ἐν τῷ ναΐσκῳ θεότητα τὴν Ἀθηνᾶν.
Τοῦ καθημένου ἀγάλματος τῆς θεᾶς εὗρέθησαν μέρη τῶν ποδῶν
καὶ τῶν χειρῶν ἀρίστης ἐξεργασίας.

Ἀναμνησκόμεν δὲ ὅτι οὐχὶ μακρὰν τῆς περιοχῆς ταύτης
εὗρέθη ἄλλοτε (ΠΑΕ 1933,42) καὶ ἡ ἐπιγραφή ὁροσήμου: ἡ ὁ ρ ο ς
τε μέ ν ο ς Ἀ θ η ν ᾶ α ς. Παρὰ τὸν τόπον τοῦτον νέα ἔρευνα ἔφερεν
εἰς φῶς δωμάτια καλῶς διατηρούμενα καὶ περαιτέρω λείψανα
μεγάλου πίθου ὡς καὶ μεγάλην βάσιν μαρμαρίνην πρὸς ἐνσφή-
νωσιν ἐνεπιγράφων στηλῶν.

Ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ εἰκαζομένου τεμένου τοῦ Ἡρακλέους
ἐγένετο νέα ἔρευνα περὶ τὸ εὐτελὲς νεώτερον ἐκκλησίδιον, ἀπεδεί-
χθη δὲ ὅτι τὸ ἐκκλησίδιον τοῦτο ἔχει διαδεχθῇ παλαιότερον, τὸ δὲ

παλαιότερον τοῦτο πάλιν εἶναι ἐκτισμένον ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν λειψάνων ἀρχαίου Ἑλληνιστικοῦ κτίσματος, τοῦ ὁποίου πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐκκλησιδίων. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἀμφότερα τὰ ἐκκλησιδία δὲν εἶναι κανονικῶς προσανατολισμένα, ἀλλ' ἔχουσι τὸν ἄξονα πρὸς τὰ νοτιοανατολικά. Ἰσως τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ ἀρχικοῦ Ἑλληνιστικοῦ κτίσματος, εἰς τὸ ὁποῖον πιθανώτατα ἀνήκει καὶ ὁ βόρειος τοῖχος τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιδίων.

Πρὸς νότον τούτων ἀμέσως μικρὰ σκαφή ἀπεκάλυψε τοίχους ἀρχαίους καὶ ἴσως ἔχνη ἀρχαίας ὁδοῦ ὡς καὶ τεμάχια χονδρῶν ἀγγείων ἐσχάτων Ἑλληνικῶν χρόνων. Μέλλουσα ἐργασία θὰ διευκρινήσῃ τὰ πράγματα.

Ὡς λείψανα τοῦ ἐν τῷ τεμένει ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους εἰκάζει ὁ ἀνασκάπτων κ. Σωτηριάδης δύο καλῶς σφζομένους ἀρχαίους παραλλήλους τοίχους ἐκ μεγάλων λίθων, πιθανῶς, ὡς λέγει, καὶ τοῦ 7^{ου} ἀκόμη π. Χ. αἰῶνος, κειμένους δὲ παρὰ τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τοῦ περιβόλου καὶ ἔχοντας μῆκος 32 μέτρων καὶ τὴν μεταξὺ ἀλλήλων ἀπόστασιν 11 μέτρων. Οἱ τοῖχοι κατευθύνονται πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀπαρτίζουσι μετὰ τῶν ἐλλειπουσῶν στενῶν πλευρῶν στενόμενες διάγραμμα, οὐχὶ ξένον πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην ναοδομίαν. Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου ἡ γενομένη σκαφή ἀπεκάλυψεν εἰς βάθος 1 μέτρου μέγα πλῆθος στρωτήρων καὶ καλυπτήρων κεράμων ὑστέρων Ἑλληνικῶν χρόνων.

Τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα εὐρήματα δὲν ἐπιτρέπουσιν ἀκόμη ὀριστικὸν συμπέρασμα περὶ τῆς σημασίας τῶν τοίχων τούτων. Παρὰ ταῦτα ὁ κ. Σωτηριάδης προσεπάθησε νὰ ἐξιχνιάσῃ τὸ σύστημα τῆς ὑδρεύσεως τοῦ Μαραθῶνος, θὰ γίνῃ δὲ λεπτομερὴς περὶ τοῦ πράγματος ἔκθεσις εἰς τὰ Πρακτικά τῆς Ἑταιρείας.

Παρὰ τὴν μεγάλην πηγὴν «Μάτι» ἐντὸς μικρᾶς ἀποχετευτικῆς αὐλάκος τῶν ἀποστραγγιστικῶν ἔργων ἀνευρέθη κορμὸς ἀγάλματος Ῥωμαίου αὐτοκράτορος, πιθανώτατα τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἐρεῦνης γενομένης ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλα μάρμαρα καὶ κιονόκρανον καὶ κρηπίδωμα μικροῦ κτίσματος, ἴσως τιμητικοῦ

μνημείου τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ σήμερον τελματώδης ἐκεῖνος τόπος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο τόπος ἀκμάζων καὶ καταλληλότατος δι' ἀγρεπαύλεις καὶ παντοῖα μνημεῖα. Ἀλλὰ καὶ ἄλλας δοκιμαστικὰς σκαφὰς ἐξετέλεσεν ὁ κ. Σωτηριάδης εἰς διάφορα σημεῖα, διεπίστωσε δὲ καὶ εἰς ταῦτα τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίων κτισμάτων ἢ τάφων ἢ πυρῶν. Χαρακτηριστικὸν καὶ πολῦτιμον εὑρημα ὡς ἀφορμὴ περαιτέρω ἐρεῦνης εἶναι τὸ παρὰ τὴν ἀνεγειρομένην στήλην τοῦ Ῥοκφέλλερ ἀνακαλυφθὲν μέγα τεμάχιον ὀψιανοῦ, βάρους περίπου μιᾶς ὀκάς.

Οὕτω αἱ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Μαραθῶνος ἔρευναι ἀποβαίνουσι σὺν τῷ χρόνῳ ἀξιολογώτεραι, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἐπεκτεινόμεναι ἰδίᾳ πρὸς τὴν περὶ τὸ Κάτω Σοῦλι περιοχὴν τὴν ταυτιζομένην πρὸς τὴν ἀρχαίαν Τρικόρυνθον, θέλουσιν ἀποδώσει σημαντικοὺς ἀρχαιολογικοὺς καρποὺς ἀμείβοντας τὴν ἐπίμονον ἔρευναν τοῦ κ. Σωτηριάδου.

3. Ἐν Ἐλευσίνι ἐξηκολούθησαν αἱ ἀπὸ τινων ἐτῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Κ. Κουρουνιώτου ἐκτελούμεναι ἀξιόλογοι ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι ἐπικουρούσης κατὰ τὸ 1935 καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σκοπὸς τῆς ἐργασίας τοῦ 1935 ἦτο ἡ ἐξακρίβωσις τῆς κατευθύνσεως καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ νοτίου τείχους τῆς Ἐλευσίνος. Τὸ νότιον τοῦτο τεῖχος ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου κατὰ τὸν 6^{ον} π. Χ. αἰῶνα ὡς συνέχεια τοῦ μεγάλου τείχους, διὰ τοῦ ὁποίου περιέβαλεν οὗτος τὴν πόλιν καὶ τὸ ἱερὸν πρὸς ἀσφάλειαν καὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐλευσίνος ἀπὸ τῶν Μεγαρέων.

Τὸ νότιον τεῖχος σφίζεται κατὰ τινὰ μόνον σημεῖα εἰς ὕψος 1 ἢ 1 1/2 μέτρων, κατ' ἄλλα δὲ ἐλάχιστον. Ἐνιαχοῦ παρατηροῦνται ἐπισκευαὶ αὐτοῦ, τούτων δὲ ἡ μεγαλητέρα χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, ἄλλαι δὲ μικρότεραι ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ τείχους καὶ εἰς ἀποστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ, ἔμπροσθεν δὲ τῆς σημερινῆς ἀποθήκης τοῦ Μουσείου, εὐρέθη ὁ βράχος ἀποκεκομμένος καθέτως εἰς ἱκανὸν βάθος καὶ σημαντικὸν μῆκος, ἐπὶ δὲ τῆς τομῆς ταύτης

ἦσαν κατεσκευασμένα μεγάλα διαμερίσματα οἰκημάτων ἔχοντα τὴν εἴσοδον ἔξωθεν τοῦ τείχους. Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων τούτων ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοιχογραφιῶν, τὰ δὲ δάπεδα ἔχουσι ψηφιδωτὰ μετὰ καλῶς διατηρουμένης γεωμετρικῆς διακοσμήσεως. Πιθανώτατα τὰ κτίσματα ταῦτα ἦσαν κατοικίαι ἐξεχόντων Ἑλευσινιακῶν προσώπων καὶ δὴ ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ Ἱεροῦ.

Ἡ συνέχεια τῆς ἐργασίας ἐν προσεχεῖ χρόνῳ θέλει διαφωτίσει ἡμᾶς περὶ τοῦ προορισμοῦ τῶν οἰκιῶν τούτων.

4. Τὰς ἐν Νέῃ Ἀγχιάλῳ ἀνασκαφὰς ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1935 διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωτηρίου, ἀπεκαλύφθη δὲ περαιτέρω ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1934 ἀνευρεθεῖσα τετάρτη βασιλικὴ τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνεκαλύφθη ὁλόκληρον τὸ μέσον καὶ τὸ δεξιὸν κλίτος τοῦ ναοῦ, μέρος τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους ὡς καὶ μέρος τοῦ νάρθηκος. Κατὰ τὰ ἀνευρεθέντα μέρη εἶναι εὐκόλος ἡ ὅλη ἀναπαράστασις τοῦ διαγράμματος, ἡ ὁποία ἀποδίδει τρίκλιτον παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, ὁμοίαν μὲν καθόλου πρὸς τὰς προηγουμένως ἐκεῖ εὑρεθείσας βασιλικάς, ἀλλ' ἔχουσιν καὶ παραλλαγὰς τινάς.

Τὸ δάπεδον τοῦ δεξιοῦ κλίτους ἦτο ψηφιδωτὸν μετὰ γεωμετρικῶν καὶ φυτικῶν θεμάτων, ὁμοίαν δὲ εἶχε τὴν σύνθεσιν καὶ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους.

Τὸ δάπεδον τοῦ μέσου κλίτους ἦτο ἐστρωμένον διὰ φαιῶν πλακῶν, τὸ δὲ δάπεδον τοῦ νάρθηκος εἶχε πλάκας λευκάς καὶ κυανᾶς εἰς διάταξιν μικρῶν καὶ μεγάλων σταυρῶν. Τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐκαλύπτετο διὰ λεπτοῦ μαρμαροθετήματος ἐκ πλακιδίων ποικίλων σχημάτων.

Αἱ δύο ἐξ ὀκτὼ κιόνων κιονοστοιχίαι τοῦ ναοῦ baίνουσιν ἐπὶ ὑψηλοῦ στυλοβάτου κτιστοῦ ἐπενδεδυμένου διὰ μαρμαρίνων πλακῶν.

Ὁ κυρίως ναός, σχήματος περίπου τετραγώνου, εἶχε κατὰ τὴν ἐκ τοῦ νάρθηκος εἴσοδον εὐρὺ τρίβηλον, τοῦ ὁποίου οἱ κίο-

νες ἴσταντο ἐπὶ χωριστῶν κτιστῶν βάθρων ἐπενδεδυμένων διὰ μαρμάρων.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικρῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν διαπιστοῦται ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶχε καὶ γυναικωνίτας. Ὡσαύτως ἐβεβαιώθη πρὸ τοῦ ναοῦ καὶ αἶθριον. Ὁ νάρθηξ εἶχε δύο πύλας κατὰ τὴν πρόοψιν καὶ δύο κατὰ τὰ πλάγια διὰ τὴν μετὰ τῶν προσκτισμάτων ἐπικοινωνίαν.

Τὰ ἀνευρεθέντα ποικίλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη περιλαμβάνουσιν ἰωνικὸν κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος φέροντος ἀνάγλυφα φύλλα ἀκάνθου, μικρὰ ἰωνίζοντα κιονόκρανα μετὰ συμφυοῦς ἐπιθήματος προερχόμενα ἐκ τῶν ὑπερῶν, διπλοῦς κιονίσκους τῶν παραθύρων κ.τ.λ.

Ἀξιόλογα εἶναι ὡσαύτως τὰ τεμάχια τῶν θωρακίων τοῦ τέμπλου μετὰ διακοσμήσεως ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων. Ὅμοια ἦσαν καὶ τὰ θωράκια τῶν ὑπερῶν. Πρωτότυπα ὅλως εἶναι ἄλλα θωράκια διὰ τὴν ἐκ φύλλων ἀκάνθου στροβιλοειδῶν μετὰ κέρατος Ἀμαλθείας διακόσμησιν.

Ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν ὑπὸ ἔρευναν βασιλικὴν ταύτην ἔχουσιν οἱ ἀμέσως περὶ τὸ κύριον κτίσμα ἀνευρεθέντες νεκρικοὶ θάλαμοι, ἐκτεινόμενοι κατὰ μῆκος τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς ὥς καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐκατέρωθεν τῆς ἀψίδος.

Ἐκ τῶν νεκρικῶν τούτων θαλάμων ἐξηρευνήθησαν δύο, ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος κείμενοι μεθ' ἐνὸς τάφου ἑκάτερος, καὶ τρίτος ἔξωθεν τοῦ νοτίου κλίτους μετὰ δύο συνεχομένων τάφων.

Ἐκ τῶν θαλάμων τούτων μόνος ὁ ἕτερος τῶν ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος κειμένων ἦτο ἄθικτος καὶ παρέχει ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς ἐπιμελείας τῆς κατασκευῆς καὶ κατὰ τὴν μαρμαρίνην ἐπίστρωσιν τοῦ ἐδάφους τοῦ θαλάμου καὶ κατὰ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν. Ὁ θάλαμος ἔχει διαστάσεις 2.05×3.00 μ. καὶ συγκοινωνεῖ διὰ θύρας μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὑπεράνω τῆς θύρας εὕρισκομένης μανθάνομεν ὅτι τὸ κοιμητήριον ἀνῆκεν εἰς τὸν *πρεσβύτερον Ἡσυχιον*, κατέκειτο δ' ἐν αὐτῷ ἡ *Καλὴ ἢ κοσμιωτάτη*. Ἡ Καλὴ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ πρώτη

ταφεῖσα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνη, διότι ἐν τῷ τάφῳ ἀνευρέθησαν τέσσαρες σκελετοὶ παρ' ἀλλήλους κείμενοι.

Ἐκ τῆς μελέτης τῆς ταφῆς προκύπτει ὅτι τὰ σώματα κατετίθεντο γυμνὰ ἄλλων ἐνδυμάτων, περικεκαλυμμένα δὲ δι' ἀπλοῦ σαβάνου ἐκ λινοῦ λευκοῦ ὑφάσματος. Ἀντὶ φερέτρου ὑπετίθετο, φαίνεται, ἐνίοτε ἀπλῇ σανίς, ὁποίας ἐσημειώθησαν ἴχνη. Ἐπειδὴ δὲν εὐρέθησαν ἦλοι ἀποκλείεται ἡ ὑπαρξίς φερέτρου. Ἐπίσης οὐδὲν εὐρέθη κτέρισμα. Τὰ συμπεράσματα ταῦτα εἶναι ἄξια λόγου, διότι τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν εἶναι ἀκριβέστερον γνωστά.

Σπουδαιότερος εἶναι ὁ ἔξωθεν τοῦ δεξιοῦ κλίτους καὶ κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ ἀνευρεθεῖς νεκρικὸς θάλαμος μετὰ τῶν δύο συληθέντων ἀτυχῶς ἄλλοτε συνεχομένων τάφων. Ὁ θάλαμος συνδέεται ἀμέσως μετὰ τοῦ ναοῦ διὰ τριβήλου ἀνοίγματος, ἔχει δὲ τὸ ψηφιδωτὸν αὐτοῦ δάπεδον ὡς συνέχειαν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ ναοῦ.

Οἱ ἐν τῷ θαλάμῳ τούτῳ δύο συνεχόμενοι θολωτοὶ τάφοι ὁμοιάζουσι πρὸς τὸν ἤδη περιγραφέντα πρῶτον τάφον. Ἡ σύλησις φαίνεται ὅτι ἔγινε κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως. Τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια σιδηροῦ δακτυλίου καὶ ἡ σιδηρᾶ πόρπη ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς ταφὴν ἐπελθοῦσαν ἐκεῖ μετὰ τὴν σύλησιν καὶ προέρχονται ἐκ τινος νεκροῦ τῶν καταλαβόντων τὴν πόλιν νομάδων, διότι δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν πολυτέλειαν τοῦ κτίσματος.

Παρὰ τὰς σκαφικὰς ταύτας ἐρεῦνας ὁ κ. Σωτηρίου συνέλεξε καὶ τινὰς διεσπαρμένας ἐπιγραφάς, συνεπλήρωσε δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἄλλων ἄλλοτε εὐρεθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ.

Ἀνεξαρτήτως τῆς συστηματικῆς ταύτης ἀνασκαφῆς ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ δαπάναις τῶν ἐπαγγελματιῶν Ν. Ἀγχιάλου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου καὶ δοκιμαστικὴ τις ἔρευνα πρὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως.

Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπεκάλυψεν ἀξιολογώτατον λουτρῶνα ἀποτελούμενον ἐκ πέντε διαμερισμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν εἶναι κυκλικόν, στεγαζόμενον προφανῶς ἄλλοτε ὑπὸ τρούλλου.

Ὁ λουτρὸν σφύζεται εἰς ὕψος 1^μ, 50, διατηρεῖ δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ δάπεδα τὰ ὑπόκαυστα, τὰς θέσεις τῶν καμίνων καὶ τὸ σύστημα τῆς διοχετεύσεως ὕδατος καὶ θερμοῦ ἀέρος ὡς καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀποχετεύσεως, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς μελέτη τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Τὸ εὔρημα τοῦτο προσκτᾶται ἐξαίρετον σημασίαν, διότι εἶναι, κατὰ τὸν κ. Σωτηρίου, ὁ πρῶτος βέβαιος παλαιοχριστιανικὸς λουτρὸν συνδεόμενος ἀμέσως πρὸς τὴν βασιλικὴν Α καὶ ἐξυπηρετῶν διὰ ψυχροῦ καὶ θερμοῦ ὕδατος καὶ ταύτης τὰς ἀνάγκας.

Ἡ ἤδη σπουδαία ἀνασκαφικὴ ἐργασία τῆς Ν. Ἀγχιάλου ἀπέκτησε διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1935 ἔτι μείζονα σπουδαιότητα καὶ σημασίαν.

5. Τὰς ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία καὶ κατὰ τὸ 1935 διὰ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κεραμοπούλλου, ὅστις ἐνετόπισε τὴν ἐργασίαν εἰς τὴν περὶ τὸ Τσοτύλιον χώραν.

Παρὰ τὸ χωρίον Ἀσπροῦλα τὸ μόνον φανερόν ἀρχαῖον λείψανον ἦτο ἐγκεχωσμένος ἀρχαῖος πίθος, παρὰ δὲ τὴν θέσιν Ἀἰσωτῆρα παρατηροῦνται πλείονα ἀρχαῖα ἔχνη.

«Παλαιόκαστρο» ὑπάρχει ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Βέλου, παραποτάμου τοῦ Ἀλιάκμονος, διακρίνονται δὲ ἔχνη ἀσβεστοκτίστου τείχους διήκοντος ἀπὸ κρημοῦ εἰς κρημνὸν εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν. Ἐντὸς τοῦ τείχους καὶ παρ' αὐτὸ φαίνονται ἐρείπια τινα, ἐξ ὧν εἰκάζεται ὅτι πρόκειται περὶ καταφυγίου. Καὶ ἄλλα τινὰ ἐρείπια διακρίνονται περαιοτέρω, λέγεται δὲ ὅτι καὶ κινητὰ εὔρηματα ἐγένοντο ἐνταῦθα δεικνύοντα τὸν κατ'ἐκκεντρωμένον τρόπον.

Ἐκ τοῦ χωρίου Λικνάδες μετεκομίσθησαν εἰς τὸ ἐν Τσοτύλῳ γυμνάσιον πλείονα τεμάχια θύρας λιθίνης προερχομένης ἐξ ἀρχαίου τάφου ἄλλα μὲν τέως διεσπαρμένα κατὰ χώραν, ἄλλα δὲ εὑρεθέντα διὰ σκαφῆς. Ἡ θύρα ἔφερε κοσμήματα γλυπτὰ καὶ μεταξὺ τούτων ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας ὀλίγα γράμματα ἐσώθησαν. Ἐπιτάφιος πωρὴν στήλη καὶ ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα ἀνὰ τὸ χωρίον,

ὥς καὶ προηγουμένως εὐρεθέντα ἀξιόλογα ἀρχαῖα διδάσκουσιν ὅτι ὁ τόπος ἔχει ἀρχαιολογικὴν σημασίαν οὐχὶ συνήθη. Μικρά τις σκαφὴ γενομένη ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ κ. Κεραμοπούλλου διεπίστωσε τὴν ὑπαρξίν λειψάνων οἰκιῶν, παρέσχε δὲ τὴν εὐκαιρίαν πρὸς παρατηρήσεις περὶ τῆς οἰκοδομίας καὶ τῆς ἄλλης τοπογραφίας τοῦ πολίσματος.

Παρὰ τὴν κώμην Ὁμαλὴν (πρῶην Πλάξομη) καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ χωρίου Ἀγίασμα (πρῶην Λατόριστα) διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἐκτεταμένων λειψάνων προϊστορικῶν χειροποιήτων ἀγγείων κεκοσμημένων διὰ χαρακτῶν ἢ γραπτῶν κοσμημάτων. Ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν λειψάνων τούτων συμπεραίνεται ὅτι πρόκειται περὶ κώμης μικρᾶς, οἷας ἔχομεν καὶ ἄλλας ἐν Μακεδονίᾳ ἄνευ ὀχυρώσεως μετὰ φράκτου ξυλίνου περιέχοντος τὰς οἰκίας τοῦ γένους.

Ἄλλην προϊστορικὴν κώμην ἀνεῦρεν ὁ κ. Κεραμόπουλλος παρὰ τὸ Τσοτύλιον καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Νεάπολιν (τὴν πρῶην Λιαψίστι).

Ἡ σκαφικὴ ἔρευνα ἀνεκάλυψεν ἀνάμικτα ὄστρακα, ἀγγεῖά τινα ὀλόκληρα, ψηφίδας διατρήτους πηλίνας ἢ χαλκᾶς, σπείρας χαλκᾶς, ὅστᾳ ἀνθρώπινα ἀτάκτως, οὐδὲν δὲ τεμάχιον ἀγγείου μεγαρικῶ.

Ἐκ τῆς συστάσεως τῶν χωμάτων εἰκάζεται ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ πηλοκτίστων καλυβῶν, περὶ τῶν ὁποίων μαρτυροῦσι καὶ τεμάχια ἄμορφα ὀπτῶν πλίνθων δεικνύοντα τὸν τύπον ξύλων πηλοχρίστων.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐρειπίων ἐξάγεται ὅτι ἡ κώμη εἶχεν ἔκτασιν ἑνὸς καὶ ἡμίσεος στρέμματος.

Τὰ εὐρήματα, τῶν ὁποίων ἀκριβῆ περιγραφὴν παρέχει ἡ ἐκθεσις, ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κώμη αὕτη ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τοὺς ὑστέρους μυκηναϊκοὺς χρόνους, ἐξηκολούθησε δὲ νὰ ὑπάρχῃ καὶ κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, τῶν ὁποίων τὴν τεχνοτροπίαν ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ἐκτεινομένην ἐν Μακεδονίᾳ μέχρι τοῦ 5^{ου} αἰῶνος π. Χ.

Ἐν Περιστέρᾳ (πρῶην Μαρτίσσι) ἀνεσκάφησαν κατὰ τὴν θέσιν «Σταυρὸς» πέντε τάφοι ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἑλληνικὴν περιόδον.

Ὡσαύτως καὶ ἐν Βουδουρίνα ἀνεσκάφησαν τρεῖς τάφοι τασσόμενοι ἐκ τῶν κτερισμάτων εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

Οὕτω κατὰ μικρὸν σχηματίζεται ἡ ἀρχαιολογικὴ τοπογραφία τῆς Δ. Μακεδονίας, τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ὡς σκοπὸν τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ὁ κ. Κεραμόπουλλος, ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία προθύμως ἐνισχύει.

6. Ἄλλη Μακεδονικὴ ἀνασκαφὴ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ κ. Γ. Μπακαλάκη δαπάναις τῆς Ἑταιρείας ἐκτελεσθεῖσα ἐν Καλαμίτσα τῆς Καβάλας.

Ἡ Καλαμίτσα ἀπέχει τῆς Καβάλας ἐπὶ περίπου χιλιόμετρα, ἔχει δὲ ἴδιον ὁρμίσκον ὁμώνυμον, σχηματιζόμενον ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Καβάλας, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ II, 99, 3 ἀναφερόμενος Πιερικὸς κόλπος.

Δεξιὰ τοῦ ὅρμου τῆς Καλαμίτσας ὑπάρχει χθαμαλὸς λοφίσκος, τοῦ ὁποίου τὸ ὑψηλότερον μέρος περιβάλλει ἀρχαῖον τεῖχος ἐκ μεγάλων δόμων ἐπιχωρίου γρανίτου. Τὸ ὕψος τοῦ τείχους σφύζεται ἱκανῶς καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν, ὥστε εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπαρασταθῇ σαφῶς τὸ ὅλον ἀκανόνιστον πολυγωνικὸν διάγραμμα. Τὸ πάχος τοῦ τείχους εἶναι 2 μ., κατὰ δὲ τὴν ἀποβάθραν τοῦ ὅρμου 1 μέτρου. Ὁ λόφος εἰσχωρεῖ εἰς τὴν θάλασσαν εἰς μῆκος 60 περίπου μέτρων, ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου δὲ τούτου τὸ τεῖχος σχηματίζει τετράπλευρον περίβολον ἐν εἴδει μεγάλου πύργου διαστάσεων 40 μ. ἐπὶ 15. Τὸ ὄχυρόν τοῦτο τετράπλευρον ἔχει μᾶλλον ἐπιμεμελημένην τὴν κατασκευὴν διὰ καλῶς πελεκηθέντων γρανιτολίθων, ἐνῶ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ περιβόλου εἶναι ἀμελέστερα.

Τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀκροπόλεως ὡς καὶ ὁ ὅλος ἀρχαῖος τύπος ἦτο γνωστὸς καὶ πρότερον, τίθεται δὲ ὑπὸ μὲν τοῦ Welch εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον, ὑπὸ δὲ τοῦ Casson εἰς τὸν 5^{ον} π. Χ. αἰῶνα. Καὶ ὁ μὲν Welch τοποθετεῖ ἐκεῖ τὴν ἀρχαίαν Ἀντισάραν, ὁ δὲ Casson ἐκλαμβάνει τὸν τόπον, ὡς ἐν τῶν Σαμοθρητικῶν τειχῶν τοῦ Ἡροδότου (VII, 108).

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἐρευνα ἀρχίσασα ἐντὸς τοῦ τετραπλεύρου

τούτου τμήματος ἀνεκάλυψεν ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων διαμερισμάτων διαφόρων διαστάσεων, ($\alpha = 3.50 \times 2$, $\beta = 2.20 \times 3.00$, $\gamma = 7.75 \times 3.40$, $\delta = 7.75 \times 3.40$). Οἱ τοῖχοι τοῦ κτίσματος εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ πλακοειδῶν γρανιτολίθων, τὸ δὲ πλάτος αὐτῶν εἶναι 0.40-0.60 καὶ τὸ ὕψος τὸ σφζόμενον 1 μ. Ὡς δυτικὸν αὐτοῦ τοῖχον τὸ οἰκοδόμημα χρησιμοποιεῖ αὐτὸ τὸ τεῖχος τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου.

Ἡ ἐπίχωσις ἢ καλύπτουσα τὸ οἰκοδόμημα δὲν παρέσχε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν διακεκριμένα στρώματα, ἀλλὰ χώματα ἀνάμικτα περιέχοντα ὄστρακα μελανόγραφα, ἐρυθρόγραφα καὶ νεώτερα, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ θραύσματα μεγαρικῶν σκύφων. Μόνον κατὰ τὴν κατωτάτην μοῖραν τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου εὐρέθησαν θραύσματα ἀγγείων φέροντα γεωμετρικὴν διακόσμησιν ἐξ ὁμοκέντρων κύκλων καὶ καθέτων γραμμῶν ἐναλλάξ.

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, μὴ δυνάμενα ἀκόμη νὰ χρονολογηθῶσιν ἀκριβέστερον, εἰκάζεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς χρόνους προπερσικοῦς τῆς Μακεδονίας κατὰ τὰς ἐνδείξεις τὰς παρεχομένας ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλύνθου καὶ τὰ πορίσματα τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργ. Μυλωνᾶ. Καὶ ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς Δήλου καὶ ἐξ ἄλλων τόπων εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ γεωμετρίζουσα διακόσμησις κατέρχεται μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} αἰῶνος. Ἐν Μακεδονίᾳ, τῆς ὁποίας ἡ ἐξέλιξις δὲν παρηκολούθει κατὰ πόδας τὴν τῆς νοτίου Ἑλλάδος, εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἡ γεωμετρίζουσα αὕτη τεχνοτροπία κατήρχετο καὶ εἰς νεωτέρους κατὰ τι χρόνους.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 6^{ου} αἰῶνος ἀνάγεται καὶ τις εὐρεθὴς ἐν τῇ ἐπιχώσει λύχνος. Ἀλλ' ἄφθονα εἶναι τὰ τεμάχια πηλίνων ἀμφορέων, μεταξὺ δὲ τούτων ἄξια μνείας εἶναι τριάκοντα δύο, ὡς φέροντα σφραγίδας Ἑλληνικὰς καὶ Λατινικὰς μετ' ὀνομάτων δηλωτικῶν τῆς προελεύσεως τοῦ περιεχομένου περιφήμου οἴνου τῆς Θάσου.

Ἡ ἀνεύρεσις τῶν ἀμφορέων τούτων δεικνύει ὅτι ὁ τόπος εἶναι ἐμπορικῶς ἀξιόλογος, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανος ἡ εἰκασία τοῦ Welch, ὅτι ἡ Καλαμίτσα εἶναι ἡ Ἀντισάρα, ὁ δὲ ὀρμίσκος ἐν τῶν ἐμπορίων τῆς Περαίας τῶν Θασίων.

Ἡ συνέχεια τῆς ἐρεῦνης ἐν προσεχεῖ μέλλοντι θὰ ἔχῃ καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον νὰ διαφωτίσῃ καὶ νὰ λύσῃ τὸ τοπογραφικὸν ζήτημα ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Καλαμίτσας.

7. Ἐν Ἀχαΐᾳ ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία τὴν ἐξερεύνησιν Μυκηναϊκῶν νεκροταφείων διὰ τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Κυπαρίσση.

Κατὰ τὸ 1935 ἠρευνήθη νεκροταφεῖον παρὰ τὸ χωρίον Τσαπλανεῖκα πλησίον τῶν ΝΑ γηλόφων τοῦ Παναχαϊκοῦ ὄρους.

Ὁ ἐκτεταμένος ἐκ ψαμμίτου γήλοφος, ἐφ' οὗ οἱ τάφοι, εἶναι μαλακὸς τὴν σύστασιν καὶ πολὺ εὐθρυπτος, ἔχει δὲ κοιλανθῆ σχεδὸν ὀλόκληρος ἐκ τῆς ὀρύξεως τῶν τάφων. Ἐνεκα κατολισθήσεως τοῦ ὅλου γηλόφου κατέπεσον οἱ θόλοι πάντων τῶν λαξευτῶν τάφων, καὶ παρέσυρον τὸν ξηρότοιχον τῶν θυρίδων, ὅστις κατεστρώθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ἔμπροσθεν τοῦ τάφου καὶ παρέχει τὴν σφαλερὰν ἐντύπωσιν περὶ πραγματικοῦ τάφου ἐπεστρωμένου διὰ πλακοειδῶν ποταμίων λίθων.

Τὰ εὐρήματα τὰ γενόμενα κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1935 εἶναι πάλιν ἱκανὰ ἀγγεῖα τῶν συνήθων ὑστερομυκηναϊκῶν τύπων, πολλὰ χάνδραι ἐξ ἀχάτου διάτρητοι καὶ κομβία κυανῆς ὑαλώδους μάξης ἐγγάρακτα.

8. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Σικυῶνος ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ 1935 διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου κ. Ὁρλάνδου, προήγαγον δὲ σημαντικῶς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ γυμνασίου τῆς πόλεως.

Ἀξιόλογον πόρισμα τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἦτο ὅτι καθωρίσθη ὀριστικῶς τὸ μῆκος τοῦ γυμνασίου εἰς 72.15 μ. ἦτοι εἰς 240 πόδας.

Παρὰ τὸ πρὸς νότον τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου ἀποκαλυφθὲν τελευταῖον νότιον διαμέρισμα τοῦ κάτω ἀνδῆρου, ἡ ἀνασκαφὴ ἀνεκάλυψε καὶ ἄλλο διαμέρισμα κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος τούτου, διαστάσεων 1.25×1.25 , ἀνευρέθησαν χρησιμώτατα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς στέγης πῆλινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, διδάσκοντα ὅτι αἱ στοαὶ κατέληγον κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς εἰς ἀέτωμα.

Ὁ νότιος τοῖχος φέρει ἐσωτερικῶς παχὺ στερεὸν καὶ στιλπνὸν ἐπίχρισμα, σφύζεται δὲ εἰς ὕψος 1 μέτρου. Ἐσωθεν καὶ ἔξωθεν τούτου εὐρέθησαν πλείονα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, σπόνδυλοι καὶ κιονόκρανα δωρικὰ καὶ ἰωνικά, κιονόκρανα λεπτῶν πωρίνων ἀμφικιονίσκων καὶ ἀνάλογα ἐπίκρανα ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ οἰκοδομήματος, τὰ ὅποια ἦσαν δίφωτα ἢ τρίφωτα. Ὡσαύτως λύχνοι Ἑλληνιστικοὶ καὶ νομίσματα τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος, κυροῦντα τὴν εἰκασίαν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ γυμνασίου τοῦ Κλεινίου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀράτου.

Κατὰ τὰς ἐργασίας πρὸς καθαρισμὸν τοῦ παρὰ τὸ γυμνάσιον μεγάλου Ῥωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ προορισθέντος ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἵνα ἐν ἀπολύτῳ εὐλαβείᾳ πρὸς τὸ ἀρχαῖον λείψανον διασκευασθῇ εἰς μουσεῖον τῆς Σικυῶνος, παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ καὶ σημαντικὴ σκαφικὴ ἐργασία, ἥ ὅποια ἀπέφερε πλείονα ἀξιόλογα κινητὰ εὐρήματα, ἀπαρτίσαντα ἤδη μέγα μέρος τοῦ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου παρασκευασθέντος μουσείου.

Τὰ ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων προελθόντα ἀρχαῖα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Βάθρα ὀρθογώνια φέροντα ἀνάγλυφα, ἐν μὲν τρίπουν, ἄλλο δὲ κηρύκειον ὅμοια πρὸς τρίτον ἄλλοτε εὐρεθὲν καὶ φέρον κορύνην καὶ λεοντῆν, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς ἀγάλματα Ἀπόλλωνος, Ἑρμοῦ καὶ Ἡρακλέους.

2) Ἀγαλμα Ἀσκληπιοῦ μαρμάρινον ἀκέραιον, παραβαλλόμενον πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν τῆς Ἐλευσίνος καὶ σύγχρονον πρὸς ἐκεῖνον ἦτοι τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

3) Παρὰ τὸν Ἀσκληπιὸν εὐρέθη ἀκέραιον ἄγαλμα μαρμάρινον Πανός, ἔχοντος παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ μικρὸν τράγον. Τὸ ἔργον κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα εἶναι τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ Α εὐρέθησαν:

α) Ἀνάγλυφον τῶν λεγομένων νεκροδείπνων.

β) Ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν Διοσκούρων.

γ) Ἀγαλμάτιον Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας ἔχον παρὰ τοὺς πόδας κύνα συλλαβόντα λαγῶν ἀπὸ τῶν ὠτων.

δ) Τεμάχιον ἀναγλύφου παριστῶντος γενειῶντα ἄνδρα σφῶ-
μενον μέχρι τῆς ὀσφύος, ἴσως μετόπη.

ε) Γυναικεία κεφαλή.

Ϝ) Ἀκέφαλον ἄγαλμα Τύχης φερούσης κέρας Ἀμαλθείας.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ Β εὐρέθησαν.

α) Ἰππάριον μαρμάρινον, μήκους 0.60, ἀρχαϊζούσης τεχνο-
τροπίας.

β) Μικρὸν μαρμάρινον Ἐκάτειον.

γ) Κεφαλή Σατύρου Ῥωμαϊκὴ τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος.

δ) Γυναικεία κεφαλή μετὰ διαδήματος.

ε) Ἀνδρική κεφαλή μαρμαρίνη ἔχουσα ἀτομικὰ χαρακτηρι-
στικά. Δημήτριος Πολιορκητής;

Ϝ) Μαρμαρίνη γυναικεία κεφαλή, ὑπερφυσική, κρανοφοροῦσα. Τὸ κράνος φέρει παρυφήν εἰκονίζουσαν ἐν ἀναγλύφῳ πύργους καὶ τείχη πόλεως. Ἐξ ἀναλόγων παραστάσεων συμπεραίνομεν ὅτι πρό-
κειται περὶ τῆς Τύχης τῆς Σικυῶνος. Τὸ ἔργον εἶναι καλὸν Ῥωμαϊ-
κὸν ἀντίγραφον Ἑλληνιστικοῦ πρωτοτύπου, τοῦ ὁποίου τεχνί-
την εἰκάζει ὁ κ. Ὁρλάνδος τὸν Θοινίαν τὸν Σικυῶνιον, μαθητὴν
τοῦ Εὐτυχίδου τοῦ κατασκευάσαντος τὴν Τύχην τῆς Ἀντιοχείας.
Ἐνδιαφέρουσα ὡσαύτως εἶναι ψηφιδωτὴ ζωφόρος μετὰ παραστά-
σεων διωκομένων ζώων, ἥτοι ἐλάφων, λεόντων καὶ γρυπῶν, καὶ
διωκόντων θηρευτικῶν κυνῶν. Αἱ ψηφίδες εἶναι στρογγύλαι, δύο δὲ
μόνον χρωμάτων λευκοῦ καὶ βαθυκυάνου ἢ σχεδὸν μέλανος. Ἐξαι-
ρετικῶς τρία ἢ τέσσαρα τεμάχια ἔχουσιν ὀλίγας ψηφίδας κιτρίνου
ἢ ἐρυθροῦ χρώματος.

Καὶ τὸ σχέδιον καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ψηφιδωτοῦ τάσσουσιν
αὐτό, κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα, εἰς τὸν 4^{ον} ἢ τὸν 3^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

Ἐκ τοῦ γενομένου καὶ περ συνεπτυγμένου ἀπολογισμοῦ κατα-
φαίνεται ζωηρῶς ἡ σημασία τοῦ μέχρι τοῦδε συντελεσθέντος ἐν
Σικυῶνι ἔργου καὶ διαγράφεται πλέον εὐκρινῶς τὸ μέλλον τῆς
ἀνασκαφῆς μιᾶς τῶν σπουδαιοτάτων πόλεων τῆς Ἑλληνικῆς
ἀρχαιότητος.

9. Ἐν Κρήτῃ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐξηκολούθησε διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Σπυρίδωνος Μαρινάτου τὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας ἐν Ἀμνισῷ, ἐν Δρήρῳ δὲ καὶ ἐν Ἀρκαλοχωρίῳ ἤρξατο νέων ἐξ ἀφορμῆς τυχαίων ἀνακαλύψεων.

Α. Ἀμνισός.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Ἀμνισοῦ κατὰ τὸ 1935 συμπληροῦσαι προηγουμένας παρατηρήσεις διδάσκουσι τὰ ἑξῆς:

Τὸ μέγα Μινωϊκὸν ἀρχικὸν οἰκοδόμημα ἐχρησιμοποιήθη ἐν μέρει κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱεροῦ. Νέον εὖρημα εἶναι ὥρατος τοῖχος, νοτίως τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου, ἐκ πώρων λίθων ξεστῶν ἄνευ συνδετικῆς ὕλης συντεθειμένων Ἑλληνικῆς ἀσφαλῶς ἀρχαϊκῆς περιόδου, θεμελιωθεὶς ἐπὶ τοῦ Μινωϊκοῦ οἰκοδομήματος. Εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον, τὴν ἀρχαϊκὴν, ἀνήκει καὶ ἡ ἐξ ἑπτὰ βαθμίδων πλατεῖα κλίμαξ ἡ ἀνευρεθεῖσα προηγουμένως.

Τὸ ἐκ τέφρας, κεκαυμένων ὀστῶν καὶ ἀφιερωμάτων ἐκτεταμένον στρῶμα φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς ὑπαιθριον ἱερόν.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν στρωμάτων συνάγεται ὅτι κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν περίοδον τὸ ἱερόν δὲν εἶναι ὑπαιθρον, ἀλλ' ἐστεγασμένον, ἐπῆλθε δὲ μετὰ μακρὰν ἐγκατάλειψιν τοῦ τόπου.

Ἐν τῷ βαθυτάτῳ στρώματι εὐρέθησαν μόνον ὕστατα Μινωϊκὰ καὶ ὑπομυκηναϊκὰ. Ἐν τῷ μελανῷ στρώματι κατὰ βαθύτατα σημεῖα εὐρέθησαν ἄφθονα γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀναμῖξ μετ' ὀλίγων ὑστερομυκηναϊκῶν, ὡσαύτως δὲ ἐν Μινωϊκοῦ τύπου εἰδῶλιον ἔχον ὑψωμένας τὰς χεῖρας καὶ ἐν πῆλινον πτηνόν, ἀμφοτέρω πιθανῶς πρωτογεωμετρικῶν χρόνων καὶ ἀνήκοντα εἰς λατρείαν δεινδρίτιδος τιнос θεότητος.

Μεταξὺ τῶν ἀθρόων εὐρημάτων ποικίλης φύσεως, γνωρίμων καὶ ἐκ προηγουμένων ἐτῶν, ἰδίαν ἔχει σπουδαιότητα μικρὸν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, παριστῶν γυμνὸν ἄνδρα μετὰ τῶν γονάτων ἐλαφρῶς κεκαμμένων καὶ τῶν χειρῶν ἀμφοτέρων φερομένων πρὸ τοῦ στήθους, ἔχοντα δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τοὺς μαστοὺς δεδηλωμένους δι' ἐντόνων ἡμισφαιρικῶν ἐξάρσεων. Οἱ ὀφθαλμοὶ εὐρίσκονται σχεδὸν κατὰ τὴν χώραν τῶν μῆλων, τὰ δὲ ὀφρύδια εἶναι

βαθέως κεχαραγμένα ὥς καὶ μία αὐλάξ μεταξὺ μετώπου καὶ κόμης. Ὁ τύπος τοῦ ἀγαλματίου εἶναι μοναδικός, ἡ δὲ τεχνοτροπία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς παλαιοτάτη Κρητική.

Παρὰ τὰ εὐρήματα ταῦτα παρατηρήθησαν καὶ Ἑλληνιστικὰ ληκύθια καὶ δακρυδόχα ἀγγεῖα εἰς σημεῖα διαταραχῆς τοῦ μελανοῦ στρώματος.

Ἄλλα κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο καὶ εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν στρῶμα.

Ἄλλὰ ἰδίαν σημασίαν ἔχει ἡ κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνασκαφὴν ἀνεύρεσις πέντε ἐπιγραφῶν, τῶν ὁποίων τέσσαρες μὲν εἶναι ἐπὶ πωρίνων πλακῶν, μία δὲ ἐπὶ μεγάλου βαθροειδοῦς λίθου, ἀναφέρουσαι πᾶσαι τὴν γνωστὴν Κρητικὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῶν κόσμων (π.χ. Οἱ κόσμοι οἱ σὺν Ταυριάδᾳ τῷ Ἐπιμενίδᾳ τὸ δούτερον ἦτοι τὸ δεύτερον). Ἐν μιᾷ τούτων ἀναφέρεται κόσμος Λασθένης, τὸν ὁποῖον ὁ ἀνασκάπτων πειρᾶται νὰ ταυτίσῃ πρὸς τὸν γνωστὸν στρατηγὸν Λασθένη τὸν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Πανάρχους καταναυμαχήσαντα τὸν στόλον τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, ἔπειτα δὲ ἡττηθέντα ὑπὸ τοῦ Μετέλλου.

Ἐν μελλούσῃ συνεχείᾳ τῆς ἐργασίας θὰ διαφωτισθῇ περισσότερον, ὥς ἐλπίζομεν, τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμνισοῦ.

B. Δορυχοῦς.

Ἡ ἀνεξάντλητος εἰς ἀρχαιολογικὰς ἐκπλήξεις Κρήτη παρέσχε νέαν σπουδαίαν ἀνακάλυψιν ἐν Δορήρῳ, πόλει ἀρχαίᾳ, τῆς ὁποίας τὰ ἑρείπια σφύζονται ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Βορρᾶν τῆς σημερινῆς Νεαπόλεως Μεραμπέλλου. Παρὰ ταύτην καὶ ἐν θέσει Ἅγιος Ἀντώνιος ἰδιώτης σκάπτων τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ κείμενον ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Δορήρου καὶ δὴ τῆς ἀγορᾶς αὐτῆς, εὗρεν εἰς τεμάχια τρία ἀγαλμάτια ἐκ λεπτοῦ χαλκοῦ ἐλάσματος, τὰ ὅποια μετὰ πολλὰς περιπετείας κατέληξαν τῇ βοήθειᾳ τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων.

Πρόκειται περὶ τριῶν μορφῶν, δύο γυναικείων ἐνδεδυμένων καὶ μιᾶς ἀνδρικής γυμνῆς.

Τὰ ἔργα εἶναι ἐκ λεπτοτάτου χαλκοῦ ἐλάσματος καὶ ἀπηρτίζοντο ἕξ ὀκτὼ ἕως δέκα τεμαχίων ἕκαστον, τὰ δὲ τεμάχια συνη-

νοῦντο μεταξύ των δι' ἡλων χαλκῶν. Οἱ ἡλοι οὗτοι προεξέχουν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἐλασμάτων ἐν καὶ πλέον ἑκατοστόμετρον. Ἐκ τούτου δὲ καθίσταται προφανὲς ὅτι τὰ ἐλάσματα ταῦτα προσηλοῦντο ἐπὶ πυρῆνος ξυλίνου, τὸν ὁποῖον περιέβαλλον. Δυστυχῶς ἐλλείπουσι τὰ ἀνώτατα μέρη τῶν κεφαλῶν μετὰ τῆς κομμώσεως. Ὡσαύτως ἐλλείπουσιν αἱ χεῖρες τοῦ ἀνδρικοῦ ἀγαλματίου.

Παρ' ὅλην ὁμως τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἡ σημασία τοῦ εὐρήματος τῆς Δρήρου διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης εἶναι μεγίστη, διότι παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα πολύτιμα ἀρχαῖκὰ ἔργα σφυρήλατα, περὶ τῶν ὁποίων εἶχομεν μέχρι τοῦδε μόνον φιλολογικὰς μαρτυρίας. Ὁ Πανσανίας 3,17,6, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ κ. Μαρινᾶτος, μνημονεύει ἐν τοιοῦτον ἄγαλμα ἐν Σπάρτῃ ἔργον τοῦ Κλεάρχου τοῦ Ῥηγίνου («Τῆς Χαλκιοίκου δὲ ἐν δεξιᾷ Διὸς ἄγαλμα Ὑπάτου πεποίηται, παλαιότατον πάντων ὅποσα ἐστὶ χαλκοῦ δι' ὅλου γὰρ οὐκ ἔστιν εἰργασμένον, ἐληλασμένου δὲ ἰδίᾳ τῶν μερῶν καθ' αὐτὸ ἐκάστου συνήρμωσταί τε πρὸς ἄλληλα καὶ ἡλοι συνέχουσιν αὐτὰ μὴ διαλυθῆναι. Κλέαρχον δὲ ἄνδρα Ῥηγῖνον τὸ ἄγαλμα ποιῆσαι λέγουσιν, ὃν Διποῖνου καὶ Σκύλλιδος, οἱ δὲ αὐτοῦ Δαιδάλου φασὶν εἶναι μαθητὴν»).

Τὰ ἀγαλμάτια τῆς Δρήρου ἔχουσιν ὕψος τὰ μὲν γυναικεῖα 0.40-0.45, τὸ δὲ ἀνδρικὸν περὶ τὰ 0.70. Ἀνήκousι δὲ εἰς τοὺς περὶ τὸ 650 π.Χ. χρόνους. Ὁ τύπος τῶν δύο γυναικείων εἶναι ὁ αὐτός, ἐνδεδυμένος δηλ. καὶ ἔχων τὰς χεῖρας καθειμένας ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ κρατούσας σύμβολον δυσδιάκριτον.

Τὸ ἀνδρικὸν εἶναι κοῦρος γυμνὸς ἔχων τὸ σῶμα ἄριστα ἐξεργασμένον καί, κατὰ τὸν κ. Σπ. Μαρινᾶτον, ἐλευθερώτερον τῶν λιθίνων κούρων τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἔχων τὰς χεῖρας προτεταμένας μετὰ συμβόλων ὡς ὁ Φιλήσιος τοῦ Κανάχου. Τὸ οἰκοδόμημα, ὅπου εὐρέθησαν τὰ σφυρήλατα ταῦτα, ἀνασκαφὴν εὐρέθη ἔχον διαστάσεις 11 × 7.80, ἀπετελεῖτο δὲ ἐξ ἐνὸς μόνου θαλάμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήγε κλίμαξ.

Κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ κτίσματος ὑπάρχει κτιστὸν βάθρον ἐξ ἀπλῶν λίθων, ὕψ. 1 μέτρον, ἐφ' οὗ εὐρέθησαν πῆλινα ἀρχαῖκὰ εἰδώλια, τεμάχια ἀγγείων καὶ ἐν σημαντικὸν χαλκοῦν γοργόνειον. Συνείχετο πρὸς τὸ βάθρον τοῦτο κτιστὸς βωμός, ἐπ' αὐτοῦ δὲ εἶχον εὐρεθῆ τὰ χαλκᾶ ἀγαλμάτια. Ὁ βωμὸς ἦτο ἀπηρτισμένος ἐκ πλακῶν ὀρθῶν πέριξ πυρῆνος ἐκ χωμάτων. Τὰ χώματα ταῦτα ἦσαν πλήρη κεράτων αἰγῶν μικρῶν μετ' ὀλίγων ἄλλων ὀστῶν καὶ δύο σιδηρῶν μαχαιρίων. Ἡ παρουσία τῶν κεράτων ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸν γνωστὸν βωμὸν τῆς Δήλου Κερατῶνα (Πλουτ. Θησ. 21). Πρὸ τοῦ βωμοῦ τούτου ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα τραπέζης προσφορῶν.

Κατὰ τὸ κέντρον σχεδὸν τοῦ θαλάμου εὐρέθη ὀρθογώνιος ἐσχάρα, πλήρης καθαρᾶς τέφρας, πρὸς Β δὲ ταύτης βάσις κίονος. Μεταξὺ ἄλλων εὐρημάτων ἀξία προσοχῆς εἶναι ἐπιγραφὴ περιέχουσα ψήφισμα τιμητικὸν ὑπὲρ Ὀρέστα Ἐρυνμέως ἐξ Ἀσπένδου, εἰς δύο ἀντίτυπα, τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Τὰ παλαιότατα τῶν κινητῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων ἀνήκουσιν εἰς τὸν 8^{ον} πιθανῶς αἰῶνα, πλείονα δὲ εἰς τὸν 7^{ον}. Ἡ ὅλη ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωσις τοῦ οἰκοδομήματος δὲν εἶναι τοῦλάχιστον κατὰ τὴν πρόοψιν, σαφῆς, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ἔχομεν οἰκοδόμημα μονοθάλαμον ἄνευ προδόμου, ἱεροῦ χαρακτηῖρος, ναοῦ δηλ. τῆς μικρᾶς Διῆρου, ὡς εἰκάζει ὁ ἀνασκάπτων, καὶ δὴ πιθανῶς τοῦ Δελφινίου.

Γ. Ἀρχαλοχώρι.

Δευτέρα τυχαία εὑρεσις σπουδαιοτάτων ἀρχαίων ἐσημειώθη ἐν Ἀρχαλοχωρίῳ, τὸ δὲ πρᾶγμα τοῦτο προεκάλεσεν ἔπειτα συστηματικὴν ἔρευναν τοῦ ἀρχαίου σπηλαίου διὰ τοῦ κ. Μαρινάτου καὶ τοῦ κ. Πλάτωνος, δαπανῶντος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, συνεπικουρήσαντος δὲ διὰ πεντήκοντα λιρῶν καὶ τοῦ κ. Ἀρθούρου Ἐβανς, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκφράζονται αὐτῷ καὶ ἐντεῦθεν θερμοὶ εὐχαριστίαι. Θερμοὶ ὡσαύτως ὀφείλονται εὐχαριστίαι καὶ τῷ Διευθυντῇ τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς κ. Κάρο διὰ τὴν ἄδειαν, ὅπως ὁ ἀρχιτέκτων κ. Hans Müntz σχεδιογραφῇ

τὸ σπήλαιον. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν καταπεσόντων ὄγκων ἐξηρευνήθη ἐπιμελῶς τὸ περιέχον τὰ ἀρχαῖα στρῶμα πάχους περίπου 0^μ. 50 καὶ ἱκανῆς ἐκτάσεως.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἀπεδείχθη ὅτι τὸ θεωρούμενον σπήλαιον τοῦ Ἀρχαλοχωρίου δὲν ἦτο πράγματι σπήλαιον, ἀλλὰ ἐπιμήκης ὀριζοντία σχισμὴ τοῦ βράχου μήκους 40 μέτρων, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἥτοι τὴν εἴσοδον ἀπὸ νότου. Κατὰ τὴν εἴσοδον ταύτην ὑπῆρχε παχὺς μὲν, ἀλλὰ προχείρου κατασκευῆς τοῖχος σχηματίζων εἰδός τι θυρωρείου καὶ στενὸν διάδρομον.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἤρχοντο ἀραιὰ τὰ εὐρήματα, ἀθρόα δὲ ἐγένοντο περίπου κατὰ τὸ μέσον καὶ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ σπηλαίου.

Κατὰ τὸ μέσον εὐρέθησαν ὑπὸ τῶν λαθροσκαφέων ἄφθονοι χρυσοὶ διπλοὶ πελέκεις ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος καὶ μικροῦ μεγέθους.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος πελέκεων εὐρέθησαν καὶ ἄλλοι χαλκοὶ πελέκεις διαφόρων μεγεθῶν, φθάνοντες μέχρι μήκους 60 καὶ 70 ἑκατοστομέτρων ἥτοι βαρέα τεμάχια πραγματικῆς χρήσεως. Πρὸς τούτοις εὐρέθησαν πλείονα χαλκᾶ ξίφη διαφόρου μήκους, ὧν τὸ μακρότατον μετρεῖ 1^μ. 055. Τὰ πλεῖστα τῶν ξιφῶν καὶ πάντες οἱ πελέκεις φέρουν ἐγγάρακτον διακόσμησιν ἐπιμελέστατα ἐξεργασμένην. Σπουδαιότατος ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως εἶναι χαλκοῦς διπλοῦς πέλεκυς φέρων ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ τοῦ στελλεοῦ καθέτως τρίστιχον ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφὴν δι' ἀρχαῖκωτάτων γραμμάτων παρεμφερῶν πρὸς τὰ τοῦ Δίσκου τῆς Φαιστοῦ.

Κεραμικὰ εὐρήματα ἐγένοντο πολὺ ὀλίγα τάσσονται δὲ ταῦτα ἀπὸ τῆς πρωτομινωικῆς μέχρι τῆς πρώτης ὑστερομινωικῆς.

Τὰ μεταλλικὰ εὐρήματα τάσσονται εἰς τὸ τέλος τῆς Μ Μ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Υ Μ περιόδου ἥτοι εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ, τὸν 16^{ον} π. Χ. αἰῶνα ὁλόκληρον. Ἡ ἀπότομος διακοπὴ τῆς λατρείας τοῦ σπηλαίου ὀφείλεται εἰς τὴν κατάρρευσιν αὐτοῦ, ἐπελθούσαν, πιθανώτατα, κατὰ τὴν γενικὴν διὰ σεισμοῦ καταστροφὴν τῆς Μινωικῆς Κρήτης. Οἱ προσκυνηταὶ φαίνεται ὅτι ἐσύχναζον καὶ μετέπειτα εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ καὶ δὴ παρὰ τὸ θυρωρεῖον, ὅπως ἐξάγεται ἐκ τεμαχίων ἀγγείων ἀναγομένων μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν ἐν τῷ σπηλαίῳ λατρευομένην θεότητα ὁ κ. Μαρινάτος φρονεῖ ὅτι αὕτη ἦτο ὁ Ζεὺς, τοῦ ὁποίου τὴν λατρείαν ἀναφέρει ὁ Ἡσίοδος παρὰ τὴν πόλιν Λύκτον.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1935 καὶ τὰ ἀξιολογώτατα αὐτῶν πορίσματα, ἑδαπανήθησαν δὲ δι' αὐτὰς ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας δραχ. ἑκατὸν ἑπτὰ χιλιάδες τετρακόσiai ἑβδομήκοντα πέντε. Περίπου ἴσον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας διατεθὲν ποσὸν διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν καθ' ὅλου ἔρευναν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἄθροισμα ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἀντάξιον πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τῆς Ἑλλάδος ἀπέναντι τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς μνημείων καὶ εἶναι ἐνδεδειγμένον, ὅπως ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς ἀποδείξῃ ὅτι ἔχει βαθυτέραν ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας τῆς ἰδίας αὐτῆς ἱστορίας. Διότι ἐκ τούτου ἀκριβῶς πάσχομεν, ὅτι θεωροῦμεν τὸ ἀπόλυτον τοῦτο καθήκον ὡς ἐλαστικόν τι δικαίωμα καὶ εἶδός τι πνευματικοῦ ἀθλητισμοῦ καὶ περιττῆς πολυτελείας.

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας ἐπλουτίσθη διὰ τετρακοσίων περίπου τόμων προερχομένων ἐκ δωρεῶν, ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ ἀγορᾶς, διὰ τὴν ὁποίαν ἑδαπανήθησαν περὶ τὰς ἐνενήκοντα δύο χιλιάδας δραχμῶν.

Ὡσαύτως ἐδημοσιεύθησαν εἰς τόμος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, εἰς τόμος τῶν Πρακτικῶν καὶ ὁ Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν τοῦ κ. Κεραμοπούλλου, στοιχίσαντα πάντα ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τέσσαρας χιλιάδας πεντακοσίας ἑβδομήκοντα ἑξ δραχμὰς καὶ ὀγδοήκοντα πέντε λεπτά.

Τὸ ἐκ πωλήσεως εἰκονογραφημένων δελταρίων καὶ φωτογραφιῶν ἐν τοῖς Μουσείοις συμφώνως πρὸς τὸν νόμον 4823 προκῦψαν ὑπὲρ φυλάκων καὶ βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων ποσὸν ἀνέρχεται εἰς δρ. 49.429 Ἐκ παρελθούσης χρήσεως συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ αὐτοῦ νόμου καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐδόθησαν παρὰ τῆς Ἑταιρείας δρ. 41.347.70

Ἀλλ' ἐν ᾧ οὕτως ἐφαρμοζόμενος ὁ νόμος 4823 ἀπέφερεν ὁπωσδήποτε ἐνίσχυσιν τινὰ πρὸς ἀντιμετώπισιν ἐπείγουσῶν ἀρχαιο-

λογικῶν ἀναγκῶν μετ' ἐκπλήξεως οὐχὶ μικρᾶς παρετηρήσαμεν ὅτι ἀναγκαστικὸς νόμος ἐκδοθεὶς τῇ 19ῃ Νοεμβρίου 1935 πρὸς τροποποίησιν τοῦ νόμου 6450 περὶ Ἑλληνικοῦ Ὁργανισμοῦ Τουρισμοῦ ἐν ἀρθρῷ 4 ἐδ. 3 μεταξὺ ἄλλων πόρων τοῦ εἰρημένου Ὁργανισμοῦ ἀναγράφει καὶ «τὸ ἔσοδον ἐξ ἀποκλειστικῆς ἐκδόσεως κάρτ-ποστὰλ καὶ δελταρίων καὶ πωλήσεως αὐτῶν εἰς ἀρχαιολογικοὺς χώρους» — δηλ. αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1930 διὰ τοῦ νόμου 4823 παραχωρηθὲν εἰς τὴν Ἑταιρείαν εὐλογώτατον δικαίωμα. Ἡ πρὸς τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας γενομένη διαμαρτυρία τοῦ Συμβουλίου ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ὅτι κατὰ λάθος ἐγένετο τὸ πρᾶγμα καὶ ὅτι συντόμως θὰ διωρθοῦτο. Δυστυχῶς δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ ἀναγγείλωμεν τὴν ἐπανόρθωσιν, ἀλλ' ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θὰ παραμείνῃ ἡ βαρεῖα καὶ ἄνευ αἰτίας ἐπέμβασις εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας καὶ ἡ ἀρπαγὴ καθαρῶς ἀρχαιολογικῶν πόρων ἀπὸ τῶν φυσικῶν αὐτῶν δικαιούχων. Μετὰ τοῦ Ὁργανισμοῦ Τουρισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποστολὴ εἶναι ὡσαύτως ἐθνικὴ, ἔχομεν κοινὰς τὰς προσπάθειάς, οὐδεμία δὲ χωρεῖ περὶπτωσις ἀνταγωνισμοῦ.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε τὸ ὅλον ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1935, καίπερ ἀπὸ μετρίων πόρων ἐξορμηθὲν, ὅμως ἱκανῶς σημαντικὸν καὶ οὐχὶ ἀνάξιον τῶν προηγηθέντων ἐνενήκοντα ἑννέα ἐτῶν.

Τὸ ἔτος 1935 εἶναι τὸ τρίτον ἔτος τῆς τελευταίας ἐκλογικῆς περιόδου τοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον μετὰ τινὰς ἡμέρας θὰ τεθῇ ἐκ νέου ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν ἐταίρων, ἵνα, ἐὰν ἐπιδιοκιμασθῇ ὑπ' αὐτῶν, χωρήσῃ πρὸς συνέχειαν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ.

Σημαντικὰ δὲ καθήκοντα ἀναμένουσι τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν κατὰ τε τὸ ἤδη ἀρξάμενον καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τὸ ἔτος 1937 εἶναι τὸ ἑκατοστὸν ἔτος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐθνικοῦ τούτου καθιδρύματος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς 7^{ης} Ἰανουαρίου 1837 τηρεῖ ἄσβεστον τὸ πῦρ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀρχαίων μνημείων

Εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς ὅτι τὸ ἔθνος ἀναλαμβάνον παλαιὰν Ἑλληνικὴν παράδοσιν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπὸ μακρᾶς δουλείας ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐσκέφθη πρῶτον ἢ τὴν θεραπείαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Διὰ τοῦτο ἡ συμπλήρωσις τῆς ἑκατονταετίας τῆς ἐλευθέρως πολιτικῆς ὑποστάσεως τοῦ Ἔθνους ἀνοίγει τὴν σειρὰν τοιούτων πνευματικῶν ἑκατονταετηρίδων πρὸ δύο ἐτῶν τῆς Ἱατρικῆς Ἑταιρείας, κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας, κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος τῆς πρώτης πνευματικῆς ἐστίας τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνισμοῦ, τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τοῦ πρώτου ιδρύματος περισυλλογῆς καὶ μελέτης τῶν μνημείων τῆς πατρίου ιστορίας, τῆς ἐνδόξου ταύτης Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τὴν ἀρχαιολογικὴν ταύτην ἑκατονταετίαν καλούμεθα νὰ ἐορτάσωμεν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος καὶ ἔχοντες καὶ πάλιν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐθνικῆς οἰκογενείας νὰ ἐπιδείξωμεν μετριοφρόνως τι κατωρθώσαμεν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ αἰῶνος.

Ἀρχαιολογικοῦ καθιδρύματος ἐν τῇ κατ' ἐξοχὴν ἀρχαιολογικῇ χώρᾳ τοῦ κόσμου ἡ πρώτη ἑκατονταετία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πανηγυρισθῇ ἐν στενῷ καὶ κρυπτῷ κύκλῳ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποβῇ θέμα οὐχὶ μόνον εὐρυτάτης πανελληνίου ἐορτῆς, ἀλλὰ καὶ μεγάλης διεθνοῦς συγκεντρώσεως ἐκ πάσης γωνίας τοῦ κόσμου, ὅπου τιμᾶται ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἐκτιμᾶται ὁ συνεχὴς καὶ διὰ μυρίων ἐμποδίων διεξαγόμενος πνευματικὸς ἀγὼν τῆς Ἑταιρείας.

Ὁ διεθνὴς οὗτος συναγερμὸς, τὸν ὁποῖον πεποίθαμεν ὅτι θὰ καταστήσῃ δυνατὸν ἡ ἀρωγὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, δὲν θὰ εἶναι ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ συγκέντρωσις καὶ ἐν ὥραϊον ταξίδιον ἀνὰ τὴν χώραν ταύτην, ἀλλὰ θὰ εἶναι προσκύνημα πρὸς τὴν ιδέαν τοῦ ὑψηλοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τοῦ ὁποίου μάλιστα κατὰ τὰς κρίσεις ταύτας στιγμὰς τοῦ κόσμου ἔχομεν ἀνάγκην, διότι ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία, Κύριοι, δὲν εἶναι ἐπάγγελμα, ἀλλὰ ἱερὰ ἀποστολή!

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935

1. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΚΑΛΑΜΙΤΣΑΙ ΚΑΒΑΛΑΣ

Χορηγούσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας¹, ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ ἐξερευνήσις τοῦ δυτικῶς τῆς πόλεως Καβάλας (ἀπόστασις περίπου 7 χιλμ.) καὶ ἐν τῇ ἐξοχικῇ τοποθεσίᾳ Καλαμίτσα κειμένου ἀρχαίου περιβόλου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχαιότης καὶ εἰς τὸν μὴ εἰδικὸν ἀκόμη ἐπισκέπτῃν ἦτο φανερά.

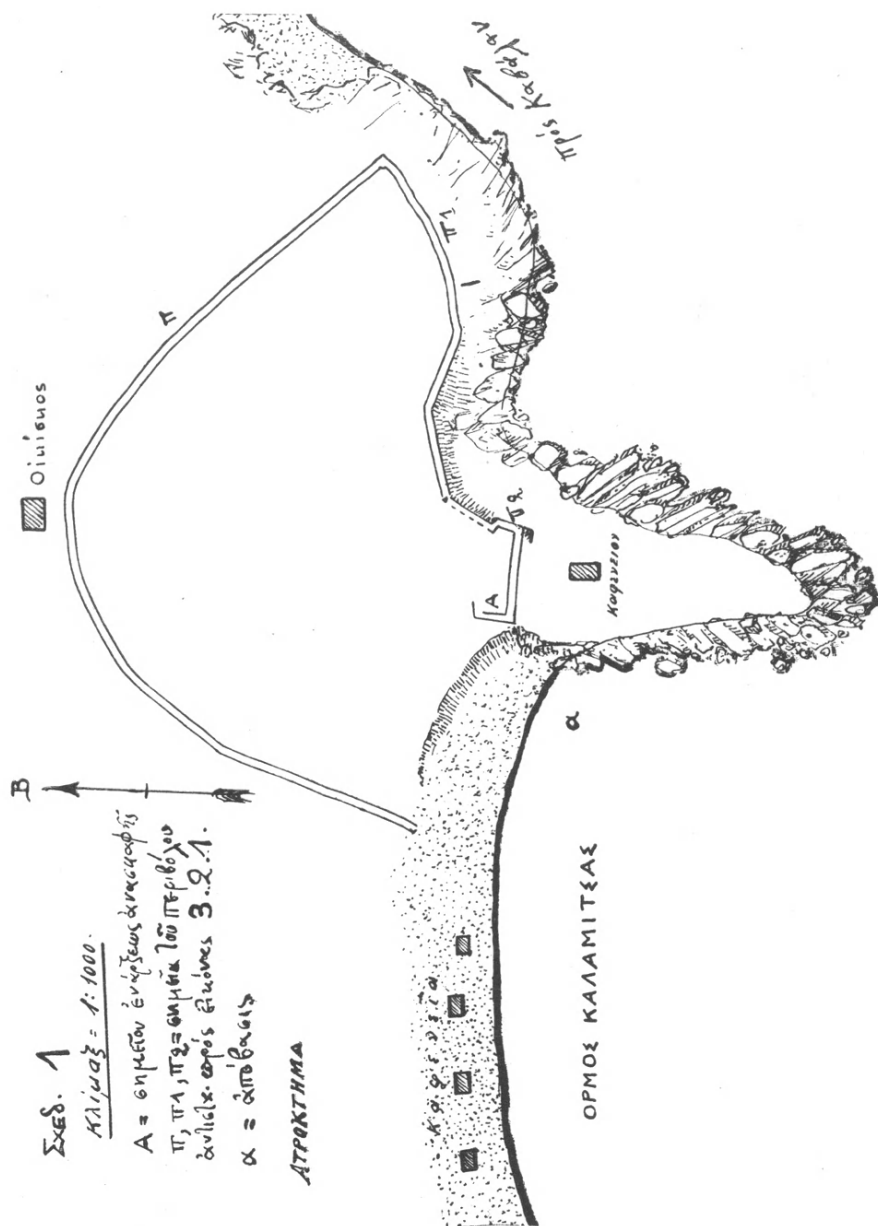
Ὁ ἐπισκεπτόμενος ἀπὸ θαλάσσης τὸν ὀρμίσκον Καλαμίτσας ἔχει πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲν τὴν ἀμμώδη παραλίαν, ὅπου τὰ ἐξοχικὰ καφενεῖα καὶ τὸ ἀγρόκτημα εἰς τὸ βάθος, δεξιὰ δὲ χαμηλὸν καὶ πτωχὸν εἰς ἐπίχωσιν λοφίσκον (σχεδ. 1). Τὰ κρᾶσπεδα τοῦ λοφίσκου τούτου περιβρέχει ἡ θάλασσα, καταλήγουν δὲ εἰς τὸ νοτιώτατον σημεῖον εἰς μικρὸν ἀκρωτήριον εἰσχωροῦν περὶ τὰ 60 μ. ἐν εἴδει προβλήτος εἰς τὸν Πιερικὸν κόλπον². Ἐπὶ τοῦ λοφίσκου τούτου ὑψοῦτό ποτε περίβολος ἀρχαῖος, διαγράμματος ἀκανονίστου πολυγώνου, κατεσκευασμένος διὰ μεγάλων δόμων ἐξ ἐντοπίου γρανίτου λίθου. Τὸ ὕψος του σφύζεται εἰς πολλὰ σημεῖα, ὥστε νὰ δύναται νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς τὸ διάγραμμά του. Τὸ πάχος τοῦ τείχους εἶναι 2 μ. πλὴν τῆς πρὸς τὴν ἀπόβασιν τοῦ ὀρμίσκου πλευρᾶς του, ὅπου εἶναι 1 μ. Ὁ περίβολος ἐνῶ διαγράφει περίπου τμήμα κύκλου ἀπὸ τὰ ΝΑ - Β - ΒΔ, κατὰ τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν τμήμά του παρακολουθεῖ τὴν τεθλασμένην γραμμὴν τῆς παραλίας καὶ σχηματίζει κατὰ τὴν βάσιν τοῦ μικροῦ ἀκρωτηρίου τετράπλευρόν τι τμήμα, σχήματος μεγάλου πύργου.

Μεταξὺ τοῦ τετραπλεύρου αὐτοῦ τμήματος καὶ τοῦ πρὸς τὰ ΝΔ σφυζομένου ἄλλου ἄκρου τοῦ περιβόλου ὑπάρχει κενὸν μέγα ἀνοιγμα, εἶναι δὲ ἄγνωστον ἂν ἐξετείνετο καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ τὸ τεῖχος καὶ πῶς ἔκλειεν ἡ πλευρὰ αὐτή.

Τὸ τετράπλευρον τμήμα τοῦ τείχους εἰς μὲν τὰ ἀνατολικά ὑψοῦται

¹ Ὁφείλω καὶ ἐνταῦθα θερμῶς νὰ εὐχαριστήσω τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ὁποίου ὀφείλεται ἡ ἐναρξὶς τῆς ἐρεῦνης αὐτῆς.

² Πιερικὸς πρέπει νὰ λέγεται σήμερον ὁ κόλπος Καβάλας, ἀδιάφορον ἂν τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου II, 99, 3. εἶναι μεταγενεστέρα εἰς τὸ κείμενον ἴσως προσθήκη.

Σχ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς τοποθεσίας καὶ τοῦ περιόχου Καλαμίτας.

ἀρκετά, ὥστε νὰ ἔχῃ τὴν ἐμφάνισιν πύργου (εἰκ. 1), ἐνῶ πρὸς τὰ δυτικὰ φαίνεται ὡς ἀναλημματικὸς τοῖχος ἑνὸς κτηρίου. Εἰς τὸ σημεῖον A σχ. 1,

ὁπόθεν καὶ ἐγένετο ἡ ἑναρξὶς τῆς ἀνασκαφῆς, ἔχομεν τὸ μεγαλύτερον πάχος ἐπιχώσεως 1,50 μ. Ἡ τεράπλευρος αὐτὴ κατάληξις τοῦ τείχους (διαστ. 40×15 μ.) εἶναι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ λοιπὰ μᾶλλον καμπύλα τμήματά του, κατεσκευασμένη διὰ τετραπλεύρων δόμων καλῶς πελεκημένων, προκειμένου περὶ γρανίτου, ἐνῶ τὰ ἄλλα τμήματα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ δόμων ἀκανονίστων τετραπλεύρων (εἰκ. 2) ἢ καὶ πολυγωνικῶν (εἰκ. 3).

Τὸν περίβολον ἐπεσκέφθησαν κατὰ τὸν μέγαν πόλεμον, ὁπότε καὶ

Εἰκ. 1. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ περιβόλου εἰς τὸ σημεῖον Π₂ τοῦ σχεδιογραφ. 1.

πυροβολεῖον¹ ὁλόκληρον εἶχεν ἐκεῖ ἐγκατασταθῇ, ἡ Ἀγγλοὶ ἐξερευνηταί, ὁ δὲ Welch εἰς τὸ BSA (1918-19) σελ. 66, μεταξὺ ἄλλων ἀρχαίων τοποθεσιῶν τοῦ Στρυμόνος περιγράφει ἐν ὀλίγοις καὶ αὐτόν. Κατὰ τὸν Welch εἶναι ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἐνῶ κατὰ τὸν S. Casson εἶναι τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος².

¹ Τὸ πυροβολεῖον καθὼς καὶ τὰ στρατιωτικὰ χαρακώματα κατέστρεψαν διάφορα σημεῖα τοῦ περιβόλου, χωρὶς ὅμως εὐτυχῶς νὰ ἀλλοιώσουν τὸ διάγραμμα του. Ἡ μόνη ἀσάφεια τοῦ διαγράμματός του παρουσιάζεται νοτίως τοῦ σημείου Π 2 Σχεδ. 1, ἐλπίζομεν ὅμως νὰ διασαφηθῇ σὺν τῇ προόδῳ τῆς σκαφῆς καὶ αὐτὸ τὸ σημεῖον, κατὰ τὸ ὅποιον καὶ μόνον ἴσως μεταβληθῇ ἁπλῶς τὸ σχέδιον 1 εἰς τὸ μέλλον.

² S. Casson Macedonia Thrace and Illyria, Oxford 1926 σ. 92 σημ. 5.

Ἡμεῖς, ἀναμένοντες τὴν σὺν τῷ χρόνῳ συστηματικὴν καὶ τελείαν τῆς τοποθεσίας ἐξερεύνησιν θὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὰ διάφορα εὐρήματα τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς, συμφωνοῦντες ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε πρώτων πρὸς μὲν τὸν Welch, τοποθετήσαντα ἐκεῖ τὴν Ἀντισάραν τοπογραφικῶς, καὶ ὅχι πρὸς τὸν Casson, ἐκλαβόντα τὸν περίβολον ὡς ἐν τῶν Σαμοθρηκίων τειχῶν τοῦ Ἡροδότου (VII, 108), τὰ ὁποῖα φαντάζεται ὡς φρούρια ἐγκατεσπαρμένα

Εἰκ. 2. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ περιβόλου εἰς τὸ σημεῖον καμπῆς Π1 τοῦ σχεδιογραφ. 1.

ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας¹, πρὸς τὸν Casson δὲ ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ τείχους, ἢ κατασκευὴ τοῦ ὁποίου εἶναι παλαιότερα τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Ἐσωτερικῶς τοῦ τετραπλεύρου τμήματος τοῦ τείχους ὅπου τὸ σημεῖον Α (σχεδ. 1) ἀνεσκάφη ἐφέτος τετράπλευρόν τι οἰκοδόμημα (σχεδ. 2), ἀποτελούμενον ἐκ δύο μακροστένων παραλλήλων διαμερισμάτων γ' καὶ δ', διαστάσεων $7,75 \times 3,40$ μ. καὶ δύο ἄλλων μικροτέρων, καταλαβόντων τὰς διαστάσεις ἐνὸς τρίτου περίπου καὶ ὁμοίου πρὸς τὰ γ' καὶ δ'· τὸ α' εἶναι διαστάσεων

¹ P. Perdrizet Ὁ Σαμοθρακικὸς τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ ἡ Σαμοθρακικὴ Περαιὰ, Rev. ét. grecq. 1909 σ. 33 κέ.

3,50×2,20 μ. τὸ δὲ β' 2,20×3 μ. Τὸ κτήριον τοῦτο ἴσως δὲν εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ τμήμα τοῦ περιβόλου ἐφ' οὗ ἐπικάθηται καὶ τὸ ὅποιον χρησιμοποιεῖ ὡς δυτικὸν τοῖχον. Οἱ τοῖχοί του εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ μετρίου μεγέθους πλακωτῶν λίθων γρανίτου, κειμένων ἐν ὀλίγῳ σχετικῶς πηλῷ (εἰκ. 4), ἔχουν πλάτος 0,40 - 0,60 μ. καὶ ὕψος σφζόμενον εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κτηρίου 1 μ. Εἰς τὸ δυτικὸν δὲ βράχος κατέρχεται καὶ ὑπάρχει θεμέλιον ὑπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ δαπέδου 1 μ. ἀκόμη. (Σχεδ. 2 τομή).

Ἡ ΒΔ γωνία καὶ ἡ βορρεία πλευρὰ τοῦ δωματίου α' σχηματίζονται ἐξω-

Εἰκ. 3. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ περιβόλου εἰς τὸ σημεῖον Π τοῦ σχεδιογραφ. 1.

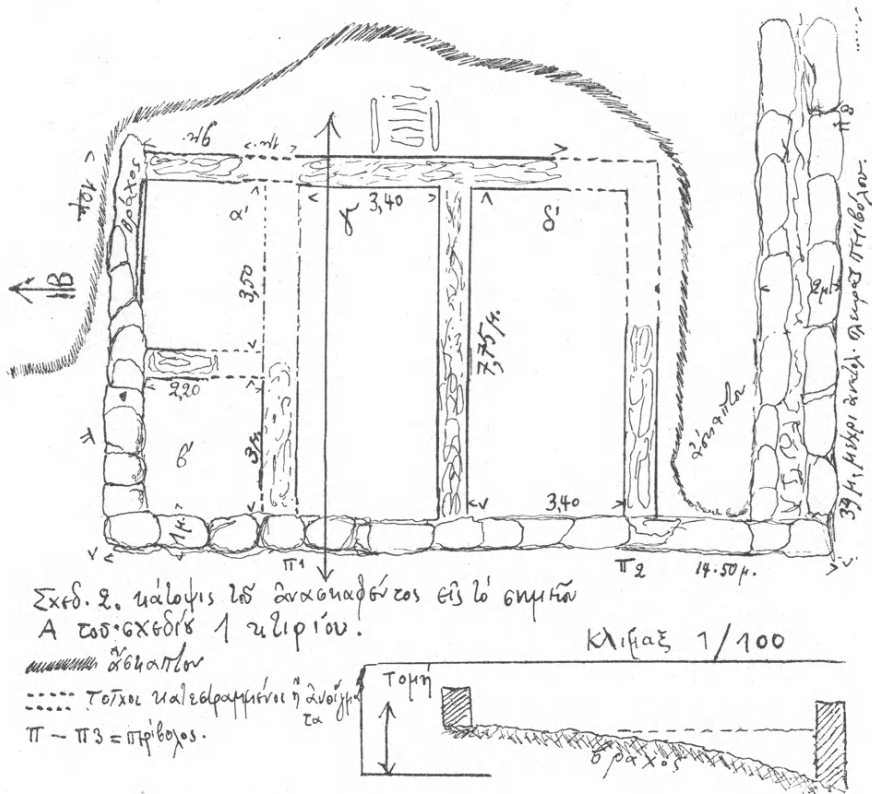
τερικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ περιβόλου ἐπικαθημένου ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ τοῦ βράχου, ἐσωτερικῶς δὲ ὑπὸ συμπληρωματικοῦ λεπτοῦ τοίχου (εἰκ. 5).

Στρῶσις δαπέδου ἣ καὶ ἐπένδυσις τοίχου δὲν παρατηρήθη.

Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, τῆς καλυπτύσεως τὸ κτήριον τοῦτο, πλήρους ὀστράκων καὶ μεγάλων θραυσμάτων ἀμφορέων, δι' ὧν μετεφέρετο ὁ οἶνος καὶ ἄλλα ὑγρὰ προϊόντα (εἰκ. 6) καὶ τεμαχίων πίθων, εὐρέθησαν ὅχι στρωματογραφικῶς, ἀλλ' ἀνάμεικτα, ὀστρακα μελανόμορφα, ἐρυθρόμορφα (εἰκ. 7) καὶ νεώτερα, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ μεγαρικῶν σκύφων. Ἐπὶ τῆς ἐπιφα-

νείας ὅμως τοῦ βράχου, εἰς τὰ κατώτατα δηλ. στρώματα τῆς ἀναμείκτου ταύτης ἐπιχώσεως εὐρέθησαν ὄστρακα φέροντα διακόσμησιν γεωμετρικὴν, ἐξ ὁμοκέντρων κύκλων καὶ καθέτων γραμμῶν ἐναλλάξ (τριγλύφων καὶ μετοπῶν) (εἰκ. 8), καὶ ἀνήκοντα εἰς διώτους σκύφους μετ' ἐπιπέδου ἢ ἐλαφροῦς δακτυλιωτῆς βάσεως, σχήματος ἐπίσης συνήθους κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς καὶ μεταγεωμετρικοὺς χρόνους.

Τὴν ἡλικίαν τῶν ὀστράκων τούτων δὲν εἶναι καὶ εὐκόλον νὰ καθορί-

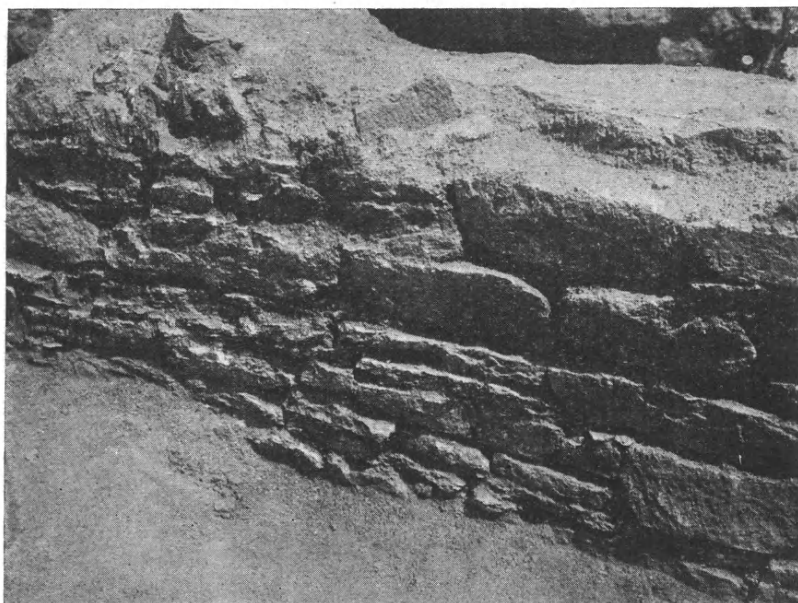

σωμεν ἐπακριβῶς. Ὁ πηλός των εἶναι ἐρυθρός, καθαρός, μετὰ πολὺ ὀλίγα λεπτὰ ψήγματα μαρμαρυγίου καὶ ἡ ὀπτησίς των ἀρίστη. Ἐσωτερικῶς τὰ ὄστρακα φέρουν ἐπίχρσιμα ἐρυθρὸν - καστανόν, ἐξωτερικῶς δὲ ἐπὶ τῆς ὄχι καὶ πολὺ λείας ἐπιφανείας των, ἡ ὁποία θὰ ἐκαλύπτετο μετ' αἰποῖαν ἀλοιφήν, φέρουν τὸν περιγραφέντα γεωμετρικὸν διάκοσμον. Διὰ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ἐρυθροῦ - καστανοῦ εἶναι δεδηλωμένοι καὶ ὁ διάκοσμος καθὼς καὶ ἡ πλατεῖα ταινία τῶν λοξῶν ἐξεχόντων ἐπὶ τῶν κυρτῶν ὤμων των χειλέων. Μερικὰ

ὄστρακα ἀντὶ τῶν καθέτων γραμμῶν καὶ τῶν συγκεντρικῶν κύκλων, φέρουν κάτωθεν τῆς στεφάνης των σειρὰν στιγμῶν (εἰκ. 8.1)

Ὅμοια πρὸς τὰ ἡμέτερα ὄστρακα εὐρέθησαν εἰς τὴν Ὀλυνθον Χαλκιδικῆς, τὰ ὅποια, ὁ μελετήσας αὐτὰ καθηγητὴς κ. Γ. Ε. Μυλωνᾶς¹, χαρακτηρίζει προπερσικά, ἔχων ὥς *terminum ante quem* τὸ 479 π. Χ., ὁπότε καθ' Ἡρόδοτον (VIII, 127) κατέλαβον τὴν Ὀλυνθον οἱ Πέρσαι.

Τὰ ἐξ Ὀλύνθου ὄστρακα ἔ.ἀ. σελ. 44, πίν. 40, σ. 79 καὶ σ. 80, ὁμοιάζουν

Εἰκ. 4. Τρόπος τοιχοδομίας τοῦ ἀνασκαφέντος κτηρίου εἰς τὸ σημεῖον γ' τοῦ σχεδίου 2.

καταπληκτικῶς πρὸς τὰ ἡμέτερα τῆς εἰκόνης 8, καθὼς καὶ τὰ πίν. 26 σ. 31 Α καὶ πίν. 27, 38 πρὸς τὰ φέροντα τὰς στιγμὰς (εἰκ. 8.1).

Ὁ Μυλωνᾶς δέχεται διὰ τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἐξέλεξιν ἐκ τῶν μεταμυκηναϊκῶν τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Μαρμαρίανης².

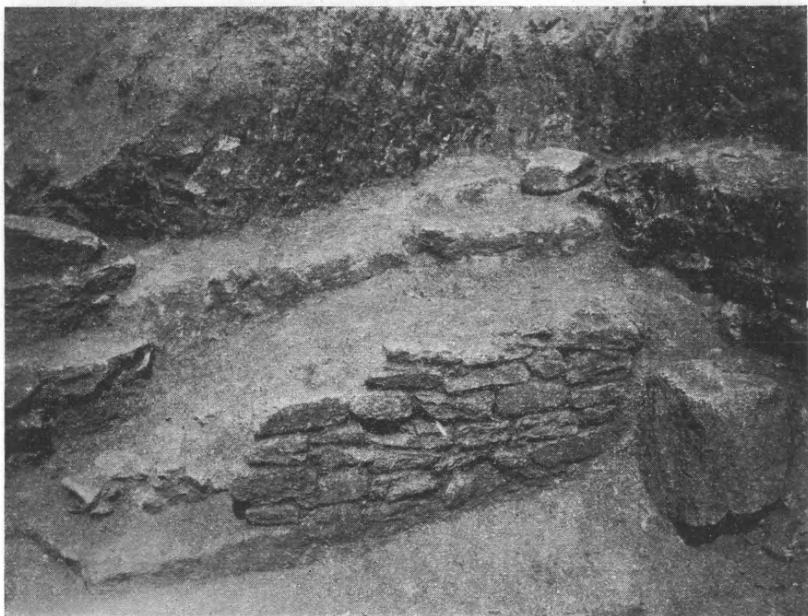
Ὅπως εἵπομεν ἀνωτέρω, τόσον τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων εἰς ἃ ἀνήκον τὰ ὄστρακα, ὅσον καὶ ὁ διάκοσμος φαίνονται γεωμετρικά, ἡ ἡλικία των ὁμῶς εἶναι νεωτέρα.

¹ Excavations at Olynthus V (Mosaics, Vases and Lamps) κεφ. II, Prepersian Pottery from Olynthus, by G. E. Mylonas, σελ. 15 κέ.

² Heurtley Early Iron Age Pottery from Macedonia, Antiquaries Journal VII, 1927, 44-59 εἰκ. 25.

Ὁ διάκοσμος οὗτος ἐπὶ ἀγγείων γεωμετρικῶν χρόνων εὐρίσκεται εἰς πολλαπλὰ ἀντίτυπα μεταξὺ τῶν ἀγγείων Δήλου-Μυκόνου (Délös, XV, πίν. 29 ἀρ. 57; πίν. 30 ἀρ. 64), ὅπου οἱ κύκλοι, αἱ γραμμαὶ εἶναι ἀψόγου εὐθύτητος καὶ λεπτότητος, οἱ δὲ ὄμοι τῶν σκύφων δὲν εἶναι καὶ τόσον κυρτοί.

Ὅμοιοι ἀλλὰ νεώτεροι εἶναι οἱ σκύφοι Délös XV, πίν. 26, τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν πρὸς τὰ Μακεδονικὰ ἀγγεῖα τῆς Μαρμαίριανης (Heurtley ἐ. ἀ. καὶ BSA XXXI (1930-31) πίν. VII). Ὁ Dugas διὰ τοὺς

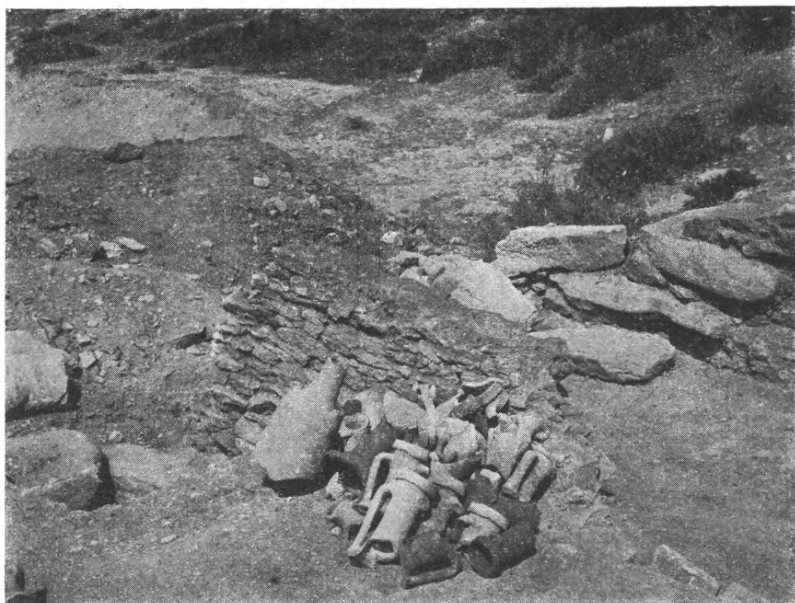
Εἰκ. 5. Ἡ ΒΔ γωνία καὶ ἡ βορεία πλευρὰ τοῦ δωματίου α' ἐσωτερικῶς.
Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ α' ἐσωτερικῶς πρβ. σχεδιογράφ. ἀριθ. 2.

σκύφους Délös XV, πίν. 26, εἰς τὸ κείμενον σελ. 52, λέγει ὅτι δύνανται καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔκτου αἰῶνος νὰ φθάσουν.

Ἀκόμη νεώτεροι τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων σκύφων, σύγχρονοι ὑποθέτω πρὸς τῆς Ὀλύνθου, ἐπομένως καὶ Ἀντισάρας (;) εἶναι οἱ σκύφοι: Délös XVII, πίν. 37, 16α, 16β, 17 καὶ 18, πίν. 68 Lin. 20, τοὺς ὁποίους ὁ Dugas εἰς τὸ κείμενον σελ. 48 λέγει γεωμετρικοὺς τὸν διάκοσμον, ἀλλὰ ἀρχαῖκους τὴν ἡλικίαν. Αἱ γραμμαὶ τοῦ διακόσμου τῶν ἀγγείων ἔκείνων εἶναι ἀνίσου πάχους, οἱ κύκλοι ὅχι τελείως ὁμόκεντροι, οἱ ὄμοι τῶν ἀγγείων πᾶσις ὅσον κυρτοί. Ὅτι δὲ ὁ διάκοσμος οὗτος ὁ γεωμετρικὸς φθάνει τόσο

χαμηλὰ χρονολογικῶς καὶ εἰς τὴν κάτω ἀκόμη Ἑλλάδα, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ βάσις ὑδρίας τοῦ Μουσείου Μυκόνου (Délös, XVII, πίν. XVIII, 8), καθ' ὅλα ἀνατολιζούσης τὸν διάκοσμον, φέρει τὸν ἴδιον διάκοσμον τῶν τριγλύφων καὶ μετοπῶν τῶν ὀστράκων Ἀντισάρας(;).

Ἀφοῦ λοιπὸν ἀγγεῖα ὁμοίας γεωμετριζούσης διακοσμήσεως καὶ σχήματος εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα φθάνουν μέχρι τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, εἰς τὴν βόρειον τὴν συντηρητικὴν εἰς παραδόσεις καὶ ἄγνωστον ἀκόμη, εἶναι φανερόν,

Εἰκ. 6. Ἡ ΒΔ γωνία τοῦ κτηρίου. Πρὸ τοῦ κοινοῦ τοίχου τῶν διαμερισμάτων β' καὶ γ' σχεδ. 2 σωροὶ θραυσμάτων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων.

ὅτι δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλον νὰ χρονολογηθῶσιν ἐπακριβῶς καὶ ὁ ἱστορικὸς ἐπομένως καθορισμὸς τῶν ἐξ Ὀλύνθου ὁμοίων των ὡς προπερσικῶν εἶναι ἀρκετός.

Παλαιὸς εἶναι καὶ ὁ ἐν τῇ εἰκόνι 8,8 εἰκονιζόμενος λύχνος, μονόμυξος διάτρητος τὸ κέντρον, ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς τῆς ομάδος III τῆς Ὀλύνθου ¹=II ² τῆς Κορίνθου ³, τοῦ τέλους τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος.

Μεταξὺ τῶν ἀπειραριθμῶν ὀστράκων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων εὐρέθησαν

¹ ἐ. ἀ. κεφ. VII, Lamps from Olynthus 1931 ὑπὸ J. Walter Graham πίν. 197, 12.

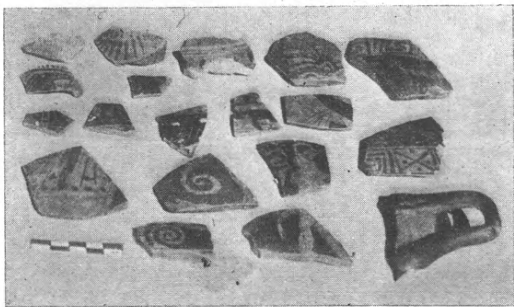
² Broneer Terracotta Lamps, Corinth IV, 2.

καὶ τὰ ἐξῆς 32 τεμάχια ὧτων καὶ χειλέων, φέροντα σφραγίδας ἑλληνικὰς καὶ λατινικὰς (σχεδ. 3).

Ἀριθ. 1. Λαβή, διαστάσεις σφραγίδος $0,035 \times 0,020$ μ. χελώνη ἀνάγλυφος. ΦΑΝΟΚ[ΛΗΣ] ἢ ΦΑΝΟΚ[ΡΑΤΗΣ] [Π]ΥΛΑΔΗ[Ξ] ΘΑΣΙ[ΩΝ]¹. Ὅμοία πρὸς Pridik σ. 54 ἀρ. 414-416, πίν. VI, 10. Μουσεῖον Θάσου ἀριθ. 1088, 1193, 1241.

Ἀριθ. 2. Λαβή, διαστάσεις σφραγίδος $0,040 \times 0,024$ μ. θύρσος (;). ΜΥΙ[ΕΚΟΣ] Θ[ΡΑ]Ξ[ΩΝ]Ι ΔΗΞ[Ι] Θ[Α]ΞΙ[ΩΝ]. Pridik σ. 44, ἀρ. 170, πίν. VIII, 13.

Ἀριθ. 3. Λαβή, $0,035 \times 0,025$ μ. κράνος, ἀσπίς καὶ λόγχη. ΜΥΙ[ΕΚΟΣ] Π. . . . ΘΑΞΙ[ΩΝ]. Pridik σ. 56 ἀρ. 447 πίν. IV, 25 καὶ σ. 78 ἀρ. 268.

Εἰκ. 7. Διάφορα μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα ὄστρακα τῆς σκαφῆς, τὸ ἄνω ἀριστερὰ εἶναι Κορινθιακόν, τὸ δὲ κάτω δεξιὰ λαβὴ κύλικος μελαμβαφοῦς.

Ἀριθ. 4. Λαβή, $0,035 \times 0,025$ μ. προτομή καὶ πτηνόν. ΦΙΛΙΠΠΟ[Υ] ΘΑΣΙΩΝ Μουσ. εἶον Θάσου ἀριθ. 717, 982.

Ἀριθ. 5. Λαβή, $0,037 \times 0,018$ ἰχθύς. ΦΕΙΔΙΠΠΟΣ ΔΑΜΑΣΤΗΣ ΘΑΣΙΩΝ. Pridik σ. 54 ἀρ. 420 — 421, πίν. VIII, 6, ἀλλὰ Φεΐδιππος Κλεοφῶν Θασίων. Schkorpil ἀρ. 29 εἰκ. 19 ἀπλῶς Δαμάστης.

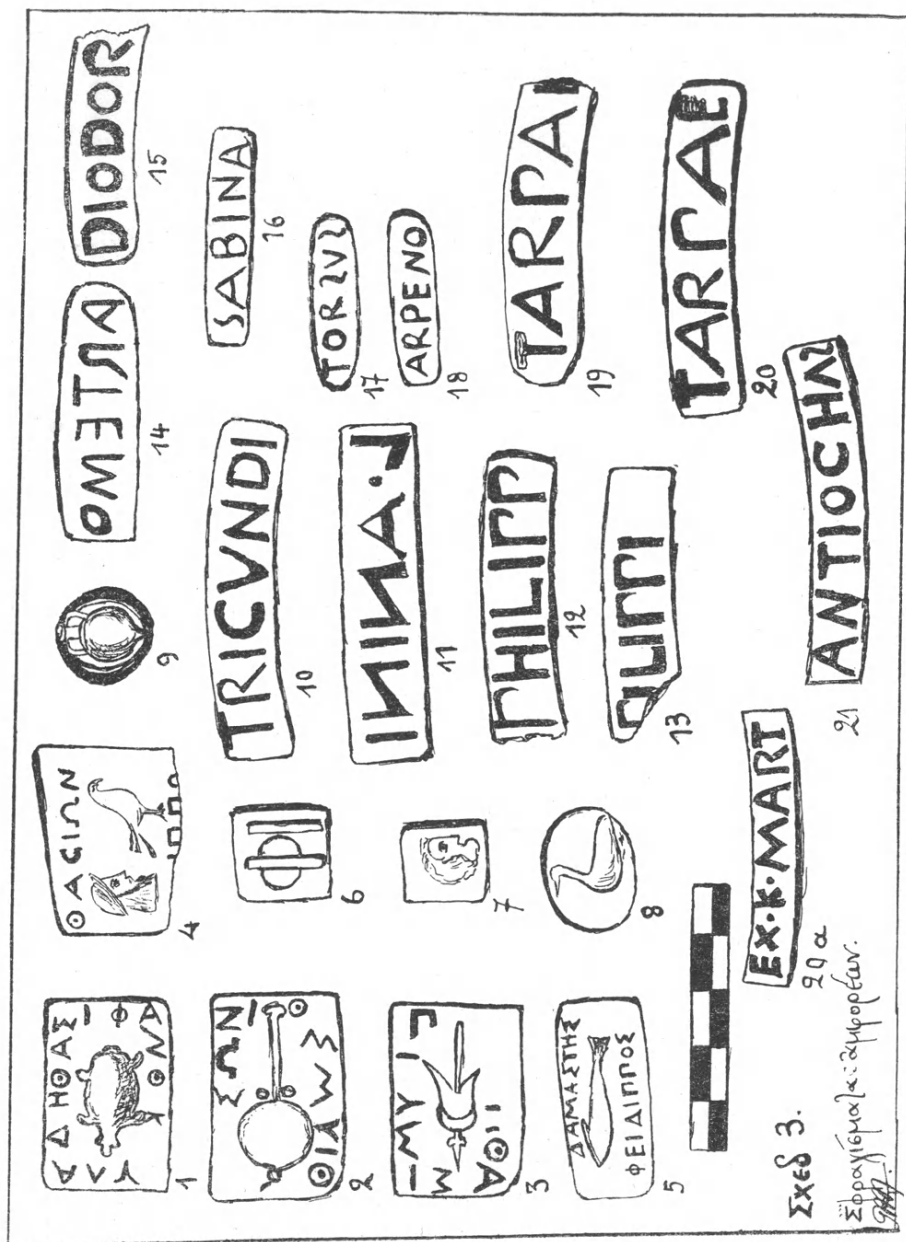
Ἀριθ. 6. Λαβή, $0,017 \times 0,017$ μονόγραμμα ΦΙ ἐν τετραπλεύρῳ. Grage σ. 288 ἀρ. 268 φ ΘΑΣΙΩΝ.

Ἀριθ. 7. Λαβή, $0,015 \times 0,015$ μ. ἀνάγλυφος προτομή ἐν τετραπλεύρῳ. Μουσ. εἶον Θάσου ἀριθ. 1262 μετὰ β' σφραγίδος ΘΑΣΙΩΝ.

Ἀριθ. 8. Λαβή, ἀνάγλυφον πτηνόν ἐν ἐλλείψει διαμ. $0,025$ μ.

Ἀριθ. 9. Ἐπὶ τῆς ἐνώσεως λαβῆς καὶ ὤμου ἀμφορέως· ἀνάγλυφος ὀξυπύθμενος ἀμφορέυς ἐν κύκλῳ διαμ. $0,018$.

¹ Τὰς παλαιότερας περὶ τῶν ἐνσφραγίστων ἀμφορέων Θασίων μελέτας παρέθεσεν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν IG XII 8 σ. 82, ὁ Friedrich. Νεώτεροι εἶναι: E. M. Pridik, Εὐρετήριον τῶν ἐνσφραγίστων ὧτων καὶ χειλέων ἀμφορέων τῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου Πετροπόλεως 1917 (Ρωσιστί). V. Grage, Hesperia III σ. 197 κέ. Stamped Amphora Handles found at Agora in 1930-32. K. Schkorpil, Ἀμφορέων σφραγίδες ἐκ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μαύρης Θαλάσσης, Bulletin Inst. Arch. Bulgare VIII, 1924 σ. 24 κέ. (Βουλγαριστί). Τὰς 1500 περίπου σφραγίδας τοῦ Μουσείου Θάσου θὰ δημοσιεύσουν προσεχῶς ἡ Κα καὶ ὁ Κος A. Cutte-Bon, καταρτίσαντες καὶ τὸ εὐρετήριόν των. Θερμῶς εὐχαριστῶ αὐτοὺς ἐνταῦθα διὰ τὴν συναδελφικὴν παραχώρησιν, ὅπως παραπέμψω εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ εὐρετηρίου των.

Ἀριθ. 10. Τέσσαρες στεφάναι ἀμφορέων, $0,062 \times 0,012$ μ. TRICVNDI, ἴσως Tarquini Jucundi. πρβ. CIL V² ἀρ. 8114, 134 VERECVNDI ἐπὶ λύχνου· ἀρ. 8110, 293, QSEFN. RΓΙ=Q. SEPTENI₂RUFI. καὶ CIL X ἀρ. 8046,6 IVCVNDVS.

Ἀριθ. 11. Τρεῖς λαβαί, $0,065 \times 0,017$ μ. IMMA. J. CIL V² ἀρ. 8112, 39 c. FLAVI. X ἀρ. 8042,8 L. ANNI. DELI.

Ἀριθ. 12. Δύο στεφάναι ἀμφορέων $0,055 \times 0,014$ μ. PHILIPP.

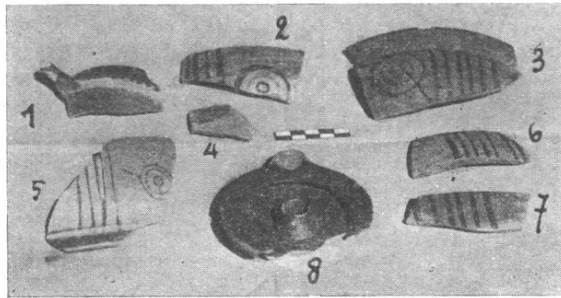
Ἀριθ. 13. Μία στεφάνη, $0,055 \times 0,014$ μ. FILIPPI. CIL X 8059, 95 Q. CAL. FILIPPI.

Ἀριθ. 14. Λαβή, $0,050 \times 0,017$ μ. ΟΜΕΤΡΑ. ἴσως τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα Ἀρτέμων ἢ συγκεκομμένως. πρβ. Inschriften von Pergamon II ἀρ. 1321 Hermo[genes]. CIL X, ἀρ. 8056, 434 C. Aristo[teles].

Ἀριθ. 15. Στεφάνη, DIODOR [vs ἦ i]. πρβ. CIL X, . 8042, 10 L. ANSI. DIODORI.

Ἀριθ. 16. Στεφάνη, $0,040 \times 0,010$ μ. SABINA. πρβ. CIL V² ἀρ. 8114, 118 Sabini καὶ Sabinus.

Ἀριθ. 17. Λαβή, $0,035 \times 0,014$ μ. TORSVS.

Εἰκ. 8. Ὅστρακα σκύφων μετὰ γεωμετρικοῦ διακόσμου καὶ λίχνος ἐκ Καλαμίτσας.

Ἀριθ. 18. Λαβή, $0,035 \times 0,014$ μ. ARPENO. πρβ. CIL X, ἀρ. 8041, 45 ARPANO.

Ἀριθ. 19 καὶ 20. Πέντε στεφάναι, $0,063 \times 0,012$. TAPPAE. Ἐν ἐκ τῶν πέντε τούτων θραυσμάτων φέρει καὶ δευτέραν σφραγίδα ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ ἀμφορέως: EX. K. MART (ἀριθ. 20^a σχεδ. 3) ἴσως = ex Kalendis Martiis. Ἡ ἐπιγραφή ἀριθ. 20^a ἀπαντᾷ καὶ μόνη ἐπὶ ἄλλου θραύσματος ὤμου ἀμφορέως.

Ἀριθ. 21. Στεφάνη, $0,62 \times 0,012$ μ. ANTIOCH AS=Antiochvs πρβ. CIL V², ἀρ. 8125,5 ANTIOCVS καὶ X ἀρ. 8059, 121 Antiochia[ni].

Ὁ ὄχι καὶ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν εὐρεθέντων ἐφέτος ἀμφορέων ἀποδεικνύει ἴσως, ὅτι ὁ περιβόλος ἐδέσποζεν ἐμπορικοῦ τινος ὁρμον. Ἡ ὑπαρξίς

¹ Μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν ἀμφορέων τοῦ Μουσείου Θάσου μόνον μία λατινικὴ ὑπάρχει. Εἰς τὴν Δῆλον ἀντιθέτως εὐρέθησαν πολλαὶ λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ — σφραγίδες ἀμφορέων ἀνέκδοτοι εἰσέτι.

δὲ τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἀγγείων¹ ἴσως νὰ ἐρμηνεύη τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου τοῦτου παραλλήλως πρὸς τοῦ ἐπινείου τῶν Φιλίππων, τῆς Νεαπόλεως (Καβάλας), κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Welch ἐτοποθέτησεν εἰς τὴν ἀνεξερεύνητον τότε τοποθεσίαν Καλαμίτσας τὴν Ἀντισάραν καὶ ἐχαρακτήρισε τὸν ὁρμίσκον, ὡς ἓνα τῶν ἐμπορείων τῆς «Περαίας» τῶν Θασίων ἢ «Ἡπείρου», κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ νομίσματα τῆς νήσου.

Ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιότερα μνεῖα τῆς τοπωνυμίας ταύτης εἶναι τῶν φορολογικῶν πινάκων τῆς α' Ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τῶν ἐτῶν 450 π. Χ. κέ. ὅπου δὲν ἀναφέρεται μὲν μόνη καὶ ὡς πόλις, ἀλλὰ ὡς καθορίζουσα τὴν Νεάπολιν (Καβάλαν)¹. Εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὸ τμήμα «τοῦ ἐπὶ θράκης φόρου» ἀναφέρεται πάντοτε ἡ Νεάπολις παρ' Ἀντισάραν². Ἦτο ἄρα ἡ Ἀντισάρα παλαιότερόν τι σημεῖον ἢ πόλισμα γνωστόν, παρὰ τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ἡ Νεάπολις ἀργότερον. Αὕτη ὡς νεωτέρα καὶ ὀλιγώτερον γνωστή, καὶ τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ κατὰ τὰ εὐρήματα ἡμῶν ἀνέρχεται εἰς τὰς ἀρχὰς Ε' π. Χ. αἰῶνος, ἀναφέρεται πάντοτε μετὰ τῆς Ἀντισάρας.

Νεώτεροι μνεῖαι τῆς τοπωνυμίας εἶναι παρὰ Στεφ. Βυζαντίῳ: Ἀντισάρα, ἐπίνειον Δατηνῶν. Ἡρωδιανὸς Ἀντισάρα καὶ αὕτη πόλις· τινὲς Τισάρα γράφουσι. Τὸ ἐθνικὸν Ἀντισαρεύς. Χοιροβοσκὸς 1173 Ἀντικάρη (Ἀντισάρα) πόλις· τίς δὲ Τισάρα³· πρβ. καὶ Pauly - Wissowa RE I σ. 2535, 27 λ. Antisara. Ὁ ἀείμνηστος Ι. Σβορώνος³ συγκρίνων τὸν μετὰ τὸ 411 π. Χ. τύπον τῶν νομισμάτων Νεαπόλεως πρὸς παλαιότερον ὅμοιον, ἄνευ ὅμως τῆς ἐπιγραφῆς ΝΕΟΠ[ολιτῶν] καὶ κεφαλῆς Παρθένου, ἀλλὰ φέροντα ἄνωθεν τοῦ γοργονείου τὸ γράμμα Α μόνον, καὶ ὑπενθυμίζων τὸν εὐβοϊκὸν τῶν νομισμάτων ἐκείνων τύπον καὶ τὴν πληροφορίαν ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὰ παράλια τοῦ Πιερικοῦ Κόλπου ἀποικίαι Ἑρετριέων (Σκάβαλα), δέχεται τὴν Ἀντισάραν, εἰς ἣν ἀποδίδει τὰ μετὰ τοῦ μονογρ. Α νομίσματα⁴, ὡς Θασίαν τοιαύτην καὶ λαβοῦσαν τὸν τύπον τῶν παλαιότερων ἄνευ μονογράμματος νομισμάτων, τῶν ἀποδιδομένων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν Σκάβαλαν, τὴν ὁποίαν ὅμως τοποθετεῖ εἰς τὴν σημερινὴν Καβάλαν⁵.

¹ Περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐτοιμάζω ἐκτενεστέραν πραγματείαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν Καβάλα ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ εὐρημάτων μου.

² IG I σ. 230. Larfeld Gr. Epigr. II, 28 κέ. καὶ κυρίως Supplementum Epigraphicum, V, tabulae hellenotamiarum σ. 34, πίν. 5, III, 13-14, ἔτους 450/49 π. Χ.

³ L'Hellénisme primitif de la Macédoine σ. 70 πίν. IX 42-43. Head-Σβορώνου, Ἱστορ. Νομ. Α' σ. 262.

⁴ πρβ. καὶ Casson ἐ.δ. σ. 34.

⁵ Svoronos ἐ.δ. σ. 17 καὶ Χροσοχός, Παρνασσός 1892 σ. 721 μὲ χάρτην παρένθετον.

Τοποθετουμένης ὀριστικῶς πλέον σήμερον τῆς Νεαπόλεως εἰς Καβάλαν, ὁ ὄρμος Καλαμίτσας δικαιούται, νομίζομεν, νὰ διεκδικήσῃ τὴν τοποθέτησιν τῆς Ἀντισάρας, ὀριζομένης ἀντιστρόφως σήμερον διὰ τῆς Νεαπόλεως, καὶ μάλιστα ὡς ὢν μετὰ τὸν λιμένα Καβάλας, ὁ μόνος πλησιέστερος πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἣ καὶ τὴν πόλιν Δάτον (πεδιάδος Φιλίππων) ὄρμος, ὥστε κατὰ τὴν πληροφορίαν Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου νὰ ἦτο ἐπίνειον Δατηνῶν.

Διὰ τὴν ἐπιβεβαίωσιν ὅμως τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς θὰ πρέπη νὰ συνεχισθῇ προσεχῶς ἡ ἀνασκαφή, διὰ τὴν πραγματοποιήσῃ τῆς ὁποίας, καὶ μάλιστα ὡς πρῶτης ἐν Ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ ἐκ μέρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὀφείλομεν θερμῶς ἅπας εἰσέτι νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸ Συμβούλιον.

Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ

2. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΝΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΙ

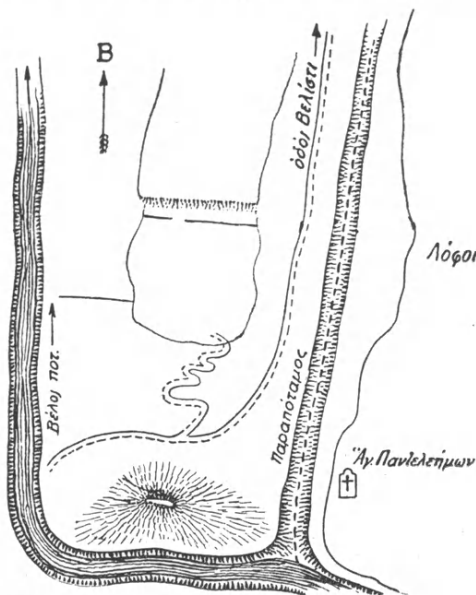
Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1935 ἡδυνήθην νὰ ἐργασθῶ μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Τσοτυλίου ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ.

Ἀσπρούλα (πρῶην Βελίστι). Εἰς τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο χωρίον ἐντὸς ἀγροῦ, ἔνθα οὐδὲν ἄλλο ἀρχαιολογικὸν λείψανον ὑπῆρχεν, εὗρέθη μέγας ἀκέραιος πίθος κατορωρυγμένος (λείπει μόνον τὸ ὑπὸ τὸν πυθμένα ἔμβολον). Ἀρχαῖα λείψανα παρατηροῦνται μόνον εἰς τὴν περαιτέρω θέσιν Ἀἰσωτήρα, ἔνθα καὶ προσκυνητᾶριον ὑπὸ μεγάλῃν παλαιὰν δρῦν καὶ πλησίον τὸ θειοῦχον ψυχρὸν ὕδωρ «Ξώνερο», τὸ ὁποῖον «γιατρεύει τὰ ζωτικά».

Τὸ ὄνομα Βελίστι ἔχει πιθανῶς σχέσιν πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἐγγὺς παραποτάμου Βέλου (ὁ Βέλος) τοῦ Ἀλιάκμονος· τὸ δὲ ὄνομα Βέλος ἐνθυμίζει τὴν γενομένην παρατήρησιν (Leake), ὅτι πολλὰ τοπωνύμια τῆς Δ. Μακεδονίας ἄρχονται ἀπὸ Β (Βαρνοῦς, Βόρας, Βέρμιον, Βούρινος, Βέροια, Βάλλα), τὸ δὲ Βελίστι τὴν ἄλλην γνώμην, ὅτι δῆθεν τὸ μεταξὺ Γρεβενῶν καὶ Καλαμπάκας Βελεμίστι κρύπτει τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας «πόλεως» Ἑλιμείας.

Ὑπάρχει δὲ «Παλαιόκαστρο» περαιτέρω ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Βέλου καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν ἐξ Ἀσπρούλας (Βελιστίου) εἰς Μεσόλογγον (Μεσολογκόσδι). Ἐκεῖ μεταξὺ τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ ποταμοῦ προέχει πετρώδης λόφος (εἰκ. 1), οὗτινος τὸ νότιον ἄκρον, κρημνῶδες πανταχόθεν πλὴν τοῦ βορρᾶ, χωρίζεται πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τοῦ λοιποῦ μέρους τοῦ λόφου διὰ γραμμῆς ἡρειπωμένου ἀσβεστοκτίστου τείχους, διήκοντος ἀπὸ κρημνοῦ εἰς κρημνὸν καὶ διακοπτομένου ὑπὸ ἀνοίγματος γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πόρτα. Τὸ πάχος ἐνιαχοῦ μοι ἐφάνη 2 μ., ἐνιαχοῦ δὲ 1 μ. Ἐξω τοῦ τείχους εἰς ἀπόστασιν 100 περίπου μ.

φαίνεται ἐπίμηκες κοίλωμα ὡς τεχνητὴ τάφος. Ἐντὸς τοῦ τείχους καὶ μόνον παρ' αὐτὸ φαίνονται ἐρείπια τινα, οὐχὶ δὲ περαιτέρω, ὥς εἰ τὸ φρούριον ἦτο ὄχι μόνιμος κατοικία ἀλλὰ καταφύγιον. Ὑπὸ τὴν νοτίαν ὀφρὺν τοῦ λόφου ἐρείπια καὶ τάφοι ὁμολογοῦνται, πέραν δὲ τῆς ὁδοῦ συνέχεια τῶν κρυπτῶν ἐρειπίων καὶ τῶν καλλιεργουμένων ἀγρῶν καὶ ἕτερος μικρὸς λόφος ἔχων δυσπρόσιτον κορυφὴν μετ' ἐρειπίων ἀσβεστοκτίστων. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο λόφων ταπεινὸν καὶ κατοικουμένον ποτε χωματῶδες μέρος ἀπομονοῦται διὰ τῶν ἐκατέρωθεν ρευμάτων καὶ διὰ βραχίονος τείχους («Δέση») μεταξὺ τοῦ χείλους τοῦ μεγάλου ὄχρου λόφου καὶ τοῦ Βέλου, συγκοινωνεῖ δὲ δι' ἀτραπῶν μετ' ἐκατέρου λόφου. Εἰς τὸ ταπεινὸν τοῦτο μέρος ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὐρέθησαν πύθιοι μεγάλοι, χειρομύλων τεμάχια, ὅσα, λέγεται δὲ, ὅτι «εὐρέθη καὶ βαρεῖα σφύρα («βαρεῖα») καὶ χύτρα μετὰ νομισμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἀγαλμάτων μαρμαρίνου «στηρίζον τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν χεῖρα», ἀλλ' ἐγὼ οὕτω παλαιὰ λείψανα δὲν διέκρινα. Κατὰ τὸν ἀνατολικὸν λαιμὸν τοῦ λόφου εὐρίσκονται τάφοι «χριστιανικοὶ» καὶ πέραν τοῦ ρεύματος ἐκκλησίδιον καὶ ἀγίασμα τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. Ἀνατολικώτερον τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ὀπισθεν τοῦ λόφου εἶνε ἄλλη ὁδός, ἔνθα κτίζεται νῦν γέφυρα ἐπὶ τοῦ Βέλου.

Εἰκ. 1. Τὸ «κάστρο» πλησίον τῆς Ἀσπρούλας ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ.

Χωρίον Δικνάδες. Τὸ χωρίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κεῖται δυτικώτερον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Βέλου ποταμοῦ, εἶνε γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους ἀπὸ τοῦ 1867, ὅτε εὐρέθη ἐν αὐτῷ ὁ χαλκοῦς Ἡρακλῆς τοῦ Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ὁποῖον ὅμως καὶ ὁ Joubin (Musée impér. Ottoman, Bronzes et bijoux 1898 σ. 3 ἀριθ. 4) καὶ ὁ Reinach (Répert. d.l. stat. II, 202,3) κατάγουσιν ἐκ τοῦ ἀγνώστου Guéridjeh τῆς Ἠπείρου παρὰ τὰς προσπαθείας τοῦ Δήμιτσα (Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις 1896 σ. 240 ἐξ., 254 ἐξ.) νὰ μεταδώσῃ τὸν ἀληθῆ τόπον τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀγάλματος. Εἰς τὸ χωρίον ζῶσιν ἀκόμη ἄνθρωποι ἐνθυμούμενοι τὸ ἀγαλμαθεῖμένον εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἐπειδὴ οἱ εὐρόντες αὐτὸ ἐφοβοῦντο κατ' ἀρχὰς νὰ εἰσαγάγῃσι «τὸν διάβολον» ἐντὸς τῆς οἰκίας. Ὅτε δὲ οἱ κρατικοὶ τοῦρκοι

ὑπάλληλοι ἦλθον καὶ παρέλαβον αὐτὸ εἰς Μοναστήριον (Βιτώλια), παρέμειναν ἐν τῷ χωρίῳ ἐν ᾗ δύο θραύσματα αὐτοῦ, ἅτινα παραληφθέντα ἔπειτα πρὸς πώλησιν ὑπὸ τινος εὐφραντάστου Σιατιστέως ἀπόκεινται νῦν παρὰ τῷ ἐν Σιατίστῃ δικηγόρῳ κ. Γκαρίπη (πρβ. Ἀρχ. Ἐφ. 1933 σ. 456).

Πλὴν τοῦ εὐρήματος τούτου εἶχε περιέλθει εἰς γνώσιν μου πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἡ εὕρεσις λιθίνης τινὸς θύρας εἰς τὸ χωρίον Λικνάδες· ταύτην δὲ τὴν θύραν ἤθελον νὰ ἴδω καὶ νὰ λάβω ὁδηγὸν πρὸς ἔρευνάν τινα.

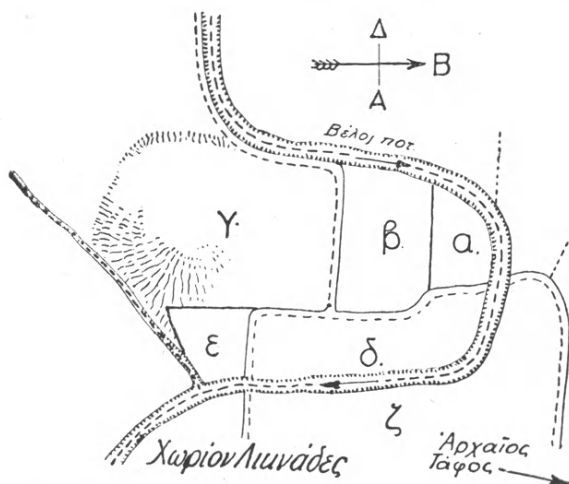
Μεταβάς εἰς τὸ χωρίον εὗρον ἀληθῶς λίθους τινὰς τῆς θύρας δυτικῶς πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ἐν μέρει μὲν ὁρατοὺς ἐν μέρει δὲ τεθαμμένους ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Εὐαγγέλου Μπακάλη, οὗ ὁ πατὴρ Εὐθύμιος εἶχεν εὑρεῖ τὴν πύλην πρὸ 40 περίπου ἐτῶν. Κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν ἀνθρώπων ἡ πύλη ἀνῆκεν εἰς ὑπόγειον τάφον ἔσκαμμένον εἰς τὴν κλιτὺν τοῦ ταπεινοῦ μαλακοῦ σχιστολιθικοῦ καὶ καταρρέοντος λόφου, ὅστις ὀρίζει τὸν ἀγρὸν πρὸς βορρᾶν καὶ οὐτινος τάφου ἡ κοίλη θέσις εἶνε ἀκόμη διακριτὴ ἐν τῇ κλιτύϊ. Φαίνεται δέ, ὅτι μόνον ἡ εἴσοδος ἦτο ἐκ φορητῶν ἀγνώστου μοι ἀκόμη λατομείου καθαρῶν λευκῶν πώρων εὐήχως καμπανίζοντων εἰς πᾶν κτύπημα.

Ἡ ἱστορία τῆς εὐρέσεως ἀναφέρει προσέτι, ὅτι ὁ Εὐθύμιος διὰ νὰ κρυβῇ ἀπὸ τὴν περιέργειαν τῶν Τούρκων ἔλεγεν ὅτι ἀνοίγει ἀσκητήριον, καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ἔθραυσε τὰ μέρη τῆς θύρας, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐξαγάγῃ αὐτά, εἰ καὶ δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἢ πρόθεσιν τινα νὰ τα χρησιμοποίησιν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀπὸ ἀμάθειαν καὶ ἀξιοθρήνητον ῥοπήν πρὸς καταστροφὴν. Τὰ πλεῖστα μέρη τῶν λίθων εὗρον, ὡς εἶπον, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ ἡμίθραπτα, ἄλλα τινὰ ὅμως ἀνεκάλυψα διὰ σκαφῆς ἐντὸς αὐλακος πρὸς τὸν λόφον καὶ ὑπὸ τὸν τάφον, καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ ἐντὸς τοῦ χώρου ἡρειπωμένου ἀχυρῶνος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ἀγροῦ, ἔνθα εἶχον ἐντοιχισθῇ. Ἐκ τῶν κτερισμάτων ἀναφέρεται μόνον χρυσῇ ἄλλυσις πωληθεῖσα, ὡς λέγεται, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐξενιτεύοντο ἄλλοτε συχνοὶ οἱ ἄνδρες τῆς περιχώρου (πρβ. Παπαδάκιν, Ἀθηνᾶ 1913, 443).

Τὰ μέρη τῆς θύρας μετεκόμισα διὰ βοαμαξῶν εἰς τὸ Γυμνάσιον Τσουτυλίου, ἵνα ἀποτεθῶσιν εἰς τὸ μουσεῖον, ὅπερ πρόκειται νὰ κτισθῇ αὐτόθι. Εἶνε δὲ ταῦτα: 1) Ὁ οὐδὸς εἰς δύο θραύσματα (λείπει μικρὸν μέρος), 2) Τὸ ὑπέρθυρον, 3) αἱ δύο παραστάδες εἰς δύο θραύσματα ἑκατέρω, 4) ἡ κυρίως θύρα εἰς δύο μεγάλα καὶ 4 μικρότερα θραύσματα (ὅλον ὕψος 1.60), 5) ὁ χαλκοῦς ὄλμος ὅστις ἦτο ἐντεθειμένος εἰς ὑπάρχουσιν ὀπὴν τοῦ οὐδοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐστρέφετο ὁ θαιρὸς τῆς θύρας, 6) Ἐν μικρὸν καὶ δύο μεγάλα θραύσματα τετραγώνου πλακὸς (παράλληλοι πλευραὶ 0.50 καὶ 0.47), ἐχούσης ἐπάνω κυμάτια κατὰ τὰ χεῖλη, κατὰ δὲ τὸ μέσον δύο γράμματα ΝΙ (ὄρα Ἀθηνᾶν ἔ.ἀ.) 7) Ἐξ ὁμοίας πλακὸς τριγωνικὸν θραῦσμα φέρον ἐπάνω δύο γράμματα

Π', ὃν τὸ δεύτερον ἔλλιπες καὶ δὴ καὶ λοξόν, ὥς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους Α. Τὰ ἄκρα τῶν γραμμῶν διαπλατύνονται. Δὲν ἠκρίβωσα ἀκόμη τὴν χρησιμότητα τῶν ὑπ' ἀριθ. 6 καὶ 7 πλακῶν, ἀλλὰ τὰ ἄλλα θραύσματα ἀποτελοῦσιν ὁλόκληρον πύλην, ἣτις θὰ ἀνασυσταθῇ ὡς ἄριστον καὶ ἄρτιον παράδειγμα. Τὸ σύστημα στροφῆς καὶ στερεώσεως αὐτῆς σφῆζεται ἀκόμη ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, ἐν δὲ παράδειγμα εἶδον εἰς τὸ «παλαιὸ χάνι» τοῦ Τσοτυλίου. Ἡ κυρίως θύρα ἀποδίδει γλυπτῶς καὶ τὰ «σκῆπτρα» καὶ τὰ «ζυγά» καὶ τὰ «τύμπανα» καὶ τοὺς «ἥλους» ξυλίνης θύρας, ἣν μιμεῖται (πρβ. Dyggve-Poulsen-Rhomaïos Das Heroon von Kalydon 337 ἐξ.)

Πλὴν τούτων εὐρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Γεωργ. Κατσάπη ἐπιτάφιος στήλη,

Εἰκ. 2. Ἡ θέσις Κοπάτσια (α, β, γ, δ, ε) παρὰ τὸ χωρίον Λικινάδες τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας.

πωρίνη ὡσαύτως, προερχομένη ἐκ τοῦ ἀγροῦ του κειμένου πρὸς Ν τοῦ χωρίου, ἔνθα καὶ κέραμοι στρωτῆρες μεγάλοι. Ἡ κορυφὴ τοῦ αἰετώματος εἶνε τεθραυσμένη, ὑπὸ δὲ τὴν ἐντέχνως κυματοῦμένην βάσιν αὐτοῦ εἰς τὸ κυρίως πρόσωπον εἶνε ἐν ὀριζοντίᾳ σειρᾷ τρεῖς ῥόδακες, ὧν ὁ μέσος εἶνε ἐκ δύο συγκεντρικῶν κύκλων ὡς φιάλη ὀμφαλωτή, οἱ δὲ ἕτεροι δύο ὅμοιοι ἀλλήλοις· χαμηλότερα εἶνε ἐξοχή ὡς κρανίον ἀνάγλυπτον, οὗ λείπει τὸ κάτω, ἐπειδὴ ἡ στήλη ἀπεθραύσθη κάτω. Ἐπιγραφή δὲν ὑπάρχει καὶ ἴσως θὰ ἦτο γραπτὴ διὰ χρώματος (πλάτος ἐπὶ κορυφῆς τοῦ προσώπου 0.47, πᾶχ. 0.13). Φυλάσσεται ἐν τῷ σχολείῳ Λικινάδων. Εἰς τὴν κρήνην τοῦ χωρίου εἶνε ἐντετοιχισμένοι παλαιοὶ λίθοι καὶ ἐν βάθρον μετὰ κυματίου, τοῦτο κατωκέφαλα.

Τὸ ἀξιολογώτερον ὅμως μέρος εἶνε ἀπέναντι τοῦ χωρίου εἰς τὴν δεξιάν

ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ἡ θέσις Κοπάτσια (εἰκ. 2), ἔνθα εὐρέθη ὁ χαλκοῦς Ἡρακλῆς. Οἱ ἄνθρωποι μοι ἔδειξαν τὸ ἀκριβὲς σημεῖον ἀγροῦ τινος, εἰς ὃ ἐκρύπτετο τὸ ἄγαλμα, καὶ ἐφιλοτιμοῦντο νά μοι παρὰσχωσιν εἰδήσεις περὶ τῶν ἀναμειχθέντων εἰς τὸ ζήτημα ἀνδρῶν, καὶ περὶ τῶν γυναικῶν δ' ἐπίσης, ἐπειδὴ καὶ αἱ δεισδαίμονες γυναῖκες ἀνεμείχθησαν μετὰ τὴν εὕρεσιν.

Ἡ ἐπισκόπησις τοῦ χώρου ἔδειξεν, ὅτι ὁ Βέλος ποταμὸς σχηματίζων ἐλιγμὸν ΔΒΑΝ (εἰκ. 2) περιλαμβάνει ἐν αὐτῷ χώρον ἔχοντα κατακορύφους, ὑψηλὰς καὶ ἀβάτους ὄχθας καὶ ἐπομένως ὀχυρόν. Τὴν ὀχυρότητα συμπληροῖ πρὸς Α παραπόταμός τις συμπληρῶν τὴν κύκλωσιν τοῦ περιειλημμένου χώρου οὕτως, ὥστε ἐν μόνον μέρος (γ) νὰ καταλείπηται συνεχὲς πρὸς τὴν ὑψηλὴν συνέχειαν τοῦ λόφου πρὸς Ν.

Ὁ οὕτω περιειλημμένος χώρος διαιρεῖται εἰς πέντε (α, β, γ, δ, ε) βαθμηδὸν πρὸς νότον ὑψηλότερα μέρη. Μόνον τὸ δ καὶ τὸ ε εἶνε ἰσοῦψῃ. Αἱ πρὸς τοὺς ποταμοὺς ὄχθαι εἶνε ἀπρόσιτοι σήμερον, πλὴν τῶν σημείων, εἰς ἃ διέρχεται ἡ στικτὴ γραμμὴ τῆς ὁδοῦ. Τὸ πρὸς τὸ ὄρος τελευταῖον μέρος εἶνε 20 μ. καὶ πλεόν ὑψηλότερον τοῦ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅχι πολὺ ὑψηλότερον τῆς περαιτέρω συνέχειας τοῦ λόφου. Πάντως σχηματίζεται τράχηλος χωριστικός ἀπὸ τοῦ τραχήλου δὲ τούτου καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῶν ὀχθῶν τῶν ποταμῶν εὐρίσκονται παντοῖα ἀρχαῖα λείψανα, δηλοῦντα ὅτι ὁ χώρος οὗτος ὅλος εἶνε «οἰκόπεδον πόλεως». Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ μέρους εὔρον κεράμους, θραύσματα πηλίνων ἀγγείων ἄλλων τε καὶ μεγαρικῶν σκύφων καὶ μελαμβαφῶν καὶ ὑαλίνων.

Εἰς τὸ ταπεινὸν παρὰ τὸν ποταμὸν μέρος α εὐρέθη ὁ χαλκοῦς Ἡρακλῆς τοῦ Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀνέσκαψα ἐν τῷ β πρὸς τὸ δυτικὸν χεῖλος, πρὸς τὸν Βέλον, καὶ εὔρον ὑπὸ τὴν γεωργημένην ἐπιπολαίως γῆν σκληρὰ χώματα περιέχοντα κεράμους μεγάλους στρωτῆρας καὶ καλυπτῆρας ἡμικυλινδρικούς, καὶ τεμάχια ὀπτοπλίνθων χονδρῶν ἐξυμωμένων μετ' ἀχύρων, καὶ ἄλλα προερχόμενα ἐκ καλυβῶν κατεσκευασμένων διὰ ξύλων καὶ πηλοῦ, προσέτι δὲ θραύσματα χαλκῶν, ἀγγείων πηλίνων κοινῶν ἢ μεγαρικῶν ἀναγλύπτων, χειρομύλων καὶ θεμέλια λίθινα. Ἐν θεμέλιον ἐκ μεγάλων σχετικῶς λίθων πᾶχ. 0.90 μ. παραθέει τὴν ὄφρυν τοῦ κρημοῦ, ὅσον ἐσκάψαμεν, καὶ ἐπιδέχεται τὴν καὶ ἀλλαχοῦ δοθεῖσαν ἐρμηνείαν (πρβ. ΠΑΕ 1934 σελ. 77, 82 ἐξ. 1933, 62, 69, ΑΕ 1933, 38 ἐξ. 60, ὅρα καὶ ὅσα γράφω ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδοθησομένῳ τόμῳ πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Capps διευθυντοῦ τῆς Ἀμερικ. ἀρχαιολ. Σχολῆς), ὅτι εἶνε τὸ τεῖχος τῆς πόλεως σχηματιζόμενον ἀπὸ τοὺς ἔξω τοίχους τῶν ἀκραιῶν οἰκιῶν Ἐνδον τοῦ τοίχου τούτου εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. εἶνε ἕτερος παράλληλος τοῖχος πᾶχ. 0.50 μ. Καὶ περαιτέρω ἐπιστῶθησαν τοῖχοι οἰκιῶν, ἀλλ' ἡ καθολικὴ τοῦ τύπου σκαφὴ δὲν ἦτο σκοπὸς ἡμῶν, οὐδ' εἴχομεν τὰ πρὸς τοῦτο μέσα. Ἐκ τῶν ὀστράκων μνημονεύω ἐνὸς ἐκ μεγαρικοῦ σκύφου εἰκονίζοντος κρानοφό-

ρον πολεμιστὴν ἐπιτιθέμενον πρὸς δεξιὰ, ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου αὐτοῦ ἄρχεται μέγα τόξον (ἐλλιπὲς) καμάρας πιθανῶς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου λείψανον ἐπιγραφῆς εἰς δύο στίχους, ὧν διακρίνονται τὰ πρῶτα γράμματα $\epsilon\iota$ (ἢ $\tau\rho$) = εἴ[σοδος;] Τρ[οίας;].

Καὶ ἀνατολικῶς ὁμοῦ τοῦ ποταμοῦ (θέσις Γκόγκος) εὐρέθησαν κτίσματα ἐκ μεγάλων λίθων ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Φωτ. Παντοπούλου, ὅστις μετεκόμισε τοιοῦτους λίθους εἰς τὴν οἰκίαν του.

Προϊστορικὴ κόμη Ὀμαλῆς (πρῶν Πλάζομη). Ὅταν ὁ ἐκ Τσοτυλίου ἀναχωρῶν μεταβαίνει πρὸς δυσμὰς καὶ διέλθῃ τὸ χωρίον Ὀμαλὴ (πρῶν Πλάζομη) καὶ τὰς περαιτέρω ἀμπέλους αὐτοῦ πρὸς τὸ χωρίον Ἀγίασμα (πρῶν Λατόριστα), βλέπει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πλησίον μεμονωμένου μεγάλου δένδρου εἰς περίοπτον Ὀμαλὴν θέσιν μέγα πλῆθος προϊστορικῶν χειροποιήτων ἀγγείων ἐστιλβωμένων ἢ κεκοσμημένων διὰ χαρακτῶν ἢ γραπτῶν κοσμημάτων. Ὁ χῶρος, τὸν ὁποῖον καλύπτουσι τὰ τοιαῦτα ὄστρακα, δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἐν καὶ ἡμισυ στρέμμα, ὥστε θὰ περιελάμβανε καλύβας τινάς, μὴ ὑπερβαίνουσας τὸν ἀριθμὸν τῶν δακτύλων τῆς ἐτέρας χειρός. Κατὰ τὸ μέγεθος λοιπὸν ἡ κόμη αὕτη δὲν διέφερε τῆς τοῦ Μπουμπουστιοῦ, ἣν ἀνέσκαψεν ὁ Heurtley καὶ ἦτις θὰ εἶχε περὶ τὰς πέντε καλύβας (Annual of the British School at Athens 1926-1927, 158 ἐξ. AE 1932 σ. 105). Τὸ ἔδαφος κατηφορίζει πρὸς Α, οὐδεμίαν δὲ ἀνωμαλίαν δεικνύει, ἣν νὰ δύναται νὰ ἀναγάγῃ τις εἰς παλαιάν τινα ἀξιόλογον ὀχύρωσιν. Ὡστε ἡ κόμη αὕτη, ἣν θὰ κατῴκει ἐν γένος, ἦτο ἀνοχύρωτος ἔχουσα πιθανῶς ἀπλοῦν ξύλινον ἔρκος, φράκτιν, ὡς ἔχουσι καὶ τώρα οἱ χωρικοὶ πολλαχοῦ, ἵνα συνέχῳσι καὶ φυλάττωσι τὰ ζῷα.

Οὐδεμίαν ἀνασκαφὴν ἐπεχείρησα ἀρκεσθεῖς εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὀστράκων τῶν ὄρατῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ ἐντὸς τῶν μικρῶν ρεϊθρων. Ὅσα ὄστρακα συνέλεξα, ἀπέθεσα ἐν τῷ οἰκοτροφείῳ τοῦ Τσοτυλίου.

Προϊστορικὴ κόμη παρὰ τὸ Τσοτύλιον (Σαράντα Γκορτσιές). Παράπλευρως δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ Τσοτυλίου πρὸς Λιαψίστι (Νεάπολιν νῦν) μεταξὺ τῶν σημείων, καθ' ἃ ἀναχωροῦσιν ἐξ αὐτῆς αἱ ὁδοὶ ἢ πρὸς Σιανίστι καὶ ἢ πρὸς Μπουφάρι καὶ εἰς ἀπόστασιν 20' ἀπὸ τοῦ Τσοτυλίου εἶχε γίνεαι κατασκευαζομένης τῆς ὁδοῦ ἐκσκαφὴ καὶ ἀφαίρεσις χώματος πρὸς σύγχωσιν ταπεινῶν μερῶν καὶ ἰσοστάθμησιν τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δανείων τούτων χωμάτων εἶχον εὐρεθῇ πολλὰ ὄστρακα προϊστορικά, ὧν μικρὸς σωρὸς μετὰ χωμάτων ἀπέκειτο ἐν τῷ τότε σχηματισθέντι κοίλῳ χώρῳ.

Ἀνεσκάψαμεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ κοίλου χώρου, ἔνθα ἦσαν ἄθικτα τὰ χώματα, καὶ εὗρομεν ἀνάμικτα ὄστρακα, ἀγγεῖα τινα ὀλόκληρα ἀλλ' ἔρρωγότα, πηλίνας ἢ χαλκᾶς ψηφίδας διατρήτους, σπείρας χαλκᾶς καὶ ὅσα ἄνθρω-

πινα ἀτάκτως, ἦτοι ἀλλαχοῦ κεφαλὴν, ἀλλαχοῦ χεῖρας μετὰ χαλκῶν δακτυλίων - σπειρῶν, ἀλλαχοῦ μακρὰ ὀστᾶ. Οὐδεὶς σκελετὸς ἀκέραιος. Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι οὐδὲν θραῦσμα μεγαρικὸν εὐρέθη, εἰ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀγγεῖα εἶνε συχνότατα εἰς τοὺς ἐρειπιῶνας τῆς Μακεδονίας. Ὡστε τὰ λείψανα ἐδῶ εἶνε παλαιότερα.

Ἐπίσης οὐδὲν θεμέλιον εὐρέθη πλὴν τινων λίθων, περὶ ὧν δὲν δύναται τις ἄνευ πολλῆς φαντασίας νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἀπετέλουν τοίχους. Τὰ χῶματα ἦσαν καθαρὰ εἰς δύο στρώματα διακριτὰ ἐκ τῆς σκληρότητος αὐτῶν· ἦτοι τὰ μὲν ὑψηλὰ ἦσαν σκληρὰ τὰ δὲ βαθύτερα ἐρυθρότερα μαλακὰ καὶ «ἀφράτα». Προφανῶς τὰ χῶματα προέρχονται ἐκ πηλοκτίστων καλυβῶν, ὧν τινες τοιῶνάριστον θὰ ἦσαν καὶ ξυλόπλεκτοι, ἐπειδὴ εὐρέθησαν τεμάχια ἄμορφα ὀπτῶν πλίνθων ἐκ τοιούτων ξυλοπαγῶν καλυβῶν, δεικνύοντα τὸν τύπον τῶν διὰ πηλοῦ ἀηλιμμένων ξύλων, οἷα εὔρομεν καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τὰς ἐρεῦνας ἡμῶν (πρβ. ΠΑΕ 1934, 77, 83) καὶ ἀμφοβέλλομεν ἂν ἦσαν λείψανα κλιβάνων ἢ καλυβῶν. Τὸ ἔδαφος εἶνε ὁμαλὸν μὴ σχηματίζον ἑξαρσίν τινα οὐδὲ μετὰ τὴν συσσώρευσιν τοῦ ἐκ τῶν καλυβῶν πηλοῦ, ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, δὲν ἀνεκτίσθη οὐδ' ἐφάπαξ.

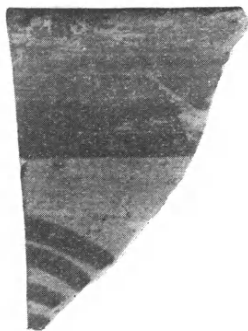
Ἐχομεν λοιπὸν ἐρείπια κώμης ἐκτάσεως ἑνὸς καὶ ἡμίσεος σχεδὸν στρέμματος ἀνοχυρώτου ὡς ἡ τῆς Πλάζωμης (Ὀμαλῆς), ἣτις διετήρει τὴν γνωστὴν καὶ ἐν Ἑλλάδι συνήθειαν τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῶν κατοικιῶν.

Διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν ταραχὴν τῶν εὐρημάτων, ἀναγράφω πῶς ταῦτα εὐρίσκοντο:

Εἷς τι σημεῖον εὐρέθησαν ὀστᾶ χειρὸς μετὰ χαλκῶν σπειρῶν ὡς δακτυλίων περὶ τὰς φάλαγγας, ψηφίς χαλκῇ διάτρητος, ἄλλη μεῖζων πηλίνῃ στικτῇ δι' ὀπῶν ἢ κοιλοτήτων. Εἰς ἄλλο σημεῖον εὐρέθησαν μεγάλα τινὰ ἀνθρώπινα ὀστᾶ, μαχαίριον σιδηροῦν, λίθινον στιλβωτήριον φέρον ὀπὴν ἀναρτήσεως κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον, πήλινον ῥαμφόστομον ἐρρωγὸς ὀλόκληρον μετὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων, ὑπὸ ταῦτα ὅμως τὰ πράγματα εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον εὐρέθησαν ἄλλα ὀστᾶ, ὀδόντες κάπρου, βέλος ὀστέινον μετὰ δύο ἀκίδων (ὄγκων), ἡμίσεια πηλίνῃ διάτρητος ψηφίς σφονδυλοειδῆς, χονδροῦ ἀγγεῖον πολὺ μέρος, οὗ ὁ πυθμὴν ἐξέχει κύκλῳ παχύς, καὶ πολλὰ ἄλλα θραύσματα.

Ὅχι μακρὰν τούτων τῶν εὐρημάτων εὐρέθη μικρὰ σχετικῶς σιδηρᾷ λόγχῃ καὶ λαβὶς χαλκῇ εἰς δύο τεθραυσμένη. — Εἰς ἄλλο σημεῖον κρανίον ὥσει κεκαυμένον, θραύσματα ἀγγεῖου πολλά, σπειρωτὴ πόρπη χαλκῇ, ἀγγεῖον ῥαμφόστομον πήλινον καὶ ἕτερον ὅλον ἄλλ' ἐρρωγὸς μετὰ τεσσάρων λαβῶν ὧν αἱ δύο «wish bone handles» δηλ. ἔχουσαι τὸ σχῆμα τοῦ ὀστοῦ τῆς ὀρνιθοῦς, δι' οὗ συμφωνεῖται τὸ παίγνιον «γιάντες», καὶ ὡς θὰ καλέσωμεν διχαλωτὰς, αἱ δὲ ἄλλαι ἡμικυκλικαί, πᾶσαι ὀριζοντίως προσκεκολλημέναι· προσέτι τεμάχια πηλοῦ ὀπτὰ διατηροῦντα τύπους ξύλων ἐκ καλυβῶν. Ἐν μέτρον

ἀνατολικώτερον τούτου τοῦ σημείου εὐρέθη μόνωτος σκύφος συστελλόμενος κατὰ τὸν ὥμον (λείπει μέρος τοῦ χεῖλους καὶ ἡ λαβή), χαλκοῦν ψέλιον ἀνακαμπτόμενον κατὰ τὰ μὴ ἐνούμενα ἄκρα, τεμάχιον ἐλαφείου κέρατος πρίονι κεκομμένον καὶ προσέτι δύο ἀξιόλογα θραύσματα ἀγγείων ἐπείσакτων πιθανῶς. Τὸ ἐν (εἰκ. 3) εἶνε τὸ πρὸς τὸ χεῖλος μέρος σκύφου βεβαμμένου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς δι' ἐρυθρᾶς ἀραιᾶς διαλύσεως καὶ φέροντος κατὰ τὸ χεῖλος ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ζώνας ἐκ σκοτεινοτέρου βερνικίου, ἐξ ὁμοίου δὲ ἐπὶ τῆς κοιλίας συγκεντρικὸς κύκλος. Τὸ ὄστρακον ἀνήκει προφανῶς εἰς γεωμετρικὸν σκύφον ἐπείσακτον ἐκ τῆς νοτίας Ἑλλάδος, ἀφ' οὗ ὅμοια ἀγγεῖα εἶνε σπανιώτατα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ διακριτὰ ἀπὸ τῶν ἐντοπίων, ὅμοιον δὲ πιθανῶς πρὸς τὸν τῶν Θηβῶν (Ἀρχ. Δελτ. III=Κεραμοπούλλου Θηβαϊκὰ σελ. 203 εἰκ. 148) καὶ ἄλλους. Σπάνια εὐρέθησαν τὰ γεωμετρικὰ καὶ ἐν Μπομπούστι (ᾧρα Annual ἔ. ἀ. σελ. 182 εἰκ. 29⁵⁻⁸). Τὸ ἕτερον ὄστρακον (εἰκ. 4) εἶνε ὁ πυθμὴν μετὰ μέρους τοῦ στελέχους τοῦ ποδὸς ὑψίποδος μυκηναϊκοῦ κυπέλλου, φέροντος ἐντὸς μὲν πλατείας ζώνας ἀραιᾶς δι' ἄμαυροῦ μόλις ἀποσιλβοντος βερνικίου, ἔξω δὲ ζώνας πυκνὰς στενὰς ἐπὶ ἐπιφανείας ὑπολεύκου, γενομένης δι' ἀναλόγου γαλακτώματος. Τὸ ποτήριον εἶνε ἀναμφισβητήτως ὕστερομυκηναϊκόν, μεμονωμένον ὡς σχῆμα καὶ ὡς ἔργον καὶ ἐπομένως ἐπείσακτον ἐκ τοῦ νότου, εἶνε δὲ τὸ μόνον βέβαιον μυκηναϊκὸν πῆλινον λείψανον ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ, ἀφ' οὗ τὸ θραῦσμα τοῦ Heurtley ἐν Annual ἔ.ἀ. σ. 182 εἰκ. 293 ἐκ Μπομπουστίου εἶνε λίαν ἀμφίβολον κατὰ προφορικὴν του βεβαίωσιν. Εἰς τὸ πῆλινον τοῦτο δύναται τις νὰ προσθέσῃ καὶ τὰ δύο ξίφη μυκηναϊκοῦ τύπου, ἅτινα εὐρεθέντα, ὡς λέγεται, κατὰ τὰ Γρεβενά, ἀπόκειν-

Εἰκ. 3. Ὅστρακον ἐκ γεωμετρικοῦ σκύφου ἐπείσακτου εὐρεθὲν παρὰ τὸ Τσοτύλιον ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ.

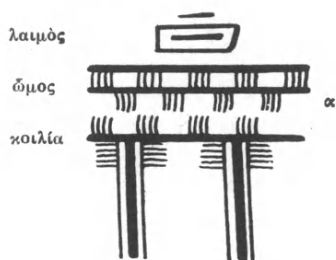
Εἰκ. 4. Πυθμὴν ὑψίποδος ἐπείσακτου μυκηναϊκοῦ κυπέλλου εὐρεθὲν παρὰ τὸ Τσοτύλιον τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας.

ται ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Βιέννης (Heurtley ἔ.ἀ. σ. 161).

Ἐκ τῶν ὀστράκων τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης συνεκολλήθησαν καὶ ἀπό-

κείται μετ' ἄλλων πολλῶν εὐρημάτων ἀνασκαφικῶν ἐν τῷ οἰκοτροφεῖῳ τοῦ Τσοτυλίου δύο ῥαμφόστομοι οἰνοχόαι χειροποίητοι κεκοσμημένοι διὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων γραμμικῶν ὀριζοντίως ἢ καθέτως (εἰκ. 5^α), ἐν ἐπίσης χειροποίητον τετράωτον, τὸ μνημονευθὲν δηλ. ἀνωτέρω ὡς ἔχον δύο διχαλωτάς λαβάς καὶ δύο συνήθεις ὀριζοντίας πάσας, κεκοσμημένον δὲ διὰ γραμμικῶν γεωμετρικῶν ἑξιτήλων κοσμημάτων καὶ δύο ἡμιτελῇ ἄγγεϊα μετὰ γεωμετρικοῦ ὠσαύτως κόσμου (εἰκ. 5^β).

Διὰ τὴν χρονολογίαν συλλογίζομεθα ὡς ἑξῆς: Τὸ τετράωτον καὶ τὰ ῥαμφόστομα καὶ τὰ δύο ἡμιτελῇ εὐρέθησαν εἰς τὸ ὑψηλὸν στρῶμα, ἐπειδὴ δὲ

Εἰκ. 5. Γεωμετρικά κοσμήματα ἐξ ἐπιχωρίων παλαιῶν ἄγγείων παρὰ τὸ Τσοτύλιον τῆς Δυτ. Μακεδονίας.

ῥαμφόστομος πηλίνῃ οἰνοχόῃ εὐρέθη πέρυσιν ἐν τάφῳ μετ' ἄλλης χαλκῆς ἀνηκούσης εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 5^{ου} αἰ. π. Χ. καὶ ἄλλων πηλίνων ἐπείσασκων τοῦ αὐτοῦ χρόνου (ὄρα ΠΑΕ 1934 σ. 75 τáf. 4) συνάγομεν, ὅτι ταῦτα τὰ χειροποίητα γεωμετρικά τῆς Μακεδονίας ἀνήκουσιν εἰς τὸν 5^{ον} αἰ., καθ' ὃν ἔζη ἀκόμη ἡ κόμη αὕτη. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ γεωμετρικὸν ἐπείσασκον καὶ τὸ μυκηναϊκὸν ὄστρακον εἶνε ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸν χρόνον τοῦτον, εὐρέθη δὲ τὸ μυκηναϊκὸν σαφῶς εἰς τὸ βαθὺ στρῶμα, ἐπιτρέπεται νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἡ κόμη ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅτι πολλὰ τῶν ὀστράκων τοῦ βαθέος στρώματος καὶ ἴσως καὶ τοῦ ἐπιπολαίου—ἐπειδὴ βεβαίως θὰ ἀνεκινούντο τὰ χῶματα τοῦ χώρου τῆς κόμης—ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ τοὺς μετέπειτα μέχρι τοῦ 5^{ου} αἰ. π. Χ., ὅτε ἔπαυσεν ἴσως ὑπάρχουσα ἡ κόμη.

Αἱ μεταξὺ περίοδοι ἀπαιτοῦσιν ἄλλα τεκμήρια συγχρονισμοῦ μετὰ γνωστῶν χρονολογικῶς ἀντικειμένων, ἅτινα θὰ ἀναμείνωμεν νὰ εὐρεθῶσιν, εἰ καὶ νομίζω, ὅτι τόσον συντηρητικὴ καὶ βραδυπόρος ἦτο ἡ πρόοδος τῆς τέχνης ἐν Μακεδονίᾳ, ὥστε τὰ ὀλόκληρα ἄγγεϊα τῆς ἀνασκαφῆς μου ταύτης ἐνδέχεται νὰ κατεσκευάζοντο καὶ πρότερον ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ὅμοια.

Περιστέρα (πρώην Μαρτίσι). Τάφοι. Ἀκολουθοῦντες τὴν ὁδὸν πρὸς Λιαψίστι (Νεάπολιν) πέραν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης, φθάνομεν κατὰ τὴν θέσιν Σταυρός, ἀνήκουσαν εἰς τὸ χωρίον Περιστεράν καὶ ὑπερκειμένην αὐτοῦ. Εἰς τὰς λοφώδεις πτυχὰς ἀριστερὰ (δυτικῶς) τῆς ὁδοῦ ἐγγύτατα εὕρομεν τάφους:

- 1) Ὁ πρῶτος τάφος ἦτο κεκαυμένος, περιεῖχε δὲ ἱχνη χαλκοῦ, θραύ-

σματα πρασινωπῆς ὑάλου καὶ δύο πιθανῶς ἄγγεϊα πήλινα, ὧν τὸ ἐν ἔχει ἐπίπεδον πυθμένα, τὸ δὲ ἕτερον ἐντὸς μὲν μαστοειδῶς προέχοντα, ἔξω δὲ ὑπόκοilon.

2) Τοῦτο δὲν ἦτο τάφος, ἀφ' οὗ ὁστᾶ δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' ἡ παράρτημα ἢ γωνία τάφου ἢ οὐκ ἔχω τί φῶ ἄλλο: δύο λίθοι ἐσχημάτιζον γωνίαν, ἐν ἧ ἔκειτο τεθραυσμένον δίωτον ἄγγειον, οὗ αἱ λαβαὶ ἐσχημάτιζον ἔμβολα εἰσηγμένα καὶ προσκεκολλημένα ποτὲ εἰς τὴν κοιλίαν ἀλλ' εὐρεθέντα ἀπεσπασμένα.

3) Ἄκαυστος τάφος ΑΔ. Ἐν αὐτῷ εὐρέθη ἐν «δακρυδόχον» ληκύθιον, ἄλλο ἄγγειον θρύψαλα καὶ μέρος λείου σκύφου.

4) Ἄκαυστος ΑΔ τμηθεὶς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ, περιέχων οἰνοχόην χονδρὴν (λείπει μέρος τοῦ χείλους) καὶ τεμάχιόν τι σιδήρου.

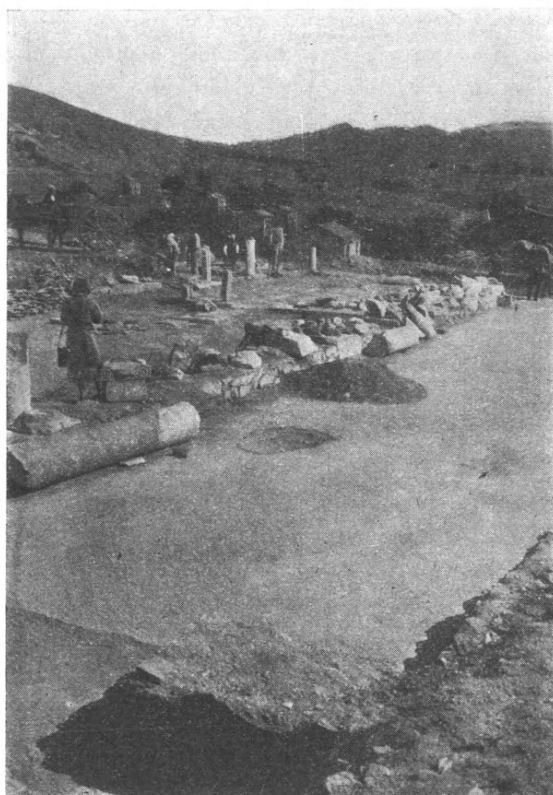
5) Ἄκαυστος ἔχων διπλῇν περόνην χαλκῇν, σκύφον μεγαρικὸν καὶ λάγηνον κοινὴν ὥς αἱ τῆς Ἑρατύρας (Σελίτσης) καὶ τῆς Ἡρακλείας (Φλωρίνης): ΑΕ 1932 σ. 125 εἰκ. 85 καὶ σ. 64 εἰκ. 15^α.

Προσέτι εὐρέθησαν εἰς τὴν γειτονίαν τῶν τάφων τούτων τοῦ «Σταυροῦ» ἄλλοι κατεστραμμένοι ἔνεκα τοῦ κατάρρου τῶν χωμάτων καὶ καταλιπόντες μόνον τεθραυσμένους σκύφους μεγαρικοὺς ἐλλιπεῖς ἢ ἄλλα ἄγγειων λείψανα.

Βουδουρίνα. Τάφοι. Εἰς τοὺς λόφους τῆς Βουδουρίνας (πρβ. καὶ ΠΑΕ 1934, 79. 1933, 69) εὑρομεν 6) ἓνα κεκαυμένον τάφον περιέχοντα ἐν ἄγγειον πήλινον, ἐν χαλκοῦν κακκάβιον καὶ ἐν νόμισμα τοῦ Δικινίου (ὥστε τότε ἤσκειτο ἀκόμη καῦσις): 7) ἕτερον ἔχοντα δύο ἄγγεϊα πήλινα, ἐν χαλκοῦν κακκάβιον καὶ χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ 8) ἕτερον τάφον περιέχοντα ὑάλινα θραύσματα, σύνθλιμμα χαλκοῦ κακκαβίου καὶ μαχαίριον σιδηροῦν πλατὺ καὶ ἐν χαλκοῦν ἀρυταινοειδὲς κοχλιάριον μὲ μακρὰν ἀνακαμπομένην λαβὴν πρὸς ἀνάρτησιν. Τὰ κακκάβια, ὧν καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα εὑρεται εἰς ἐκάστην σημερινὴν οἰκίαν τῆς δυτικῆς Μακεδονίας, ἔχουσιν ἀτέχνως προσηρτημένην περὶ τὸν λαιμὸν σιδηρᾶν ζώνην ὑπὸ τὰ «στρεψαύχενα» χεῖλη, προσκεκολλημένην δὲ εἰς τὴν ζώνην ἔχουσι πρόσθετον κινητὴν γεφυρωτὴν σιδηρᾶν λαβήν.

3. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1935 ἐγένετο συνέχισις τῆς ἐρεῦνης τῆς ἐπὶ λόφου ΝΔ τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως ἀναφανείσης τετάρτης Βασιλικῆς τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας, ἐξ ἧς εἶχεν ἀνευρεθῇ πέρυσι τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ μικρὸν τμήμα τοῦ δεξιοῦ κλίτους (πρβ. ΠΑΕ 1934 σελ. 61 κέ).

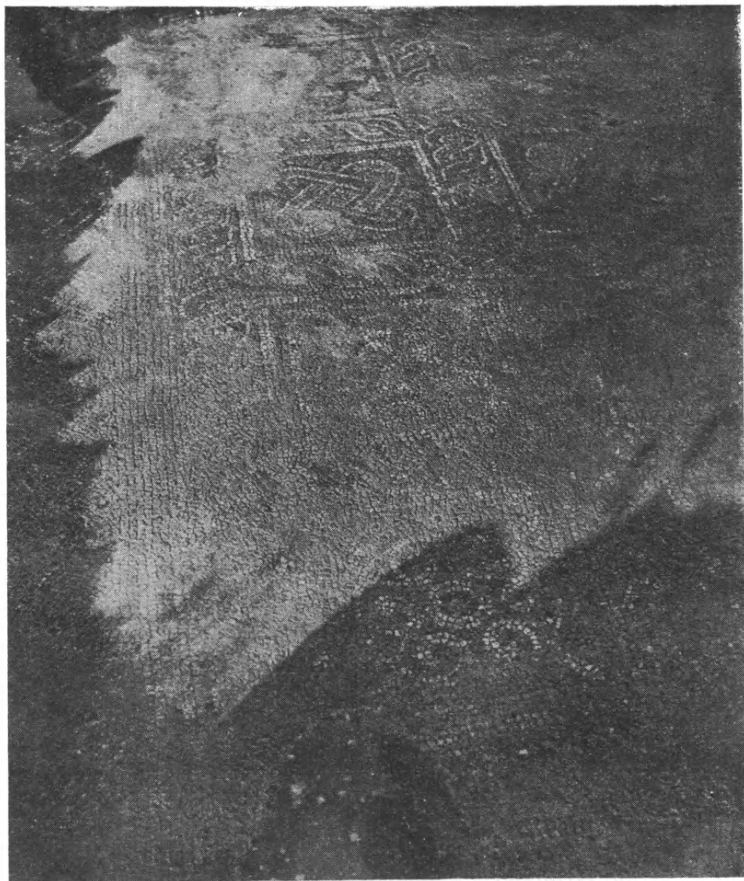

Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν θεμελίων τῆς Βασιλικῆς Δ (ἄποψις ΝΔ).

Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθησαν: ὁλόκληρον τὸ μέσον καὶ δεξιὸν κλίτος τοῦ ναοῦ, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ μέσον κλίτος τμήμα τοῦ νάρθηκος, καὶ μικρὸν πρὸς ἀνατολὰς τμήμα τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους (βλ. κάτοψιν εἰς πίν. Α πρβ. καὶ εἰκ. 1). Ὑπολείπεται ὅθεν διὰ τὸ προσεχὲς ἡ ἐρευνα τοῦ

ἄριστεροῦ κλίτους, τῶν ἀντιστοιχούντων πρὸς τὰ πλάγια κλίτη μερῶν τοῦ νάρθηκος καὶ τὸ αἶθριον τοῦ ναοῦ.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνευρεθέντων δύναται ἄριστα ν' ἀποκατασταθῇ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις τοῦ ἀνασκαπτομένου χριστιανικοῦ μνημείου, ἥτοι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τρίκλιτον παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν μετὰ νάρθηκος

Εἰκ. 2. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δεξιοῦ κλίτους τῆς Βασιλικῆς Δ.

καὶ αἶθριου, ἥτις ἔχει μὲν τὸν γενικὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τῶν λοιπῶν τριῶν γνωστῶν βασιλικῶν τῆς αὐτῆς πόλεως, παρουσιάζει ὅμως καὶ διαφορὰς, ἃς σημειοῦμεν κατωτέρω.

Ἀτυχῶς οἱ μακροὶ τοῖχοι τοῦ ναοῦ ἀνευρέθησαν κατεστραμμένοι μέχρι τῶν θεμελίων, (ὥς καὶ ἡ πέρυσιν ἀνασκαφεῖσα ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ βήματος), διε-

σώθησαν δὲ μόνον τμήματα τῶν δυτικῶν τοίχων τοῦ νάρθηκος εἰς ὕψος μολίς 0,80 μ. καὶ οἱ ὑψηλοὶ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν (εἰκ. 1 πρβ. καὶ εἰκ. 4).

Παρὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως ταύτην τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τὰ ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ μνημείου ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικὰ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως καὶ τοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ.

1. **Δάπεδα.** Τοῦ δεξιοῦ κλίτους διεσώθη ἐν καλῇ καταστάσει τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, ὡς διεπιστώθη δὲ διὰ τῆς ἐρεῦνης τμήματος τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους, ἐν ὁμοίᾳ καταστάσει εὐρίσκεται καὶ τούτου τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον. Τὰ δάπεδα ἔχουσι γεωμετρικὰ σχήματα, ἥτοι συνίστανται ἐκ πλατείας ται-

Εἰκ 3. Τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς εἰκ. 2.

νίας, περιβαλλούσης μέγα ὀρθογώνιον ὑποδιαϊρούμενον διὰ στενῆς ἐκ πλοχμοῦ παρυφῆς εἰς μικρὰ τετράγωνα πληρούμενα διὰ χιαστί διατεταγμένων καρδιοσχημάτων, τριφύλλων διακοσμήσεων καὶ κύκλων μετὰ στροβιλοειδοῦς σταυροῦ καὶ ῥόδακος ἐν τῷ μέσῳ, ἐκ συμπλεκόμενων μετὰ ταινίας μαιανδρικῶν σταυρῶν καὶ καθεξῆς (βλ. εἰκ. 2-3).

Τοῦ μέσου κλίτους τὸ δάπεδον ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων ὑποφαίων μαρμαρίνων πλακῶν, τινὲς τῶν ὁποίων διεσώθησαν πρὸς τὸ μέρος τοῦ νάρθηκος. Ὁ νάρθηξ ἦτο ἐπεστρωμένος διὰ πλακῶν ἐκ λευκοῦ καὶ κυανοῦ μαρμάρου, τοποθετημένων ἐν εἴδει μαρμαροθετήματος οὕτως, ὥστε νὰ σχη-

[illegible]

ματίζονται μικροὶ καὶ μεγάλοι σταυροί· τοῦ τοιούτου δαπέδου τοῦ νάρθηκος διεσώθησαν πολλὰ τμήματα.

Τέλος τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐκόσμει λεπτὸν μαρμαροθέτημα, πλεῖστα πλακίδια τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν, τὰ ποικίλα δὲ σχήματα τοῦ μαρμαροθέτηματος τούτου διακρίνονται ἐπὶ τοῦ ἐκ κορασανίου ὑποστρώματος (πρβ. εἰκ. 5 εἰς ΠΑΕ 1934).

2. **Διάταξις τοῦ ναοῦ.** Αἱ δύο κιονοστοιχίαι τοῦ ναοῦ βαίνουνσιν ἐπὶ ὑψηλοῦ κτιστοῦ στυλοβάτου ὕψους 0,50 μ. ἔχοντος ὕφ' ἑκάστην βάσιν κίονος

Εἰκ. 4. Τὸ τρίβηλον καὶ ὁ νάρθηξ τῆς Βασιλικῆς Δ.

μεγάλους τραχύτας λίθους ἐπενδεδυμένους δι' ὀρθομαρμαρώσεως· ἑκάστη τῶν κιονοστοιχιῶν τούτων ἔφερεν ὀκτὼ κίονας, τέσσαρες βάσεις τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν (βλ. εἰκ. 1 πρβ. καὶ κάτωσιν τῆς Βασιλικῆς).

Ὁ κυρίως ναός, τὸ σχῆμα τοῦ ὁποίου εἶναι μᾶλλον τετράγωνον, συνεκοινώνει δι' εὐρέος τριβήλου, οὗτινος ἀνευρέθησαν αἱ βάσεις τῶν κίωνων, βαίνουσαι ἐπὶ ὁμοίως ὑψηλῶν ἀνεξαρτήτων κτιστῶν καὶ δι' ὀρθομαρμαρώσεως ἐπενδεδυμένων βάθρων (βλ. εἰκ. 4) — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τρίβηλα τῶν λοιπῶν βασιλικῶν, τὰ ἔχοντα τὰς βάσεις ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου —

ὁ δὲ νάρθηξ ἔφερε δύο πύλας ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ δύο εἰς τὰς πλαγίας πλευράς, συγκοινωνούσας πρὸς τὰ ἔξωθεν τοῦ ναοῦ προσκτίσματα.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικροτέρων κιόνων καὶ κιονοκράνων διαπιστοῦται, ὅτι καὶ ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶχεν ὑπερῶα ἢ γυναικωνίτας. Ὅμοίως εἶχε καὶ ὁ ναὸς οὗτος, πρὸς δυσμὰς αἰθριον, ὅπως ἀπέδειξε μικρὰ δοκιμαστικὴ ἔρευνα.

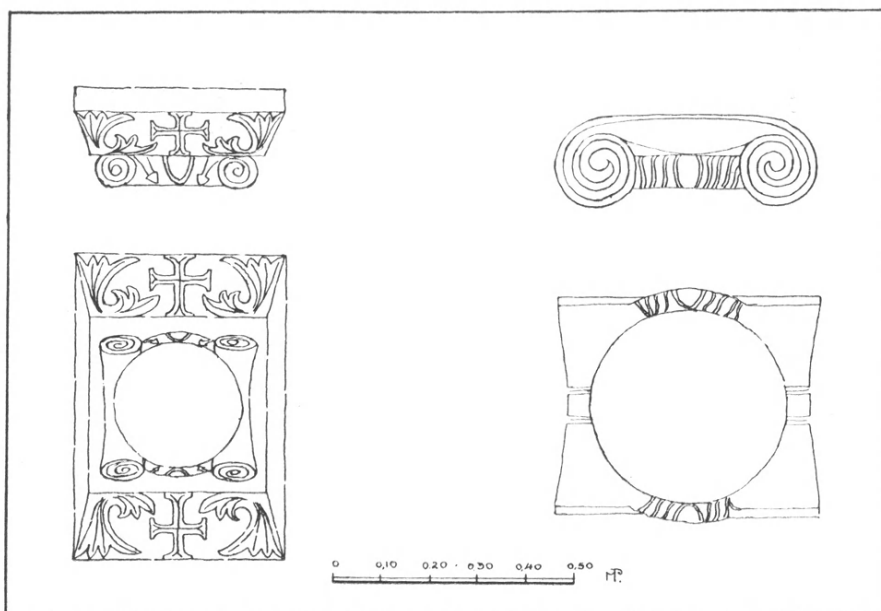
3. **Ἀνευρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ μέλη.** Ἐκ τῶν γλυπτικῶν διακοσμήσεων ἀνευρέθησαν: ἀκέραιον ἰωνικὸν κιονόκρανον καὶ δύο ἐπιθήματα, κοσμούμενα διὰ φύλλων μαλακῆς ἀκάνθου καὶ προερχόμενα ἐκ κιονοστοιχιῶν τοῦ κάτω ὁρόφου (βλ. εἰκ. 5), δύο μικρὰ ἰωνίζοντα μετὰ ἡνωμένου ἐπιθήματος κιονόκρανα τῶν ὑπερώων, τμήματα γείσων κοσμου-

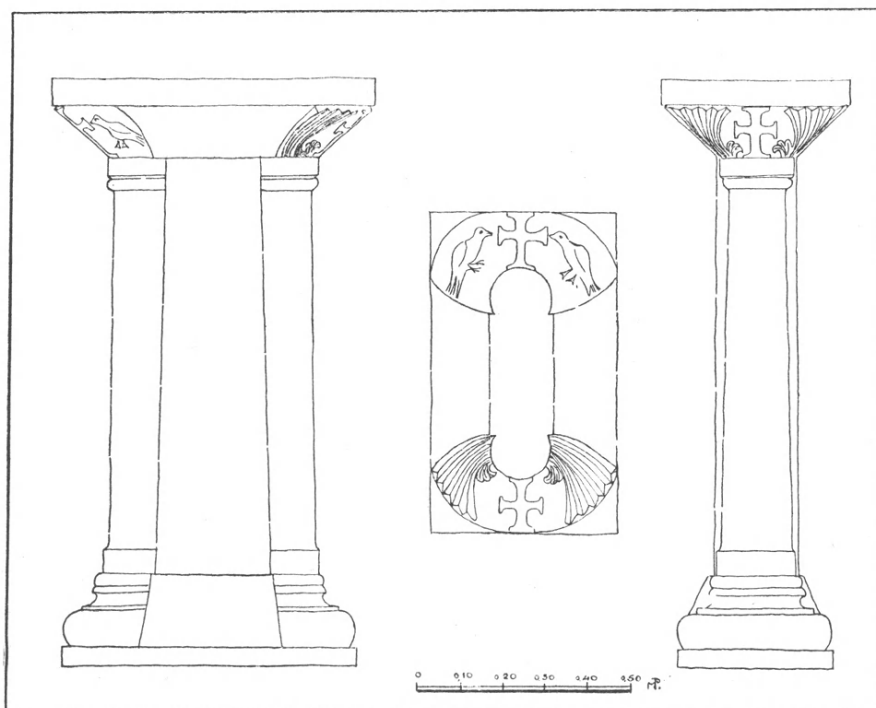
Εἰκ. 5. Κιονόκρανον ἰωνικὸν καὶ ἐπιθήμα
(ἐκ τῶν κιονοκράνων τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ
κάτω ὁρόφου τῆς Βασιλικῆς Δ).

μένων διὰ σειρᾶς φύλλων ἀκάνθου, ἕξ γεισίποδες ἐκ κυανοῦ μαρμάρου, προερχόμενοι πιθανώτατα ἐκ τοῦ διακόσμου τῶν θυρῶν τοῦ νάρθηκος καὶ πολλὰ κιονόκρανα καὶ διαχωριστικοὶ διπλοὶ κιονίσκοι τῶν παραθύρων τοῦ ναοῦ (εἰκ. 6 - 7). Ὅμοίως ἀνευρέθησαν πολλὰ τμήματα ἐκ τῶν κυλινδρικῶν κορμῶν τῶν κιόνων τοῦ κάτω ὁρόφου καὶ τῶν ὑπερώων (πρβ. εἰκ. 1).

Πλὴν τούτων ἀνευρέθησαν πλεῖστα τεμάχια ἐκ τῶν ἐχόντων διπλὴν ὄψιν θωρακίων τοῦ τέμπλου καὶ τῶν ὑπερώων τοῦ ναοῦ, κοσμούμενα διὰ σταυρῶν ἐντὸς τετραγώνων πλαισίων καὶ διὰ μονογραμμάτων ἐντὸς ἐξέχοντος κύκλου, τμήματα κιονίσκων τοῦ τέμπλου μετὰ γλυφῶν, τμήματα τῶν κιόνων τοῦ κιβωρίου, τμήμα τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, ἐν νέον τμήμα τοῦ

Εικ. 6. Σχεδιογραφήματα τῶν ἀνευρεθέντων κιονοκράνων τῆς Βασιλικῆς Δ.

Εικ. 7. Σχεδιογραφήματα ἀνευρεθέντος πεσσίσκου καὶ κιονοκράνου τοῦ διλόβου παραθύρου τῆς ἀψίδος τῆς Βασιλικῆς Δ.

ἄμβωνος (βλ. τὰ ἀνευρεθέντα μεγάλα τμήματα αὐτοῦ ἐν ΠΑΕ 1934 σ. 62 εἰκ. 6 - 8), οὕτινος ἀτυχῶς δὲν ἀνευρέθη ἡ βάσις καὶ τέλος ὥραϊα — ἀληθῶς πρωτότυπα — θωράκια, ἔχοντα διάκοσμον ἐκ φύλλων ἀκάνθου εἰς σχῆμα στροβίλου καὶ κέρατος τῆς Ἀμαλθείας, ἥτοι ἔχοντα θέμα σπανιώτατον ἐν τῇ χριστιανικῇ γλυπτικῇ (βλ. εἰκ. 8 - 9).

4. **Προσκτίσματα - Τάφοι.** Ὅτι ὁμως προσδίδει εἰς τὴν βασιλικὴν

Εἰκ. 8. Τμήμα μαρμαρίνου θωρακίου
(ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐν τῇ Βασιλικῇ Δ).

ταύτην ἰδιάζουσαν ἀξίαν εἶνε οἱ περὶ τοῦ κτιρίου ἀνευρεθέντες τάφοι καὶ νεκρικοὶ θάλαμοι.

Κατὰ μῆκος τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς ὥς καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐκατέρωθεν τῆς ἀψίδος διεπιστώθησαν προσκτίσματα, φέροντα ὑπογείους θολωτοὺς τάφους (βλ. ἀτοπιν εἰς πίν. Α).

Ἐξ αὐτῶν ἀπεκαλύφθησαν ἐφέτος δύο ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος νεκρικοὶ θάλαμοι μεθ' ἑνὸς τάφου ἑκαστος, ἔξω δὲ τοῦ νοτίου κλίτους καὶ ἐν τῷ μέσῳ

τῆς δεξιᾶς μακρᾶς πλευρᾶς ἕτερος νεκρικός θάλαμος μετὰ δύο συνεχομένων τάφων, ὧν ὁ εἷς εἶχεν ἀναφανῆ πέρουσι κατὰ τύχην πεπληρωμένος διὰ μαρμαρίων τεμαχίων προερχομένων ἐκ διακοσμητικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ (πρβ. ΠΑΕ

Εἰκ. 9. Τμήματα θωρακίων ὁμοίας τέχνης πρὸς τὸ τῆς εἰκ. 6 (περισυλλεγένητα ἐκ τοῦ χώρου τῆς Βασιλικῆς ὑπὸ Ν. Γιαννοπούλου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς).

1934 σελ. 63). Ἐκ τούτων ἀνευρέθη ἄθικτος μόνος ὁ κείμενος ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος, ὃν καὶ περιγράφομεν κατωτέρω.

Ὁ νεκρικός οὗτος ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος θάλαμος (διαστ. 2,00 × 3,00 μ.), ἀνευρέθη ἐπιμελῶς ἐπεστρωμένος διὰ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ὀρθομαρμα-

ρώσεως, συγκοινωνεῖ δὲ διὰ θύρας ἀνοιγομένης ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν τάφον εὐρίσκεται ἀνατολικῶς τοῦ θαλάμου, ἐφράσ-
σεται δὲ τὸ στόμιον τοῦ θολωτοῦ τάφου δι' ἀκατεργάστου μαρμαρίνης πλακός,
ἀνωθεν τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ἑτέρα μεγάλη πλάξ ἐκ φαιοῦ λίθου μήκ. 1,20
πλ. 0,63 μ. μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ἣς διατηροῦμεν τὴν ὀρθογραφίαν :

Εἰκ. 10. Ἐνεπίγραφος πλάξ ἀνωθεν τοῦ τάφου
ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος.

1. ΚΥΜΗΤΗΡΙΟΝ ΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΑ
2. ΗΣΥΧΙΩ ΤΩ ΤΑΠΙΝΩ ΠΡΕΣ
3. ΒΥΤΕΡΩ ΕΝΘΑ ΚΑΤΑΚΙΤΑΙ ΚΑΛΗ
4. Η ΚΟΣΜΙΟΤΑΤΗ ΕΤΕΛΕΥΤΗΣΕΝ
5. ΜΗΝΙ ΙΟΥΛΙΩ Η ΙΝΔΣ Σ
6. ΕΝΘΕΝ ΕΣΤΙΝ Η ΕΙ
7. ΚΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΗΜΗΟΥ (βλ. εἰκ. 10).

Μεταξὺ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ πόματος τοῦ τάφου παρενεβάλλοντο
χώματα βάθους 0,50 μ. ἐπιμελῶς ἐρριμμένα οὕτως, ὥστε νὰ καθίσταται ἐκ
πρώτης ὄψεως ἀδύνατος ἡ ἀνεύρεσις τοῦ στομίου τοῦ τάφου.

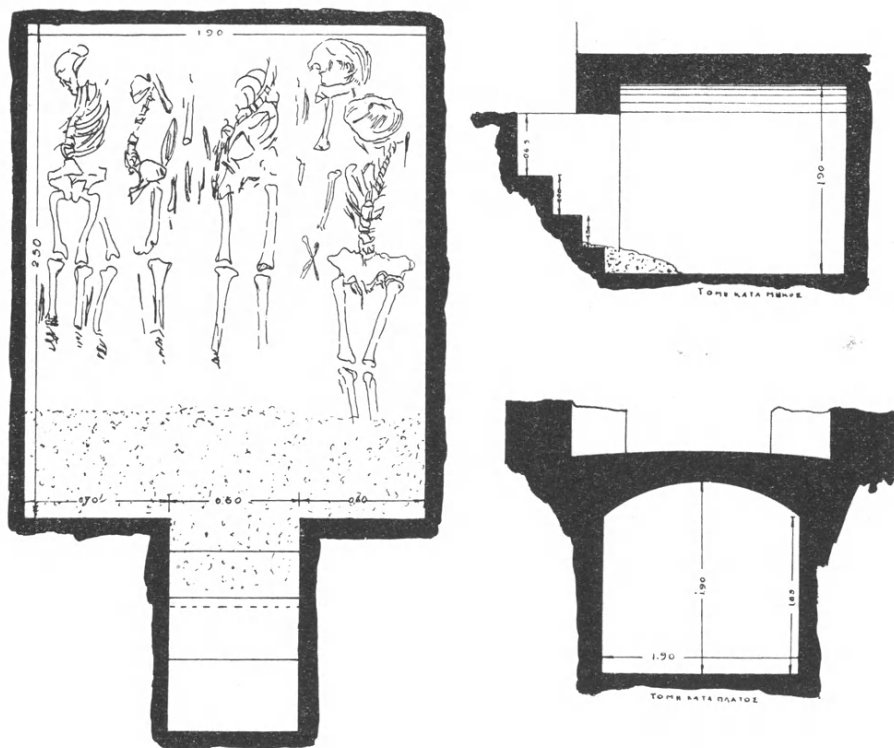
Εἰς τὸν ἀνευρεθέντα μέγαν ἄθικτον τάφον, ὅστις περιλαμβάνει ὁλόκλη-
ρον σχεδὸν τὸ ἐμβαδὸν τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, κατέρχεται τις διὰ τεσσάρων
βαθμίδων διὰ πλίνθων ἐκτισμένων.

Ὁ τάφος, ὁμοίως διὰ πλίνθων ἐκτισμένος καὶ διὰ κορασανίου ἐπικεκρι-
σμένος, περιεῖχε τέσσαρας σκελετοὺς, τοποθετημένους πλησίον ἀλλήλων μὲ τὸν
συνήθη προσανατολισμὸν — μὲ τοὺς νεκροὺς δηλονότι ἐστραμμένους πρὸς
ἀνατολὰς — (βλ. εἰκ. 12 πρβ. καὶ σχέδια τάφου εἰς εἰκ. 11).

Ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς ἐρευνῆς τοῦ τάφου διεπιστώθη ὅτι οἱ νεκροὶ ἐθά-
πτοντο γυμνοὶ· ἔχνημόνον λευκοῦ λινοῦ ὑφάσματος κονιοποιημένα διακρί-

νονταὶ περὶ ἕκαστον σκελετὸν, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ νεκρὸς περιεβάλλετο κατὰ τὴν ταφὴν διὰ λευκοῦ μόνον σαβάνου — ἄνευ οἰουδήποτε κτερίσματος. Παρὰ τὸν τελευταῖον δεξιὰ σκελετὸν ἀνευρέθησαν ἱχνη ξύλου, ὅπερ πάλιν δεικνύει ὅτι οὔτε φερέτρου ἐγένετο χρῆσις, ἀλλὰ πιθανῶς σανίδος τινὸς κατὰ τὴν ταφὴν ἐκάστου νεκροῦ (δὲν εὑρέθησαν ἡλοι, συνδετήρες κλπ.).

Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἀθίκτου τούτου τάφου, νομίζω, ὅτι διευκρινίζει ἄρι-

Εἰκ. 11. Κάτοψις καὶ τομαὶ τοῦ τάφου καὶ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος τῆς Βασιλικῆς Δ.

στα τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν, ἀτελῶς μέχρι τοῦδε γνωστά.

Σπουδαιότερας σημασίας ἦτο προφανῶς ὁ κατὰ τὸ μέσον τοῦ δεξιοῦ κλίτους ἀνευρεθεὶς νεκρικός θάλαμος μετὰ τῶν δύο συνεχομένων τάφων, οἵτινες εἶχον ἀτυχῶς συληθῇ. Ὁ θάλαμος οὗτος συνδέεται ἀμέσως μετὰ τοῦ ναοῦ διὰ τριπλοῦ εἰς σχῆμα τριβήλου ἀνοίγματος (ἀνευρέθησαν τὰ κάτω τμήματα δύο πεσσῶν ἐκτισμένων ἐπιμελῶς διὰ πλίνθων· πρβ. κάτοψιν), ἐξακολουθεῖ δὲ

εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ δεξιοῦ κλίτους, ὅπερ ἔχει καταστραφῇ εἰς πολλὰ μέρη ἴσως ὑπὸ τῶν συλησάντων τοὺς τάφους.

Οἱ ὑπὸ τὸν θάλαμον τοῦτον ὑπάρχοντες δύο συνεχόμενοι θολωτοὶ τάφοι ἔχουσιν ὅμοιον σχῆμα πρὸς τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα τάφον (ἔχουσι μόνον οὗτοι εἰς τὰς πλευρὰς ὅπας διὰ τὴν ἐναπόθεσιν λύχνων) εἶχον δὲ συληθῇ πιθανῶς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς καταστροφῆς τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως.

Εἰκ. 12. Ἀποψις τοῦ τάφου καὶ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου τῆς ἀψίδος (κάτω τὸ στόμιον τοῦ τάφου καὶ ἄνω τὸ μαρμαρόστρωτον δάπεδον τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου· ἐπ' αὐτοῦ διακρίνεται ἡ καλύπτουσα τὸ στόμιον ἀκατέργαστος μαρμαρίνη πλάξ).

Ἡ ἐπιμελὴς ἔρευνα τοῦ εὐρεθέντος ἐφέτος δεξιοῦ τάφου ἔφερεν εἰς φῶς ἐσκορπισμένα ὅστ' ἂν κονιοποιημένα σχεδὸν ἔνεκα καταπεσόντων κονιαμάτων τῶν τοιχωμάτων τοῦ τάφου, ἀνευρέθησαν δὲ χαλκαὶ πόρπαι (εἰκ. 13 - 14) καὶ τμήματα ἀπλοῦ σιδηροῦ δακτυλίου. Προφανῶς ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ τάφοι καὶ μεταγενεστέρως ὑπὸ τῶν καταλαβόντων ἴσως τὴν πόλιν νομάδων, ὥς θὰ ἠδύναντο τ' ἀναφερθέντα εὐτελεῖ εὐρήματα νὰ μαρτυρήσουν· πάντως ὁ θάλαμος οὗτος ἐνεῖχε μεγάλην σημασίαν, συνεδέετο δὲ στενώτερον μετὰ τοῦ ναοῦ (περιεῖχεν ἴσως τάφους μαρτύρων) καὶ ἦτο πλουσιώτερον διακεκοσμημένος, ἔνεκα δὲ τούτου καὶ εἶχεν ἅπ' ἀρχῆς συληθῇ.

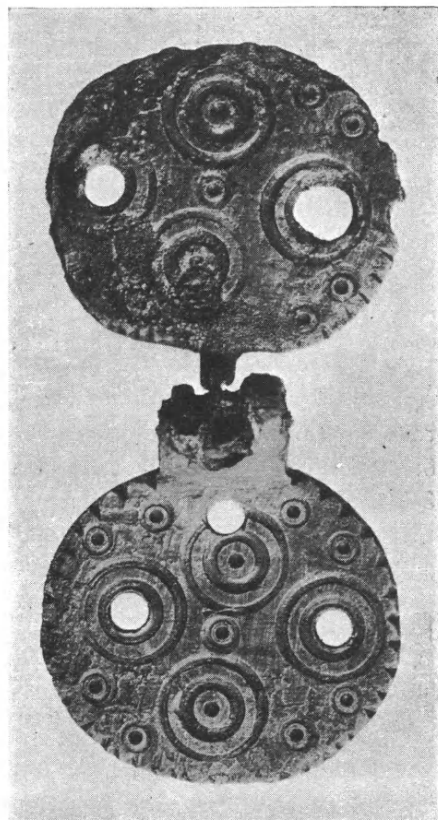
Ἡ μελέτη τῶν ἀνωτέρω ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων εἰς ἓνα τῶν συληθέντων τούτων τάφων τῶν χρησιμοποιηθέντων κατόπιν καὶ πάλιν πρὸς ταφήν, προερχομένων δὲ

προφανῶς ἐκ τῶν ἐνδυμάτων βαρβάρου τινὸς φυλάρχου ταφέντος ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου, ἦτοι τὸν 7^{ον} μ. Χ. αἰῶνα (πρβ. ΑΕ 1929 σελ. 6 κέ.), θὰ ἠδύναντο νὰ προαγάγῃ καὶ τὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας, τὰς ἀναφερομένας κυρίως εἰς τὸ πρόβλημα τῶν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7^{ου} καὶ καθ' ὅλον τὸν 8^{ον} αἰῶνα ἐπιδρομῶν καὶ ἐγκαταστάσεων νομαδικῶν λαῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἡ λύσις τοῦ ὁποίου ἔχει προσκόψει μέχρι τοῦδε εἰς τὰς γνωστὰς ἀντιμαχομένας γνώμας (βλ. Γ. Σωτηρίου Αἱ Μοναὶ τῆς Ἑλλάδος, πανεπιστημιακὸς λόγος, Ἀθῆναι, 1936, σελ. 7 κέ.). Ἡ τέχνη τῆς

περόνης (fibula)¹ τῆς εἰκ. 13 εἶνε λίαν χαρακτηριστική. Σύγκρισις τοῦ σχήματος αὐτῆς καὶ τῶν διακοσμοῦντων ταύτην θεμάτων δεικνύει ἱκανὴν σχέσιν

Εἰκ. 12. Περὸν ἡλαμῦδος ἀνευρεθεῖσα εἰς τάφον δεξιὰ τοῦ νοτίου κλίτους.

Εἰκ. 14. Πόρη ἀνευρεθεῖσα μετὰ τῆς περόνης τῆς εἰκ. 13.

πρὸς τὰς μελετηθεῖσας μέχρι τοῦδε ὁμοίας περόνας βορείας τέχνης καὶ σλα-

¹ Τὸν ὄρον περόνη πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ λατ. fibula μετεχειρίζοντο καὶ οἱ βυζαντινοὶ (πρβ. Ἰω. Λυδὸν de magistratibus, II, 13 «περόνης χρυσεῖς ἐνδακούσης τὸν ἱμάντα... φιβουλαν αὐτὴν πατριῶς οἱ Ρωμαῖοι λέγουσιν»)· εἶχον ἐν τούτοις καὶ τὸ ὄνομα φίβλα καὶ φιβλίον ὥς καὶ τὸ ρ. φιβλῶν (πρβ. λ. χ. Πορφυρογέννητον. Περί βασιλείου τάξεως I, 41 «καὶ φιβλῶνουσι τὴν ἡλαμῦδα» I, 43 «καὶ τιθέασιν ἀντιμίνσιον... ἐν ᾧ κεῖνται αἱ ἡλαμῦδες μετὰ τῶν φιβλῶν»... τὰ γὰρ ἡλανίδια καὶ τὰ φιβλία ἐπάνω τῶν ἡλανιδίων... ἐπίκεινται εἰς τὸ ἀντιμίνσιον») κ. ἄ. (βλ. Kalitinsky, ἔ. ἄ. σελ. 60 κέ.).

βικῆς ἢ ἀβαρικῆς προελεύσεως (πρβ. A. Kalitinsky ἐν Seminarium Kondakonianum, τόμ. 2, Prague 1928, σελ. 277 κέ., ἰδίᾳ πίν. XXXVII, 56, 58 καὶ 60 καὶ XXXVIII, 65-67 = fibulae Καυκάσου, παραλίων πόλεων Εὐξείνου, Κιέβου, καὶ Kertsch) ὁμοίας σχεδὸν μορφῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἔχουσιν ἀντὶ τοῦ σχοινοειδοῦς διακόσμου τὸν διάκοσμον τῶν κύκλων ὁμοίων πάλιν κατὰ τὴν μορφήν πρὸς τὸν διάκοσμον τῆς ἡμετέρας πόρπης τῆς εἰκ. 14 (πρβ. καὶ A. Riegl Die spätrömische Kunstindustrie, II, Wien, 1923, τόμ. X-XII) κ.ά.

Ἐξωθεν τοῦ βορείου κλίτους ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἀπὸ πολλοῦ γνωστὸς θολωτὸς τάφος, τὸν ἄνωθεν νεκρικὸν θάλαμον τοῦ ὁποίου προσδιωρίσαμεν, χωρὶς ν' ἀνασκάψωμεν αὐτὸν ἐντελῶς, ἀφήκαμεν δὲ διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος τὴν ἔρευναν καὶ τῶν λοιπῶν νεκρικῶν θαλάμων.

5. **Περὶ συλλεγεῖσαι ἐπιγραφαί.** Ὑπὸ τοῦ φύλακος περισυνέλεγσαν ἐφέτος καὶ ἐκ τῶν πέριξ τοῦ ἀνασκαπτομένου μνημείου οἰκίσκων καὶ ἐκ τοῦ περὶ τὴν λιμνοθάλασσαν χώρου (ὁπόθεν ἔχει λάβει ἡ Κοινότης χώματα διὰ τὴν ἐπίχωσιν τῆς λιμνοθάλασσης κατόπιν ἀδείας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας) αἱ ἀκόλουθοι ἐπιγραφαί:

1. Πλάξ ἐξ ὑποφαίου μαρμάρου τεθραυσμένη ἄνω ($0,42 \times 0,27$ μ., πᾶχ. 0,03 καὶ ὕψ. γραμμ. 0,04).

1. MM
2. ΕΧΕΝΕΟΥ ΕΝΘΑ ΚΑΤΑ
3. Ο ΠΡΟΓΕΓΡΑΜΕΝΟΣ
4. CANBATIS (κλάδος μετὰ δύο φύλλων κισσοῦ ἐν τέλει).

Ὁ στ. 2 συμπληροῦται: [Λ]ΕΧΕΝΕΟΥ ΕΝΘΑ ΚΑ [τάκεται]. Ἀξιοσημείωτος ἐπίσης εἶναι ἐνταῦθα (στ. 4) ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος: Σαββάτιος (= Σανβάτις).

2. Στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ($0,45 \times 0,24$ μ., πᾶχ. 0,08 ὕψ. γραμμ. 0,05 μ.).

1. MM.
2. ΟΝΗ(σίμου)
3. ΔΕΚΑ(ρχου)
4. ΕΝΘΑΚ
5. ΙΤΕΤΟΠΛΕ. .;—
6. ΟΝΗCΙΜΟ(ος)
7. ΥΙΟΣ ΑΥ(τοῦ).

3. Βάσις τετράγωνος ἐκ λίθου πρασινοφαίου ἀποκεκρουμένη ὀλίγον δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ($0,55 \times 0,39$ μ., πᾶχ. 0,21 μ. ὕψ. γραμμ. 0,025 μ.).

1. ΟΥΜΗΝΟΣΑΘΑΝΑΙΟ
2. ΔΑΜΙΩΤΩΙΕΝΗΡΑΚΛΕΙΑΙCΩΜΑ
3. ΜΠΡΟΑΠΟΔΟΤΑCΚΑΤΑΤΟΝΝΟΜ
4. ΑCΝΙΚΟΚΛΗΜΕΝΙΤΑCΗΡΑΚΛΕΙΩ
5. ΕΑCΕΥΑΓΟΡΟCΔΡΥΟΠΑΙΟΙΝ

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ λίθου (ὑψ. γραμμ. 0,03 μ.).

////// ΑΚΟΥΑΣΤΟΒΟΥΛΟΣΙΕΡΕΟ ////

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐμελέτησα ἐφέτος καὶ τὰς ἀνευρεθείσας κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Βασιλικῆς Γ ἐπιγραφὰς καθαρίσας αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἐπικεκολλημένων κονιαμάτων, ἐπιφέρω δὲ τὰς κατωτέρω διορθώσεις εἰς τὴν γενομένην κατὰ τὰ ἔτη 1930 καὶ 1933 ἀνάγνωσιν αὐτῶν (βλ. ΠΑΕ 1930, σελ. 35, καὶ ΠΑΕ 1933, σελ. 54).

Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιγραφὴν (ΠΑΕ 1930 σ. 35).

1. Μόσχος Ἱπποστράτου
2. Περγαμηνὸς Παιδοτρίβης
3. Πρόξενος Θεσσαλῶν
4. Τὸν οἶκον.

Ἡ λέξις Παιδοτρίβης τοῦ 2^{ου} στίχου ἐγράφη ἐπὶ ἀποξεσθείσης λέξεως, εἶνε ἄλλως τε ξένη καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιγραφῆς. Ὅμοίως ἔχει ἀποξεσθῇ καὶ ὁλόκληρος ὁ 4^{ος} στίχος ἄνωθεν τῆς λέξεως: τὸν οἶκον.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 ἐπιγραφὴ (ΠΑΕ 1930 σ. 35) ἀναγνωστέα οὕτω:

- α) ΤΟΥ ΕΩΣΙΠΑΤΡΟΥ ΤΟ ΔΕΥΤΕ(ρον)
ΜΗΝΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΟΙ ΑΠΕΛΕΥΘ(εροι;)
- β) ΤΟ ΛΑΒΟΝ ΠΑΡΑ ΝΕΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΦΑΜΕΝΗΣ
ἀπελευθ) ΕΡΩΓΘΑΙ ΥΠΟ ΝΕΙΚΥΤΟΥ Ν. . . .

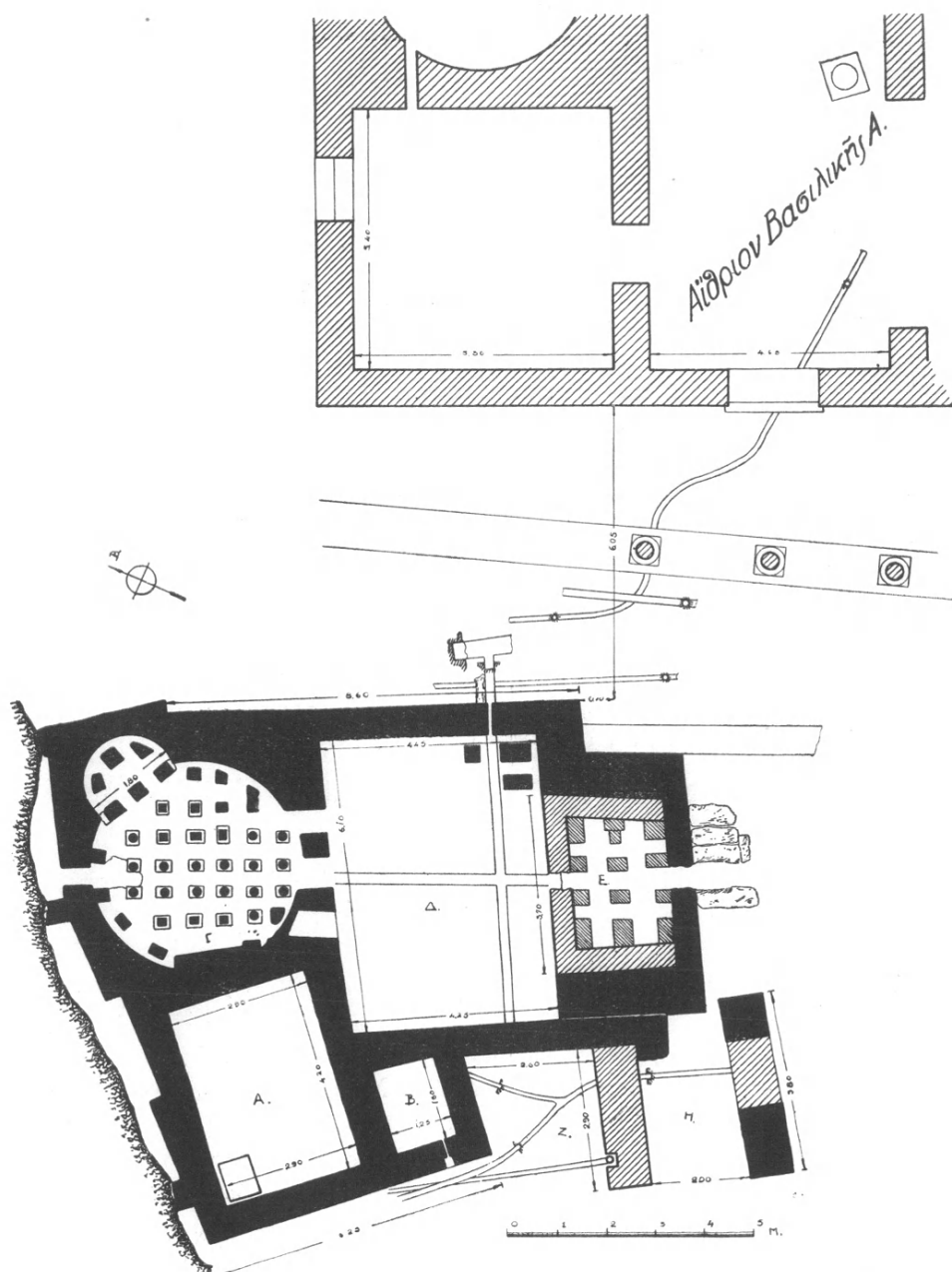
Ἡ ἀνευρεθεῖσα τέλος τῷ 1933 ἐπιγραφὴ (βλ. ΠΑΕ 1933 σ. 54 κέ.) ἀναγνωστέα οὕτω:

- . . . ΠΑΡΑΝΓΕΛΛΕΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΕΜΕ ΤΕΘΗΝΑΙ
- τ) Η ΠΟΛΙ ΜΑΓΝΗΤΩΝ.

Β'. ΕΡΕΥΝΑΙ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ Α

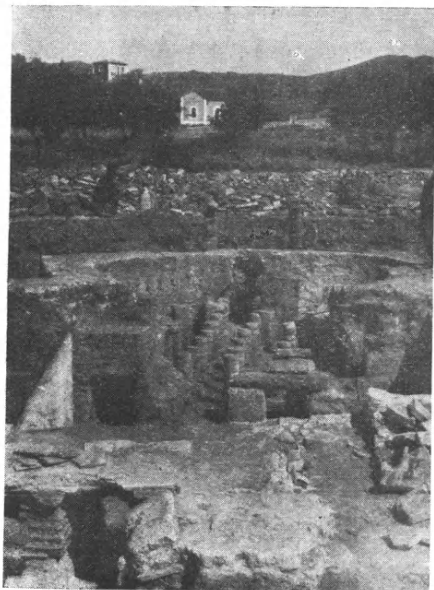
Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνεργηθείσης, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ δαπάναις τῶν ἐπαγγελματιῶν Νέας Ἀγχιάλου, δοκιμαστικῆς ἐρεῦνης εἰς τμήμα τοῦ πρὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς κωμοπόλεως ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ἔνθα εὐρίσκεται καὶ ἡ πρώτη μεγάλη χριστιανικὴ βασιλική (Βασιλικὴ Α), ἐνήργησα ἐφέτος καὶ τὴν ἐκκαθάρισιν καὶ ἔρευναν τοῦ πρὸ τοῦ προπύλου τῆς βασιλικῆς ταύτης χώρου ἔνθα διεκρίνοντο θεμέλια οἰκημάτων (βλ. ΑΕ 1929 σ. 40 κέ. πρβ. αὐτόθι καὶ πίν. Β).

Ἡ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς ἀξιολογώτατον πρόσκτισμα κείμενον εἰς τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν ἕξ περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς βασι-

Εἰκ. 15. Γενικὴ κάτοψις τοῦ ἀνευρεθέντος λουτρῶνος παρὰ τὴν Βασιλικὴν Α.

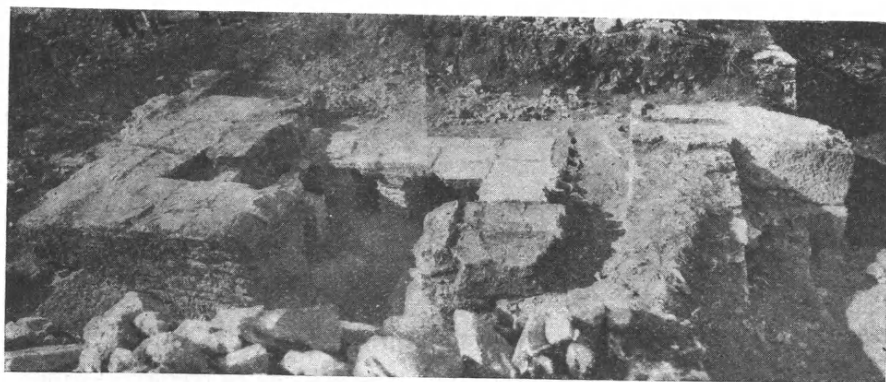
λικῆς Α. Τὸ πρόσκτισμα τοῦτο εἶνε σύμπλεγμα παλαιοχριστιανικοῦ λουτρῶνος ἀποτελουμένου ἐκ πέντε κυρίως διαμερισμάτων, ἐξ ὧν τὸ ἐν κυκλικὸν στεγαζόμενον προφανῶς διὰ τρούλλου (βλ. εἰκ. 15 - 19).

Εἰκ. 16.
Γενικὴ ᾠοψις τοῦ ἀνευρεθέντος
λουτρῶνος παρὰ τὴν Βασιλικὴν Α.

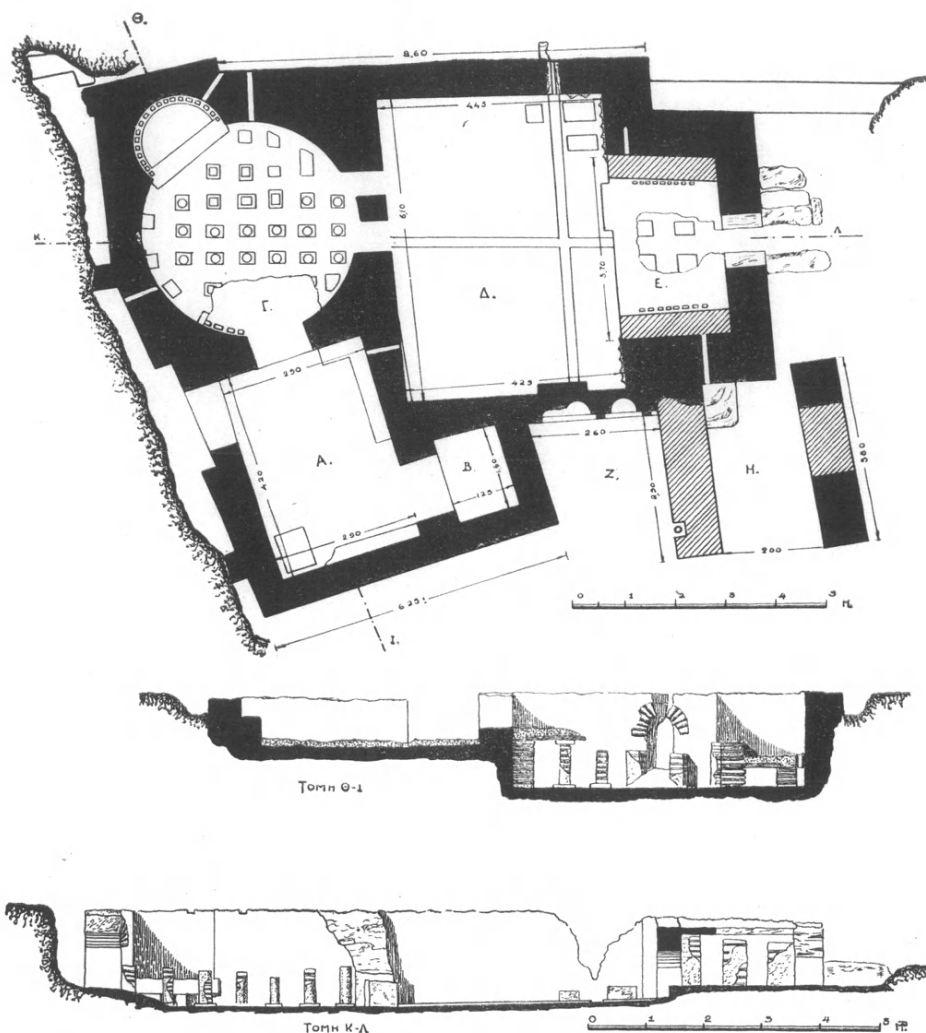

Εἰκ. 17. ᾠοψις τοῦ κυκλικοῦ μετὰ τοῦ
ὑποκαύστου διαμερίσματος (laoonícum)
τοῦ λουτρῶνος τῆς εἰκ. 16.

Εἰκ. 18. Τὸ ἀρτιώτερον διασωθὲν caldarium τοῦ λουτρῶνος τῆς εἰκ. 16.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν Λουτρῶνα ἐγίνετο ἀπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς διὰ θύρας, ἣτις συγκοινωνεῖ πρὸς ἕτερον διαμέρισμα, μὴ ἀνασκαφέν εἰσέτι καὶ ὅπερ ἦτο προφανῶς τὸ ἀποδυτήριον.

Εἰκ. 19. Κάτοψις τοῦ ἄνω διαμερίσματος καὶ τομὴ τοῦ ἀνευρεθέντος λουτρῶνος.

Ὁ λουτρὸν ἀνευρέθη εἰς ὕψος 1,50 μ. καὶ διατηρεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ δάπεδα, τὰ ὑπόκαυστα, τὰς θέσεις τῶν καμίνων καὶ τὸ σύστημα τῆς διοχετεύσεως τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ θερμοῦ ἀέρος, ὥς καὶ τοὺς σωλῆνας ἀποχετεύ-

σεως οὕτως, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἐρμηνεία ἐκάστου τῶν διαμερισμάτων (βλ. εἰκ. 16-18 πρβ. καὶ σχέδια εἰς εἰκ. 15 καὶ 19).

Τὰ ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τῶν ῥωμαϊκῶν θερμῶν, ἥτοι τὸ *terpidarium* (χλιαρὸν λουτρόν), *caldarium* (θερμὸν λουτρόν διατηρηθὲν ἐνταῦθα καλῶς μετὰ τοῦ ὑποκαύστου του), *laconicum* (ιδρωτήριον μετὰ τοῦ συνεχομένου ὑποκαύστου, πρὸ τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἡ θέσις τοῦ λέβητος — *prae-furnium* — κλπ.) Ἡ σημασία τοῦ λουτρῶνος τούτου εἶνε μεγίστη, πρῶτον διότι εἶναι ὁ ἀρτιώτερον διασωθεις εἰς ἑλληνικὰς χώρας παλαιοχριστιανικὸς λουτρῶν, δεύτερον δέ, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, διότι συνδέεται πρὸς τὴν βασιλικήν, εἰς ἣν διοχετεύει ψυχρὸν καὶ θερμὸν ὕδωρ εἰς τὴν φιάλην, προφανῶς δὲ καὶ εἰς τὸ Βαπτιστήριον καὶ τὸ σκευοφυλάκιον, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο οἱ πρὸς τὰ μέρη ταῦτα διευθυνόμενοι σωλήνες. Ἐνταῦθα δημοσιεύω μόνον τὰ σχέδια τῶν μέχρι τοῦδε ἀναφανέντων μερῶν τοῦ ἀξιολογωτάτου τούτου λουτρῶνος, ἐπιφυλάσσομαι δὲ μετὰ τὴν τελείαν ἔρευναν αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ ἀνευρέντος νοτίως τῆς αὐτῆς βασιλικῆς ἐτέρου λουτρῶνος (ΑΕ 1929, σελ. 49-51 καὶ εἰκ. 51-52) νὰ πραγματευθῶ εἰς ἰδιαίτεραν μελέτην περὶ τῶν λουτρῶνων τῶν Βασιλικῶν τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας.

Οὕτως ἡ ἐφετινὴ ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ ἀνασκαφὴ ὑπῆρξε καρποφορωτάτη. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ ἀναγκαστικὴ διακοπὴ τῆς ἐρεῦνης τῆς Βασιλικῆς Γ', ἣτις παρουσιάζει νῦν τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον, εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν λυπηρά, θὰ ἐπιτραπῇ δὲ εἰς τὸν ἀνασκάπτοντα νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην του, διότι ἡ ἐπὶ τρία συνεχῇ ἔτη ὑπόδειξις περὶ ἀπαλλοτριώσεως τῶν πέριξ οἰκοπέδων Βοϊνόγλου καὶ Ζώτου δὲν εἰσηκούσθη ἀκόμη.

Παρακαλῶ ὅθεν καὶ πάλιν, ὅπως ἐφέτος τοῦλάχιστον γίνῃ ἡ ἀπαλλοτριώσις, ὑποδειχθῇ δὲ εἰς τὸ Σ^{ον} Ὑπουργεῖον ἡ ἀνάγκη αὕτη καὶ διὰ τὴν ἔρευναν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ μεγαλοπρεπεστέρου τῆς Ν. Ἀγχιάλου μνημείου, ὅπερ κινδυνεύει ἐκ τῶν οἰκούντων παρὰ τὰ ἐρείπια. Τὸ τοιοῦτον δὲν πρέπει ἐπ' ἀπειρον νὰ συνεχισθῇ.

4. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΑΙΑΙ ΑΧΑΪΑΙ

Καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦτο ἐξηκολούθησα τὴν ἔρευναν τῶν Μυκηναϊκῶν νεκροταφείων τῆς ἀρχαίας Ἀχαΐας ἐρευνήσας εἰς πολλὰ σημεῖα αὐτῆς καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ χωρίον Τσαπλανεῖκα παρὰ τοὺς ΝΑ γηλόφους τοῦ Παναχαΐκου ὄρους.

Ἐνταῦθα κατὰ τὴν περυσινὴν ἔρευναν, γενομένην περὶ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς μου, εἶχον παρατηρήσει κιβωτιόσχημα κτίσματα κατεσκευασμένα διὰ μικρῶν ποταμίων λίθων, ἐντὸς τῶν ὁποίων οὐδὲν εὗρισκον, τοῦναντίον δὲ εὗρισκον ἐκτὸς καὶ παρ' αὐτὰ τὰ γνωστὰ κτερίσματα τῶν Μυκηναϊκῶν τάφων, ἀγγεῖα, χάνδρας κλπ.

Ὑπέθεσα νέον εἶδος ταφῆς καὶ ὑπεσχέθην ὅτι θὰ ἐξακριβώσω τοῦτο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐπομένου ἔτους (ΠΑΕ 1934 σ. 114-115).

Πράγματι ἡ προσοχή μου ἐστράφη εἰς τοῦτο καὶ ἐξηκρίβωσα, ὅτι ἐπλανήθην εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ νέου τρόπου ταφῆς καὶ ὅτι τὰ φαινόμενα τῶν κιβωτιοσχημάτων κτισμάτων εἶχον ἄλλον λόγον προελεύσεως.

Ἡ προέλευσις αὐτῶν εἶχε τὸν ἀκόλουθον λόγον.

Ὁ μέγας τὴν ἔκτασιν ἐκ ψαμμίτου γήλοφος, ἐφ' οὗ οἱ τάφοι οὗτοι, ἦτο κατ' ἐξοχὴν μαλακὸς τὴν σύστασιν καὶ λίαν εὐθρυπτος, ὥς καὶ σήμερον ἔτι δύναται τις καλῶς καὶ σαφῶς νὰ διακρίνῃ.

Οἱ ἐν τῷ λόφῳ τούτῳ τάφοι ἦσαν πολλοὶ καὶ λίαν ἐγγὺς ἀλλήλων καὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν, οὕτω ὥστε εἶχε κοιλωθῇ οὐσιωδῶς ὁλόκληρος ὁ γήλοφος.

Εἰς ἄγνωστον χρόνον τοῦ παρελθόντος καὶ δι' ἄγνωστον αἰτίαν ὅλων τῶν λαξευτῶν τάφων οἱ θόλοι κατέπεσον καὶ δὲν ἐξηκρίβωθη ἀκόμη ἂν διετηρήθη τις ἐν καλῇ καταστάσει, διότι ἐκ τῶν πολλῶν τάφων, οὓς εὗρον, οὐδεὶς εὗρέθη ἐν τῇ ἀρχικῇ του θέσει.

Κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ ὅλος γήλοφος ἐκ σεισμοῦ ἰσχυροῦ πιθανώτατα ἦ καὶ ἐξ ἄλλης αἰτίας ἔπαθε κατολισθήσιν καὶ ἐκ τῆς κατολισθήσεως ταύτης τοῦ ἐδάφους κατέπεσον οἱ θόλοι ὅλων τῶν λαξευτῶν τάφων.

Αἱ θυρίδες τῶν τάφων, αἱ διὰ ποταμίων συνήθως πλακοειδῶν λίθων κεκλεισμέναι ὡσαύτως κατέπεσον καὶ διὰ τῆς καταπτώσεως αὐτῶν παρέσυραν τὸν ξηρότοιχον τῶν θυρίδων, οὕτινος οἱ λίθοι ἔλαβον πλέον ὀριζοντίαν παραλληλόγραμμον διεύθυνσιν, ὥς τοὺς εὗρίσκω σήμερον.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οὐδὲν εὗρημα εὗρον ἐντὸς τοῦ κιβωτιοσχήμου αὐτοῦ σχήματος τῶν λίθων, ἀλλὰ μόνον ὀπισθεν τούτου πρὸς τὸ μέρος τοῦ βράχου, ἐκεῖ δηλ. ὅπου ἔκειτο τὸ δάπεδον τοῦ τάφου.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὸν ἐκτεταμένον ἐκείνον χώρον τῆς κλιτύος τοῦ εὐθρύπτου γηλόφου εὐκολωτάτῃ καθίσταται ἡ εὕρεσις τῆς θέσεως τῶν τάφων, διότι ὅπου συναντῶμεν συγκεντρωμένους ποταμίους λίθους ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ καταπεσὼν τάφος.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μαλακὴ ἐκείνη γῆ εἶναι καὶ εἰς καλλιέργειαν πρόσφορος καὶ εἰς ἀνασκαφὴν κατάλληλος, οἱ καλλιεργηταὶ χωρικοὶ εὐρίσκουσι συχνὰ καὶ ἀγγεῖα ἢ τεμάχια ἀγγείων καὶ χάνδρας ἐξ ἀχάτου.

Ἐὰν δὲ συστηματικῶς ἐξακολουθήσῃ ἡ εὐχερὴς αὕτη ἔρευνα τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ χώματα αὐτοῦ ἐπιμελῶς κοσκινισθοῦν, θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ εὗρεσις πλείστων κτερισμάτων τῶν καταπεσόντων τάφων, ὥς ἔπραξα ἐγὼ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους τούτου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην καὶ ἀγγεῖα ἱκανὰ εὔρον τῶν συνήθων ὑστερομηναικῶν τύπων καὶ χάνδρας ἐξ ἀχάτου πολλὰς διατρήτους καὶ κομβία ἐγγάρακτα ἐξ ὑαλώδους κυανῆς μάξης, οἷα καὶ ἄλλοτε εἰς ἄλλας περιφερείας εἶχον ἀνακαλύψει.

Ταῦτα πάντα ἀπέθεσα εἰς τὸ ἐν Πάτραις Μουσεῖον.

Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Ἡ ἐργασία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς κατευθύνσεως καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ νοτίου τείχους τῆς Ἐλευσίνος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ νοτίου ἱεροῦ περιβόλου εἶχεν ἤδη γίνῃ πρότερον γνωστὴ.

Τὸ νότιον τεῖχος ἐκτίσθη τὸ πρῶτον τὴν 6^{ην} π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ Πεισιστράτου, ὥς συνέχεια τοῦ μεγάλου τείχους διὰ τοῦ ὁποῖου περιέβαλε τὴν πόλιν καὶ τὸ ἱερὸν ὃ μεγαλεπήβολος τύραννος, θέλων κυρίως νὰ προστατεύσῃ καὶ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀσφάλειαν, καὶ νὰ χρησιμοποίησῃ τὴν Ἐλευσῖνα ὥς ὀρμητήριον εἰς τοὺς πολέμους τοῦ κατὰ τῶν Μεγαρέων. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Πεισιστρατείου τούτου τείχους περιελήφθη εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐκαλύφθη ὑπὸ τῆς ἐπιχώσεως τῆς ἱερᾶς αὐλῆς, ἀλλὰ τὸ ὑπόλοιπον τεῖχος ἐξηκολούθει καὶ κατόπιν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας νὰ ὑπάρχῃ, ἐπισκευασθὲν σημαντικῶς καὶ πολλάκις εἰς διαφόρους ἐποχάς. Τὸ βόρειον τεῖχος ἀπεκαλύψαμεν πρὸ ὀλίγων ἔτων.

Τὸ νότιον τεῖχος ἀρχίζει μὲ μίαν πύλην, τῆς ὁποίας μόνον ἵχνη διατηροῦνται εἰς τὸν βράχον, καὶ ὀλίγα λείψανα τοῦ παρὰ τὴν πύλην πύργου, καὶ τῆς ὁδοῦ ἡ ὁποία σακαμμένη εἰς τὸν βράχον ὠδήγει πρὸς τὴν πύλην. Ἡ πύλη εὐρίσκεται εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοτίου περιβόλου τοῦ ἱεροῦ, ὀλίγα μέτρα δυτικώτερον τοῦ νοτίου πυλῶνος τοῦ ἱεροῦ. Τὸ τεῖχος προχωρεῖ ὀλίγα μέτρα ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ περιβόλου μὲ διεύθυνσιν ἀκριβῶς πρὸς Νότον,

ἔπειτα κάμπτεται πρὸς Δυσμὰς καὶ προχωρεῖ παραλλήλως πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ λόφου εἰς ἱκανὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ πεδινοῦ ἐδάφους. Σφύζεται εἰς ὀλίγα σημεῖα μέχρις ὕψους 1 ἢ $1\frac{1}{2}$ μέτρου, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ μόνον ὁ κατώτατος δόμος αὐτοῦ ἢ καὶ μόνον οἱ λίθοι τῶν θεμελίων του διετηρήθησαν. Ὅπου σφύζεται τὸ ἀρχαῖον Πεισιστράτειον τεῖχος παρουσιάζει τὸν γνωστὸν πολυγωνικὸν τρόπον οἰκοδομῆς τῶν Πεισιστρατείων χρόνων, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν πολὺ καλὰ ἐν Ἑλευσίνι. Ἡ μεγαλειτέρα ἐπισκευὴ ἔγινεν εἰς τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους, ὅτε ἐκτίσθη καὶ νέον τεῖχος περὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἑλευσίνος. Καὶ εἰς τὴν ἐπισκευὴν αὐτὴν ἐχρησιμοποιήθη εἶδος πολυγωνικοῦ τρόπου οἰκοδομῆς μὲ φανεράν ὁμωσιν τὰς πρὸς ἐπιτυχίαν ὀριζοντίων δόμων. Καὶ εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους φαίνεται, ὅτι ἔγιναν ἐπισκευαὶ εἰς τὸ τεῖχος.

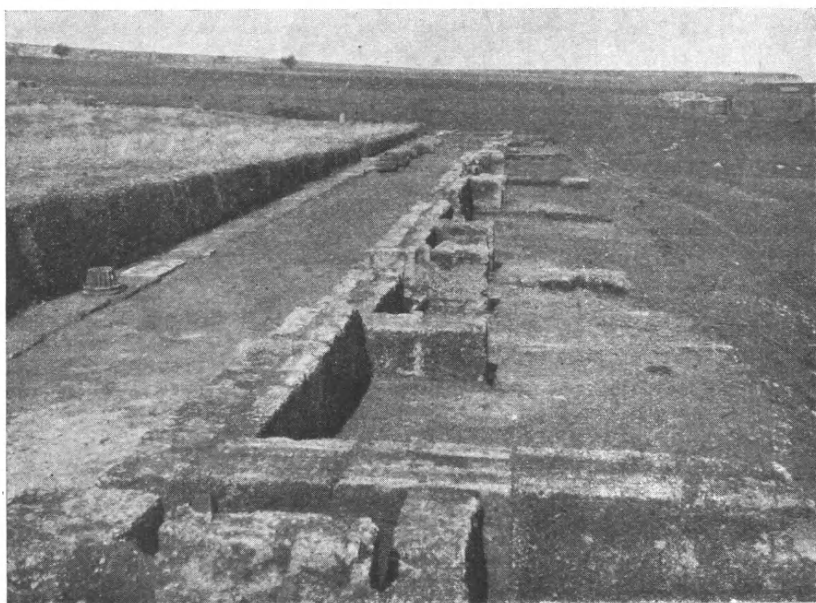
Σπουδαία ἀνακάλυψις κατὰ τὴν ἐργασίαν μας πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ τεύχους εἶνε ἡ ἑξῆς. Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, πλησίον τῆς θέσεως, ὅπου ἀρχίζει ἡ καμπὴ τοῦ τεύχους πρὸς Δυσμὰς, ἔμπροσθεν τῆς σημερινῆς ἀποθήκης τοῦ Μουσείου, ὁ βράχος ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶνε στηριγμένα τὰ θεμέλια τοῦ τεύχους ἔχει ἀποκοπῇ καθέτως εἰς ἱκανὸν βάθος, εἰς γραμμὴν ἀκολουθοῦσαν ἀκριβῶς τὸ ἐξωτερικὸν ἄκρον τοῦ θεμελίου τοῦ τεύχους, καὶ εἰς ἀπόστασιν πολλῶν μέτρων, καὶ ἐπὶ τῆς τομῆς αὐτῆς ἀνεκαλύφθη, ὅτι ἦσαν κτισμένα μεγάλα δωμάτια οἰκημάτων, τὰ ὁποῖα ἤνοιγον πρὸς τὰ ἔξω τοῦ τεύχους. Ἄν κρίνωμεν ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς πολυτελοῦς κατασκευῆς τῶν δωματίων (οἱ τοῖχοι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοιχογραφιῶν, καὶ τὰ δάπεδα κοσμοῦνται ὑπὸ ἄριστα διατηρουμένων μωσαϊκῶν μὲ ὥραϊα κοσμηματικὰ σχήματα), πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἀνῆκον αὐταὶ εἰς ἐξέχοντα ἐλευσινιακὰ πρόσωπα, ἴσως εἰς διακεκριμένους λειτουργοὺς τοῦ ἱεροῦ.

Ἡ ἀποκάλυψις τῶν οἰκημάτων τούτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν παρουσιασθεισῶν ἐνδείξεων δικαιούμεθα νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι διατηροῦνται καλῶς, ἐπιβάλλεται.

Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΙΚΥΩΝΟΣ

Κατὰ τὸ 1935 ἐσυνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ γυμνασίου τῆς Σικυῶνος. Ἀπεμακρύνθη ἐν πρώτοις ὁ μέγας ὄγκος τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὸν μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ κάτω ἀνδῆρου καὶ τῶν ὀπισθεν αὐτοῦ δωματίων χώρον. Μεθ' ὃ ἡ σκαφή προὐχώρησε πρὸς νότον, ἀποκαλύψασα ἐν εἰσέτι διαμέρισμα, πλάτους 4,32, ὅπερ ἦτο καὶ τὸ τελευταῖον· διότι μετ' αὐτὸ

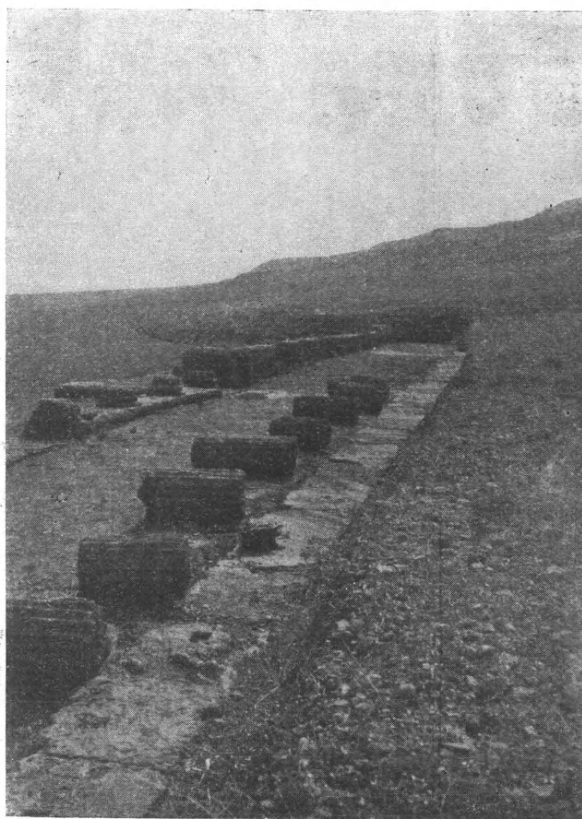
Εἰκ. 1. Ἀποψὶς τῆς ἀπὸ νότου ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ γυμνασίου τῆς Σικυῶνος.

ἐνεφανίσθη παχὺς ἐξωτερικὸς τοῖχος, βαίνων πρὸς δυσμὰς εἰς μῆκος 30 περίπου μέτρων. Παραλλήλως πρὸς τὸν τοῖχον τοῦτον καμπτόμενος βαίνει καὶ ὁ στυλοβάτης τῆς στοᾶς, οὗτινος, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως, ἀπεκαλύφθη μικρὸν μόνον τμήμα. Διὰ τῆς εὐρέσεως τοῦ εἰρημένου νοτίου τοίχου καθωρίσθη ἐπ' ἀκριβὲς καὶ τὸ μῆκος τοῦ γυμνασίου, ἀνερχόμενον εἰς 72,15 μ. ἤτοι εἰς 240 πόδας.

Κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθη μικρὸς τετράγωνος χώρος (1,25×1,25) ἐκτισμένος μετὰ λεπτῶν τοιχωμάτων, ἀγνώστου δὲ προορισμοῦ¹. Ἐντὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ εὐρέθησαν α) δύο σχεδὸν ἄρτιοι

¹ Ὅρα τὸ ἐν ΠΑΕ τοῦ 1934 σ. 116 διάγραμμα κατόψεως.

πήλινοι ἡγεμόνες καλυπτῆρες κέραμοι, φέροντες συμφυᾶ στρωτῆρα. Ἐπὶ τῆς προσθίας των ὄψεως διατηροῦσιν ἀμφότεροι ζωηρὰ τὰ χρώματα ἀνθεμίου. 2) Γωνιαῖον τεμάχιον ἐπαετίδος (σίμης ἀετώματος) φέρον συμφυᾶ λεοντοκεφαλὴν καὶ τὸ βάθρον τοῦ ἀκρωτηρίου. Τὰ ἀνωτέρω εὐρήματα εἶναι χρησι-

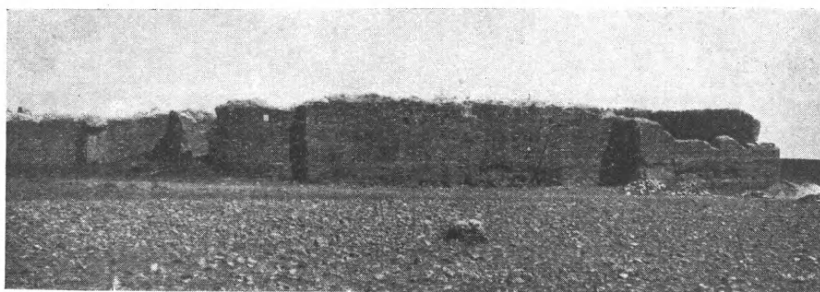

Εἰκ. 2. Ἀποψὶς ἀπὸ βορρᾶ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ γυμνασίου τῆς Σικυῶνος.

μώτατα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς στέγης τοῦ κτηρίου, ἥτις, ὥς διδάσκει ἡ σίμη, κατέληγεν εἰς ἀέτωμα κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς τῶν στοῶν. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς νότιος τοῖχος φέρει ἐσωτερικῶς παχύ, στερεὸν καὶ στιλπνὸν ἐπίχρυσμα, διατηρεῖται δὲ μέχρις ὕψους ἑνὸς περίπου μέτρου. Ἐν τῇ ἀνοιχθείσῃ ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς τοῦ τοίχου τάφρῳ εὐρέθησαν ἱκανὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, σπόνδυλοι ἰδίᾳ καὶ κιονόκρανα, προερχόμενα ἐκ τῶν στοῶν τοῦ τε ἄνω

ἀνδρήρου (δωρικά) καὶ τοῦ κάτω (ἰωνικά) (εἰκ. 1 καὶ 2). Εὐρέθησαν δ' ἐπίσης καὶ ἱκανὰ τεμάχια, ὧν ἓν καὶ ἀκέραιον, κορμῶν καὶ κιονοκράνων λεπτῶν παρίνων ἀμφικιονίσκων, ὡς καὶ ἐπίκρανα ἰσοῦψῃ καὶ ἰσοπλατῇ πρὸς τὰ κιονόκρανα ταῦτα. Λόγῳ τῶν διαστάσεων αὐτῶν τὰ μέλη ταῦτα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ κτηρίου, ἅτινα θὰ ἦσαν δίφωτα ἢ τρίφωτα. Ἀνάλογα παράθυρα εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ὀλίγον μεταγενεστέραν στοὰν τοῦ Φιλίππου ἐν Δῆλῳ.

Κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ τελευταίου πρὸς νότον διαμερίσματος εὐρέθησαν λίχνοι πῆλινοι τοῦ γνωστοῦ σφαιροειδοῦς ἑλληνιστικοῦ τύπου. Εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ νομίσματα, Σικυῶνός τε καὶ ἄλλα, ἀνήκοντα κατὰ τὴν γνώμην

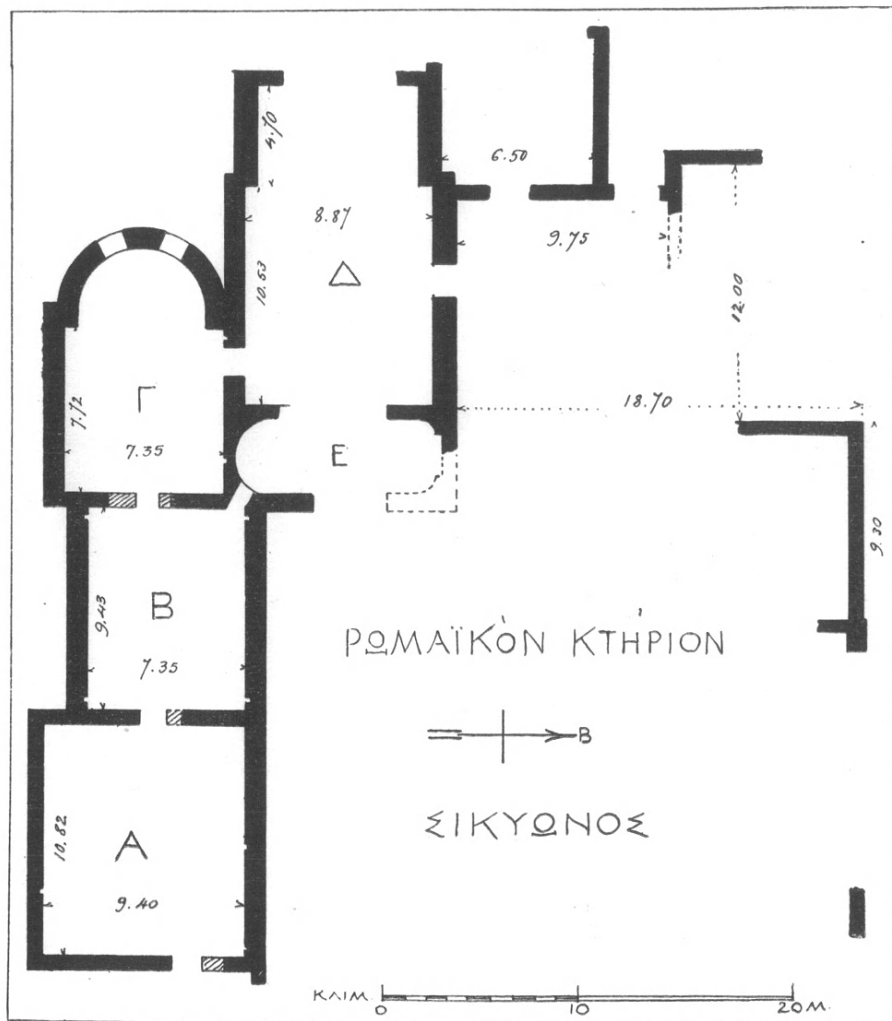
Εἰκ. 3. Ἀποψὶς ἀπὸ νότου τοῦ εἰς μουσεῖον μετατραπέντος ρωμαϊκοῦ κτηρίου τῆς Σικυῶνος.

τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Κωνσταντοπούλου (εἰς ὃν καὶ παρεδόθησαν) εἰς τὸν 3^{ον} π. Χ. αἰῶνα. Ἐπικυροῦνται κατὰ ταῦτα καὶ διὰ τῶν εὐρημάτων τούτων ἡ πέρυσιν ἐξενεχθεῖσα γνώμη μου¹, καθ' ἣν τὸ κτήριον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Κλεινίου, πατρὸς τοῦ Ἀράτου, οἰκοδομηθὲν γυμνάσιον, ὅπερ ἀναφέρει ὁ Πausanias (II, X, 6).

Τὰ κατὰ τὰ τρία τελευταῖα ἔτη γενόμενα ἐν Σικυῶνι εὐρήματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ γυμνασίου, ἐν οἷς τέσσαρες ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ρωμαϊκοὶ ἀνδριάντες καὶ ἄλλα μικρότερα γλυπτὰ καὶ πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, καθίστων ὁσημέραι ἐπιτακτικώτεραν τὴν ἐν Σικυῶνι ἴδρυσιν μουσείου, ἣν καὶ ἀπεφάσισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Κράτους, ἐγκρίνασα πρότασίν μου περὶ χρησιμοποίησεως ὡς μουσείου τμήματος τοῦ μεγάλου παρὰ τὸ γυμνάσιον ρωμαϊκοῦ κτηρίου (εἰκ. 3), οὕτινος καὶ οἱ παχεῖς τοῖχοι ἐξησφάλιζον τὴν ἀντισεισμικότητα τοῦ νέου μουσείου καὶ ἡ ὠραία πλινθοδομία τὴν καλαίσθητον ἐμφάνισιν καὶ τέλος ἡ εἰς μέγα ὕψος (4 μ) διάσωσις τῶν τοίχων

¹ ΠΑΕ 1934. 122.

του τὴν οἰκονομίαν. Πράγματι διὰ μικρᾶς μόνον ἀνυψώσεως τῶν τοίχων (1 μ) κατωρθώθη ἡ διὰ ξυλίνης στέγης στέγασις δύο ἐκ τῶν μεγάλων νοτίων αἰθου-

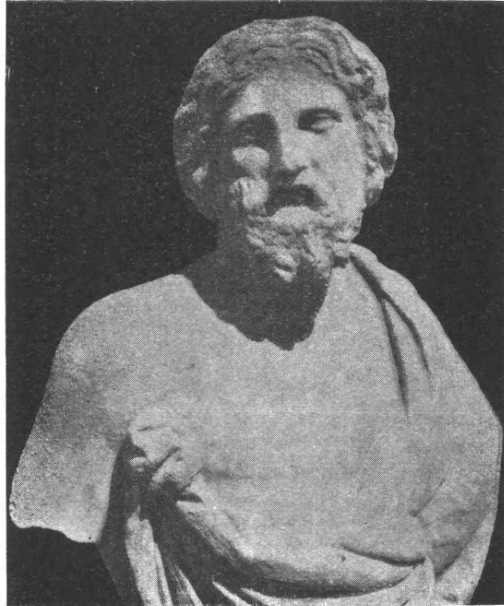
Εἰκ. 4. Κάτοψις τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου, ὅπερ μετετράπη ἐν μέρει εἰς Μουσεῖον.

σῶν τοῦ παλαιοῦ ῥωμαϊκοῦ κτηρίου (εἰκ. 4, Β καὶ Γ), ὧν ἡ δυσμικὴ φέρει προσηρτημένην ἡμικυκλικὴν ἐξέδραν, καταλληλοτάτην πρὸς ἔκθεσιν ἀρχαίων. Αἱ εἰς τὸ ἀρχαῖον κτήριον ἐπενεχθεῖσαι διὰ τῆς εἰς μουσεῖον μετατροπῆς μεταβολαὶ εἶναι ἐλάχισται. Ἡ εἴσοδος εὕρεσκειται πρὸς ἀνατολάς, φέρει δὲ ὡς πρῶτον

διαμέρισμα, δωμάτιον (εἰκ. 4, Α) ὅπερ, λόγῳ τῆς εἰς μικρὸν ὕψος διατηρήσεως τῶν τοίχων του, ἐχρησιμοποίησα ὡς αὐλήν, ἐν ᾗ ἐξέθεσα τὰ μὴ χρήζοντα ἀπολύτου στεγάσεως ἀντικείμενα. Ἀκολουθεῖ ἡ πρώτη μεγάλη αἴθουσα, (εἰκ. 4, Β) ἐν ᾗ ἐξετέθησαν ἀρχιτεκτονικά τινα μέλη πώρινα καὶ πήλινα καὶ ἐντὸς δύο προθηκῶν τὰ ἐκ τῶν τάφων ἀγγεῖα καὶ εἰδῶλια τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ὡς καὶ μικρὰ γλυπτὰ, ἰδίᾳ κεφαλαί, προερχόμενα ἄλλαι μὲν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν

Εἰκ. 5.
Ἀγάλμα Ἀσκληπιοῦ.

Εἰκ. 6. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

ἄλλαι δὲ ἐκ μικρῶν δωρεῶν πρὸς τὸ μουσεῖον τῶν κατοίκων τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Βασιλικοῦ.

Ἡ αἴθουσα αὕτη φωτίζεται διὰ δύο φωταγωγῶν ἀνοιχθέντων ἐν τῇ ξυλίνῃ στέγῃ, δι' ἧς ἐκαλύφθη ὅλον τὸ μουσεῖον. Διὰ μεγάλου τοξωτοῦ ἀνοίγματος συγκοινωνεῖ ἡ πρώτη αἴθουσα πρὸς τὴν δευτέραν (εἰκ. 4, Γ) ἐν ᾗ ἐτοποθέτησα παρὰ μὲν τὴν βόρειον πλευρὰν καὶ τὴν ἐξέδραν τὰ γλυπτὰ εὐρήματα, ἐπὶ δὲ τοῦ νοτίου τοίχου ζωφόρον, ἀπαρτισθεῖσαν ἐκ τεμαχίων ψηφιδωτῶν ἐξαχθέντων ἐν τινι κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς περιοχῆς τῆς Σικυῶνος ἀγρῷ. Ἡ δευτέρα αἴθουσα (Γ) φωτίζεται καὶ αὕτη ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ δύο φωταγωγῶν ἀνοιχθέντων εἰς τὴν στέγην ἀφ' ἐτέρου δὲ διὰ τριῶν τοξωτῶν παραθύρων, ὧν δύο ἐν τῇ ἐξέδρᾳ καὶ ἓν πρὸς βορρᾶν.

Πρὸς μετατροπὴν τοῦ θωμαῖκοῦ κτηρίου εἰς μουσεῖον δὲν ἤρκει ἡ ἀπλὴ ἀνύψωσις τῶν τοίχων του· ἀπητεῖτο καὶ ἡ σκαφή καὶ ἀπομάκρυνσις τῆς παχείας ἐπιχώσεως, ἣτις ἐκάλυπτε τοὺς ἐσωτερικοὺς χώρους καὶ ἣτις εἶχεν ὕψος 1.60. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ ἐξαχθῶσι καὶ μετακομισθῶσι 220 κυβικὰ μέτρα χώματος, τοῦθ' ὅπερ ἐστοίχισεν ἱκανὰς χιλιάδας δραχμῶν. Δὲν ἀπέβη ὅμως

Εἰκ. 7. Ἀγαλμα Πανός.

Εἰκ. 8. Ἀγαλμα Τύχης.

ἄκαρπος ἡ γενομένη δαπάνη· διότι ἀπέδωκε σημαντικὸν ἀριθμὸν γλυπτῶν, αἵτινα ἤλθον εὐπρόσδεκτα πρὸς στολισμὸν τοῦ νέου μουσείου. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς¹:

1. Ἐν τῇ αὐλῇ (εἰκ. 4, Α) εὐρέθησαν: Δύο ὀρθογώνια μαρμάρινα βάθρα φέροντα ἀνάγλυπτα τὸ μὲν τρίποδα, τὸ δὲ κηρύκειον. Ὁμοιον βάθρον εἶχεν εὐρεθῇ ἐν τῷ αὐτῷ κτηρίῳ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ κ. Φιλαδελφεύς, φέρον ἀνάγλυπτον ρόπαλον καὶ λεοντήν. Ἐκ τῶν ἀναγλύπτων συμβόλων, αἵτινα φέρουσι

¹ Λεπτομερῇ ἐξέτασιν τῶν γλυπτῶν εὐρημάτων θέλω δημοσιεύσει προσεχῶς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, ἀρχοῦμενος ἐνταῦθα εἰς ἀπλὴν ἀναγραφὴν αὐτῶν.

τὰ βάθρα καὶ ἐκ τῶν τόρμων, οὓς δεικνύουσιν ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῶν ἐπιφανείας, συνάγεται ὅτι ἔφερον ἀγάλματα τὸ μὲν Ἀπόλλωνος, τὸ δὲ Ἑρμοῦ καὶ τὸ τρίτον τοῦ Ἡρακλέους, ἐξ ὧν ὁμῶς οὐδὲν ἀνευρέθη. Ἄντ' αὐτῶν ὁμῶς ἀπεκαλύφθη ἀκέραιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ, (εἰκ. 5) μετὰ τῆς πλίνθου του, (ῥψ. 1,10). Ὁ μειλίχιος θεὸς ἐρειδόμενος δεξιὰ ἐπὶ τῆς ἑλλειπούσης σήμερον ῥάβδου του ἔχει γυμνὸν τὸ στήθος, (εἰκ. 6) τὸ δὲ ἱμάτιον ἀναδιπλωμένον κατὰ τὴν ὀσφύν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Τόσον ἢ στάσις ὅσον καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἀγάλματος ἐνθυμί-

Εἰκ. 9. Γενειοφόρος ἀνάγλυφος μορφή.

Εἰκ. 10. Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος (;

ζουσι τὸν Ἀσκληπιὸν τῆς Ἑλευσίνος (4^{ου} π. Χ. αἰῶνος) ὃν δύναται ὁ ἡμέτερος νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀντιγράφει.

Παρὰ τὸν Ἀσκληπιὸν εὐρέθη ἀκέραιον ἄγαλμα Πανὸς μαρμαρίνου. (εἰκ. 7). Ὁ τραγόπους θεὸς παρίσταται κατ' ἐνώπιον περιβεβλημένος βόειον δορὰν καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν σύριγγα. Παρὰ τοὺς πόδας του εἰκονίζεται μικρὸς τράγος. Τὸ ἔργον εἶναι τοῦ 2^{ου} πιθανώτατα μ. Χ. αἰῶνος.

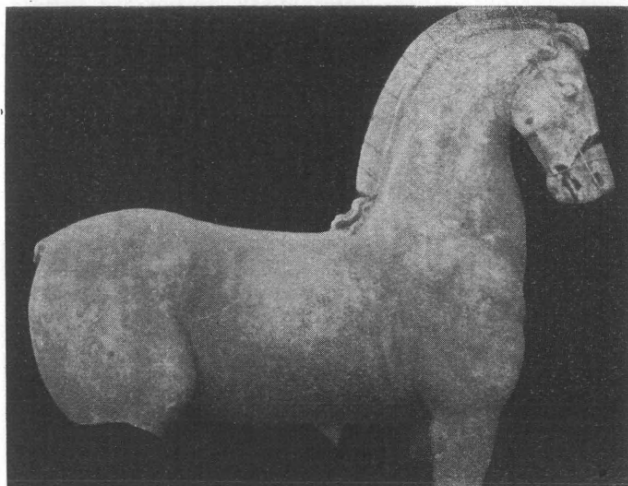
2. Ἐν τῇ αἰθούσῃ Β εὐρέθησαν τὰ ἑξῆς γλυπτά:

α' Ἀνάγλυφον τῶν λεγομένων νεκροδείπνων.

β' Ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν εἰκονίζον τοὺς Διοσκούρους μετὰ τῶν ἵππων των, ἐκατέρωθεν βωμοῦ.

γ' Ἀγαλμάτιον Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας βαινούσης ὁρμητικῶς πρὸς τ' ἀριστερὰ μὲ τὸ σύνθηες βραχὺ κυνηγετικὸν ἱμάτιον καὶ τὰς ἐνδρομίδας. Ἡ θεὰ πιθανῶς ἐτόξευε, φέρει δ' ἐπὶ τῶν νώτων τὴν φαρέτραν. Παρὰ τοὺς πόδας τῆς εἰκονίζεται κυνηγετικὸς κύων, ὅστις ἔχει συλλάβει λαγῶν ἀπὸ τοῦ ὠτός. Ἐργασία Ρωμαϊκῶν χρόνων.

δ' Ἀπόκομμα ἀναγλύφου καλῆς τέχνης παριστῶν γενειοφόρον ἄνδρα μέχρι τῆς ὀσφύος καὶ προερχόμενον πιθανῶς ἔκ τινος μετόπης (εἰκ. 9).

Εἰκ. 11. Ἱππάριον ἀρχαῖζουσῆς τέχνης.

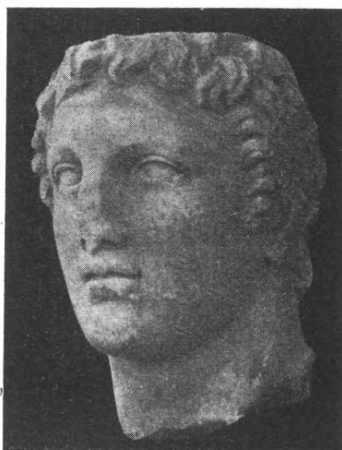
Εἰκ. 12. Κεφαλὴ Σατύρου, Ἰερείας (;) καὶ Ἑκάτειον.

ε' Κεφαλὴ φέρουσα κόμμωσιν Ἀπόλλωνος, με κλίσιν ἐλαφρὰν ἐνθυμίζουσιν Πραξιτέλεια ἔργα (εἰκ. 10).

στ' Ἀγάλμα ἀκέφαλον Τύχης κρατούσης τὸ κέρας τῆς ἀφθονίας (Ἀμαλθείας) ὅπερ εὐρέθη καὶ συνεκολλήθη (εἰκ. 8). Φέρει χειριδωτὸν χιτῶνα μετ' ἀποπτύγματος. Ἡ ἑτέρα τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐλλείπει. Ἔργασία Ρωμ. χρόνων.

3. Ἐν τῇ αἰθούσῃ Γ εὐρέθησαν τὰ κάτωθι γλυπτά:

α' Ἰππάριον μαρμάρινον (μήκους 0,60) οὕτινος ἑλλείπουσιν οἱ πόδες καὶ ἡ οὐρά (εἰκ. 11). Εἶναι ἐκτελεσμένον κατ' αὐστηράν, ἀρχαῖζουσιν τεχνο-

Εἰκ. 13. Κεφαλὴ Δημητρίου (;

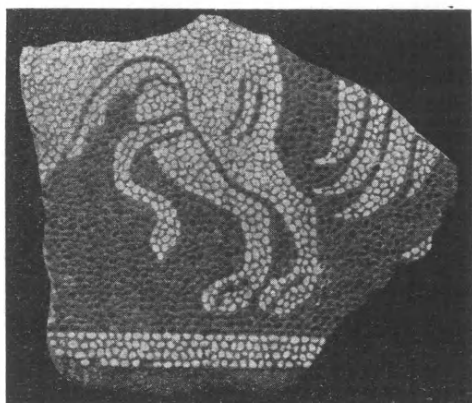
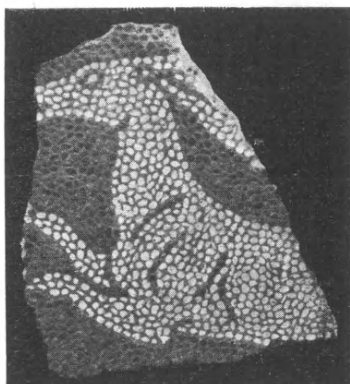
Εἰκ. 14. Κεφαλὴ τῆς Τύχης τῆς Σικυῶνος.

τροπίαν. Πιθανῶς ρωμαϊκὸν ἀντίγραφον παλαιοῦ τινος ἔργου. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοιλίας ἔφερε στήριγμα (εἰκ. 11).

β' Μικρὸν μαρμαρίνον ἀρίστης διατηρήσεως Ἑκάτειον (εἰκ. 12 δεξιὰ).
 γ' Κεφαλὴ σατύρου διακρινομένου καὶ ἐκ τῶν ὀξέων ὠτων καὶ ἐκ τῆς διατάξεως τῆς κόμης καὶ τῆς κλίσεως τῆς κεφαλῆς. Ρωμαϊκὸν ἔργον τοῦ 2^{ου} πιθανῶς μ. Χ. αἰῶνος (εἰκ. 12 ἀριστερά).

δ' Γυναικεία κεφαλὴ μετὰ διαδήματος, ἐνθυμίζουσα κεφαλὰς ἱερειῶν τῆς Ἰσιδος, ἐλληνιστικῶν χρόνων (εἰκ. 12 ἐν τῷ μέσῳ).

ε' Μαρμαρίνη ἀνδρική κεφαλὴ ἐπιμελοῦς ἐργασίας (εἰκ. 13). Παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς εἰκόνα τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ — δευτέρου ὡς γνωστὸν κτίστου τῆς Σικυῶνος, ἣτις διὰ τοῦτο καὶ Δημητριάς ὠνομάσθη — εὗρισκομένην ἐπὶ νομίσματος (Heckler, Die Bildniskunst κλπ.

Εἰκ. 15. Ψηφιδωτὴ παράστασις ἐλάφου. Εἰκ. 16. Τμῆμα ψηφιδωτῆς παραστάσεως λέοντος.

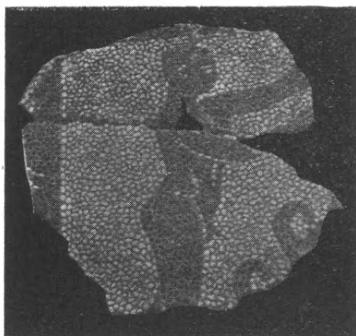
πίναξ 310). Ἡ κεφαλὴ ἔχει ποιὰν τινα ὁμοιότητα καὶ πρὸς τὸν Μελέαγρον, ὥστε πιθανῶς νὰ εἰκονίζῃ τὸν Δημήτριον ὡς Μελέαγρον. Ἴσως εἶναι καὶ ἀπλῶς μία κεφαλὴ ἀθλητοῦ.

ς' Μαρμαρίνη γυναικεία κεφαλὴ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους (εἰκ. 14). Φέρει κράνος μετὰ λόφου, οὔτινος διακρίνονται ἄνω οἱ τόρμοι προσηλώσεως. Τὸ κράνος φέρει παρυφὴν εἰκονίζουσαν ἐν ἀναγλύφῳ πύργους καὶ τείχη πόλεως. Πρόκειται λοιπὸν πιθανώτατα περὶ τῆς Τύχης τῆς Σικυῶνος. Κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν ὁ Σικυῶνιος γλύπτης Θοινίας¹ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Εὐτυχίδου, ὅστις, ὡς γνωστὸν ἐποίησε τὴν Τύχην τῆς Ἀντιοχείας. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ διδασκάλου ὁ μαθητὴς δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ κατεσκεύασε

¹ Ἡ ὑπογραφή τοῦ Θοινίου — ΘΟΙΝΙΑΣ ΤΕΙΣΙΚΡΑ[ΤΟΥΣ] ΕΠΟΙΗΣΕ — σφύζεται ἐπὶ λίθου μετακομισθέντος ἐσχάτως εἰς τὸ Μουσεῖον Σικυῶνος. Τὴν σχετικὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσεν ὁ Earle ἐν Classical Review 6, 1892 σ. 193.

τὴν Τύχην τῆς Σικυῶνος, ἥς ἄριστον ρωμαϊκὸν ἀντίγραφον εἶναι πιθανῶς ἢ προκειμένη κεφαλὴ. Ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ρωμαϊκῶν χρόνων εἰκάζω ἐκ τῶν πολὺ ἀνοικτῶν χειλέων καὶ τῆς μεταχειρίσεως τῶν ὀφθαλμῶν. Τὸ ἔργον δὲν εἶναι λελεασμένον οὐδ' ἔχει τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν δεδηλωμένας διὰ κύκλου· συνάγω ὥς ἐκ τούτου, ὅτι πάντως θὰ ἐξετελέσθῃ εἰς προαδριανεῖους χρόνους.

Ἐκ τῆς ψηφιδωτῆς ζωφόρου, ἣν ἐτοποθέτησα ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς αἰθούσης Γ, προσάγω τρία δείγματα (εἰκ. 15, 16 καὶ 17). Ταῦτα εἰκονίζουσι ζῶα (ἐλάφους, (εἰκ. 15) λέοντας, (εἰκ. 16) γρύπας, κυνηγετικὸν κύνας κλπ.), ἅτινα διώκουσιν ἀλλήλα. Αἱ ψηφίδες ἐξ ὧν εἶναι συντεθειμέναι αἱ παραστάσεις εἶναι στρογγύλαι καὶ δύο μόνον χρωμάτων—λευκαὶ καὶ βαθυκύανοι, σχεδὸν μελαναί. Ἐξαιρετικῶς τρία ἢ τέσσαρα τεμάχια ἔχουσιν ὀλίγας ψηφίδας μὲ κίτρινον ἢ ἐρυθρὸν χρῶμα. Τόσον τὸ ὥραϊον σχέδιον ὅσον καὶ ἡ διὰ στρογγύλων λίθων ἐκτέλεσις τῶν ψηφιδωτῶν μαρτυροῦσιν ὅτι εἶναι ἔργα τοῦ 4^{ου} ἢ τὸ πολὺ τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 17. Ψηφιδωτὴ εἰκὼν αἰθίοπος.

Κατὰ τὴν γενομένην συγκόλλησιν τῶν τεμαχίων ὑπὸ τοῦ πρὸς ἀνίδρυσιν τῶν ἀγαλμάτων ἐν τῷ μουσεῖῳ μεταβάντος εἰς Σικυῶνα ἀρχιτεχνίτου τῶν Μουσείων Γ. Κοντογιώργη, εὗρέθη καὶ ἡ παράστασις γυμνοῦ αἰθίοπος (εἰκ. 17) εἰκονιζομένου εἰς μικροτέραν κλίμακα ἀπὸ τὰ ζῶα, ἐκτείνοντος δὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἔμπροσ. Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ αἰθίοπος δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ζωφόρον τῶν ζώων· διότι ἔχει τὸ βάθος λευκόν, ἐν ᾧ τὰ ζῶα εἶναι λευκὰ ἐπὶ μελανοῦ ἐδάφους. Προέρχεται ὁμως ἐκ τοῦ αὐτοῦ κτηρίου καὶ εἶναι τῆς αὐτῆς τέχνης πρὸς τὰ ζῶα.

ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ

Α' ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

Τὴν ἐν ἔτει 1934 πολὺμηνον ἐν Μαραθῶνι, ἀπὸ Φεβρουαρίου μέχρι τῆς 16 Αὐγούστου, ἐργασίαν μου ἡδυνήθην νὰ συνεχίσω κατὰ Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ λήξαντος ἔτους 1935¹. Περὶ τῶν κατ' αὐτὸ πεπραγμέ-

¹ Ἡ μακρά μου κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ λήξαντος ἔτους 1935 ἀσθένεια καὶ ἡ τεσσαρακονθήμερος κατὰ τοὺς θερινοὺς νοσηλεία ἐν τῷ Εὐαγγελισμῷ δέν μοι ἐπέτρεψε νὰ δώσω Ἐκθεσιν περὶ τῆς ἐν ἔτει 1934 συντελεσθείσης ἐν Μαραθῶνι ἐργασίας πληρεστέραν τῆς εἰς τὰ Πρακτικά τοῦ ἔτους ἐν σελίδι 28-43 δημοσιευθείσης ἐν ἀποσπάσμασι μόνον ἀτυχῶς. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια τοῦ ἐξ ἀνάγκης πολὺ συντομευθέντος κειμένου ἐστάθη τότε δυνατόν νὰ θεωρήσω, ἔμειναν ἐν αὐτῷ καὶ ἀβλεψίαι τυπογραφικαὶ συγχίζουσαι τὰ πράγματα, ὧν τινες διορθῶναι ἐνταῦθα. Οὕτω ἐν σελίδι 30 στίχῳ 6 γραπτέον: εἰς τὸν ἔννατον ἀντὶ εἰς τὸν ἕκτον· ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς αὐτῆς σελίδος στίχῳ προσθετέα ἡ λέξις: ἰδρύθη· ἐν σελίδι 31 στίχῳ 25 προσθετέον τό: «ἀλλαχοῦ» καὶ τό: «ὑπὸ τοῦ κ. Καρο», μὴ ὑπολογιζομένης ἐνταῦθα τῆς ἐκ τοῦ χειρογράφου μου ἐκπεσοῦσης διπλῆς σελίδος διασαφητικῆς ἱκανῶν ἄλλων πραγμάτων, τὰ ὅποια ὥς ἐκ τούτου παρελείφθησαν ἐν ἐκείνοις τοῖς Πρακτικοῖς· ἐν σελίδι 34 στίχῳ 16 διορθωτέον τὸ ἀδιανόητον: τὴν θέσιν τὴν ποτε εὖρον, εἰς: τὴν θέσιν των εὖρον· ἐν σελίδι 35 Εἰκῶν 8 διορθωτέον τὸ σκύφος εἰς σκύφος· ἐν σελίδι 38 στίχῳ 4 προσθετέα μετὰ τὴν λέξιν: ὄγδοον αἱ παραλειφθεῖσαι: ἡ καὶ προγενέστερόν τινα αἰῶνα· ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι στίχῳ 5 κάτωθεν διορθωτέον τὸ ἔνεκα παραλείψεως καὶ ἐνταῦθα πολλῶν ἄλλων μετὰ σπουδῆς ὡς τέλος ἀπλῶς τοῦ κολοβωθέντος ἄρθρου ἀνεῦ ἀνάγκης ὑπὸ τοῦ διορθωτοῦ προστεθέν: Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶνε τὰ ὅποια, τοῦλάχιστον εἰς τὸ κάπως ὑποφερτόν: Ταῦτα καὶ τοιαῦτα εἶνε ὅσα κτλ. Πλὴν ὅμως τούτων σημειωτέα εἶνε καὶ τὰ ἐξῆς πρὸς τινα συμπληρώσιν ὁπωσδήποτε τῶν εἰς τὰ Πρακτικά ἐκεῖνα ἐκ τῶν χειρογράφων μου τὴν τελευταίαν στιγμήν περιληφθέντων: Ἐκ τῶν τελευταίων πληροφοριῶν περὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι ἐργασίας στηριζόμενος ὁ Διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Καρο καὶ ἕκ τινων ὁσαύτως σημειώσεών μου κατὰ φιλικὴν παράκλησιν ὁρμώμενος — γινώσκων ὅμως τῆς ἐν τῷ Ἡρακλείῳ ἀρχικῆς μου ἐρεῦνης, ὁσαύτως δὲ καὶ τῆς ἱκανῶς τότε ἥδη προκεχωρημένης ἐν τῷ Μυκηναϊκῷ θολωτῷ τάφῳ ἀνασκαφῆς ἔλαβεν ὁ κ. Καρο μετὰ τῶν ἐταίρων τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ἐξ αὐτοψίας, ἐπισκεφθεὶς τὸν Μαραθῶνα ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου 1934 — εἶχε τὴν εὐγενῆ καλοσύνην νὰ περιλάβῃ ἱκανὰ εἰς τὸ ἐν Archäologischer Anzeiger Juli 1933 bis Juli 1934 γενικώτερον, λίαν δὲ ὑποχρεωτικὸν δι' ἐμὲ δημοσίευσμά του. Ἀλλ' εὐτυχῶς καὶ ἐγὼ χρόνον τινὰ ἀργότερα εἶχα σπεύσῃ ἐγκαίρως νὰ διαλάβω ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν μετὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1934 ἀποκαλυφθέντων νέων πραγμάτων ἐν τε τῷ Μυκηναϊκῷ θολωτῷ τάφῳ καὶ ἐν τῇ Νεκροπόλει τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ κ. Καρο ἀκόμη δὲν εἶχα ἀποκαλύψῃ, πραγματευθεὶς τὰ δέοντα περὶ αὐτῶν πολὺν χρόνον πρὸ τῆς τῶν Πρακτικῶν ἐκτυπώσεως ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ Περιοδικῷ Νέα Ἑστία ἐν τεύχεσιν αὐτοῦ ὑπ' ἀρ. 191 καὶ 194 τοῦ 1934 καὶ ἐν τεύχει 197 τοῦ ἔτους 1935. Εἰς τὰ τεύχη ταῦτα τοῦ γνωστοτάτου καὶ εὐπροσίτου εἰς πάντα Περιοδικοῦ Νέα Ἑστία ἄς μοι

νων, τὰ ὁποῖα συνεχίζουσι μὲν ἀμέσως τὴν προηγηθεῖσάν μου ἀνασκαφὴν (πρβ. τὰ Πρακτικά τῶν ἐτῶν 1932, 1933 καὶ 1934), ἀναλαμβάνουσι δὲ καὶ παλαιότερας μου ἐρεῦνας, χρονολογούμενας ἀπὸ τοῦ 1926, καθ' ὅλην τὴν περὶχωρον τῆς Ἀττικῆς Τετραπόλεως τὴν τε πεδινὴν καὶ τὴν ὄρεινὴν, ὅπου ὀλιγώτερον ἄλλοτε ἐνησχολήθην, ἔχω ν' ἀνακινώσω τὰ ἀκόλουθα ἐνταῦθα.

ἐπιτραπῇ νὰ παραπέμψω ῥητῶς ἐνταῦθα, ἐν παραβολῇ, δι' ὄντινα εἶνε εὐκολος ἡ χρῆσις, καὶ τοῦ Archäologischer Anzeiger πρὸς τὸ ἐν αὐτῷ ἄρθρον τοῦ κ. Karo ἐπίσης ἐν Arch. Anz. Juli 1934 bis Juli 1935 πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἐνταῦθα ὡς πρὸς πάσας τὰς λίαν ἀναγκαίας λεπτομερείας τῆς τε ἀνακαλύψεως καὶ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς ἀνακαλύψεως καὶ περιγραφῆς τῆς Νεκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος. Τὴν ἐργασίαν μου εἰς τὴν Νεκροπόλιν ταύτην παρηκολούθησεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας καὶ ὁ ἑταῖρος τοῦ Γερμανικοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Dr Peter Kahane, καὶ συνεπελάβετο μάλιστα αὐτῆς μέχρι τινὸς κατὰ τὴν ἐμὴν παράκλησιν καὶ τὴν ἰδικὴν του ἐπιθυμίαν. Εἰς τὴν ἀνακάλυψιν δὲ τῆς πυρᾶς ἐντὸς τῆς κυψέλης τοῦ Μυκην. θολωτοῦ τάφου, τοῦ ἐν μέσῃ πεδιάδι κειμένου, καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς πυρᾶς παρέστη καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης (Jena) κ. Schachermeyer ἐν συνοδείᾳ τοῦ κ. Karo. Τῆς ἐργασίας μου ἐν γένει ἐν Μαραθῶνι γινώσκων ἔλαβον ἐξ αὐτοψίας καὶ ὁ τέως διευθυντὴς τῆς École Française ἐν Ἀθήναις καθηγητὴς τῆς Σορβόννης κ. Pierre Rous-sel, ὡσαύτως ὁ κ. Payne τῆς Βρετανικῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς κλασικῶν σπουδῶν, τῆς Ἀμερικανικῆς ὁμοίως ὁ διευθυντὴς κ. Karps, μετὰ τοῦ δευτέρου Διευθυντοῦ κ. Broneer, ἔτι δὲ οἱ ἐν Πανεπιστημίοις τῆς Γερμανίας καθηγηταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας κ. P. Goessler καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τότε ἐπὶ τούτῳ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα ἐκδραμόντες, καθηγηταὶ Γερμανικῶν Πανεπιστημίων. Τὴν παρατήρησιν ταύτην κάμνω ἐνταῦθα, διότι ἔνεκα τῆς περὶ πολλὰ ἰδιορρυθμίας τοῦ ἐν Μαραθῶνι Μυκην. θολωτοῦ τάφου (ἀκριβέστερον κυψελοειδοῦς) — ὅστις εὐτυχῶς διέλαθε τὴν προσοχὴν τῆς ὀργανωμένης πλειάδος τῶν σημερινῶν ἀπὸ πολλοῦ τὴν χώραν λυμαينوμένων ἀρχαιοθηρῶν, δὲν ἐπιστεύθη δὲ οὐδ' ὑπ' ἐμοῦ ἐν ἀρχῇ (πρβ. Πρακτικά τοῦ ἔτους 1932 σ. 43) ὅτι ὑπ' αὐτῆς τῆς πολιᾶς ἀρχαιο-τητος ἀσύλητος καὶ τελείως μάλιστα ἄθικτος ἤθελε παραδοθῇ μέχρις ἡμῶν — εἰς ἐμὲ πολὺ εὐχάριστον ἦτο ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρους ἀρχαιολόγους νὰ καταστήσω μάρτυρας πασῶν τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐργασίας μου ἐν τῷ Μυκηναϊκῷ τούτῳ τάφῳ, εὐθύς δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς ἐν τῇ παρ' αὐτὸν ἀνακαλυφθείσης Νεκροπόλεως. Ἐγκαίρως, τὴν 29 Μαρτίου τοῦ 1934, εἶχα τὴν εὐτυχίαν νὰ δεχθῶ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ Brigadier General Sir Persy Sykes, συγγραφέως τῆς λαμπρᾶς διτόμου ἱστορίας A History of Persia ἐν τρίτῃ ἐκδόσει 1930, London, Macmillan and Co, ὅστις καὶ κατ' Ἀπρίλιον αὐθις τοῦ λήξαντος ἔτους 1935 ἐν Μαραθῶνι μὲ ἀνεξήτησε πρὸς σπουδὴν ἰδίως τοῦ ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντος αὐτὸν Ἡρακλείου διὰ τὴν παρασκευὴν τῆς τετάρτης τοῦ συγγράμματός του ἐκδόσεως. (Ὁ Sir Persy Sykes διέτριψεν ἐν Περσίᾳ ὑπὲρ τὰ 22 ἔτη). Πρὸς τοὺς ἄνδρας τούτους πάντας ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὴν βαθειάν μου ὑποχρέωσιν. Πολλὴν τὴν χάριν ὁμολογῶ καὶ πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸν φιλογενέστατον Κύριον Ἀντώνιον Ἐμμ. Μπενάκη, Ὑπουργὸν νῦν, ὅστις ὄχι μόνον κατὰ τὴν πρώτην μου ἐν τῷ Μυκηναϊκῷ τάφῳ ἐργασίαν τὸ 1933 ἔσπευσεν ἐν χειμῶνι νὰ γνωρίσῃ δι' αὐτοψίας τὰ πράγματα εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἀφοῦ πρῶτον μοὶ εἶχε δώσῃ τὴν ἐντολὴν «πάσῃ θυσίᾳ νὰ σώσω τὸν Μυκηναϊκὸν τάφον»,

§ 1.

Τῆς Νεκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος τὴν ἀνασκαφὴν εἶχα προαγάγῃ ἐν ἔτει 1934 κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς τμήμα, τὸ ἐγγυτάτω τοῦ τε Ἡρακλείου καὶ τοῦ ἔρειπιῶνος τοῦ ἐκτεταμένου Βυζαντινοῦ Μετοχίου τοῦ Βρανᾶ, μέχρι τῆς μεγάλης τυμβοειδοῦς πυρᾶς νεκρῶν, ἡ ὁποία εἰς τὰ προπερυσινὰ Πρακτικά δὲν ἦτο καιρὸς πλέον νὰ μνημονευθῇ εἰ μὴ δι' ὀλίγων λέξεων (ἰδὲ σελίδα 38 τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1934 καὶ ἀκριβέστερον ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 197 τεύχει τῆς Νέας Ἑστίας ἔτους 1935).

Ἡ πυρὰ αὕτη ἀπεδείχθη κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐργασίας ἐν τῷ λήξαντι ἔτει ὡς πολὺ μεγαλειτέρα ἢ ὅσον εἶχα ὑποθέσῃ αὐτήν, ὅτε μεσοῦντος τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1934 ἐγκατέλειψα τὸν Μαραθῶνα. Ἀλλ' ἐφόσον αὕτη κατὰ τὸ μέσον της κωνοειδῶς ὑψώνεται κάπως ὡς μικρὸς τύμβος, ἐπροτίμησα νὰ μείνῃ ἀκόμῃ ἐν τῇ μορφῇ ἀρχικῶς τὴν εὐρον, ὡς ἐπιφάνειαν δηλαδὴ ἀγροῦ ὑπὸ ὀλίγου μόνον φυτικοῦ χόματος καλυπτομένην, τὸ ὅποῖον ἀπειράκις βέβαια ὑπὸ τοῦ ἀρότρου ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότητος, εἰς καλοὺς καὶ κακοὺς καιροὺς, διὰ παντὸς τοῦ πρωΐμου καὶ ὑστέρου χριστιανικοῦ πλέον μέσου αἰῶνος μέχρι σήμερον ἀνεσκαλεύθη, ἄλλως ὅμως ὑπὸ τὸ ὕνιον ἀκριβῶς διέσωσε καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν τῆς Νεκροπόλεως ἀθίκτους τοὺς τάφους της εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Μυκηναϊκοῦ κυψελοειδοῦς πρὸς τε ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς κατεύθυνσίν της, ἐν εἴδει στενῆς μᾶλλον λωρίδος ἐπὶ τῆς εὐρείας πεδιάδος. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πυρᾶς ἀκριβῶς, ὅπως αὕτη φαίνεται καὶ σήμερον, παρουσιάσθη κατ' Αὐγουστον τοῦ 1934 τεμαχισμένος κατὰ χώραν ἐκ τῆς συνθλίψεως τοῦ ὑπερκειμένου φυτικοῦ χόματος μικρὸς ἀμφορεὺς, ὡς τελευ-

ἀλλὰ καὶ δις ἐξ ἰδίων τὸ ἐκεῖ ἔργον χρηματικῶς ὑπεστήριξε. Οἰκτρῶς εἰς τὸν Μαραθῶνα ἀπέτυχον ὡς πρὸς ἄλλο τι μόνον παραδόξως, ἐν τῇ προσπαθείᾳ μου ἵνα καὶ εἰς τὸν τόπον ἰδιαιτέρως διὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνασκαφῶν φανῶ ὠφέλιμος. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας καταγινόμενος, εἰς περιστάσεις μάλιστα πολιτικὰς ἐξαιρετικῶς δυσκόλους, ἀντίκρυσσα καὶ τὴν τελειὰν ὑπὸ τινων ἀρχῶν ἐγκατάλειψιν τῶν πραγμάτων εἰς τὴν κακὴν τὴν τύχην διὰ τὴν κλεπτοσύνην καὶ ἀγριότητα κακῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ περισσότερος λόγος ἐνταῦθα. Ἀρκεῖ ν' ἀναφερθῶ ἀπλῶς εἰς τὰ γεγραμμένα περὶ τινων προσώπων ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1933 σελίδι 45, διὰ νὰ ὁμολογήσω μετὰ πολλῆς λύπης ὅτι αἱ προσδοκίαι μου ἐκείναι διόλου δὲν ἐπληθύνουσιν. Περὶ δὲ τῆς ὑπὸ τῶν κρατικῶν ἀρχῶν ἀπαραιτήτου ἐπιτηρήσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἔργου δὲν εἶχα τι περισσότερον νὰ πρᾶξω εἰ μὴ ἐγκαίρως ν' ἀναφερθῶ εἰς αὐτὰς περὶ τῆς ἐκ μέρους των ἀναγκείας ἐνεργείας. Τὰ τοιαῦτα ὅμως ἀκόμῃ ὀλιγότερον δύνανται νὰ ἔχουν τὸν τόπον των ἐνταῦθα. Τὸ τελευταῖον ἐγγραφόν μου εἶνε τὸ τῆς 10 Ἰανουαρίου 1936 ὀλίγον πρὸ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Ὑπουργοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Δημ. Σ. Μπαλάνου. Μέτρα κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας Μαραθῶνος καταγγεληθέντων λυμεῶνων ἐλήφθησαν ὑπὸ τ' οὐ πλημμελειοδικείου Ἀθηνῶν κατὰ τὴν δίκην, εἰς ἣν καὶ ὡς μάρτυς παρέστην.

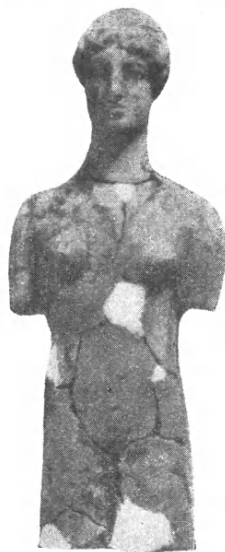
ταῖον κτέρισμα εἰς τὸν ἀναλωθέντα ὑπὸ τοῦ πυρὸς νεκρόν, ὑπὸ δὲ τὸν ἀμφορέα ἀμέσως ἐντὸς τῆς πολλῆς κόνεως ἀνθρώκων κατὰμαυρον ὑπὸ τῆς πυρακτώσεως μικρὸν πηλινὸν εἰδώλιον γυναικείας μορφῆς πάγκαλον ἔργον τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος. Ὡς τοιοῦτον ἀνεγνώρισεν αὐτὸ καὶ ὁ κ. Payne ἀνενδοιάστως. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο σώαν διασώζει τὴν κεφαλὴν, σῶον δὲ καὶ τὸ σῶμα σχεδὸν ὅλον πλὴν τῶν βραχιόνων καὶ τῶν σκελῶν, σχεδὸν δὲν χάνει τίποτε ἐκ τῆς ὡραιότητός του. Κατωτέρω ὅμως τῆς θέσεως ἐν ἣ ἔκειτο ἀνασκαλεύσας ἐλαφρῶς τὴν πυράν, δὲν εὗρήκα εἰ μὴ σποδὸν καὶ ἀνθρακας, ἄνευ οἰουδήποτε ἄλλου κτερίσματος. Εἰκ. 1.

Τοῦναντίον, ἀνασκάψας πέριξ τοῦ μικροῦ κώνου τῆς πυρᾶς τὸ ἔδαφος εἰς βάθος μέχρι δύο μέτρων καὶ εἰς πλάτος δέκα μέτρων, εἴκοσι δὲ εἰς μάκρος, ἔφερα εἰς φῶς καὶ ἄλλους τάφους, ἐξακριβώσας περὶ αὐτῶν τὰ ἑξῆς:

Οἱ τάφοι εἶνε δύο-τρεῖς πίθοι νεκροδόχοι κατασυντετριμμένοι ὑπὸ τοῦ βάρους τῶν χωμάτων καὶ σχεδὸν διαλελυμένοι ἔνεκα τῆς κακῆς παρασκευῆς καὶ ὀπτήσεως τοῦ πηλοῦ των, πλήρεις μὲν χώματος, κεκαλυμμένον δὲ ἔχοντες ἐπιμελῶς τὸ στόμα διὰ πλακιδίου λιθίνου, κατακεκλιμένοι πάντοτε ὑπτίως ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ στηριζόμενοι οὕτω ἐκ τῶν πλαγίων ἐν κοιλότητι ἀβθαθεῖ ἐπὶ δύο-τριῶν λίθων, ἀλλὰ κενοὶ παντὸς περιεχομένου, ἢ ὅστων δηλαδή, τὰ ὅποια εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο ὡς παρατήρησα πάντοτε ἐντελῶς διαλύονται, ἢ ἀγγείων ὡς κτερισμάτων. Θραύσματα ἀγγείων ἢ κοινῶν ἢ καὶ μέλανος ἐπιχρίσματος (γανώματος) τῶν περὶ τὸν τέταρτον ἢ καὶ τρίτον ἀκόμη πρὸ Χρ. αἰῶνα χρόνων εὗρέθησαν εἰς τὰ πέριξ χώματα ἀρκετά.

Πλὴν τῶν πίθων εὗρέθη καὶ μικρὰ πηλίνη λάρναξ (Εἰκὼν 2) ἐμβρύου ἴσως μᾶλλον παρὰ νηπίου μετὰ τοῦ καλύμματός της, ἀκεραία, πλήρης χώματος εἰσρεύσαντος ἔξωθεν σὺν τῷ χρόνῳ (ὅπως καὶ εἰς τοὺς νεκροδόχους πίθους τοῦτο συνέβη διὰ τοῦ στομίου μικρὸν κατὰ μικρὸν) καὶ μετὰ μικρῶν ἀγγείων τοποθετημένων περὶ ἅπαν σχεδὸν τό ποτε σῶμα.

Οἱ ἄλλοι δὲ τάφοι ἐνταῦθα εἶνε τριῶν εἰδῶν. Τινὲς εἶνε ὀριζόντιοι, ὧν ἄλλοι μὲν μὲ πλάκας λιθίνας ὀρθίας κατὰ τὰς πλευράς, τινὲς δὲ μὲ πλάκας ὡς καλυπτῆρας τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην ἐγκαρσίως ἐπὶ τοῦ τάφου. Πλήρεις χωμάτων εἶνε οἱ τάφοι οὗτοι, ἄνευ ἄλλου περιεχομένου ὅχι μόνον ὀστέων, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἴχνους κτερίσματος, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατόν νὰ

Εἰκ. 1. Πηλινὸν εἰδώλιον γυναικείας μορφῆς τοῦ 5ου πρὸ Χρ. αἰῶνος.

πιστεύῃ τις ὅτι ἦσαν πραγματικοὶ τάφοι, ἀλλὰ ταφοειδῇ μόνον ὀριζόντια ὀρύγματα παρακείμενα εἰς τὰς ἑξωθεν αὐτῶν στηθείσας πυρὰς νεκρῶν· διότι καὶ πυραὶ ἄλλαι μικραὶ ἢ καὶ μικρόταται παρατηροῦνται πέριξ αὐτῶν, χρησιμεύσασαι βέβαια πρὸς καῦσιν νεκρῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν πολλῶν μικρῶν σωρῶν κονιοποιημένων ἀνθρώπων. Δύο-τρεῖς τοιούτους «τάφους» ἀφῆκα ἐν τῷ παρόντι ἀθίκτους, μετὰ μικρὰν ἐξέτασιν ἐπαρκῆ διὰ νὰ βεβαιωθῶ ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲν περιεῖχον οὔτε ὅσα οὔτε ἄγγεῖα.

Ἄλλοι ὅμως τάφοι ὀριζόντιοι, καλῶς κτισμένοι μὲ τοιχίσκους πέριξ καὶ μὲ πλάκας μὲν ὀρθὰς λιθίνας ἢ πηλῖνας εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς των, καλῶς δὲ λαξευμένους τοὺς λιθίνους καλυπτῆρας των διασώζοντες, εἶνε πραγματικοὶ τάφοι. Καὶ εἶνε ἀξιοσημεῖωτοι οὗτοι. Εἷς ἐξ αὐτῶν εἶνε συνήθους μεγέθους μέτρων δύο ἢ 1,60 εἰς μᾶκρος, εἰς πλάτος δὲ 0,60 ἢ 0,70, ἀλλὰ διπλοῦς, δηλαδὴ δι' ἓνα ὑπερκείμενον νεκρὸν καὶ δι' ἄλλον κείμενον ὑπ' αὐτόν, ὅχι ὅμως ὁμοίως ὀριζοντίως ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς βλέποντα, ἀλλὰ λοξῶς ἀρκετὰ ὡς πρὸς τὸν ὑπερθέν του. Ὁ ἀνώτερος περιβάλλεται ὑπὸ τοίχου στενοῦ ἐκ λίθων κοινῶν, καλύπτεται ὅμως ὑπὸ πλακῶν λιθίνων, ὧν μία καλῶς λαξευμένη εὐρέθη κατὰ χώραν καὶ ἀκεραία, ἐνῶ αἱ ἄλλαι συντριβεῖσαι κατέπεσαν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ ὅχι πολὺ μετὰ τὴν ταφὴν· πάντως πρὶν ἔτι ὁ τάφος πληρωθῇ χωμάτων εἰσρευσάντων διὰ τῶν ἀρμογῶν τῶν λίθων καὶ τῶν πλακῶν. Μία λήκυθος μόνον, τοῦ πέμπτου μᾶλλον αἰῶνος πρὸ Χρ., εὐρέθη εἰς αὐτόν. Ὁ ὑποκείμενος ὅμως τάφος παρέσχε καὶ πυξίδας καὶ μικρὰ ἄλλα ἄγγεῖα καὶ μίαν λήκυθον, ὡς κτερίσματα προφανῶς γυναικὸς.

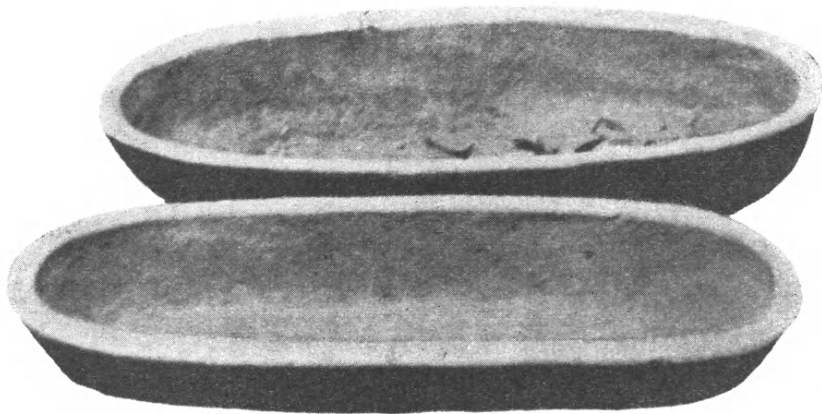
Ἐντὸς τῶν νεκροδόχων πίθων, εὐρήκα μετὰ τῶν χωμάτων καὶ λίθους κοινούς, ὑποθέτω διὰ νὰ ἔχουν ἔρμα τρόπον τινὰ οἱ πίθοι καὶ οὕτω μένουν καλὰ στερεωμένοι εἰς τὸ κοίλωμά των.

Ὁ ἄλλος τάφος μικρότερος, μὲ τοῖχον εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς ἐκ λίθων κοινῶν, μόλις ἄφηγε μεταξὺ τῶν πλευρῶν μικρὰν ὀπήν, ἐκ τῆς ὁποίας διὰ τῆς σκαφῆς ἐξωρύχθη τόσον πολὺ κατ' ἀρχὰς χῶμα ὥστε νὰ νομίσω ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὀπῆς, εἰς ἣν ἐνεσφηνώοντο στῦλος ξύλινος. Ἄλλ' ὅτε πανταχόθεν ἀφήρεσα καὶ τοὺς λίθους τοῦ τοιχίσκου, εὐρέθη βαθύτερα καὶ ἐκεῖ δεύτερος τάφος μὲ λιθίνας πλάκας εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς καὶ λιθίνους καλυπτῆρας ἄνωθεν καὶ μὲ ἄγγεῖα μικρὰ ἐπίσης ὅμοια πρὸς τὰνωτέρω.

Ὁ τρίτος τάφος ἦτο φαινομενικῶς ὀπὴ εἰς τὸ ἑδαφος πεντήκοντα ἑκατοστῶν τὸ βάθος καὶ πλάτος μὲ ἐπιμελῶς τεθειμένας λιθίνας πλάκας ὀρθὰς εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς, περιεῖχε δὲ λέβητα χαλκοῦν (Εἰκὼν 3) ἀρκετὰ καλὰ διατηρημένον καὶ πλήρη ὅσων νεκροῦ καέντος ἐν δυνατῇ προφανῶς πυρᾷ, ἀναμίκτων ὡς εἰκὸς μετὰ χώματος εἰσρεύσαντος σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν ἀρμῶν τῶν πλακῶν καὶ τοῦ λέβητος (μεταξὺ λέβητος καὶ τοῦ καλύμματός του). Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ ὀστεοφυλάκιον τοῦτο παρέκειτο καὶ τάφος ὀριζόντιος ἄνευ

πλακῶν εἰς τὰς πλευράς, ἀλλὰ μὲ καλυπτῆρας ὀγκώδεις λιθίνους ὀλίγον εἰργασμένους, βάθος ἔχων ἱκανὸν καὶ πλήρης κονιοποιημένων ἀνθρώκων, πιθανώτατον καὶ βέβαιον μᾶλλον ἐθεώρησα ὅτι ἐν τούτῳ τῷ τάφῳ εἶχε καὶ ὁ νεκρὸς, πυρακτωθῇ μάλιστα ἐντελῶς, καθὼς ἐδείκνυνον τὰ ὅστ' αὐτὸς μὲν ἐν τῷ λέβητι, τὸ πολὺ δὲ ποσὸν τῶν κονιοποιημένων ἀνθρώκων ἐν τῷ ὀρύγματι παραπλεύρως τῆς πυρᾶς.

Ἄσας ὁ περὶ τοὺς τάφους τούτους χῶρος ἀνασκαφεὶς εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου, εὐρέθῃ περιέχων καὶ ἄλλους μικροὺς σωροὺς κονιοποιημένων ἀνθρώκων, οἱ ὅποιοι ὥς φαίνεται παρέμειναν ὥς λείψανα μικροτέρων πυρῶν μὲ πολλὰ χῶματα περὶ αὐτὰς καὶ πανταχοῦ σκορπισμένα θραύσματα ἀγγείων, ὥς εἶπα, οὔτε παλαιότερων τοῦ 5^{ου} πρὸ Χρ. αἰῶνος οὔτε νεωτέρων τοῦ

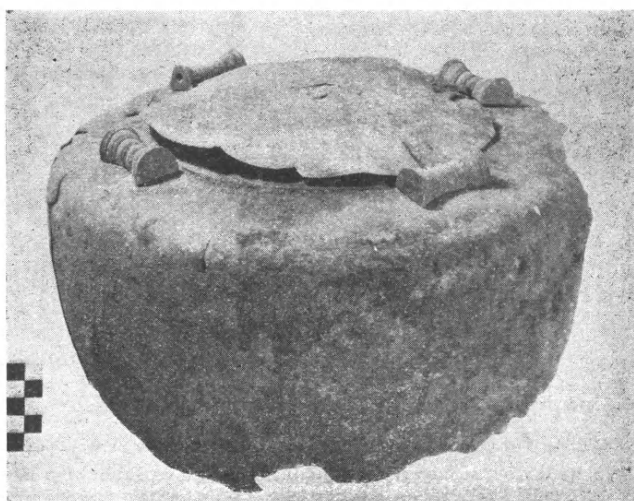
Εἰκ. 2. Πηλινὴ νηπίου λάρναξ μετὰ τοῦ καλύμματός της.

τρίτου. Κτερίσματα νεκρῶν δὲν εὐρέθησαν οὐδαμοῦ ἐδῶ εἰς τοὺς μικροὺς σωροὺς κονιοποιημένων ἀνθρώκων πυρῶν. Ἄλλ' ἢ καθόλου Νεκρόπολις πρέπει νὰ ἐξετείνετο καὶ βορειότερον τοῦ φέτος ἀνασκαφέντος χώρου — ἐν τῷ ὁποίῳ ὅμως δυστυχῶς μόλις ἐγὼ τὴν 21^{ην} Ὀκτωβρίου ἐγκατέλειψα τὸν Μαραθῶνα, οἱ φρικτοὶ λαθραῖοι τυμβωρύχοι τοῦ τόπου τὰ πάντα ἀγρίως ἀνέτρεψαν, ἀνασκαλεύοντες δὲ τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκαφὴν ἔδαφος καὶ βυθίζοντες εἰς αὐτὸ τοὺς βαρεῖς σιδηροῦς αἰχμηροὺς λοστούς των μάτην ἐδοκίμασαν νὰ ἀνεύρῳσι καὶ ἄλλους τάφους ὑποκειμένους, ἐπιπίπτοντες κατὰ τῶν λειψάνων τῶν ἀνευρεθέντων ὑπ' ἐμοῦ νεκρῶν ὥς ὕαιναί κατὰ θνησιμαίων. Ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἐκ κτηνωδίας ἀπλῶς, διὰ νὰ κάμουν κακόν, φθειρόντες ἄνευ φανεροῦ τινος κέρδους ὅτι καλῶς εἰς τὴν θέσιν του στέκεται, διότι ὥς φαίνεται ἐνοχλεῖ αὐτοὺς τοῦτο εἶ καὶ καλῶς κείμενον.

§ 2.

Ὀλίγον πορρωτέρω τοῦ προσφάτου τούτου ὀρύγματος καὶ τῶν μικροτέρων πυρῶν ἐν αὐτῷ, ἔναντι δὲ καὶ ἐγγύτερον πρὸς τὸ γυμνὸν νῦν βουνὸν Κοτρῶνι, κεῖται ὁ ναῖσκος (Εἰκὼν 4), τὸν ὁποῖον πρὸ δύο ἔτων ἀνεκάλυψα μὲ τὰ λείψανά του σωθέντα εὐθὺς ὑπὸ τὸ ὑνίον πάλιν τοῦ ἀρότρου. Τὸ ἄροτρον, σημειωθήτω, εἰς τὸ πετρῶδες ἔδω ἔδαφος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε καὶ ἄλλο εἰ μὴ τὸ Ἡσιόδειον, μόλις περὶ τὰ δέκα ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου εἰσχωροῦν εἰς τὸ χῶμά του. Τίς ὁμως οἶδε κατὰ ποῖον χριστιανικὸν αἰῶνα, ἀπεμακρύνθησαν τὰ μαρμάρινα τοῦ ναϊδίου ἐρείπια, διὰ νὰ χωνευθοῦν ἴσως εἰς τινα πλησίον ἀσβεστοκάμινον ἢ ἀπαχθοῦν ἄλλου, ὀλίγη ἐπομένως βλάβησις καὶ ὀλίγον, πολὺ ὀλίγον χῶμα, ἐκάλυψε τὸ δάπεδον, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ ἔπειτα νὰ συρθῇ τὸ ἄροτρον τοῦ γεωργοῦ. Τοιοῦτοτρόπως δὲν ἔμειναν πλέον εἰς τὸ ἔδαφος ἢ αἱ κατώταται τῶν μαρμαρίνων τοίχων στρώσεις καὶ ἓνα δάπεδον λιθόστρωτον, ἀσυγκρίτως ὁμως ἐπιμελέστερον συντεθειμένον παρὰ τὸ ὁμοίον του κάπως, εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα γνωστόν, τουρκικόν, ὡς διακρίνει τις ἀπὸ τὴν σχετικὴν εἰκόνα. Ἀλλὰ πλὴν τῶν παμπληθῶν μικρῶν θραυσμάτων ἀγγείων ἐρυθρομόρφων τοῦ τετάρτου ἢ καὶ τοῦ τρίτου πρὸ Χρ. αἰῶνος καὶ τῶν κεράμων, μετὰ τῆς πηλίνης λεοντοκεφαλῆς ὡς ὑδρορροῆς, τὰ ὁποῖα ἐσημείωσα ἄλλοτε, εὗρον ἔδω φέτος καὶ τεμάχια μαρμαρίνου θρόνου καὶ κομποὺς βραχίονας καὶ χεῖρας καὶ πόδας ἀγάλματος μαρμαρίνου γυναικείας θεότητος (Εἰκὼν 4^α). Τὴν θεὰν ταύτην, ὑποθέτω, δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν. Τέμενος ἄλλο τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Μαραθῶνι, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς εὐρεθείσης κατὰ χώραν ἐπιγραφῆς (Ὁρος τεμένος Ἀθηνάας· ἰδὲ Πρακτικά τοῦ ἔτους 1933 σ. 42), εὐρέθη χίλια περίπου μέτρα ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου ναϊδίου τοῦ παρὰ τὴν Νεκρόπολιν, εὐθὺ πρὸς ἀνατολάς. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Μιλτιάδην, ἐξελθόντες ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐγγὺς πού ὀλίγον κατωτέρω καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μυκηναϊκοῦ τάφου φαλαγγηδὸν παραταχθέντες, παρὰ τὸ τέμενος τοῦτο ἀκριβῶς τῆς «Ἀθηνάας» θὰ διῆλθαν διὰ νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ προσεγγίζοντος πλέον ἢ προσεγγίσαντος ἤδη ἐχθροῦ πρὸς τὸν νῦν Σωρὸν ἐκ τῆς ὑπὸ τὸ Σταυροκοράκι πεδιάδος διὰ τῆς χαλικοπληθοῦς κατωτέρω τοῦ Μπέη ξηρᾶς κοίτης τοῦ ποταμοῦ Χαράδρας. Εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἢ ἐν λόγῳ ἐπιγραφῇ εὐρέθη, ἐξέθαψα καὶ ἐγὼ Μάρτιον τοῦ 1934 μέγαν λίθον μὲ ἐγκοπὰς πρὸς ἐνσφήνωσιν διὰ μολυβδοχοῖτας στηλῶν ἐνεπιγράφων. Καὶ δωμάτια κάλλιστα διακρινόμενα ἔτι μεταξὺ κλημάτων ἀμπελῶνος εὐρέθησαν, μόλις ὀλίγον ἀνεσκαλεύθη τὸ ἔδαφος. Φυσικά, ταῦτα ἐκθαπτόμενα ἅπαξ, δὲν σέβεται πλέον κανεὶς γεωργὸς ἢ ἀμπελουργός. Τὰ καταστρέφει ἀμέσως. Παρακειμένως δὲ εἰς τὸν μνημονευθέντα Ὅρον τοῦ Τεμένους τῆς Ἀθηνάας ἀνέσκαψα καὶ ἀγροτικόν τινα πιδαιῶς, ἀρχαῖον οἰκίσκον. Ὡς λείψανον οἰκιακοῦ σκεύους

εὐρέθη ἐνταῦθα πίθος τεμαχισμένος, ὅτε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο ἐν χρήσει ἀκόμη, εἰς πολλὰ τεμάχια, ταῦτα ὅμως θαυμασίως συνερραμμένα οὕτως εἶπείν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπίσης διὰ μολυβδίνων συνδέσμων, διότι θὰ εἶχε πάθη βέβαια ὁ πίθος κάποιαν φθορὰν προηγουμένως. Ταῦτα εὐρέθησαν, τὰ μὲν δωμάτια ἐντὸς τῆς ῥηθείσης ἀμπέλου τοῦ Μαραθωνίτου Δημητρίου Χαράμη τὸ ὄνομα· ὁ δὲ τεμαχισμένος πίθος εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ Μαραθωνίτου ἐπίσης Χρίστου Δημαντώνη, ὅστις ἀρχαιοθήρας τὸ ἐπάγγελμα ὡς πολλοὶ συγχωρεῖται του, εἶχεν ὅμως καὶ τὴν συγκινητικὴν καλοσύνην νὰ παραδώσῃ εἰς χεῖράς μου τὸν πολύτιμον Ἱόρον τοῦ τεμένουσ τῆς Ἀθηνᾶς (ἰδὲ Πρακτικά τοῦ ἔτους

Εἰκ. 3. Χαλκοῦς λέβης ὀστεοδόχος μετὰ τοῦ καλύμματος του.

1933 σελ. 42). Τὸ ἐπιγεγραμμένον μάρμαρον συνεκίνησε καὶ αὐτόν· τὸν διέφθειρεν ὅμως ἔπειτα ἡ λάμψις τοῦ χρυσοῦ κυπέλλου (Εἰκὼν 5) τοῦ Μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου· διὸ καὶ ὀρμητικὸς μετ' ἄλλων ὡς ἔγραψεν ἡ ἀστυνομία ἐπέπεσεν ἐν ἀπουσίᾳ μου κατὰ τοῦ δευτέρου τάφου τοῦ αὐτοῦ Μυκηναϊκοῦ βασιλικοῦ νεκρικοῦ ἐνδιατήματος, ὃν ἐγὼ ἐκ λόγων τινῶν εἶχα προϋποθέσῃ καὶ εἰς τοὺς περὶ ἐμὲ δυστυχῶς προείπη, ὡς ὑπάρχοντα, χωρὶς εὐθὺς τὰς ἡμέρας ἐκείνας νὰ δυνηθῶ καὶ νὰ τὸν ἀνασκάψω. Ἀσύλητον ὅμως κατόπιν εὔρον καὶ αὐτόν, μὲ φανερὰ μόνον τὰ σημεῖα ὅτι τὴν σύλησίν του οἱ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου κατελθόντες εἰς τὴν κυψέλην τυμβωρύχοι ἀπεπειράθησαν μὲν, ματαίως ὅμως. (Μετ' ἐμοῦ κατῆλθον εἰς τὴν κυψέλην καὶ αὐτόπται ἐγιναν τῆς κακοποιοῦ δράσεως τῶν Μαραθωνιτῶν κλεπτῶν ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Μαραθῶνος καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ σχολείου τῆς).

§ 3.

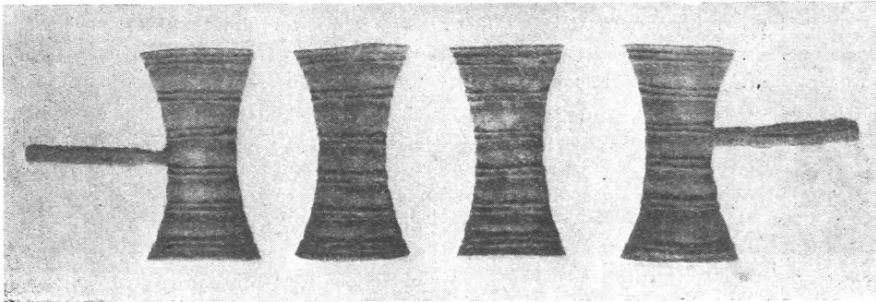
Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ζητήσεις ἡ προσοχή μου ἐστράφη εἰς τὸν νοτίως (πρὸς τὸ ὄρος Ἀγριελίκι) ἐκτεινόμενον, ἀμέσως ὅμως καὶ τοῦ Ἡρακλείου ἀπτόμενον τόπον, ὅστις ἐμφανῶς ἐδῶ, ἐντὸς τοῦ τεμένους τούτου πλέον καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν βορειοδυτικὴν αὐτοῦ γωνίαν παρὰ τὸ σημειούμενον ἐν τῷ σχεδιογραφίματι ἐκκλησίδιον (Εἰκὼν 6), ἀνυψούμενος ὀλίγον ὑπὲρ τὴν χαμηλοτέραν ὁμαλὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἐκτεταμένης πλατείας τῶν ἀσκήσεων τῶν ἐφήβων, σχηματίζει ἓνα ἰδιαίτερον ἐπίπεδον. Τὰ περὶ τοῦ ἐπιπέδου τούτου ἐξήγησα ἐν Πρακτικοῖς τῷ 1934 σ. 31¹.

¹ Πρέπει νὰ σημειώσω ἐνταῦθα πῶς τὰ ἐν σελίδι τῶν Πρακτικῶν ἐκείνων τοῦ 1934 διορθῶν ἐν τῇ ὑποσημειώσει 1) τῆς σελίδος 1ης διὰ τῆς προσθήκης τῆς λέξεως: «ἀλλαχοῦ» εἰς τό: «περὶ ἧς τὰ εἰκότα (ἀλλαχοῦ) ἐλέχθησαν». Τὸ ἐλέχθησαν τοῦτο ἀνεφέρθη ὑπὸ τοῦ τυπογραφικοῦ διορθωτοῦ εἰς τὸν Archäol. Anz., τοῦ ἔτους νοουμένου ὡς ἔτους Juli 1933 bis Juli 1934, ὅπερ δὲν εἶνε ὀρθόν. Καλῶς ὅμως δύναται νὰ προσαρμωσθῇ ἡ λέξις πρὸς τὴν παραπομπὴν Arch. Anz., νοουμένου ὡς ἔτους Juli 1934 bis Juli 1935, τὰ ὁποῖα ὡς γενόμενα μετὰ τὸν Ἰούνιον 1934 γραπτῶς μετέδωκα τῷ κ. Karo, διατρίβοντι ἐν Βερολίῳ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1935, ὅτε ἐγὼ ἀσθενῶν συνέτασσον τὸ μὴ τελειωθὲν ἄρθρον μου διὰ τὰ Πρακτικά τοῦ 1934. Ἀναφερόμενος ὅμως ἐδῶ εἰς τὰ ὑπὸ τὸν κ. Karo εὐμενῶς σημειωθέντα ἐν Arch. Anz. Juli 1934 bis Juli 1935 συνάπτω πρὸς ἐκεῖνα καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὁμιλῶν καὶ περὶ τῆς τελειωτικῆς κατὰ τὸ ἔτος 1934 ἐν τῷ Μυκην. τάφῳ ἐργασίας μου συμφώνως πρὸς τὰς ἐμὰς περὶ αὐτῆς πληροφορίας (διαπιστωθείσας καὶ κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὸν Μαραθῶνα) ὁ κ. Karo προσφέρει καὶ τὴν ἰδίαν ἐάντου πολῦτιμον δι' ἐμὲ συμβολήν, παραπέμπων περὶ μὲν τοῦ χρυσοῦ κυπέλλου (Eik. 5) εἰς τὸ περὶ τῶν Μυκηναϊκῶν ὀριζοντίων τάφων (Schachtgräber) μέγα ἔργον του εἰς σελ. 217 καὶ εἰς πίνακας 127, 168, διὸ καὶ τὸ κύπελλον τοῦτο, ὡς οἰκογενειακὸν κειμήλιον τῆς δυναστείας, ἀνάγει εἰς τὸν 16/15 πρὸ Χρ. αἰῶνα· τὸν δὲ κυπελοειδῆ τοῦ Μαραθῶνος τάφον τάσσειν εἰς τὸν 13ον πρὸ Χρ. αἰῶνα, εἰς ὃν θέτει καὶ τὸν θολωτὸν κυπελοειδῆ τοῦ Μαινιδίου. Ὅτι ὅμως ἀλήστευτος καὶ ἄθικτος ὅλως διόλου παραδόξως διεσώθη ὁ ἐν Μαραθῶνι σύγχρονός του δὲν «ὑποθέτω» ἀπλῶς ἐγώ, ἀλλὰ ἀσφαλῶς βεβαιώνομαι, πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως σημεῖον δεικνύει παραβίασμον τοῦ τάφου (λεπτομερῶς τὰ περὶ τούτου ἰδὲ ἐν Νέα Ἑστία τοῦ 1934 τεύχος 191, 192), τοῦ ὁποίου τὰς λιθίνας κάλλιστα ἡρμοσμένας πλάκας ὡς καλύμματα δὲν ἤθελαν ἐφαρμόση βέβαια τόσον θαυμασιῶς πάλιν συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν οἱ λησταὶ καὶ τυμβωρύχοι, ὡς αὐτοπροσώπως αὐτὰς εὗρηκα παρόντος καὶ τοῦ κ. Fernand Ghisl μηχανικοῦ — ἀρχαιολόγου μετὰ τῶν ἐργατῶν μου· δεύτερον, διότι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου τῆς κυψέλης δὲν θὰ εὕρισκετο τόσον θαυμασιῶς καλῶς στρωμένη διὰ καθαρᾶς τέφρας πάχους δέκα ἐκατοστῶν τοῦ μέτρου, ὡς κατακαθίσματος τῆς ὑπερθεῖν αὐτῆς πυρᾶς, καθόσον οὔτε τὴν τέφραν οἱ λησταὶ θὰ ἐπανέθετον ἐπιμελέστατα καὶ σοφώτατα ὡς καλοὶ οἰκοκυρατοὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἐπάνω τῆς δὲ καὶ ὅλην τὴν πυρὰν αὐθις, ὡς εἶχεν αὐτὴ πρότερον, πρὶν ἐγὼ τὴν ἐγγίσω· ἀλλ' οὔτε ἄθικτος καὶ κατὰ χώραν ἤθελε μείνῃ ὅλον τὸ σῶμα τῆς πυρᾶς ἀπὸ τῆς τέφρας καὶ ἄνω εἰς ὕψος δύο μέτρων ἐντὸς τῆς ὅλης περιφερείας τῆς κυψέλης μέχρι τῶν παρειῶν αὐτῆς· τρίτον, διότι περιέργοι θὰ

Καὶ εὐθὺς ἐδῶ τὸ συναπτόμενον, ὑπὸ τοῦ κ. Fernand Ghisl ἔκπονη-
θὲν σχεδιογράφημα τῆς περιοχῆς τοῦ περιτειχίστου ἱεροῦ τοῦ Ἑρακλέους,
μετὰ τῶν προσαρτημάτων αὐτοῦ, περιτειχίστων ὡσαύτως καθ' ἑαυτά, δίδει
μίαν ἰδέαν περὶ τοῦ μεγέθους τοῦ μοναδικοῦ τούτου τεμένους, καὶ μοναδι-
κοῦ ὅχι μόνον διὰ τὸν Μαραθῶνα— ἐξ ὧσων τοῦλάχιστον τὰ τοιαῦτα ἱερὰ
ἐν Ἑλλάδι γνωρίζομεν ἢ εἰκάζομεν ποίαν ἔκτασιν εἶχον, ἐξαιρουμένων
ἐννοεῖται τοῦ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ τοῦ Διός·
διότι ταῦτα εἶνε ὅλως διόλου ἄλλης φύσεως. Τὸ ἡμέτερον ἐν Μαραθῶνι μὲ
μόνην ἤδη τὴν πλατεῖάν του, πλατεῖαν τῶν ἀσκήσεων, ὡς εἶπα, τῶν ἐπὶ διε-

ῆσαν, νῆ τὸν Κύνα, οἱ ληστὰι οὗτοι, ἐὰν ἦνοιγον τὸν τάφον ὅχι μόνον ὡς αὔλα πνεύματα,
ἀλλὰ καὶ ὡς Ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ ἡγγίζον κἄν τὸ ἀπαστράπτον χρυσοῦν κύπελλον
ὅπερ εἰς τὰς χεῖράς του ἔκράτει ὁ νεκρὸς βασιλεύς, διὰ νὰ εὐρωμεν ἡμεῖς αὐτὸ σήμε-
ρον μετὰ εἰκοσιδύο ἑκατονταετίας ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν του, μόλις ὀλίγον καλυπτόμε-
νον ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τοῦ εἰσρευσάντος εἰς τὸν τάφον ἐπὶ αἰῶνας καὶ χιλιε-
τηρίδας λεπτοτάτου καὶ ἐν εἴδει ἀλεύρου ὑγροῦ χρώματος τοῦ καλύψαντος τὸ νεκρὸν σῶμα.
Ἄλλὰ τοιαῦτα πράγματα ὑποθετῶ ὅτι δὲν εἶνε κἄν νὰ λέγωνται, διότι θὰ ἦσαν μωρό-
τατα. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν δὲ ἀδιατάρακτον ἐντελῶς τέφραν μετὰ τῆς αὐτῆς ὡς εἰκὸς πυρᾶς
ὑπὲρ αὐτὴν εὐρέθη πλὴν τοῦ πρώτου καὶ ὁ δεῦτερος τῆς κυψέλης τάφος, ὁ τῆς βασιλίσ-
σης ὡς ὑπέθεσα, ἡ ὁποία ἴσως συναπέθανε κατὰ τύχην μετὰ τοῦ βασιλέως, ἢ καὶ ἐσφα-
γιάσθη, ἢ καὶ ἡ ἰδία ἀπέσφαξεν ἑαυτὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀνδρός της. Ἀκριβῶς ὁμως
παρὰ τὸν τάφον τοῦτον τῆς «βασιλίσσης» ἃς εἶπῶ οὕτω πρὸς εὐκολίαν, καὶ μεταξὺ
αὐτοῦ καὶ τῆς παρεῖας τῆς κυψέλης, εἶχα ἀφήσῃ προσωρινῶς τοῦλάχιστον ἀθικτὸν μέρος
τι τῆς πυρᾶς, διὰ νὰ δυνηθοῦν καὶ ἄλλοι ἐπισκέπται τοῦ Μυκηναϊκοῦ τούτου νεκρικοῦ
ἐνδαιτήματος νὰ ἰδοῦν πῶς εἶχον τὰ πράγματα ἀρχικῶς ἐν αὐτῷ διὰ τινος «μάρτυρος»
τῆς σκαφῆς, καθὼς τὰ ἐπίτηδες ὑπολειπόμενα ταῦτα πάσης σκαφῆς, π.χ. καὶ τῶν νεο-
σκαφῶν ὁδῶν, συνήθως παρ' ἡμῖν λέγονται. Ἄλλ' οἱ βαρβαρικοὶ συμπερινοὶ εἰσβολεῖς
εἰς οὓς χώρους ἔσκαψα, ὅσοι ὡς ὑποπτοὶ ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας θεωρηθέντες ἐφυλακίσθη-
σαν, νεωστὶ δὲ ὑπὸ τοῦ πλημμελειοδικείου ὡς ἔνοχοι κατεδικάσθησαν, καὶ τὸν «μάρ-
τυρα» τοῦτον κατέσκαψαν καὶ ἐν γένει ἔκαμαν ὅ,τι ἄλλο ἠδύναντο εἶτι νὰ κάμουν
(τίς θὰ τοὺς ἐμπόδιζε;) ἐντὸς τῆς κυψέλης. Ὅταν πᾶσα ἀνασκαφὴ ἐνεκα ἐλλείψεως
πόρων εἶχε διακοπῇ, αὐτοὶ ἀφήρεσαν καὶ συναπήγαγον καὶ πάσας εἶτι τὰς δοκοὺς
καὶ τὰ λοιπὰ στηρίγματα τῶν παρεῖων τῆς κυψέλης, τὰ ὁποῖα ἐθεωρήθησαν ὑπ' ἐμοῦ
ἤδη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1933 ἀπαραίτητα ἐκ δικαιολογημένου φόβου μήπως ἐπὶ
τῶν κεφαλῶν μας καταρρεύσουν τὰ τοιχώματα αὐτῆς· κατεθραύσθη δὲ καὶ ἡ κλίμαξ ἡ
φέρουσα ἄνωθεν ἀπὸ ὕψους ὁκτὼ μέτρων εἰς τὸ βάθος τῆς κυψέλης, λυσσαλέως κατα-
στραφέντος καὶ παντὸς τεμαχίου αὐτῆς. Ἐξηφανίσθη τέλος καὶ ὁ σφηνοειδοῦς σχήματος
ὀγκώδης λίθος, τὸν ὁποῖον εὐρῆκα μεταξὺ τῶν παμπλειστών ἐκ τῆς κυψέλης ἐξαχθέν-
των κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν κοινῶν λίθων, διότι ἐπὶ τῆς πλατείας αὐτοῦ ἐπιφανείας ἔφερε
χαραγμένα σχήματα παρὰδόξον δεικνύοντα ὁμοιότητα πρὸς τινὰ σχήματα τῆς Μινωικῆς
ἀλφαβήτου. — Συνάπτω ἐνταῦθα καὶ τὴν ἐν τῷ αὐτῷ Arch. Anz. παρατήρησιν τοῦ
κ. Καρο ὡσαύτως, ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἀθήνησι Κεραμεικῷ εὐρέθησαν τάφοι μικρῶν παιδίων,
ὡς εὐρέθησαν καὶ ἐν τῇ Νεκροπόλει τοῦ Μαραθῶνος ἀποτελοῦντες χωριστὰς ὁμάδας·
ἰδὲ Arch. Anz. τοῦ 1932, 200.

τίαν ὡς νεοσυλλέκτων τρόπον τινὰ τοῦ στρατοῦ ὑπηρετούντων ἐφήβων, ὁμοῦ μὲ ἓνα μικρὸν τεμάχιον τοῦ παρακειμένου ὑψηλοτέρου κατὰ τι τῆς πλατείας ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σημειώνεται τὸ μνημονευθὲν ἐκκλησιδίου μήκους 4 περίπου μ. καὶ πλάτους τριῶν, ἔχει συνολικὸν ἐμβαδὸν εἰκοσιδύο περίπου χιλιάδων τετραγωνικῶν μέτρων. Ἀλλὰ τὸ ὑπολειπόμενον μέχρι καὶ πέραν τῆς πλατάνου (Εἰκὼν 8) καὶ ἱκανῶς δεξιόθεν ἦτοι βορείως τῆς αὐτῆς πλατάνου εἶνε κατὰ τι μόνον μικρότερον. Τοῦτο δὲ εἶνε τὸ τῆς ἀρχαίας «κρήνης», ὡς ἐγὼ πάντα λόγον ἔχω ἀνενδοιάστως νὰ ὀνομάζω αὐτήν, παρὰ τὸ σημερινὸν φρέαρ καὶ τὴν πλάτανον, καί, κοντὰ εἰς αὐτήν, ἓνα ἄλλο πάλιν μέρος σημειούμενον μὲ δύο κυκλοτερῇ τείχη ἣ καὶ ὀλίγον ἔξω αὐτῶν ἐκτεινόμενον ἀμέσως παρὰ τὸν σημερινὸν καρρόδρομον, ὅστις κατ' εὐθείαν φέρει πρὸς τὸν Βρανᾶν. Εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον διακρίνεται καὶ εἰς τὸ σχεδιογράφημα καὶ

Εἰκ. 3α. Σύνδεσμοι λέβητος καὶ καλύμματος.

εἰς τὴν εἰκόνα 7 ἡ ξηρά, βαθεῖα καὶ βραχωδεστάτη κοίτη τοῦ χειμάρρου, ὅστις κατερχόμενος ἀπὸ τὴν ἐπιβλητικὴν βραχώδη καὶ δασώδη χαράδραν τῆς Ραπεντόζας, ἢ ἄλλως τοῦ ὑψηλότερα κειμένου γνωστοῦ Διονύσου, διευθύνεται ἔπειτα μέχρι τοῦ καταντικρὺ βουνοῦ Κοτρῶνι, ἐκεῖ δὲ στρεφόμενος πρὸς ἀνατολὰς κατ' εὐθείαν γραμμὴν, σκορπίζει ἐν καιρῷ βροχῶν τὰ νερά του εἰς ρεῦμα πλατὺ φερόμενον διὰ τοῦ ἔλαιωνος. Διὸ καὶ λαμβάνει ἐδῶ τὸ ὄνομα Σκόρπια νερά. Ταῦτα δὲ ἔπειτα καταπλημμυροῦντα τοὺς περαιτέρω πυκνοὺς ἀμπελῶνας, μετ' ὀλίγον χάνονται εἰς τὴν ἀμμωδεστάτην τοῦ διασκορπιζομένου τούτου ρεύματος προέκτασιν, καθόσον ἐδῶ προσεγγίζουν τὴν παρακειμένην δημοσίαν ἀμαξιτὴν κατὰ τὸ 36^{ον} χιλιόμετρον αὐτῆς. Ἐντεῦθεν ὁ «Σωρὸς» κοινῶς λεγόμενος (διότι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων παρουσιαζέτο ἄλλοτε ὡς ἀπλοῦς χωμάτων σωρός), ἦτοι ὁ τύμβος τῶν Μαραθωνομάχων, ἀπέχει ὀκτακόσια μέτρα. Ταῦτα λοιπὸν τὰ ὀκτακόσια μέτρα, προστιθεμένων εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλων ἑξακοσίων περίπου ὅση εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς ἀμαξιτῆς μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου ἀπόστασις ἀρκετὰ ὅπως δῇποτε ἀνατολι-

κῶς τοῦ Μυκηναϊκοῦ τάφου, ὅπερ ἀνωτέρω ἐσημείωσα ὡς θέσιν παρατάξεως τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Μιλτιάδην, ἀποτελοῦν τὰ ὀκτὼ στάδια ἤτοι τὰ 1500 περίπου μέτρα περὶ ὧν ὁ Ἡρόδοτος ἐν VI 112, λέγει: «ἦσαν δὲ στάδιοι οὐκ ἐλάσσονες τὸ μεταίχμιον αὐτῶν ἢ ὀκτὼ». Δὲν πρέπει μόνον νὰ νομίσωμεν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλῶν περὶ τοῦ μεταίχμιου τούτου καὶ προσθέτων εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ ἀφήγησίν του ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι «δρόμῳ ἴεντο εἰς τοὺς βαρβάρους» ἐννοεῖ, ὡς ὑπετέθη, ὅτι καὶ διὰ πάσης τῆς ἀποστάσεως τῶν ὀκτὼ σταδίων «δρόμῳ ἐπιόντες» ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει τὸ γεγονός τῆς ἐν ταχεῖ βαδίσματι ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἐτοίμων ἤδη

Εἰκ. 4. Τὸ λιθόστρωτον τοῦ δαπέδου τοῦ ναϊδίου (Ἀθηνᾶς;).

νὰ τοὺς δεχθῶσι («παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι») ἐχθρῶν. Δὲν εἶχεν ὅμως ἀνάγκην νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας του ὅτι ἀπὸ τῆς ἀσυγκρίτως μικροτέρας τῶν 1500 μέτρων ἀποστάσεως, ἤτοι δεκάδων τινῶν μέτρων βολῆς τόξου, ἀλλάξαντες τὸ βῆμά των, ἀπὸ βάδην εἰς ταχύ, «δρομαῖον» μάλιστα, τρέχοντες δηλαδὴ αὐτὸ τοῦτο πλεόν, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἀντιμετώπων πολεμίων. Διότι τοῦτο θὰ ἐφαίνετο εἰς πάντα ἀρχαῖον περιττὴ ἐπεξήγησις, γνωστοῦ ὄντος πόσον ὁ βαρεῖαν πανοπλίαν φέρων ὀπλίτης ἠδύνατο ἀλματικῶς οὕτως εἰπεῖν νὰ δράμῃ. Περισσότερον δὲ πρέπει νὰ προσέξωμεν εἰς τὸ ὅτι ἐνῶ ἐν κινήσει πλεόν εὐρίσκοντο οἱ Ἀθηναῖοι φαλαγγῖται, οἱ Πέρσαι ἤδη ἔτοιμοι ἦσαν καὶ νὰ τοὺς δεχθοῦν ἐπιτιθεμένους. Ὅπερ σημαίνει ὅτι καὶ αὐτοί, ἀποφασι-

σμένοι πλέον νὰ μετρηθῶσι μὲ τὸν ἐχθρὸν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ ὄχι ἄλλην, ἐσπευσμένως μάλιστα μόνον ἐκείνην καὶ οὐδὲ τὴν ἐπαύριον κἄν, ἐξῆλθον ἐκ τοῦ ἰδικοῦ των στρατοπέδου, καθὼς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τοῦ ἰδίου ἐαυτῶν ἐν τῷ Ἡρακλείῳ, διότι ἀμφοτέρους ὁ αὐτὸς λόγος ὥθει νὰ πράξωσι τοῦτο. Ἦτο δὲ ὁ λόγος οὗτος ὅτι οἱ μὲν ἐμπειροπόλεμοι Πέρσαι δὲν ἦσαν βέβαια μωροὶ ὥστε τὴν μάχην νὰ ἀναβάλωσι μέχρι τῆς γνωστῆς πλέον εἰς ὅλους ἡμέρας, καθ' ἣν οἱ δισχίλιοι Σπαρτιάται ἐπίκουροι ἀναποδράστως θὰ εὐρίσκοντο παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι, οὕτω δὲ ἵνα καὶ τὴν νίκην δώσωσιν εἰς αὐτούς· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, διότι, βέβαιοι περὶ τῆς νίκης διὰ τῆς ἰδικῆς των μόνον ἀνδρείας καὶ ἐθελουσίας, δὲν ἤθελον συμμετόχους αὐτῆς νὰ κάμουν καὶ τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε καὶ ὡς σωτήρες των μάλιστα οὗτοι νὰ φανοῦν εἰς τὸν κόσμον.

Ἀλλὰ ταῦτα κατωτέρω μόνον καὶ εἰς ἄλλην συνέχειαν λόγου θὰ ἐξηγήσω ἀκριβέστερον. Παρεκβατικῶς δὲ προδηλῶ ἀπλῶς αὐτὰ ἐνταῦθα, ὡς στενῶς συνδεόμενα πρὸς ὅσα πολλαχού ἐν τῇδε τῇ ἐκθέσει μνημονεύω ἐπιμένων συχνὰ περὶ τὰ τοπογραφικά, ἔστω καὶ μετὰ περισσῆς ἀκόμη ἀκριβολογίας. Ἄλλ' ἐνῷ ἐξ ἑνὸς ἐσχημάτισα τὴν πεποιθήσιν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶνε πολὺ πιστότερος καὶ ἀκριβέστερος ἱστορικὸς ἀφηγητής, παρ' ὅσον κοινῶς πιστεῦεται, περὶ τε παμπόλλων ἄλλων ἀναμφιβόλως καὶ οὐχ ἥττον προκειμένου ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ γεγονότος τοῦ Μαραθῶνος, ἐξ ἐτέρου δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἀπομακρυνθῶ διόλου ἐκ τοῦ περιφήμου διδάγματος, τὸ ὁποῖον διὰ τοιαύτην περίστασιν ἀκριβῶς, ὅποια εἶνε καὶ ἡ περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ Μαραθῶνος, πρὸ πολλοῦ μέγας στρατάρχης, ὁ Μόλτικε, ἔδωκεν εἰς τοὺς ἱστοριολογοῦντας, ὅτι «τὸ μόνον ὑπόλοιπον πραγματικότητος ἐκ παλαιοῦ τινος γεγονότος εἶνε ὁ τόπος, die Örtlichkeit, ἐν ᾧ τοῦτο συνέβη». (Πρβ. περὶ τῶν τοπογραφικῶν μου συμβολῶν ἐν Μαραθῶνι, Karo, ἐν Arch.Anz. Juli 1933 bis Juli 1934 ἐν στήλῃ 147ⁿ καὶ τὴν ἐμὴν αὐτόθι σημειουμένην μελέτην ἔτους 1928).

Ἄλλ' ἐπανερχομαι τώρα εἰς τὰ ἐξ ὧν καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα παρεξέβην.

§ 4.

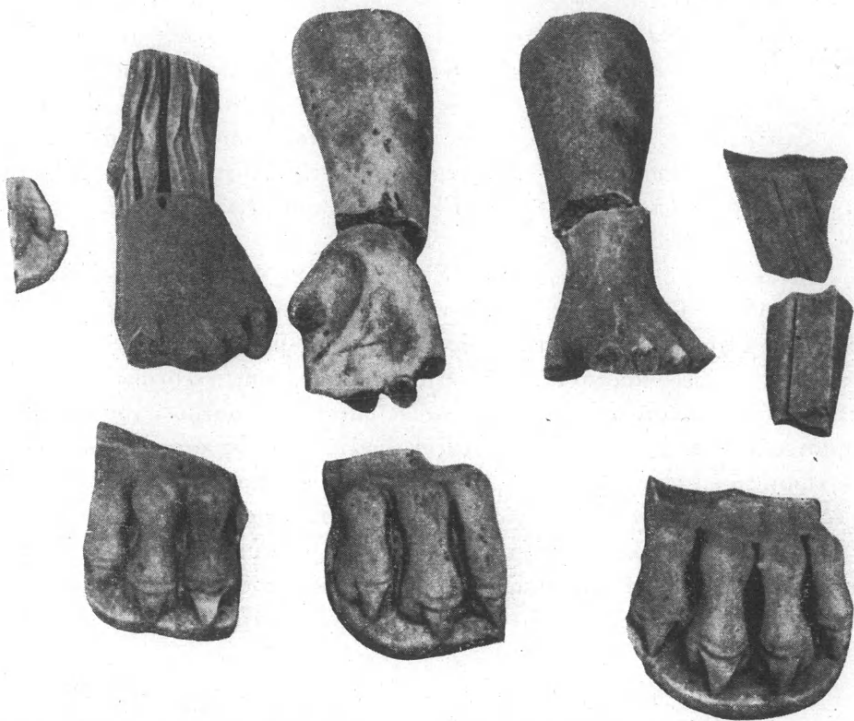
Εἰς τὸ ὑψηλότερον λοιπὸν τῆς πλατείας τοῦ Ἡρακλείου σχηματιζόμενον ἐπίπεδον, καὶ μόνον ἐπ' αὐτοῦ, καθόσον μάλιστα καὶ διὰ τοίχου ἀρχαίου τοῦτο ἀπὸ τῆς πλατείας ἐμφανῶς διαστέλλεται, δι' ὅλους τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα εἰς τὰ προπερυσινὰ Πρακτικά (τοῦ 1934 ἐν σελ. 31 καὶ 32), ἐστοχάσθην τότε ἤδη ὅτι ἐξάπαντος πρέπει νὰ ἔκειτο καὶ ὁ βωμὸς καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἡρακλέους, ἀκόμη καὶ τῶν Ἑλλανοδικῶν αἱ ἔδραι καὶ ὅ,τι ἄλλο τοιοῦτον. Τὰ εὐρήματά μου τὰ ἐκεῖ σημειωθέντα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν σελίδι 34

ὥσαύτως μέχρι 35 μνημονευθέντα, διαπιστώνουν ὅτι, καὶ ἄνευ ἄλλων ἐνδείξεων, μόνον ἐκεῖ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἔκειντο τὰ εἰρημένα διὰ πᾶν τοιοῦτον ἱερὸν ἅμα καὶ στρατῶνα, ἀλλὰ καὶ στάδιον ἐπίσης κατὰ Πίνδαρον ἀγώνων, ἀπαραίτητα τῆς λατρείας στοιχεῖα ¹⁾. Ἐσημείωσα ὅμως εἰς τὰ τοῦ 1934 Πρακτικά ἐν σελίδι 32 καὶ τινα περὶ συντριμμάτων μαρμάρων ὡς τῶν μόνων λειψάνων κτισμάτων τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀκριβῶς ἐπιπέδου, τῆς σημασίας τῶν ὁποίων τὴν διάγνωσιν ὡς δυνατὴν τότε παρέστησα μόνον ὅταν ἤθελα κατὰ τὸ ἀκόλουθον πλέον ἔτος (τὸ 1935) ἀναλάβῃ τὰς ἀποτόμως τότε, ὡς ἀνωτέρω εἶπα, τὴν 16 Αὐγούστου τοῦ 1934 ἔνεκα ἀχρηματίας διακοπείσας ἀνασκαφάς. Ἰδοὺ λοιπὸν ἐδῶ τί ἐκ τῶν ἐπαναληφθεισῶν πράγματι κατὰ Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ λήξαντος ἔτους 1935 ἀνασκαφῶν, χάρις εἰς τὴν ἀμείωτον πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν ἔγκαιρον πρόνοιαν τοῦ κ. Γενικοῦ Γραμματέως, περὶ τῶν πραγμάτων τούτων ἐπιστοποίησα.

Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μάρμαρα (Εἰκῶν 8 καὶ 9), ἄλλα μὲν ὡς οἰκοδομικοὶ ἀρχαῖοι λίθοι, ἄλλα δὲ ὡς κατασυντετριμμένα καὶ πολλαχῶς βεβλαμμένα ὀγκώδη τεμάχια ὀγκωδῶν ἐπίσης ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ αὐτοῦ βεβαίως ἐν ταύτῃ τῇ θέσει ὑπάρξαντός ποτε κτίσματος κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς τοῦλάχιστον χρόνους, εὐρῆκα ἐντετειχισμένα ἐν ὑστάτοις νεωτέροις χρόνοις εἰς τὸ μνημονευθὲν καὶ ἀνωτέρω εὐτελέστατον ἐκκλησιδίδιον ὡς κατασκευάσμα τοῦτο πρόχειρον τῶν μοναχῶν ἀναμφιβόλως τοῦ μεγάλου ποτέ, ἐπιβλητικοῦ καὶ εἰς τὰ ἑρείπιά του σήμερον Μετοχίου Βρανᾶ. Διεσώθησαν ταῦτα καὶ μετὰ τὴν 21 Ὀκτωβρίου τοῦ λήξαντος ἔτους 1935, ὅτε τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀρξαμένων τῶν χειμαρρῶδων τοῦ φθινοπώρου βροχῶν ἠναγκάσθη νὰ διακόψω αὐτὴς τὴν ἐργασίαν εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἃν καὶ ὄχι νὰ ἐγκαταλείψω αὐτὴν ἐντελῶς.

¹⁾ Ἐν σελίδι 32 στίχῳ 7 κάτωθεν, τὸ λεγόμενον «κατὰ τὰ προεξηρημένα» περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πινδάρου δὲν λέγει τίποτε, διότι «δὲν προετάρχη» τίποτε, ἐμνημονεύθη ὅμως εὐτυχῶς ὡς παραπομπὴ ἐμὴ ὑπὸ τοῦ κ. Karo αὐτὴς ἐν Arch. Anz. 1934 - 35 στήλῃ 183 συμφώνως πρὸς τὰ Πρακτικά ταῦτα τοῦ 1933 ἐν σελίδι 32 σημ. 1 καὶ πρὸς τὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ 1934 σ. 14. Τοῦ Πινδάρου ἡ μαρτυρία κεῖται ἐν Ὀλυμπιονικῶν φδῇ IX στίχῳ 89: οἶον! δ' ἐν Μαραθῶνι σαλαθεὶς ἀγενείων | μένεν ἀγῶνα Πρεσβυτέρων ἄμφ' ἀργυρίδεσσιν (οἶον! ἐπιφώνησις εἶνε θαυμάζοντος) κατὰ τὴν παράφρασιν τοῦ Νεοφύτου Δούκα: «ὦ! πῶς ἂν ἐξεῖποι τις ἀξίως, ὅπως αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπεξελὼν τῶν ἀγενείων παίδων (καθόσον ὡς παῖς εἶχε νικήσῃ ἐν τοῖς Παναθηναίοις τῶν Ἀθηνῶν), τελείων ἀνδρῶν ὑπέστη ἀγῶνα παραδόξως, ἐπ' ἀργυραῖς φιάλαις» (αἱ ὁποῖαι ὡς βραβεῖον ἐδίδοντο εἰς τὸν νικητὴν). Ὁ νικητὴς Ἐφάρμοστος εἶχε νικήσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἀργους, πρὸς οὓς, ὡς καὶ πρὸς τὰ Ἴσθμια, παραβάλλονται οἱ ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τοῦ Μαραθῶνος. Περὶ τῶν Ἡραίων τοῦ Ἀργους ἰδὲ καὶ Christ, Pindari carmina, ἐν Λειψίᾳ 1896, Prolegomena p. 88. Ὁ Ἐφάρμοστος ἐνίκησε (στ. 86) καὶ «ἐν Κορίνθου πύλαις» ἤτοι εἰς τὰ Ἴσθμια, ἐνίκησε δὲ καὶ ἐν Νεμέᾳ (στ. 87).

Ὅταν ὀλίγον κατόπιν ἐπανῆλθον εἰς τὸ Ἡράκλειον, εὗρήκα ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον ἀγροῦ ὀλίγων τετραγωνικῶν μέτρων Μαραθωνίτης ἀγρότης Ἀθανάσιος Μπαῖρακτάρης, ἀροτριάσας ἐν τῷ μεταξὺ τὸν ἀγρόν, βιαίως μετετόπισεν ὅλα τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μάρμαρα, καὶ ἐν μὲν ἐξ αὐτῶν ἐξαφανίσας, ἄλλο δὲ εἰς βαθὺν βόθρον καταρρίψας, διέλυσε καὶ αὐτὸ εἰς τεμάχια. Εὐτυχῶς ὡς παρατηρητὴς ἐκεῖ τῶν ἀγροίκων τάσεων τῶν ἀνθρώπων

Εἰκ. 4α. Λείψανα τοῦ μαρμαρίνου ἀγάλματος τῆς θεᾶς καὶ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου αὐτῆς.

καὶ μὴ ἀπατώμενος ὥς πρὸς τὰς ἥκιστα ἀγαθὰς αὐτῶν διαθέσεις εἶχα τὴν πρόνοιαν, κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀκόμη τοῦ Σεπτεμβρίου νὰ μετακαλέσω ἐξ Ἀθηνῶν φωτογράφον καὶ λάβω φωτογραφίας τῶν μαρμάρων, καθὼς καὶ τῆς ἀνασκαφῆς ἐν γένει εἰς τὸ ἐκκλησίδιον. Τοιουτοτρόπως διὰ τὰς ἐπὶ τῶν μαρμάρων παρατηρήσεις δὲν ἐξημιώθην πολὺ, ἐπεδόθη δὲ καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς παιδείας ἐν δέοντι ἢ περὶ τῶν κυριολεκτικῶς βαρβαρικῶν τούτων πράξεων κακοβούλων καὶ βαναύσων ἀνθρώπων ἀναφορά μου. Ἐχουσι λοιπὸν τὰ κατὰ τὰ λείψανα ταῦτα ἀρχαίου κτίσματος ἐνταῦθα καὶ τὰ περὶ τὸ ἀξιόσπουδαστον ὡσαύτως ἐκκλησίδιον ὥς ἑξῆς.

§ 5.

Τὸ ἐκκλησίδιον, ὡς ἐξῆλθεν εἰς φῶς διὰ τῆς ἀνασκαφῆς, δὲν εἶνε τὸ πρῶτον κτισθὲν ἐνταῦθα. Προϋπήρχεν ὑπ' αὐτὸ ἄλλο παλαιότερον, εὐδιάκριτον γενόμενον μετὰ τὴν ἀνασκαφήν. Ἀλλὰ τὸ ἐκκλησίδιον (Εἰκὼν 16), καὶ τὸ ἐπάνω - ἐπάνω νῦν φαινόμενον καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸ προϋπάρξαν, ἰσομέγεθες πρὸς αὐτό, δὲν εἶνε προσανατολισμένον, ὡς πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι μας, πρὸς ἀνατολὰς, ἀν καὶ πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖά των, τὸ «Ἱερόν» πρῶτα ἢ τὸ

Εἰκ. 4 β. Πηλίνη λεοντοκεφαλὴ ὑδρορροή τοῦ ναϊδίου.

«Ἁγίον Βῆμα» ὅπως καὶ κατὰ τοὺς δύο τρόπους ὀνομάζομεν ἡμεῖς σήμερον τοῦτο, εἶτα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐκκλησιδίου, τὸ προωρισμένον διὰ τοὺς ἐκκλησιαζομένους, καὶ τέλος τὸ πρὸ αὐτοῦ (ἐκ δυσμῶν ἐννοῶ) προαύλιον ἢ ὑπόστεγον τοῦ ναϊδίου, ἐνθα κεῖται ἡ εἴσοδος εἰς τοῦτο, συμπίπτουσιν ὡς φαίνεται ἐντελῶς. Ἀλλὰ ὁ βόρειος ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιδίων τούτων τοῖχος δὲν ὁμοιάζει κατὰ τὸ κτίσιμόν του οὔτε πρὸς τὸν νότιον τοῦ νεωτέρου (τοῦ ἐπάνωθεν) οὔτε πρὸς τὸ εὐτελέστατον τοῦ εἰκονοστασίου τοίχωμα αὐτοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς λεγομένης «Ὠραίας Πύλης» ἦσαν ἐντειχισμένα, τοποθετημένα μᾶλλον πρὸς σχηματισμὸν ἐνὸς τειχοῦ μετ' ἄλλων λιθαρίων, τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μάρμαρα. Ὁ βόρειος τοῖχος, διακρινόμενος ἀρκετὰ καὶ πρὶν ἐγὼ σκάψω ἐδῶ, ἐθεωρήθη

εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ἐργασίας ὑπὸ ἐμπειρογνομόνων παρατηρητῶν ὡς ἑλληνιστικῶν χρόνων, καὶ ὑπ' ἐμοῦ δὲ ὡσαύτως, ὅστις πρὶν σκάψω ἐπίστευα ὅτι θὰ εὗρισκα ἐκεῖ ἓνα δωμάτιον ἀρχαίων πάντως χρόνων, καὶ ὄχι ἓνα χριστιανικὸν ναῖσκον· διότι τὸ κύριον ἐνὸς τοιοῦτου ναῖσκου παρ' ἡμῖν γνώρισμα, ἢ πρὸς ἀνατολὰς δηλαδὴ κατεύθυνσις, μοῦ ἔλειπε. Τοιουτοτρόπως ὡς πρὸς τὴν περὶ τῶν πραγμάτων τούτων κρίσιν μου ἤχθη ἐπὶ τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ μὲν παλαιότεροι κτίσται τοῦ πρώτου ἐκκλησιδίου, ἀποβλέποντες εἰς τὸν ἔτοιμον ἐκ χρόνων προχριστιανικῶν, τῶν ἑλληνιστικῶν δηλονότι, τοῖχον, δὲν ὥκνησαν νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτὸν διὰ τὸ ἰδικόν των χριστιανικὸν ναῖδιον, μὲ θυσίαν τῆς εὐθὺς πρὸς ἀνατολὰς ἐπιβαλλομένης κατεύθυνσεως τούτου· οἱ δὲ ἀνακαινισταὶ αὐτοῦ, πολὺ νεώτεροι, τῶν ἐσχάτων δηλαδὴ χρόνων χριστιανοί, ἀπλῶς ἐπὶ τῶν φανερῶν ἰχνῶν τοῦ ἀνφοκοδόμησαν τὸ ἑαυτῶν, χρησιμοποιοῦντες τὰ μόνα περισωθέντα οἰκοδομικά τε καὶ ἀρχιτεκτονικά μέλη ἐκ τοῦ πάλαι ποτέ, πρὸ πολλῶν αἰώνων, προὔπαρξαντος ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κτίσματος, ὡς παρουσιάζονται αὐτὰ σήμερον ἐκεῖνα μὲν κατὰ χώραν, ταῦτα δὲ ἐπὶ τῶν φωτογραφιῶν, ἀφοῦ ἀπετειχίσθησαν ἐκ τοῦ εἰκονοστασίου. Πάντως ὅμως ἔχομεν ἐνταῦθα λείψανα ἀρχαίου κτίσματος, καὶ τούτου λίαν ἀξιολόγου προφανῶς, ὡς μαρτυροῦσιν αὐτὰ ταῦτα τὰ μεγαλόσχημα καὶ καλοειργασμένα μαρμάρινα ὑλικά του. Τώρα, διατί εἰς τὸν τόπον τούτον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διασωθῇ τι περισσότερον ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀρχαίου κτίσματος παρὰ τὸν βωμὸν καὶ παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ λατρευομένου ἡμιθέου, ἐξήγησα ἤδη εἰς τὰ προηγηθέντα Πρακτικά τοῦ 1934 ἐν σελίδι 33. Τί περισσότερον ἀληθῶς ἦτο δυνατόν νὰ εὑρεθῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον ἐκεῖνο στρώμα φυτικού χώματος, τὸ μυριάκις διὰ τῶν αἰώνων ὑπὸ τοῦ ἀρότρου ἀνασκαλευθέν, ὅπερ ἐν τούτοις δὲν μᾶς ἐστέρησεν ὀλοτελῶς ἐνδεικτικωτάτων τινῶν ὥραιων εὐρημάτων ἐκ τῶν λαμπρῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων τῶν πλησιεστάτων εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα τῶν ἀρχῶν τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ τέλους τοῦλάχιστον τοῦ ἔκτου πρὸ Χρ. αἰῶνος; Ἐξήγησα δὲ ἐκεῖ καὶ ποίαν σημασίαν εἶχαν, καὶ τίνα χρῆσιν ἐπομένως, καὶ οἱ περιτείχιστοι ἄλλοι χώροι, οἱ πολὺ πέραν τοῦ πλησιεστάτου εἰς τὴν πλατείαν ἐπιπέδου παρατηρούμενοι. Διότι οὔτε εὐάριθμος, οὔτε ἀσημαντος πρὸ πάντων, ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε ἢ τε ἱερατικὴ καὶ ἢ ἀγωνιστικὴ ὑπηρεσία — τὰ ἱερατικά δηλαδὴ πρόσωπα διὰ τὸ ἱερόν, ἀξιωματικοὶ δὲ καὶ κοσμηταὶ διὰ τοὺς ἐφήβους, καὶ ἀγωνοδίκαι ἦτοι ἑλλανοδίκαι διὰ τοὺς ἀγῶνας — ἢ ὅποια μάλιστα ὄχι πρόσκαιρα, ἀλλὰ διαρκῆ καὶ μόνιμα μᾶλλον ἐνδιαιτήματα ἐχρειάζετο ἐν τῷ ἱερῷ. Ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ προσθέσω τι πλείοτερον ἐνταῦθα. Διότι αὐτονόητα μοὶ φαίνονται τὰ πράγματα καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παρατηρήσεών μου. Διὰ τῆς προσφάτου μου δὲ κατὰ τὸ παρελθὸν φθινόπωρον ἐργασίας κατάδηλον ἐγίνε καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς τὸν ἀγρὸν τὸν παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον, εἰς βάθος τοῦ φυτικού χώματος

ἔδῳ μόνον παρουσιασθέν, τῶν ὀγδοήκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου ἢ καὶ ἑνὸς μέτρου, κρύπτονται ἔτι τοῖχοι ἀρχαῖοι καὶ πολυάριθμα ἀγγείων θραύσματα τῶν ὑστέρων τοῦλάχιστον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος χρόνων. Τοῦτο ὅμως ἀποδεικνύει συνεχῇ χρῆσιν τοῦ τόπου πρὸς παντοῖα διαφόρων χρόνων κτίσματα, ἐξ ὧν φανερὸν γίνεται πῶς τὸ ἐν ἔτει 490 ἤδη πρὸ Χρ. γνωστότατον πλέον ἱερὸν ὡς Ἡράκλειον, διὸ καὶ ἀμέσως διὰ τῆς χρονολογίας ταύτης μετὸν ἔκτον σχετιζόμενον αἰῶνα, δύναται νὰ συνδεθῇ ὀπισθοδρομικῶς καὶ μετὸς πολὺ πέραν αὐτοῦ ἀρχαιότερους, μετὰ αὐτοὺς δηλαδὴ τοὺς παναρχαίους χρόνους, ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς τοῦ Ἡρακλέους ἐν αὐτῷ λατρείας. (Πρβ. τὴν περὶ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ παλαισιτάτην ἐν τῇ Ἀττικῇ παραδόσιν ἐν Πausanίου Α' κεφ. 32, 4 ἐ). Ἐξ ἄλλου πρέπει ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσω

Εἰκ. 5. Τὸ χρυσοῦν κύπελλον τοῦ Μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου.

καὶ περὶ τῶν ἀμέσως εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν σκέλος τοῦ περιβόλου τοῦ ἡμετέρου ἱεροῦ προσηρτημένων ἀξιοσημειώτων ἀρχαῖκων λειψάνων τειχῶν, ἀρχαϊκωτέρων ὥς φαίνεται καὶ τοῦ ἔκτου αἰῶνος, ὅπου ὑπώπτευσα τὴν ὑπαρξίν ναοῦ, νὰ παρατηρήσω, λέγω, ὅτι διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ὡς τεῖχη μὲν ταῦτα ναοῦ αὐτοῦ τοῦτο μετὰ βεβαιότητος τοῦλάχιστον δὲν ἀπεδείχθησαν. Τὸ παραλληλόγραμμον ὅπερ ὑπέθεσα ὅτι σχηματίζουνσι τὰ τεῖχη μήκους μ. 32 καὶ πλάτους ἑνδεκα δὲν ἀφῆκεν ἴχνη εἰς τὰς ἄλλας δύο πλευράς του, τὴν νοτίαν καὶ τὴν ἀνατολικήν, ἃν καὶ ἄλλως διὰ τοῦ σχήματός του τὸ κτίσμα καὶ διὰ τοῦ μήκους καὶ πλάτους του καὶ διὰ τοῦ προσανατολισμοῦ του (βλέπει εὐθὺς πρὸς ἀνατολὰς) μόνον ναὸν στενόμακρον ἐνθυμίζει. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ εὐρήματα διὰ πλείστων μὲν, σωρῶν ὅλων μάλιστα, εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου εὐρεθέντων μεγάλων κεράμων στέγης, καλυπτήρων δηλαδὴ καὶ στρωτήρων, ὡς ἔστεγασμένον μὲν πάλιν ἐξάπαντος αὐτὸ ἀποδεικνύουσι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔστω καὶ

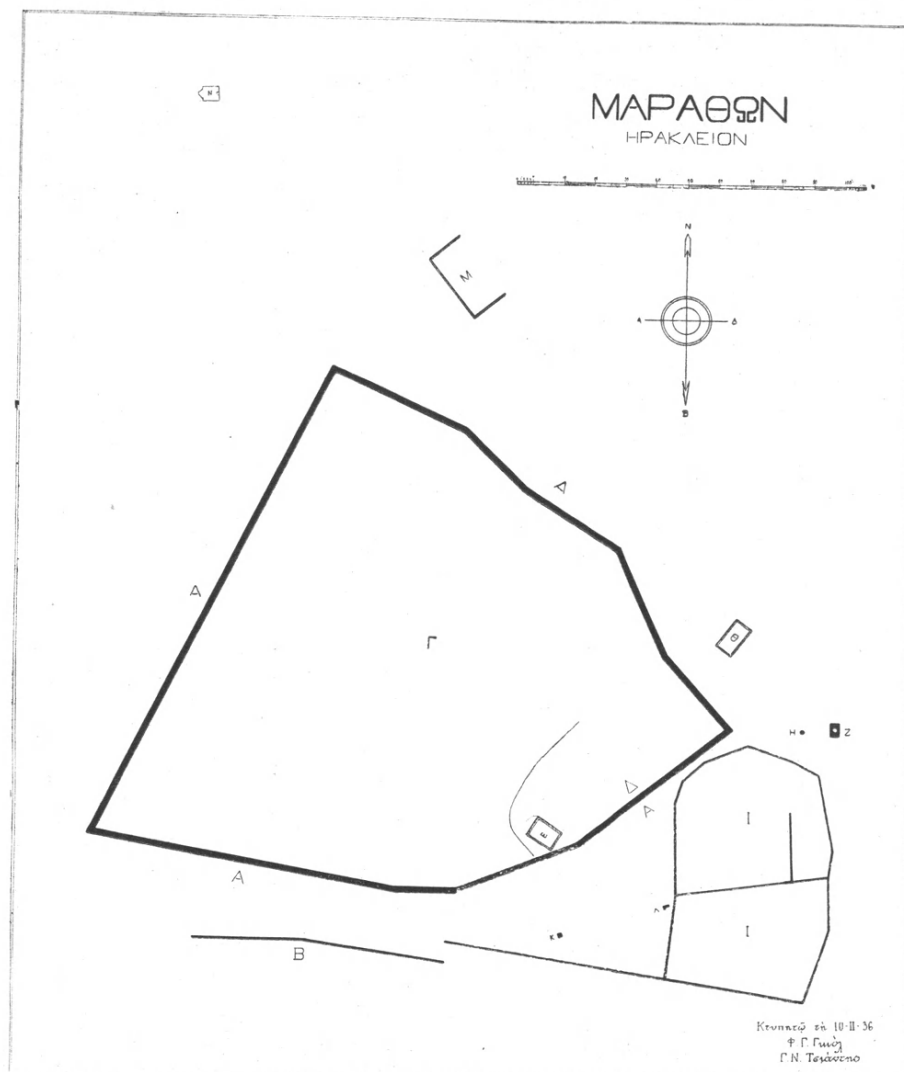
τὴν ὑστέραν· αὕτη δὲ διὰ λειψάνων τινῶν θραυσμάτων ἀγγείων σιλιπνοῦ μέλανος ἐπιχρίσματος, τὰ ὅποια εἰς τὸ αὐτὸ βάθος εὐρέθησαν, δύναται κάλλιστα νὰ ἀναχθῇ καὶ μέχρι τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἦδη λοιπὸν καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ, συνημμένως ὁμῶς πρὸς τοῦτον, ὑπῆρχον κτίσματα ἀρχαῖα, τὰ ὅποια καὶ ἐξ ἄλλων πρὸς τοῦτοις ἀναλημμάτων ἢ τοίχων δυτικῶς τοῦ «παραλληλογράμμου» (ὃς ὀνομάσω αὐτὸ ἀπλῶς οὕτω) πρὸς τὴν πλάτανον κατὰδηλα ἐνιαχοῦ γίνονται. Καὶ ἐπειδὴ πάντα μὲν ταῦτα λίαν πιθανῶς, τὰ δὲ τοῦ παραλληλογράμμου ἀσφαλῶς μᾶλλον — εἶπα! κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα διόλου δὲν εἶνε πολὺ ἐνωρὶς νὰ θέσωμεν μνημεῖα ἀρχαῖκωτάτης τεichoδομίας ἀναμνησκοντα λατρείαν ἀνερχομένην μέχρι τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. χιλιετηρίδος! — εἰς τὸν ἔβδομον ἀνήκουσιν αἰῶνα, συζητήσιμον τόσον ὀλίγον πλέον δύναται νὰ εἶνε ὅχι μόνον τὸ περὶ τῆς παλαιότητος τοῦ ἡμετέρου τεμένους θέμα, καθόσον τοῦτο τὸ θέμα καὶ ἐκ τῶν εὐρημάτων τοῦ τεμένους διαλευκαίνεται¹, ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ τῆς ταυτότητος ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ, εἰς ὃ καὶ ὁ Μιλτιάδης διὰ πάντας ἤδη τοὺς τοπογραφικοὺς καὶ στρατηγικοὺς λόγους φυσικώτατον ἦτο νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς στρατοπεδείαν τοὺς ἀθανάτους δεκακισχιλίους ἢ ἑννεακισχιλίους του Ἀθηναίους. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλον ἕνα σπουδαιότατον ἐπίσης λόγον, ὥς ἐξηγοῦμαι ἀμέσως.

§ 6.

Τὸ Ἡράκλειον, καθὼς καὶ ἄλλοτε ῥητῶς παρετήρησα (πρβ. Πρακτικά τοῦ ἔτους 1932 σ. 4 καὶ τοῦ 1933 σ. 34, σ. 40, σ. 41 - 42· καὶ Ἀνακοίνωσίν μου τῆς 18 Ἰανουαρίου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, Πρακτικῶν αὐτῆς 9, 1934 σ. 15), δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε τὸ τέμενος στρατιωτικῶν ἀσκήσεων τῶν ἐφήβων (ἐκτὸς ὅτι ἦτο καὶ στάδιον ἐπίσης ἀγώνων ἑλληνικῶν ὡς προανέφερα, κατὰ Πίνδαρον), ἂν δὲν ἦτο ἐφωδιασμένον δι' ἀφθόνου ποσίμου ὕδατος. Καὶ ἐπειδὴ ἀδύνατον ὡσαύτως ἦτο νὰ παρέχεται τὸ ἀναγκαιότατον τοῦτο ὕδωρ ἀνεπαρκέστατα ὑπὸ φρέατος ἀπλῶς (πέντε μέτρων βάθους) ὥς σήμερα, ἐξήγησα μὲν πῶς καὶ τὸ λεγόμενον σήμερον φρέαρ ἦτο πηγὴ ἀφῆνουσα κατὰ

¹ Ἐνθυμίζω ὅτι ταῦτα εἶνε θραύσματα ἀγγείων σιλιπνοῦ χρώματος (γανώματος) τῶν ἀρχῶν τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος· καλυπτῆρες κέραμοι μικροῦ κτίσματος κλασικῶν χρόνων· χάραγμα ἐπιγραφῆς μὲ στοιχεῖα τῆς ἀλφαβήτου τῶν περὶ Μιλτιάδην καὶ Θεμιστοκλέα χρόνων. Ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν ὅτι ταῦτα εἶνε εὐρήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Ἡρακλείου, τὰ μὲν θραύσματα καὶ οἱ καλυπτῆρες κέραμοι ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ὑπερκειμένου τῆς πλατείας τῶν ἀσκήσεων καὶ παρὰ τοὺς τοίχους τοῦ ἐκκλησιδίου, τὸ δὲ χάραγμα ἐπιγραφῆς παραπλευρῶς τοῦ παρὰ τὴν πλάτανον κρηναίου τόπου καὶ ἐντὸς ἐνὸς τῶν περιτειχίστων χώρων, οἵτινες περιεῖχον λείψανα κτισμάτων πρὸς χρῆσιν τοῦ ποικίλου προσωπικοῦ τοῦ ἱεροῦ. Σήμερον εἶνε ἀγροὶ δημητριακῶν οἱ τόποι οὗτοι καὶ καπνοφυτεῖαι.

διαλείμματα χρονικὰ πρὸ τινων ἀκόμη ἐτῶν νὰ ἐκρέη διαρκῶς τὸ ὕδωρ της ἐκ τῶν χειλέων τοῦ φρέατος πρὸς σκοποὺς μάλιστα ἀρδευτικoὺς τοῦ παρακειμένου ἀγροῦ· προσέθεσα δὲ καὶ ὅτι, ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἦτο ποτε τὸ οὔτω

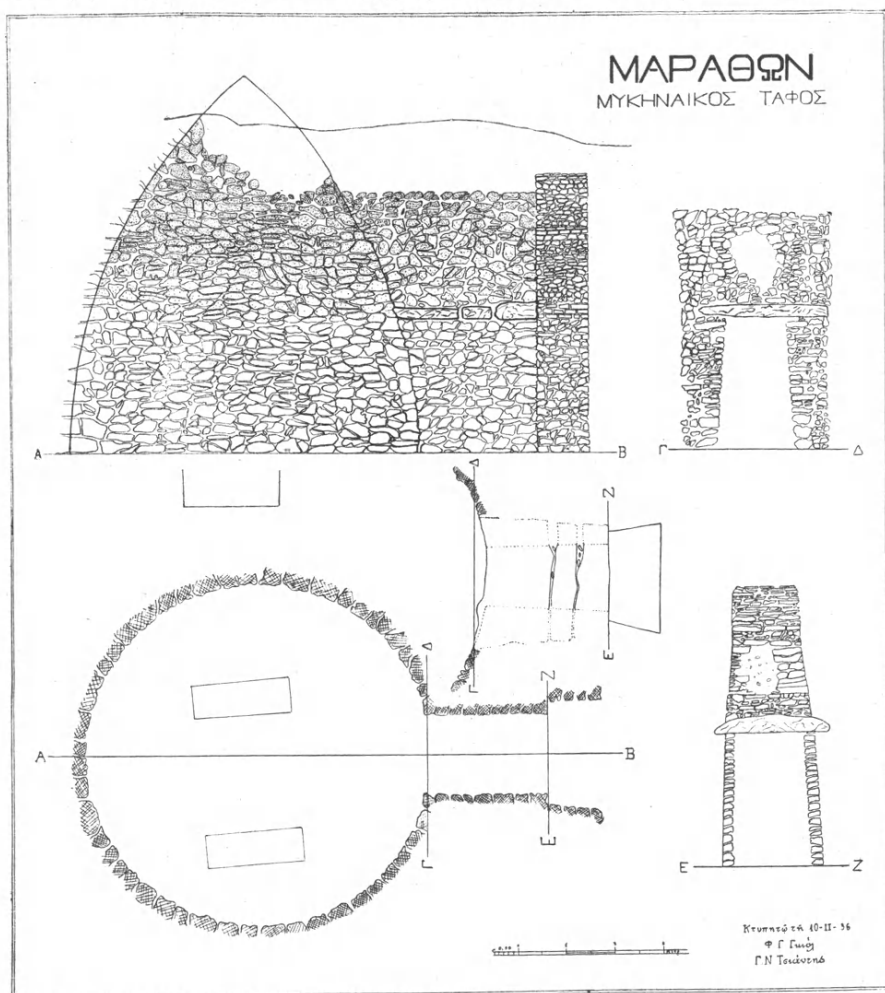

Εἰκ. 6. Σχεδιογράφημα τοῦ τεμένους τοῦ Ἡρακλέους.

παρεχόμενον τοῦτο ὕδωρ, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προέρχεται ὡς πᾶν φρεατιαῖον ἐκ βαθυτέρου τινὸς στρώματος γῆς τῆς ὅλης παρὰ τὸ Ἡράκλειον πεδιάδος μέχρις Αὐλώνας καὶ Κοτρῶνι, ἐπειδὴ κατάξηρος αὕτη πᾶσα ἀπε-

δείχθη καὶ ἄνδρος ἐντελῶς ὅπουδῆποτε ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ καὶ ἂν ἔγινεν ἀπόπειρα ἀνορύξεως φρέατος. Ἐντὸς ἀκριβῶς τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀνόρυξιν φρέατος ματαίως ἔγινε μέχρι βάθους εἴκοσι καὶ ἐννέα μέτρων! Τοιοῦτοτρόπως συνεπέρανα ὅτι τὸ νῦν ὡς φρεατιαῖον ἐκλαμβανόμενον ὕδωρ ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπίρρυτον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ἐπίρρυτον, παρετήρησα τότε ἥδη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προέρχεται ἐκ τῶν παρὰ τὴν χαράδραν τοῦ Βρανᾶ δυτικωτέρων κλιτύων τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ, ἐξ ὧν καὶ ἀπ' αἰώνων οἱ μοναχοὶ δι' αὐλακος μετωχέτευσαν τὸ ὕδωρ εἰς τὰς σωζόμενας ἔτι δεξαμενάς, καὶ σήμερον δὲ ἔτι τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἄρδουσιν φυτειῶν τῶν παρὰ τό ποτε Μετόχιον μικροαγρῶν οἱ πρόσφυγες καλλιεργῆται αὐτῶν μετοχετεύουσι. Παρηκολούθησα μέχρι τῆς πηγῆς του τὸ τεχνητὸν τοῦτο αὐλάκιον κατεσκευασμένον εἰς τὰ δεξιόθεν τῷ ἀνερχομένῳ τὴν χαράδραν Βρανᾶ ἢ Ραπεντόζας - Διονύσου δασώδη καὶ ἀπότομα αὐτῆς πλάγια, ἐνταῦθα δὲ εἰς τὴν θέσιν «Δέση» ἐντὸς τῆς βαθείας καὶ στενωτάτης διασφάγος (ῥευματιᾶς) τῆς λεγομένης Μακρυμποῦρι παρετήρησα τὰ ἐξῆς. Παρετήρησα πῶς καὶ οἱ πρόσφυγες νεωστὶ ἐχρησιμοποίησαν τὸ παλαιὸν τῶν μοναχῶν ἔργον διὰ τὰς ἰδικὰς των τῶρα ἀρδευτικὰς ἀνάγκας, ἀφοῦ ἀνενέωσαν μὲν τὴν Δέσην, τουτέστι τὸν γεφυροειδῆ ξύλινον ἀνοικτὸν αὐλακα πρὸς διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς διασφάγος εἰς τὴν ἀντίπεραν πλευράν. Κάλιστα δὲ φαίνεται ἐδῶ πῶς μία ὥραία πηγὴ σχηματίζεται ἐξ ὑδάτων ἀποσταζόντων ἐκ τοῦ βράχου, ὁπόθεν ἡ παλαιὰ πλέον αὐλάξ διὰ στρώσεως σιμέντου διασκευασθεῖσα ἐπὶ τῶν αὐτῶν παλαιῶν ἀκριβῶς ἰχνῶν της πρὸς τὸ αὐτό, ἐγκαταλελειμμένον σήμερον παλαιὸν μοναστηριακὸν Μετόχιον μεταφέρει ἐπίσης τὸ ὕδωρ. Τὸ ποσὸν ὅμως τοῦτο ὄχι μόνον εἶνε πολὺ ὀλίγον σχετικῶς διότι εἶνε φανερὸν ὅτι καὶ διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλλήνας ὕδωρ ἀρκετὸν θὰ ἐχρειάζετο ὄχι ὀλιγώτερον παρὰ διὰ τοὺς μοναχοὺς τῶν μέσων καὶ νεωτάτων χρόνων (μέχρι τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος καὶ ὀλίγον κατόπιν) ἀπὸ αὐτῆς τῆς εἰσβολῆς του εἰς τὸ Μετόχιον πρὸς πλήρωσιν δεξαμενῶν ἢ κρηνῶν, ὡς πόσιμον ἅμα καὶ ποτιστικόν, καθὼς χρειάζεται καὶ σήμερον διὰ τοὺς πρόσφυγας. (Ὁ τόπος χωρὶς νὰ ἦτο ποτε πόλις, καθὼς ἐσημείωσα καὶ τοῦτο πρὸ πολλοῦ ἐν σελίδι 13 τῆς μελέτης μου περὶ τῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος καὶ περὶ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ Ἡροδότου, συνοικισμὸν τινα χωρικὸν ὅμως θὰ ἔτρεφε πάντοτε. Ἰδὲ καὶ Πρακτικά τοῦ 1932 σ. 40 περὶ τὸ μέσον). Τοῦναντίον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, πρὸς τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς πόσεως καὶ ἀρδεύσεως, ἐὰν τυχὸν ἤθελαν νὰ διοχετεύσουν ἐντεῦθεν ὕδωρ ἀφθονώτατον καὶ ἄριστον μέχρι τοῦ Ἡρακλείου των, πρῶτον μὲν θὰ ἔκαμνον χρῆσιν τοῦ ῥύακος ὅλου, ὅστις ὑπὸ τὸ ὄνομα Μακρυμποῦρι ὑπὸ τὴν Δέσην ἀκριβῶς ῥέων, ἄνωθεν δὲ ἐκ τῶν πλαγίων τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ (ὑψους μ. 572) ἀρχόμενος, εἰς τὴν χαράδραν τῆς Ραπεντόζας - Διονύσου - Βρανᾶ ἐκβάλλει παρὰ τὴν θέσιν Παλιόμυ-

λος, μύλον πραγματικῶς ἄλλοτε, ὥς δεικνύουν καὶ τὰ ἐρείπιά του, εἰ καὶ ἴσως ὄχι νερόμυλον κυρίως ἀλλὰ νεροτριβεῖον. Ἀλλ' οὔτε παρὰ τὸν Παλιόμυλον τοῦτον (εἴτε νερόμυλος οὗτος ἦτο εἴτε νεροτριβεῖον) οὔτε παρὰ τὴν Δέσην οὔτε καὶ ὑψηλότερα αὐτῆς, ὅθεν ἄρχονται αἱ πηγαὶ τοῦ μεγαλορρύακος μάλιστα

Εἰκ. 6α. Τομὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου.

Μακρυμποῦρι, οὐδὲ ἡ ἐλάχιστη ὑπόνοια δύναται νὰ ἐκφρασθῇ ὅτι ὑδραγωγεῖόν τι κατεσκευάσθη ποτέ, διὰ νὰ διοχετευθῇ δι' αὐτοῦ ὅσον ὕδωρ θὰ ἤρκει ὄχι μίαν μεγάλην κρήνην νὰ τροφοδοτήσῃ, ὅση ἔπρεπε νὰ εἶνε ἡ τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλὰ καὶ μέγα τῆς Μαραθωνιακῆς πεδιάδος μέρος νὰ προικίσῃ με

κρήνας καὶ τὸν τόπον νὰ ἀρδεύσῃ. Οὐδὲν ἐδῶ ἀπολύτως λείψανον ὑδραγωγείου ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον ἄλλως θὰ ἦτο ἀνάγκη ἢ διὰ μεγάλων ὑπογείων, ὑπὸ τὸ ὄρος, στοῶν ἢ ὑπονόμων νὰ διέλθῃ, καὶ οὐχὶ ἅπαξ μάλιστα ἀλλὰ πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο ἔβαινεν ἐν ἀρχῇ μὲν παρὰ τὰ πλάγια τῆς κοίτης τοῦ μεγαλορρύακος Μακρυμποῦρι μέχρι τοῦ Παλιόμυλου, εἶτα δὲ ἀναγκαίως παρὰ τὰς βραχωδεστάτας πλευρὰς τῆς στενωτάτης κατὰ τὸ πλεῖστον κοίτης τῆς χαράδρας Ραπεντόζας - Διονύσου μέχρι Βρανᾶ, πάλιν τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ μὴν εἶχεν ἀφήσῃ ἐμφανέστατα τὰ ἔχνη του ὅχι εἰς ἓν, ἀλλ' εἰς πάμπολλα σημεῖα καὶ καθ' ὅλην μάλιστα τὴν διαδρομὴν τῆς κοίτης τῆς χαράδρας. Ἀφήνω ὅτι τὸ ἀνήκουστον τοῦτο διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα ἔργον θὰ ἄφηνε πλεῖστα τὰ λείψανά του ὁπωσδήποτε μέχρι τῶν χρόνων τοῦλάχιστον τῆς γενέσεως τοῦ μεσαιωνικοῦ Μετοχίου τοῦ Βρανᾶ. Τοιαῦτα δὲ λείψανα θὰ εἶχαν ὀδηγήσῃ καὶ τοὺς μεσαιωνικοὺς ἀκόμη ἐκείνους ἀνθρώπους εἰς κάποιαν χρησιμοποίησιν τῶν ἀφθονωτάτων τοῦ ὑδραγωγείου ὑδάτων, χρησιμοποίησιν σπουδαιότεραν πάντως παρὰ τὴν ἀπαιτουμένην χάριν ἐνὸς μύλου μόνον ἢ νεροτριβείου, ὁποῖος εἶνε ὁ σήμερον ἀπὸ προγενεστέρων ὁπωσδήποτε χρόνων, νέων ὅμως ὅλως διόλου πάλιν γνωστὸς «Παλιόμυλος».

Ταῦτα πάντα πρὸ πολλοῦ, ὥς εἶπα, στοχαζόμενος, ἐγκατέλειψα ἑνωρὶς πᾶσαν σκέψιν νὰ ζητήσω εἰς τὸν ὑπὲρ τὸν Βρανᾶν ὀρεινὸν τόπον τὴν πηγὴν τοῦ ὕδατος, ἥτις θὰ ἐτροφοδότηι τὸ νῦν φρέαρ τοῦ Ἡρακλείου παρὰ τὴν πλάτανον, ἥτοι τὴν πρῶν ποτὲ κρήνην ἐνταῦθα, καθόσον αὕτη ἀσφαλῶς ἠδύνατο νὰ εἰκάζεται ἥδη ἔνεκα τοῦ ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ νῦν φρέατος ῥέοντος ἄλλοτε ὕδατος. Ἐπανελάβα ἐν τούτοις τὴν ζήτησιν εἰς τοὺς εἰρημένους τόπους καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον φθινόπωρον (Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1935), καὶ εἶδα ἔτι ἅπαξ τὰ πράγματα ὥς οὕτω ἀκριβῶς ἔχοντα, ὅπως αὐτὰ καὶ περιέγραψα ἀνωτέρω.

§ 7.

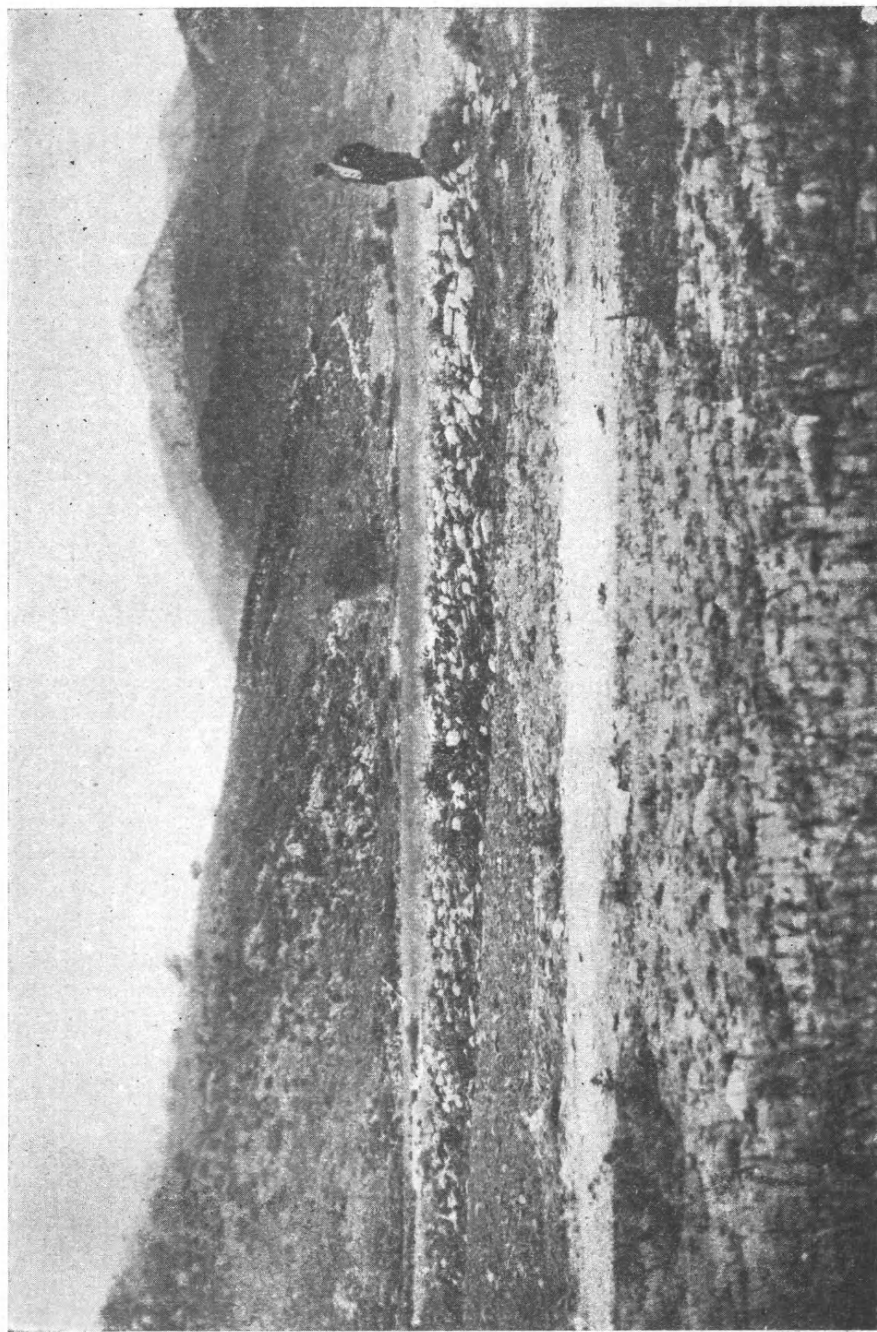
Πρὸς ὁδηγίαν ὅμως ἐπισκεπτῶν τυχὸν καὶ ἐξεταστῶν τῶν τόπων, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐξ αὐτοψίας θὰ ἐπεθύμουν νὰ διαπιστώσωσι τὰς ἐμὰς παρατηρήσεις, προσθέτω ἐνταῦθα καὶ τὰ ἑξῆς:

Ὅταν τις, ἀπὸ τοῦ Βρανᾶ ἀναχωρῶν, ἀνέλθῃ διὰ τῆς ὁμαλῆς κοίτης πρῶτον τῆς χαράδρας Ραπεντόζας - Διονύσου δεξιὰ εἰς τὴν ἀνωφερῇ ἀτραπὸν, θὰ εὗρεθῇ μετὰ ἐν μόνον τέταρτον τῆς ὥρας εἰς τὸ ὑψηλότετον ταύτης σημεῖον. Βραχωδέστατος γίνεται ὁ τόπος ἐδῶ, καθόσον προσεβάλλεται τὸ πρὸς τὴν κοίτην τῆς χαράδρας ἀριστερόθεν τῷ ὁδεύοντι μέρος αὐτοῦ. Ὀλίγον λοιπὸν πρὶν πατήσῃ τις ἐπὶ τῶν γυμνῶν αὐτοῦ βράχων, παρετήρησα πρὸ ἱκανῶν ἐτῶν, ὀλίγον μετὰ τὸ 1914, ἀνερχόμενος ἀπὸ τοῦ Βρανᾶ εἰς τὸν Διόνυσον μετὰ τοῦ τότε πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσσίας κ. Démidoff καὶ ἄλλων ξένων,

Εἰκ. 7. Ἡ βαθεῖα βραχώδης κοίτη τοῦ ἐκ τοῦ Μετοχίου Βραυᾶ εἰς τὴν πεδιάδα ἐκβαλλοντος χειμῶντος Ρεπεντόζας - Διονύσου.

φανερώτατα σημεῖα ἀρχαίων τροχιῶν ἀμαξῶν, ὅποια πάμπολλα μάλιστα δύο-τρία ἔτη πρωτίτερα ἔτυχε τότε νὰ ἀνεύρω ἐν τῇ Λακωνικῇ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Οἰνοῦντος, παραποτάμιου τοῦ Εὐρώτα, ἀναμφήριστα ταῦτα σημεῖα ὁδῶν ἐκεῖ ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἀμαξιτῶν, τὰς ὁποίας περιέγραψα εἰς τὰ περὶ τῆς ἐν Σελλασίᾳ μάχης δημοσιεύματά μου ἐν Bulletin de Correspondance hellénique τοῦ 1911. Τὰς τροχιάς τοῦ Βρανᾶ ἔδειξα τότε καὶ εἰς τὸν κ. Démidoff, καὶ εἰς ἄλλους ἐκ τῶν μετ' αὐτοῦ· δὲν ἀνεῦρον ὅμως αὐτὰς πρὸ δύο ἐτῶν ὅτε τὰς ἀνεξήτησα αὐθις, χωρὶς νὰ καταλαμβάνω πῶς τοιαῦτα ἐν τῷ βράχῳ λίαν εὐδιάγνωστα διαυλακώματα ἦτο δυνατόν νὰ ἐξαφανισθοῦν τόσον ὁλοσχερῶς. (Ἐγγὺς τῶν Ἀθηνῶν σώζονται τοιαῦται τροχιαὶ ἀμαξῶν ἀρχαίων ἐν τῇ Ἱερᾷ ὁδῷ πρὸς τὴν Ἑλευσῖνα παρὰ τὸ Δαφνὶ καὶ εἰς τὰ πλάγια τοῦ Ὑμηττοῦ παρὰ τινὰ ἀρχαῖα λατομεῖα, τὰ ὅποια πολλάκις μετ' ἄλλων ἐπεσκέφθην). Κατὰ τὸ παρελθὸν ὅμως φθινόπωρον, ἐνῶ πάλιν ἐπέμενα νὰ ἐπανεύρω αὐτὰς καὶ συνωμίλουν περὶ τούτου, τὸν τόπον διερχόμενος, μὲ τὸν συνοδεύοντά με ἐργατικὸν Στέλιον Γκίκαν, κατοικοῦντα παρὰ τὴν Νέαν Μάκρην, οὗτος μοῦ ἀπεκάλυπεν ὅτι πρότερον ἐργαζόμενος ἐκεῖ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς μεσαιωνικῆς ποτιστικῆς αὐλάκος τοῦ Βρανᾶ, παρετήρησε μὲν πραγματικῶς εἰς τὸν βράχον τὰ ἐκδηλὰ τροχιῶν ἀμαξῶν ἴχνη· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ τοῦ ἐχρειάσθησαν πλακίδια καὶ πλάκες διὰ τὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ ἐπισκευαζόμενον καὶ ἀνανεούμενον αὐλάκιον τῶν ἄλλοτε μοναχῶν, ἀφῆρσεν ἀκριβῶς τὰς πρὸ τῶν ποδῶν του τοιαύτας, ἐφ' ὧν φανερὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τοῦ τυχόντος διαβάτου θὰ προσέπιπτον τῶν ἀρχαίων τροχιῶν τὰ ἴχνη. Οὕτω ἐλύθη ἡ ἐμὴ ἀπορία περὶ τοῦ μεταξὺ Μαραθῶνος-Διονύσου οὕτως εἰπεῖν «τροχιοδρομόν» εἰς ὃ σημεῖον ἀκριβῶς οὗτος ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ πᾶσαν μὲν τὴν συγκοινωνίαν ἐν γένει μέσῳ τῆς Πεντελικῆς χώρας μεταξὺ Μαραθῶνος καὶ Ἀθηνῶν, χρήσιμος δὲ ἀπέβαινεν ὁ αὐτὸς πολλαχῶς καὶ διὰ τὸν Μιλτιάδην στρατοπεδεύοντα ἐν τῷ Ἡρακλείῳ, πρὸ πάντων ἂν οἱ Πέρσαι δι' ἐπικαίρου ἀποβιβάσεως μοίρας στρατοῦ ἤθελον καταστήσῃ ἐπικίνδυνον τὴν διὰ Μεσογαίας εἰς Ἀθήνας ὁδόν. Ἀλλὰ δύναται τις νὰ δεχθῇ καὶ ἄλλο τι ὥς πιθανώτατον καὶ ἐπιβεβλημένον μάλιστα, προκειμένου περὶ τῆς συντομωτέρας ταύτης ὁρεινῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα ὁδοῦ. Τὴν 5^{ην} Μεταγειτινίωνος, ὥς θὰ ἐξηγήσω κατωτέρω ἰδιαίτερος, εἶχε φθάσῃ ἐνωρὶς ἀναμφιβόλως εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ἀγγελία περὶ τῆς ἀποβάσεως τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα, καταπλευσάντων εἰς αὐτὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ τὸν ἐξανδραποδισμόν τῆς Ἐρετρίας (Ἡροδότου VI 102). Τὴν 6^{ην}, ἐνωρὶς ἤδη εἶχεν ἡ ἀφ' ἐσπέρας συγκληθεῖσα ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπὸ πρωίας συνέλθῃ καὶ τελειώσῃ περὶ μεσημβρίαν τὸ ἔργον τῆς, τὴν 7^{ην} δὲ ἀπὸ βαθείας βέβαια πρωίας εἶχεν ἐκκινήσῃ τὸ πλείστον μέρος τοῦ στρατοῦ μεθ' ἑκατοντάδων ἀναμφιβόλως ἀμαξῶν καὶ ὑποζυγίων φορτωμένων τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια, ὥστε νὰ φθάσῃ αὐθημερὸν

Εἰκ. 8. Τὸ νοτιανατολικὸν σκέλος τοῦ περιβόλου τοῦ Ἡρακλείου. Εἰς τὴν ὑπώρειαν ὁ πλάτανος καὶ παρ' αὐτὸν τὸ φρέαρ.
Ἡ ὑψηλὴ κορυφὴ εἶνε ἡ τοῦ Ἀφορισμοῦ.

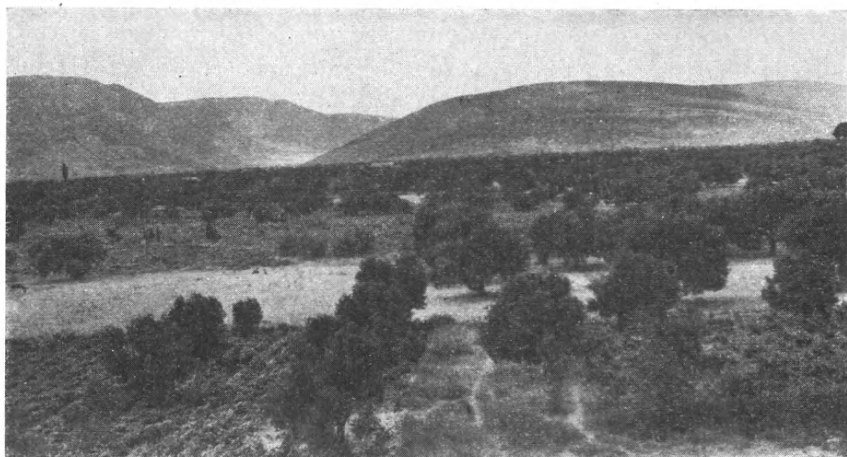
περὶ τὴν ἐσπέραν εἰς τὸν Μαραθῶνα Ἄλλ' οἱ στρατεύσιμοι τῶν δήμων τῆς κοιλάδος τοῦ Κηφισοῦ καὶ πολὺ μᾶλλον οἱ τῆς περὶ τὸν Μαραθῶνα Διακρίας δὲν εἶχαν διόλου ἀνάγκην νὰ μεταβῶσι πρῶτον εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἀναχωρήσουν εἰς τὸν Μαραθῶνα ἐκεῖθεν. Συντομώτερα αὐτοὶ καὶ ταχύτερα ἠδύναντο νὰ φθάσουν ἀπὸ τὸν Διόνυσον ἀμέσως εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ δήμων νὰ μεταφερθῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδόν των καὶ πολλὰ ἄλλα χρειώδη. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν Πλαταιέων συμμάχων πιστεύω—εἰρήσθω καὶ τοῦτο ἐν παρόδῳ—ὅτι ἡ αὐτὴ ὁδὸς ἐνεδεικνύετο διὰ νὰ σπεύσωσιν εἰς συνάντησιν τῶν Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι, ἀναχωροῦντες ἐκ Πλαταιῶν, χωρὶς νὰ διέλθωσι δι' Ἐλευσίνος καὶ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δι' ἄλλων ἀπὸ Κάζας ἀπ' εὐθείας πρὸς τὴν Δεκέλειαν ἀτραπῶν, γνωστῶν καὶ σήμερον.

Τοῦτο δὲ λέγω ἀναφερόμενος εἰς ἐναντίαν, ὁλοτελῶς ἀπαράδεκτον ὅμως δι' ἐμὲ γνώμην διακεκριμένου στρατηγοῦ καὶ στρατιωτικοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικῶς φιλοπέρσου καὶ ἀντιηροδοτικοῦ, τοῦ Sir Frederik Maurice ἐν ἄρθρῳ αὐτοῦ ἐπιγραφομένῳ *The Campaign of Marathon*, δημοσιευθέντι ἐν τῷ *Journal of Hellenic Studies* τοῦ ἔτους 1932 τεύχει I σελίδι 14-24, περὶ οὗ πάλιν ἐπιθι τὰ ἐμὰ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἔτους 1934 δημοσιευθέντα ὑπὸ τὸν τίτλον *L'expédition de Marathon d'après une récente critique* (πρβ. καὶ Πρακτικά τοῦ ἔτους 1933 ἐν σελίδι 31 σημ. 1 καὶ σελίδι 42 σημ. 1). Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῆς τοῦ Μακρυμποῦρι κοίτης, ἀναγκαῖον θεωρῶ ἐνταῦθα ὡς πληροφορίαν διὰ τοὺς τυχόν, ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπα, ἐπισκέπτας καὶ ἐξεταστὰς τῶν τόπων τούτων, νὰ παραθέσω καὶ τὴν ἐξῆς. Ἡ ἀτραπὸς ἡ ὁποία παρὰ τὸν Παλιόμυλον φέρει δεξιὰ ἄνω εἰς τὴν δασώδη κλιτὺν τοῦ βουνοῦ ἀνηφορικὴ λίαν, κάτωθεν τῆς δὲ ἔπειτα ἀριστερὰ ἀφήνει τὴν Δέσσην, προχωρεῖ περαιτέρω ὁμαλῶς μέχρι οὗ κατέλθῃ εἰς τὴν κοίτην τοῦ Μακρυμποῦρι ῥύακος, ὅπου οὗτος ὡς μεγαλορρύαξ ῥέει διὰ τῆς στενῆς διασφάγος. Ἐδῶ διερχόμενός τις αὐτὸν ἀνέρχεται εὐθὺς τὴν ἐναντι κλιτύν, ἔνθα μετ' ὀλίγον ἀπαντᾷ κατεσπαρμένα εἰς τὸ ἔδαφος θραύσματα κοινῶν ἀγγείων. Μετ' ὀλίγην ὥραν φθάνει εἰς τὰ λεγόμενα Μάρμαρα, τὰ ὁποῖα εἶνε παχύτατος τοῖχος μνημείου σπουδαίου ἐπιταφίου, συνιστάμενος ἐξ ὀγκωδῶν καλῶς ἐξεργασμένων λίθων μὲ τάφον ἀρχαῖον εἰς μικρὸν βάθος παρ' αὐτὸν ἑλληνιστικῶν χρόνων, συλημένον. Παρὰ τὸ μνημεῖον ἦσαν ὡς φαίνεται καὶ ἄλλοι τάφοι, συλημένοι ἐπίσης. Ἡ περίοπτος ἐνταῦθα ὑψηλὴ θέσις ἀντικρύζει καὶ τοῦ Ἀγριελίκι τὰς κορυφὰς ἐξ ἀριστερῶν, ἐκ δεξιῶν δὲ τὸ πρὸ τοῦ Διονύσου ἀκριβῶς μέγα νεώτερον λατομεῖον Μώμαν. Πλησιέστατα, καταντικρὺ φαίνεται ἡ πανταχόθεν ἐκ τῆς παρὰ τὸν Βρανᾶ καὶ τὸ Ἡράκλειον πεδιάδος ὄρατὴ κορυφὴ τοῦ Ἀφορισμοῦ, παρὰ τὴν ὁποίαν κεῖται ἡ πρὸς τὴν Σταμάταν καὶ τὸ Μπογιάτι καὶ τὴν ἐγγὺς «λίμνην τοῦ Μαραθῶνος» λεγομένην ἀτραπός. (Ἀλλὰ «τοῦ Μαραθῶνος», πρὸς ὃν ὑπὸ τῶν

ἀπαιδεύτων καὶ τῶν πεπαιδευμένων συγχέεται, ἡ λίμνη αὕτη βεβαίως δὲν εἶνε. Εἶνε τοῦ χωρίου Μπογιάτι, καὶ ἀρχαιοπρεπῶς θὰ ὠνομάζετο καλλίτερα «τῆς Ἀφίδνης», πρὸς ἣν πολὺ περισσότερον καὶ τοῦ Μπογιάτι πλησιάζει).

§ 8.

Ἄλλ' ἐγκαίρως ἀπὸ τοῦ 1933 ἔτους ἤδη εἶχα λάβει ὑπ' ὄψιν μου ὅτι τὸ ὄρος Ἀγριελίκι θὰ ἤρμοζε πολὺ περισσότερον παρὰ ὁ ἀπώτερος Ἀφορισμός διὰ τὰς μᾶς δώση τὴν ἐξήγησιν τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ὑδραγωγείου πρὸς τροφοδότησιν τῆς κρήνης τοῦ Ἡρακλείου, ἀφοῦ τοιοῦτον ὑδραγωγεῖον, ἀπὸ

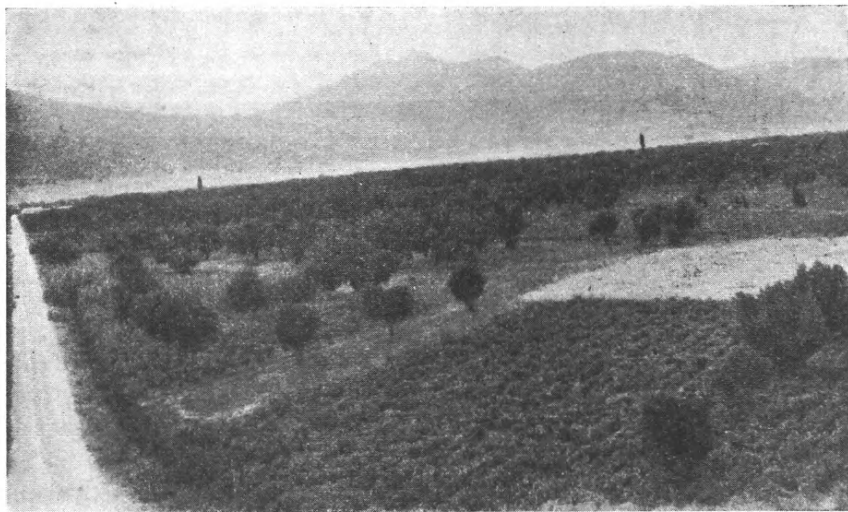
Εἰκ. 9. Δεξιὰ τὸ γυμνὸν σήμερον ὄρος Κοτρῶνι. Ἐν μέσῳ ἡ Αὐλώνα. Ἀριστερὰ οἱ πρόποδες τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ δυτικώτερα τοῦ Βρανᾶ.

τοῦ μεγαλορρύακος τοῦ Ἀφορισμοῦ ἀναχωροῦν, πᾶς λόγος πλέον εἶδα ὅτι ἀπέτρεπε νὰ θεωρηθῇ ὁπωσδήποτε πιθανόν. Τὰ πυκνοδασωμένα νοτιοδυτικὰ πλάγια τοῦ Ἀγριελίκι ἐξαπλούμενα ἐπὶ ἀπεράντου σχεδὸν ἐπιπέδου ἐπικλινοῦς κᾶπως πρὸς τὴν δυτικὴν του κατεύθυνσιν ὥς ἄλλα στέρνα τοῦ ἐκτεταμένου τούτου προβούνου τῆς Πεντέλης, δέχονται κολοσσιαῖα ὥς εἶνε ἐπόμενον ποσὰ ὑδάτων ἐξ ὑετῶν καὶ χιόνων, διὰ τὰς ἀποθηκεύουσιν αὐτὰ εἰς τὰ βαθύτερά των στρώματα. Εὐνόητον ἐπομένως εἶνε ὅτι, ἂν ἡ γεωλογικὴ σύστασις τοῦ βουνοῦ τούτου Ἀγριελίκι εἶνε ὥς ἡ τῆς Πεντέλης, τῆς Πάρνηθος καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ — ὅπως καὶ εἶνε κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῶν γεωλόγων¹, — τὰ

¹ Ὡς βοήθημα περὶ ταῦτα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἡ τοῦ R. Lepsius, Γεωλογία τῆς Ἀττικῆς, μετάφρασις βιβλιοθήκης Μαρασλῆ Ἀθῆναι 1906.

στρώματα ταῦτα εἶνε ὑδροφόρα ὡς ἐκεῖνα, καὶ ὡς τὰ τοῦ Ἀφορισμοῦ προσέτι καὶ τῶν πρὸς τὴν χαράδραν τοῦλάχιστον τῆς Ραπεντόζας πλαγίων αὐτοῦ. Εἰς τὸ Ἀγριελίκι, πλὴν τῆς πηγῆς τοῦ ποτιστικοῦ αὐλάκος Βρανᾶ παρὰ τὴν Δέσσην, παρατηρεῖται καὶ ἡ κοίτη τοῦ ῥύακος Μακρυμποῦρι, ὅστις ὅλως διόλου νῦν ἀμελούμενος καταπίνεται μὲν ἐν μέρει ἐν καιροῖς πολυμῆνων ἀνομβριῶν ὑπὸ τῶν χαλίκων καὶ τῆς ἄμμου ἱκανῶς κατωτέρω τῆς Δέσης, σχηματίζει ὅμως πάντοτε τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀρκετὸν ἄλλοτε, δύναται δὲ καὶ σήμερον εἶναι νὰ εἶνε ἐπίσης ἀρκετὸν εἰς τὴν θέσιν Παλιόμυλος διὰ τὴν κίνησιν μύλου ἢ νεροτριβεῖου, καθόσον καὶ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος ἀπαιτοῦσιν ὄχι μικρὰν ποσότητα ὕδατος. Περιττὸν δὲ εἶναι νὰ ἀναφέρω ἐδῶ τὰ ὅμοια φαινόμενα τῶν πολυπληθῶν πηγῶν πολλαχοῦ τῆς ὑψηλῆς Πάρνηθος (1412 μ.), καθὼς αὐτοπροσώπως αὐτὰ ἐγνώρισα, πάντες δὲ οἱ χωρικοὶ γνωρίζουν καλῶς, ἀρκούμενος νὰ ὑπομνήσω τὰ τῶν χαμηλοτέρων βουνῶν Πεντέλης (μ. 1126), Ὑμητοῦ (μ. 1026) καὶ τὸ τῆς ἀσυγκρίτως πολὺ χαμηλοτέρας Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὰς δύο πηγὰς τῆς, τῆς Κλεψύδρας καὶ τοῦ Ἀσκληπείου. Ὡς πρὸς τὸ Ἀγριελίκι ὅμως πρὸ δύο ἐτῶν ἤδη συνέπεσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ φανερὸν ὀλίγον ὑπεράνω τῆς πλατάνου, ἐπὶ τοῦ λόφου, τὸ στόμιον τετραγωνικοῦ καθέτου φρεατοειδοῦς ὀρύγματος, ἀπαρραλλάκτου πρὸς τε ἄλλα πολλὰ καὶ πρὸς τὰ πλησιέστατα τῶν Ἀθηνῶν, στρογγύλα δὲ ταῦτα, βαθέα φρεατοειδῆ ὀρύγματα, ἀνήκοντα εἰς τὴν γνωστοτάτην πλουσίαν ἀρχαίαν κρήνην τῆς Καισαριανῆς, τὰ ὁποῖα κατὰ σειρὰν ἄλληλα διαδεχόμενα, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ οἱ ἀνεμιστήρες ἐνταυτῷ καὶ φωτοδόχοι τῆς μακρᾶς ὑπογείου τεχνητῆς στοᾶς τοῦ ὑδραγωγείου τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος κρήνης. Ὡς ὑδραγωγῶν ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ νοήσωμεν τὸν ἄλλως νεραγὸν καλούμενον ἦτοι τὸν ἐκ τινος πηγῆς, ἐκ τῆς γῆς ἀναβλυσούσης ἢ ἐκ βράχου ῥεούσης, διοχετεύοντα πρὸς τὴν κρήνην τὸ ὕδωρ. Πηγὴ τοῦ ὕδατος εἶναι ἐνταῦθα πᾶν σημεῖον τῆς μακρᾶς πρὸς τὸ βουνὸν διὰ τῶν ὑδροφόρων στρωμάτων αὐτοῦ σκαπτομένης ὑπονόμου ἢ σήραγγος, κατὰ τὰς περιστάσεις χαμηλοτέρας καὶ στενωτέρας ἢ πλατυτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, ἢ ὁποῖα ὑπογείως παρατεينوμένη ὁπωσδήποτε ἔχει ἀνάγκην, χάριν τῶν ἐν αὐτῇ ἐργαζομένων, ἀερισμοῦ μὲν πρὸ πάντων, ἀλλὰ καὶ φωτὸς ὡσαύτως. Ἀλλ' αἰσθάνομαι ὅτι μὲ αὐτὰ μου τὰ λεγόμενα ἐξηγῶ πράγματα, εἰς ὀλιγίστους μόνον ἴσως ὄχι πολὺ γνωστά, διὰ τοὺς ἀρχαιοδίφας ὅμως, ὡς καὶ διὰ πολλοὺς βεβαίως ἄλλους, γνωστότατα ἐκ παραδειγμάτων πολλῶν. Ὁ κ. Καρο μνημονεύει εἰς τὸ Arch. Anz. τοῦ 1934/35 ἐν στήλῃ 183ⁿ καὶ τὴν Ἐννεάκρουνον καὶ τὴν ἐν Παλαιᾷ Κορίνθῳ Πειρήνην καὶ τὴν Γλαύκην καὶ ἄλλα. Τὴν Ἐννεάκρουνον ὅμως, γνωστήν μου ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἤδη τοῦ ἀνακαλύψαντος αὐτὴν μεγάλου ἐρευνητοῦ τῆς κ. Δαῖρπεφελδ, ἀνέφερα πρωτίστως καὶ ἐγὼ εἰς τὰ ἐλλειπῆ δι' ὃν λόγον προανέφερα ἀπομείναντα γραφόμενά μου ἐν Πρακτικοῖς τοῦ 1934. Ἄλλο

παράδειγμα ὡσαύτως εἶνε τὸ ἐκ τῶν κατωτάτων στρωμάτων τῆς Πάρνηθος ἀρχόμενον Ἀδριάνειον τῶν Ἀθηνῶν ὑδραγωγεῖον. Οὐχ ἦντον καὶ τὸ εἰς τὸ Γουδι παρὰ τὸ ἐκκλησιδίου Ἅγιος Θωμᾶς αὐτόθι παρατηρηθὲν ἐκ τῶν κατωτάτων ὁμοίως στρωμάτων τῆς Πεντέλης προερχόμενον ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον. Ἀλλὰ μήπως καὶ ῥυάκιον ὁλόκληρον δὲν σχηματίζεται εἰς τοὺς πόδας τῆς αὐτῆς Πεντέλης ὀλίγον ἀνωτέρω τῶν παρὰ τὸ Ἀμαροῦσι Μελισσιῶν; Καὶ ἔξωθεν αὐτῆς τῆς Μονῆς τῆς Πεντέλης ἄλλο ἓν; Καὶ τρίτον τὸ παρὰ τὴν

Εἰκ. 9 α. Εἰκὼν εἰλημμένη ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου τῶν Μαραθωνομάχων. Ἀριστερὰ κάτω ἡ στενὴ ἀμαξιτὴ ἡ φέρουσα πρὸς τὸν τύμβον ἐκ τοῦ 36ου περίπου χιλιομ. τῆς πισσοστρώτου δημοσίας ὁδοῦ. Ἀριστερὰ ἐπίσης τὸ ὄρος Κοτρῶνι. Μεταξὺ Κοτρῶνι καὶ Ἀγριελίκι, διὰ τῆς μικροπεδιάδος τοῦ Βρανᾶ, ἐβάδισαν οἱ Ἀθηναῖοι, πορευόμενοι πρὸς τὸν περὶ τὸν τύμβον τόπον εἰς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ.

παλαιότεραν Μονὴν «Ταῷ Πεντέλῃ»; Καὶ τὰ τοῦ Ὑμηττοῦ ἔτι τοῦ τε Ἀστερίου καὶ τῆς Καλιοπούλας (Κύλλον Πήρας τῶν ἀρχαίων); Καὶ τὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Καρέα; Καὶ ἄλλο δέ, τῆς Κορίνθου τοῦτο, πρέπει νὰ μνημονευθῇ, τὸ πλησιέστερα εἰς τὴν Νέαν Κόρινθον μᾶλλον, λίαν ἀξιοσημείωτον, ὃχι τόσο κοινῶς γνωστόν, εἰς τὸ μέγα ἀγρόκτημα Τρίπου κείμενον, τὸ ὁποῖον πρῶτην φορὰν μετ' ἐκπλήξεως εἶδα τὸ 1893. Εἶνε στοᾶ, σήραγξ εὐρεῖα καὶ τοῦτο. Τὸ πλέον πρόσφατον ὅμως παράδειγμα τῶν τοιαύτης κατασκευῆς ὑδραγωγείων παρέχει ὃχι μόνον τὸ τοῦ Κοκκιναραῖ τῆς Πεντέλης, ἀλλ' ἡ μεγάλη πρὸ πάντων σήραγξ ἡ παρὰ τὴν λίμνην Ἀφίδνης πρὸς τὸ μέρος τὸ Μπογιατί, ἥτις καὶ ἐξαιρετικῶς μέγα καὶ ἀείρουν ποσὸν ὕδατος ἔδωκεν

εἰς τὸ νεώτατον ὑδραγωγεῖον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ τῆς Ἑταιρείας Γιοῦλεν λεγόμενον.

§ 9.

Ἄλλ' ἱκανὰ τὰ περὶ τῶν ἀρχαίων ὑδραγωγείων ταῦτα. Ὡς πρὸς δὲ τὸ τοῦ Ἡρακλείου τώρα, ὅπου πάντοτε μὲ ἓνα ὑδραγωγεῖον ἐκ τῶν κατωτέρων τοῦ Ἀγριελίκι στρωμάτων τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ἀρυόμενον ἔχομεν νὰ κάμνωμεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ φωτοδόχος ἀεριστήρ του πρὸς αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ, τὰ πράγματα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς. Ὁ πρὸς ἀνόρυξιν τοῦ ἀνεμιστήρος λαξευθεὶς βράχος, μόνον ἀρχαίαν ἐργασίαν προϋποθέτει. Διότι τόσον ἐπιμελὴς καὶ καθαρὰ εἶνε αὕτη, ὅσον πᾶσα ἀρχαία μόνον, κατὰ τὰ πολλαπλᾶ ὑποδείγματα, τὰ ὅποια ἡ ἀρχαιότης περὶ αὐτῆς μᾶς ἀφῆκε. Ὁ καθαρισμὸς ὁμῶς τοῦ ὀρύγματος ἀπὸ τῶν διὰ τῶν αἰώνων καταρρευσάντων εἰς αὐτὸ χωμάτων καὶ λίθων εἰς φῶς ἔφερε καὶ ἓνα κοινὸν ἄγγειον, εἰς μίαν γωνίαν τοῦ ὀρύγματος ἀποτεθεὶν ὑπὸ ἐργάτου τῆς ἀρχαιότητος προφανῶς, ὡς συνέβαινε εἰς τὰς τοιοῦτου εἵδους φῶς χρηζούσας ἐργασίας καὶ μὲ τὰς λυχνίας. Ἀλλὰ τὸ ἄγγειον τοῦτο δὲν ἔχει δυστυχῶς ὠρισμένην ἐποχὴν, ἐπιτρέπουσαν τὴν ἀναγκαιοτάτην εἰς ἡμᾶς χρονολόγησιν του. Ἐντύπωσιν ἐν τούτοις μοῦ ἔκαμαν πολὺ μικρὰ ἄλλα θραύσματα ἄγγείων λεπτῶν, τὰ ὅποια βεβαίως νεωτέραν κατασκευὴν δὲν ἤλεγχον, οὔτε καὶ ἀσφαλῆ ὁμῶς πάλιν συμπεράσματα χρονολογικὰ ἐπέτρεπον, πλὴν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, ὅπερ ἔφερε μέλαν στιλπνὸν ἐπίχρισμα, ὡς γνώρισμα ἐξάπαντος ἀρχαίων μόνον χρόνων. Ἄλλ' ἦτο ἐν καὶ μόνον. Ὅπως δὴποτε ἡ δύνατο ἀκόμη νὰ προχωρήσῃ ὁ καθαρισμὸς οὗτος κατὰ τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐνωρίτερα ἢ ἀργότερα θὰ ἐφθана πάντως μέχρις ὑδροφόρου τινὸς στρώματος στοᾶς, — ὅτε παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἡ σκαπάνη προσέκρουσεν εἰς σκληροτάτου ἐδῶ βράχου τὴν στρώσιν, ὑπεράνω τῆς ὁποίας ἤδη καὶ τὸ ὄρυγμα τόσον ὀφθαλμοφανῶς κατέληγε, ὥστε νὰ ἀποκλείεται πᾶσα ἰδέα ὅτι θὰ εἶχα πλέον περισσότερόν τι ἐκεῖ νὰ κάμω, παρὰ ἀμέσως καὶ τὴν ἐργασίαν νὰ διακόψω. Ὁ βράχος ἦτο ὑπὸ τοὺς πόδας μας συμπαγέστατος — κατ' ἀγαθὴν συγκυρίαν παρέτυχεν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ὁ καθηγητὴς κ. Peter Goessler, μετ' ἄλλων ὡς ἐπισκέπτης τοῦ Μαρθῶνος δευτέραν τότε φορὰν τὴν ἀκόλουθον δὲ ἡμέραν διῆλθεν ἐκεῖθεν ἐκ Ραμνουίντος προερχόμενος καὶ ὁ Γερμανὸς ἐπίσης ἀρχαιολόγος κ. Schuchhardt. Οἱ ἐργάται ἄρα τοῦ ἔργου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, συνεπέρανα ἐγώ, ἀποπειραθέντες τὴν διάτρησιν τοῦ ἐδάφους διὰ νὰ παρασκευάσουν ἐκεῖ ἓνα ἀνεμιστήρα φωτοδόχον, ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτηθῶν αὐτῆς, ἐκλέγοντες ὡς εἰκάζω ὀλίγον ἴσως παρέχει καλλιτέραν πρὸς τὸν σκοπὸν των θέσιν. Ἀλλὰ τὴν θέσιν ταύτην ἐγὼ δὲν ἐπανεῦρον, καθόσον μάλιστα ὅλος ὁ τόπος εὐθὺς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ὅπου ἕως εἰς τὴν στιγμὴν ἐκείνην μετὰ τόσον ἀγαθῆς ἐλπίδος εἰρ-

γάσθην, εἶνε θαμνωδέστατος. Ὀλίγον παρέκει μάλιστα ἀρχίζει καὶ τὸ πυκνότατον τοῦ Ἀγριελίκι ἀπέραντον δάσος, οὗ ἄνωτέρω ἐμνήσθην. Ἐκεῖ ἡ ζήτησις τῆς ἀβεβαίας καλλιτέρας θέσεως ἀποβαίνει δυσχερεστάτη, ἴσως δὲ ἤθελεν ἀποδειχθῇ καὶ ματαία, διότι εἰς τοὺς κοίλους ἐκείνους καὶ ἥκιστα κατηφορικοὺς τόπους πιθανώτατον εἶνε ὅτι ὀρύγματα φρεατοειδῆ εἰς τὸ ἔδαφος ἀπροφύλακτα μένοντα, ἄνευ δηλαδὴ ἐξεχόντων κτιστῶν στομίων, καὶ ἐντὸς ἤδη ὀλίγου μόνον χρόνου δυνατόν εἶνε νὰ ἐμφραχθῶσι, πληρούμενα παντοίας ὕλης. Ἐντὸς δὲ αἰώνων δύνανται καὶ νὰ ἐξαφανισθῶσι τελείως, ἰσοπεδούμενα μὲ

Εἰκ. 10. Οἰκοδομικὰ μαρμάρινα ὑλικά ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κτίσματος εἰς τοίχους πενιχροῦ ἐκκλησιδίου.

τὸ ἔδαφος. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοιούτων ἀφανῶν φρεάτων ὕδραγωγείου σήμερον δὲν σκέπτομαι διόλου νὰ ἐπιδιοθῶ. Ἀλλὰ μελετῶ μᾶλλον τὸ ἐξῆς. Πολὺ κατωτέρω τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὗρέθη ὁ ἀνεμιστήρ-φωτοδόχος, καὶ μᾶλλον παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ λόφου, νὰ δοκιμάσω τὴν ἀνόρυξιν φρέατος καθέτου, ἢ ἴσως ὑπονόμου κατηφορικῆς πρὸς τὰ ἔνδον μᾶλλον καὶ μᾶλλον, μήπως καταστῇ δυνατόν εἰσδύων οὕτω μέχρι καὶ τῶν βαθυτέρων τῆς ἐπιφανείας τῆς πεδιάδος στρωμάτων τοῦ ὄρους, νὰ γνωρίσω τὴν φύσιν αὐτῶν ὑπὸ τὸν λόφον κατ' ἀρχὰς καὶ περαιτέρω ἔπειτα ὑπὸ τὸ ὄρος, ἀφοῦ ἐμπειρογνώμων τις πρῶτον ἐξετάσῃ τὰ πράγματα καὶ κρίνῃ αὐτὸς κάλλιον περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐμπειρογνώμων τις φρεατωρύχος ἀνάγκη εἶνε

νὰ ἐξετάσῃ καὶ τί συμβαίνει εἰς αὐτὸν τὸν πυθμένα εἰς ὃν καταλήγει τὸ νῦν φρέαρ τοῦ Ἡρακλείου, ἐφόσον τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ὁλοσχερῶς συχνάκις ἐκλείπει, ἐπειδὴ δι' ἀρυτήρος ἐκ τοῦ φρέατος ἀντλούμενον κατατιγᾷ εἰς τὸ μηδὲν ἐνίοτε περὶ τὸν Ὀκτώβριον μετὰ προηγηθεῖσαν μακρὰν ἀνομβρίαν. Ἡ ἔρευνα εἰς τοιαῦτα ἔτη μέχρι τοῦ ἐσχάτου βάθους τοῦ φρέατος καὶ τοῦ κύκλου αὐτοῦ κενοῦ πλέον μένοντος πυθμένος, ἀποβαίνει εὐκολωτάτη, ὥς οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὸ πότισμα τῶν ποιμνίων των βοσκοὶ μὲ ἐβεβαίωσαν. Τὴν ἐπάνοδον ὅμως τοιαύτης περιπτώσεως πρέπει νὰ περιμένη κανεὶς ἐπὶ ἔτη πολλάκις. Δὲν ἐξαρτᾶται δὲ τὸ πρᾶγμα τόσον ἐκ τῶν θερινῶν ἀνυδριῶν ὅσον ἐκ τῶν μὴ δριμύων χειμῶνων, ὅταν ἐλαχίστη ἐνίοτε εἶνε ἡ πτώσις χιόνων¹.

Ἐγὼ ὅμως δὲν ἀπομακρύνομαι διόλου ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ Ἡράκλειον τὸ ἄφθονον καὶ ἄριστον ὕδωρ του ἐλάμβανε μόνον ἐκ τῶν φλεβῶν τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι, καὶ τοῦτο ὅχι βέβαια διὰ νὰ γεμίσῃ ἓνα φρέαρ ἀπλῶς. Τοῦτο θὰ ἦτο γελοῖον μᾶλλον καὶ ἄλλως ἀπαράδεκτον ὅμως καθιστῶσιν αὐτὸ τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα περὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ὑδραγωγείων τῆς Ἀττικῆς ὅλης καὶ τόσων ἄλλων ἔτι τόπων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ «φρέαρ» δὲ λεγόμενον, καλῶς ἂς σημειωθῇ τοῦτο, δὲν εἶνε εἰ μὴ νεώτατον μόνον κτίσμα, ὅπερ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οὐδέποτε ὑπῆρξε². Ἀδιάφορον δὲ ὅτι εἴς τινας

¹ Μόλις εἶχα γράψῃ ταῦτα, καὶ μεταβάς ἐκ συμπύσεως εἰς Μαραθῶνα εὐρήκα ὅτι οὐδὲ σταγόνα ὕδατος ἔχει φέτος (κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1936) τὸ φρέαρ. Εὐκαιρία ὅμως οὕτω παρέχεται δι' ἐμπείρων ἐργατῶν καὶ γεωλόγου ἐμπειρογνώμονος νὰ ἐξετασθῇ τὸ φρέαρ, τὸ ὁποῖον τόσον μόνον ἐγὼ βεβαιοῦμαι σήμερον, ὅτι διόλου δὲν εἶνε ἀρχαῖον φρέαρ ἀπὸ βάθους ἤδη μ. 5 τοῦ νῦν περικτίστου νεωτάτου φρέατος, ἀλλ' ὅλως διόλου νεωτέρων χρόνων κτίσμα. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ φρέαρ συμβαίνει κατὰ καιροὺς καὶ νὰ ἀνέρχεται μέχρι χειλέων τὸ ὕδωρ καὶ νὰ ἐκλείπῃ παντελῶς. Ἀλλὰ ἀνήκουστον πρᾶγμα εἶνε, φρεατιαῖον ὕδωρ «ὅπερ ἐκ τοῦ πυθμένος ἀναβλύζει» νὰ ἀνέρχεται μέχρι τῶν χειλέων! Τοῦτο ἐννοεῖ πᾶς ἄνθρωπος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δύναται νὰ αὐξάνῃ εἰς καιροὺς ὑετῶν καὶ χιόνων, νὰ ἐλαττώνεται δὲ ἢ καὶ νὰ ἐκλείπῃ τὸ θέρος, ἀλλ' οὐδέποτε μεταβάλλεται εἰς πηγὴν αὐτὸ τοῦτο τοῦ ὑπεδάφους ἐκρέουσας ἔπειτα ἐκ τῶν χειλέων. Ὅλη ἡ χαμηλότερα πεδιάς τοῦ Μαραθῶνος εἶνε πλήρης φρεάτων, εἰ καὶ ἥκιστα ἀγαθοῦ ποσίου ὕδατος, ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῶν μεταβάλλεται ποτε εἰς πηγὴν τοιαύτην. Πλειστάκις δὲ ἐπανάλαβα ὅτι ἡ περὶ τὸν Βρανᾶν καὶ τὴν Αὐλῶνα καὶ παρὰ τὸ Κοτρώνι καὶ τὸ Ἀγριελίκι πεδιάς οὐδὲ εἰς μεγάλα βάθη παρέχει ὕδωρ πρὸς ἀντλησιν δι' ἀρυτήρος. Μόνον ἄρα κάποια φλὲψ ἐκ στρώματος ὑδροφόρου τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι δύναται νὰ εἶνε ἐκεῖνη, ἡ ὁποία ἔδειξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ὕδωρ πραγματικῶς ἀνέβλυξε, ὥστε νὰ κατασκευάσουν καὶ ἓνα φρέαρ αὐτόθι — μὲ ὕδωρ ἐπίρρυτον ἐκ τοῦ ὄρους, ἀλλ' ὅχι ὑπὸ τοῦ παρὰ τὸ ὄρος ὑπεδάφους τῆς πεδιάδος παρεχόμενον. Ἡ φλὲψ δὲ αὕτη ὕδατος πηγῆς πρέπει νὰ ἦτο τὸ τελευταῖον λείψανον στοᾶς ἢ σήραγγος, ὅπως μαρτυροῦν ὅλαι αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι κρήναι καὶ αἱ πηγαὶ αὐτῶν.

² Ἄν ἦτό ποτε φρέαρ τοῦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ μὴ εἶχαν μείνῃ εἰς τὸν πυθμένα του λείψανα θραυσμάτων ἀρχαίων ἀγγείων. Πλὴν ὅμως λίθων

νεωτέρους χρόνους κατεσκευάσθη ὅπωςδὴποτε εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἕνα φρέαρ, βεβαίως ὄχι ἐξ ἀναδιδομένου ἀπὸ τὸν πυθμένα ποσοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ὑπῆρξε εἰς τι στρῶμα τοῦ καταξήρου τούτου ἐδάφους καὶ ὑπεδάφους, ἀλλ' ἐκ λειψάνου τινὸς τοῦ ἐκ τοῦ ὅρους Ἀγριελίκι προερχομένου ἀρχαίου ὑδραγωγείου, τοῦ ὁποίου τὴν ὑδατοδότειράν ποτε πηγὴν εἰκάζομεν ἐκ τῶν λειψάνων τῆς κρήνης αὐτοῦ ἐν τῷ Ἑρακλείῳ. Τὰ λείψανα ταῦτα εἶνε

Εἰκ. 10α. Ὅμοίως ὡς τὸ ὑπ' ἀριθ. 10.

ὥραϊα πεντελήσια μάρμαρα σκορπισμένα περὶ τὸ νῦν φρέαρ εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἡ κρήνη ἐχρειάζετο. Δύο ἐξ αὐτῶν ὀγκώδη τμήματα ὀγκωδεστάτου, παχυτάτου δηλαδὴ καὶ μεγίστου, καλῶς ἅμα εἰργασμένου πεντελησίου μαρμάρου, ἐχρησίμευσαν ἀργότερά ποτε ὡς στόμιον τοῦ φρέατος, καθὼς αἱ διαβρώσεις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν σχοινίων τῶν ἀρυτήρων δεικνύουσι. Ἐνα τρίτον ἐκοιλάνθη ποτὲ ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐπίτηδες ὡς σκύφη διὰ τὴν χρησιμεύσιν ὡς ποτιστήριον τῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν αἰγοπροβάτων. Τὰ ἄλλα μικρότερα μάρμαρα εὐρίσκουν τὴν θέσιν των εὐκόλως εἰς μίαν ἀρχαίαν κρήνην, τῆς ὁποίας

καταρρευσάντων ἐκ τῶν τοιχωμάτων τοῦ περικτίστου νῦν φρέατος οὐδὲ ἔχνος θραύσματος οἶουδὴποτε ἀγγείου εὐρέθη εἰς τὸν ἀποξηρανθέντα πρὸ μικροῦ τοῦτον πυθμένα, ὡς εἶπα εἰς τὴν προηγηθεῖσαν σημείωσιν 1.

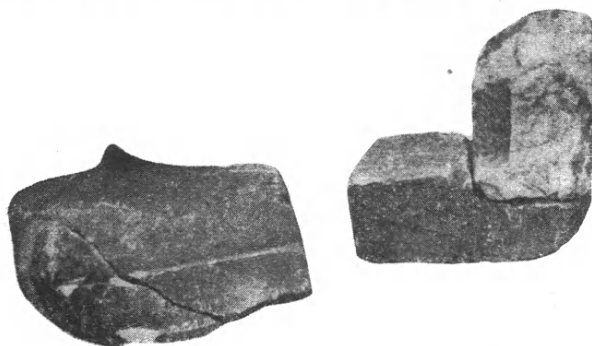
τὴν πιστὴν εἰκόνα παρουσιάζουσιν εἰς ἡμᾶς ἀγγεῖα γνωστά, ὑδρεῖαι, τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ ἔκτου ἤδη πρὸ Χρ. αἰῶνος.

Τὸν ἔκτον δὲ ἀκριβῶς πρὸ Χρ. αἰῶνα ἀδιστάκτως πιστεύω ὅτι καὶ τὸ Ἡράκλειον ἐκοσμήθη καὶ ἐλαμπρύνθη, καὶ ἡ κρήνη του ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πεισιστράτου ἢ τῶν υἱῶν του κατεσκευάσθη. Εἶνε ὁ περίλαμπρος αἰὼν οὗτος τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι πανταχοῦ τῆς χώρας ἐνδοξα μνημεῖα τῆς καλλιτεχνικῆς των δράσεως κατέλιπον, ὁ Πεισίστρατος δὲ καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι δὲν ἦσαν οἱ μικρότεροι μεταξὺ αὐτῶν διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς ἄλλους τόπους τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Μαραθὼν ἐξαιρέτως, πᾶς λόγος ὑπῆρχε νὰ ἐλκύσῃ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν προσοχήν. Οἱ λόγοι ἦσαν πολιτικοὶ πρὸ πάντων. Διότι γνωστὸν εἶνε πόσον στενοὶ ἦσαν οἱ δεσμοὶ οἱ συνδέσαντες τὴν οἰκογένειαν τῶν βασιλικῶν τούτων ἀνδρῶν μὲ τὴν σημαντικὴν καὶ ἄλλως διὰ τὸ μέγεθος, διὰ τὴν θέσιν καὶ διὰ τὸν πλοῦτόν της περιφέρειαν τοῦ Μαραθῶνος, εἰς ἣν συμπεριλαμβάνετο καὶ ἡ Διακρία ὅλη ὥς κέντρον τῆς ἰσχυρᾶς φατρίας τῶν Διακρίων, εὐθὺς ἐκ πρώτης ἀρχῆς τῆς εἰσόδου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φατρίας Πεισιστράτου εἰς τὴν λαμπρὰν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν (Ἡροδότου I 61, 62 ε). Ὅταν δὲ ἐπὶ μίαν πεντηκονταετίαν ὁ ἴδιος ὁ Πεισίστρατος καὶ οἱ υἱοὶ του μετ' αὐτὸν διὰ τὰς Ἀθήνας περὶ τε τῶν ἄλλων μεγάλων ἔργων καὶ περὶ τῆς ὑδρεύσεως αὐτῶν ὄχι ὀλιγώτερον μεγαλοπρεπέστατα ἐφρόντιζον, τί καλλίτερον θὰ εἶχαν νὰ πράξουν καὶ διὰ τὸν οἰκεῖον εἰς αὐτοὺς Μαραθῶνα, εἰ μὴ τοὺς στασιωτάς των καὶ ὑποστηρικτάς αὐτόθι περιποιούμενοι, τά τε ἱερὰ αὐτῶν ἐν γένει νὰ κοσμήσουν — ὅσον καὶ ἂν ἡμεῖς σήμερον τίποτε δὲν ἠξυρόμεν περὶ τούτου—καὶ τὸ ὥς ἱερὸν ἀναμφιβόλως ὀνομαστὸν Ἡράκλειον νὰ προικίσουν, κοντὰ ἴσως εἰς μίαν καὶ ἐδῶ, ὥς ἐν Ἀθήναις, «Καλλιρρόην» πρότερον, μὲ μίαν ὡσαύτως, ὥς ἐκεῖ πάλιν, «Ἐννεάκρουνον». Ἰδοὺ ἄλλως ὅτι καὶ τὰ ἀσφαλῆ τοιαύτης τινὸς κρήνης λείψανα εἰς τὸ Ἡράκλειον τοῦτο, δὲν μᾶς λείπουν. Δὲν μᾶς λείπουν μάλιστα εἰς τὴν θέσιν ἀκριβῶς ὅπου πρέπει!

§ 10.

Σημασίαν τινὰ διὰ τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦ Ἡρακλείου δύναται νὰ ἔχῃ καὶ τὸ ἐκ πηλίνων σωλήνων ὑδραγωγεῖον, Ἡρώδειον ἐξάπαντος ἔργον, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοτε ἀνέφερα, σημειῶνων ποῦ εὔρον αὐτὸ διοχετεύον τὸ ὕδωρ του καὶ ποῦ ἔπειτα ἠδυνήθη νὰ τὸ παρακολουθήσω εἰς τὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν πηγὴν του (πρβ. Πρακτικά τοῦ ἔτους 1933 ἐν σελίδι 40^η καὶ Karo ἐν Arch. Anz. Juli 1933 bis Juli 1934 ἐν στήλῃ 147^η). Τὸ τελευταῖον ὅμως φθινόπωρον ἠδυνήθη νὰ βεβαιωθῇ πόσον προσωτέρω ἐκ τῶν ἀμπελώνων ὅπου τὸ συνήντησα ἄλλοτε (ἀμπελώνες Ἀναστασίου Τσίρκα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δυτικῶς τῆς πισσοστρώτου δημοσίας ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Μαραθῶνος), ἐξακόσια

δηλονότι ἀκόμη μέτρα ἔτι δυτικώτερα, τοῦτο προβαίνει καὶ πολὺ ἐγγύτερα ἐπομένως καταντᾷ πρὸς τὸ Ἡράκλειον (ἀμπελὼν τοῦ ἐξ Ἀνω Σοῦλι ἀγρότου Εὐαγγέλου Ζεγγίνη). Εἶνε εὐνόητον ὥς ἐκ τούτου ὅτι ἡ πηγὴ τοῦ ὑδραγωγείου ἄλλη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε παρὰ ἡ αὐτὴ καὶ τοῦ ἐν λόγῳ ὑδραγωγείου τοῦ Ἡρακλείου· διότι ἄλλη εἰς τὸν περὶ τὸ Ἡράκλειον τόπον δὲν ὑπάρχει οὔτε ὑπῆρξέ ποτε. Ἴδου λοιπὸν καὶ ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι τὸ νῦν φρέαρ, τὸ ὁποῖον καὶ στεριεύει πολλάκις ὀλότελα (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 116 σημ. 1), δὲν ἦτο ἡ ἀπ' εὐθείας πηγὴ τοῦ ὕδατος τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου, ἀλλ' ἄλλο τι ἐμεσολάβει προφανῶς ἐνταῦθα, τοῦτο δὲ τὸ μεσολαβοῦν ἦτο τὸ ὑδραγωγεῖον, ἐξ οὗ καὶ ἡ κρήνη ἐνταῦθα ἐτρέφετο. Ἡ προσεχὴς προσπάθειά μου διὰ τοῦτο θὰ εἶνε, σκάπτων ἀπὸ τοῦ τελευταίου σημείου ἔνθα

Εἰκ. 10 β. Μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ αὐτοῦ ἀρχαίου κτίσματος εἰς τοῖχον τοῦ ἐκκλησιδίου.

εὐρέθησαν ἐν τῷ ἀγρῷ Ζεγγίνη οἱ σωλῆνες τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου, νὰ εὕρω τὴν κατεύθυνσιν αὐτοῦ ἔτι δυτικώτερα καὶ ἴσως-ἴσως νὰ φθάσω μέχρι τοῦ Ἡρακλείου. Χαρακτὴρ τοῦ ὑδραγωγείου τούτου εἶνε ὅτι πανταχοῦ ὅπου εἰς φῶς ἦλθε κεῖται εἰς ὀλίγιστον βάθος, μόνον τεσσαράκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ὅπου ἐν τούτοις ἀσφαλέστατον αὐτὸ καθιστᾷ ἡ ῥωμαϊκῇ τῇ τρόπῳ στερεότης τῆς κατασκευῆς του, καθὼς περιέγραψα αὐτὴν εἰς τὰ μνημονευθέντα Πρακτικὰ τοῦ 1933. Ἀλλὰ ἀκολουθοῦντες μὲ τοιοῦτον βάθος τῶν τεσσαράκοντα μόνον ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου τὴν περαιτέρω πρὸς δυσμὰς κατεύθυνσιν τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου ἐπὶ μιᾷ διαρκῶς ὥς εἶνε ἐπόμενον ὑψομένης γραμμῆς—ἐνεκα τῆς ἐκ δυσμῶν ῥύσεως τοῦ ὕδατος αὐτοῦ—, ἠθέλαμεν καταντήσῃ μετὰ τινας ἑκατοντάδας μέτρων καθόσον πλησιάζομεν τὸ φρέαρ, μὲ τοὺς τελευταίους πρὸς τὸ φρέαρ σωλῆνας εἰς ὕψος πολὺ ὑπέρτερον τοῦ πυθμένος τοῦ φρέατος, ἴσως μάλιστα εἰς ἐπιφάνειαν ἰσοῦσῃ μὲ τὰ χεῖλη αὐτοῦ. Τότε ὁμως ποίαν σημασίαν θὰ εἶχε πλέον διὰ τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο τὸ

φρέαρ, με στάθμην τοῦ ὕδατός του μέτρα τινὰ πάντοτε κατωτέρω τῶν χειλέων του, ἐνῷ πρὸς ταῦτα μόνον θὰ ἰσοστάθμιζαν τοῦ ἡμετέρου Ἡρωδείου ὑδραγωγείου οἱ σωλήνες; Φανερόν βεβαίως ὅτι οὐδεμίαν, ἐφόσον τοῦ φρέατος τὸ ὕδωρ συχνότατα θὰ εὐρίσκετο περὶ τὸν πυθμένα μόλις, πολλάκις δὲ καὶ ἐντελῶς θὰ ἐξέλειπε· ἐνῷ πᾶσαν σημασίαν δι' αὐτὸ θὰ εἶχε τὸ ὑδραγωγεῖον στοᾷς τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι, καθόσον τοῦτο καὶ τὴν κρήνην τοῦ Ἡρακλείου θὰ ἔτρεφε, ὥς ἐξέχουσαν τοῦ ἐδάφους καὶ ἱκανῶς ἐπομένως ὑπερκειμένην τοῦ φρέατος, ὥστε διαρκῆ τὸ ὕδωρ νὰ ἔχη τὴν ῥύσιν.

Ἄλλ' ἐδῶ διακόπτω πάντα πρὸς τὰς τελευταίας μου ταύτας λέξεις σχετιζόμενον λόγον. Διότι ἐδῶ ὅπου ἐφθασα, ἄλλο τι μόνον πολὺ μάλλον ἐπεῖγον πρὸς ἐξέτασιν παρουσιάζεται τί δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡμᾶς ἢ περὶ τὰ τοιαῦτα μόνη ἀλάθητος σκαπάνη, προκειμένου περὶ τῆς τελικῆς κατευθύνσεως τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου. Ἦδη μάλιστα ἔθεσα αὐτὴν εἰς ἐνέργειαν αὐθις καὶ τὸ ἔργον τῆς ἴσως δὲν θὰ βραδύνη πολὺ, ὥστε καὶ ταχέως νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἀσφαλεστέραν παντὸς λόγου ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀπορίαν, ἣ ὁποία καὶ τὰς ἐμὰς σκέψεις νῦν διασταυρῶναι, ἐπειδὴ καὶ πρῶτος ἐγὼ ἐπιέγομαι πᾶν μέσον νὰ ἐξαντλήσω φέρον πρὸς εὑρεσιν τῆς ἀληθείας, ὅσον καὶ ἂν αὕτη ἐκ πάντων τῶν ἄλλων περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀνωτέρω λεχθέντων πρόδηλος νομίζω καθίσταται¹.

§ 11.

Μεταξὺ τοῦ 34^{ου} περίπου καὶ τοῦ 35^{ου} χιλιομέτρου (τὸ σταδιόμετρον τοῦτο ἐξηφανίσθη πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀλλ' ἡ θέσις του δύναιται κατ' εἰκασίαν εὐκόλως νὰ προσδιορισθῇ) τῆς δημοσίας ὁδοῦ Ἀθηνῶν-Μαραθῶνος κεῖται

¹ Καὶ δυτικώτερα τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος ἀγροῦ Εὐαγγέλλου Ζεγγίνης, εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ τὰς ἀμπέλους τῶν Μαραθωνιτῶν καλλιεργητῶν Ράφης καὶ Πίτσα, κατὰ ἄλλα τριακόσια δηλονότι μέτρα ἐγγύτερον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Ἡρακλείου, εὐρέθησαν λείψανα τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου, ἐνῷ αἱ σελίδες αὗται ἐξετυπουντο ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀπωτέρω τοῦ σημείου τούτου, ἐπὶ ἑκατοντάδων μέτρων, με ἐξακολουθοῦσαν τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὴν προσέγγισιν εἰς τὸ Ἡράκλειον, καὶ μόνον τὸ Ἡράκλειον, διὰ τῶν ὁμοίων λειψάνων τῶν πηλίνων σωλήνων, τὰ ὁποία διεπιστώθησαν εἰς τὰς ἀμπέλους καὶ τοὺς ἀγρούς τῶν ἐξῆς καλλιεργητῶν: τοῦ Μαραθωνίτου Ἰωάννου Ρούση, τοῦ ἐκ Γραμματικῆς Ἰωάννου Παπαῦ, τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Μάτι (παρὰ τὸ Καπανδρίτι) Πέπα ἢ Βασιλάκου καὶ τῶν βοσκῶν-γεωργῶν Φλώρου καὶ Σωτηρίου Ζορμπᾶ, ποραπλεύρως πλέον πρὸς τὴν πλησιάζουσαν τὸν Ἅγιον Δημήτριον (ὑπερθεῖν τοῦ Ἡρακλείου), ὅλίζαν τοῦ Ἀγριελίκι. Οὕτω δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ διατὶ μετὰ τὴς ἐμπιστοσύνης ἀποβλέπω εἰς τὸ ἔργον τῆς σκαπάνης, καθὼς εἶπα ἀνωτέρω, ἀρκεῖ μόνον νὰ εὐνοηθῇ τοῦτο ὑπὸ τῆς ἀγαθῆς τύχης μέχρι τέλους, ὅπως μέχρι τοῦδε ἡννοήθη εἰς διάστημα ἤδη χιλιομέτρων τινῶν ἀπὸ τῆς παρακτίου ἐκβολῆς τοῦ ὑδραγωγείου εἰς ἐν Ἡρώδειον κτίσμα μέχρι τὸσον ἐγγύς, ἐγγύτατα μάλιστα τοῦ Ἡρακλείου πρὸς δυσμᾶς.

τὸ λεγόμενον Μικρὸν ἔλος τοῦ Μαραθῶνος, κοινῶς Μπρεξίτζα. Εἶνε ἀπεξηραμένον σήμερον (πρβ. Πρακτικὰ τοῦ 1932 ἐν σελίδι 36^η). Ἄλλὰ τεναγώδης παραμένει εἰσέτι ὁ τόπος, εἰ καὶ πᾶσα προσπάθεια καταβάλλεται ὑπὸ τῶν προσφύγων κατοίκων τῆς Νέας Μάκρης (χιλιόμετρον 32^{ον}) πρὸς τελείαν ἐκχέρσωσίν του. Ἄν τις ὅμως, ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς θέσεως ὅπου ἐγείρεται ἢ εἰς τὸν Ροκφέλλερ ἀναθηματικὴ στήλη, κατέλθῃ παρὰ τὸ δεξιὸν χεῖλος τῆς αὐλακος μέχρι τῆς ὀκτακόσια περίπου μέτρα ἀπεχούσης θαλάσσης, ὅπου εὐρίσκετο τὸ ἐπίνειον τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος (πρβ. περὶ τούτου τὰ αὐτὰ Πρακτικὰ), θὰ παρατηρήσῃ ὅτι εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου, εἰς ὅσον καὶ τὸ νερὸν τῆς πηγῆς Μάτι ἐντὸς τῆς αὐλακος ῥέει, τὸ νῦν τεναγῶδες ἔδαφος εἶνε τὸ σχηματισθὲν ἀφότου κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς αἰῶνας, πολλὰ ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ὑποστᾶσα ἢ χώρα, καὶ τὴν μορφήν της πολλαχοῦ παρήλλαξε. Τοῦναντίον κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς, ἐξάπαντος δὲ κατ' αὐτοὺς τοὺς ἐπὶ Ἡρώδου ἀκόμη, ἦτοι κατὰ τὸν δεύτερον πλέον μετὰ Χρ. αἰῶνα, διετηρεῖτο ἡ ἀρχαία κατάστασις. Τότε λοιπὸν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους ἔκειτο ἐν ὅλῳ μέτρῳ ὑπὸ τὸ σημερινὸν τεναγῶδες, ὡς πείθεται τις καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ἔδαφος ὄχι μόνον εἰς τὸ βάθος τοῦτο τῆς αὐλακος, ἀλλὰ καὶ ἀλλοῦ ὅπου ἐδοκίμασα παρουσιάζεται

Εἰκ. 10 γ. Ὅμοιος ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 10 β.

μεστὸν θραυσμάτων κεράμων. Εἴς τινα ἀπόστασιν μάλιστα δεξιόθεν τῆς εὐρείας καὶ βαθείας πηγῆς ὕδατος, τὸ Μάτι κοινῶς λεγομένης, παρετήρησα καὶ ὁδὸν(;) ἀρχαίαν διατέμνουσαν τὸ τέλμα, ἂν τὸ ὀφθαλμοφανὲς τοῦτο ἀνάχωμα δὲν εἶνε ἴσως μᾶλλον τὸ ἐκ μιᾶς πλευρᾶς περιθώριον τῆς κατωτέρω ἐμφανιζομένης τάφρου μὲ πλάτος τεσσαράκοντα μέτρων, τὴν ὁποίαν τὸ 1926 ἀνεκάλυψα, ὑπὸ παχυτάτων ἔτι καὶ καταπρασίων ὕδροχαρῶν χόρτων καλυπτομένην, ἐνῶ τὰ χεῖλη της εὗρον ἐκατέρωθεν προστατευόμενα ἀπὸ κάλλιστα σωζομένους ἰσχυροὺς ῥωμαϊκῶν χρόνων τοίχους.

Ἄλλὰ τὰ περὶ τοῦ ῥηθέντος ἀναχώματος ἢ ὁδοῦ, ἢ ὁποία θὰ ἔφερε πάντως μέχρι τῆς θαλάσσης, δὲν ἦτο δυνατόν διὰ σαφῆς νὰ ἐξακριβώσω καλλίτερα. Εὐθὺς ὅμως παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ τενάγους καὶ παρ' αὐτὸ τὸ ξηρὸν ἔδαφος τὸ παρὰ τὴν δημοσίαν σήμερον ὁδόν, πλησίον δὲ ἑνὸς μικροῦ ἀβαθεστάτου φρεατίου, ἐντὸς τοῦ βορβόρου παρετήρησα τὸν κορμὸν ὑπερφυσικοῦ μαρμαρίνου ἀγάλματος (εἰκὼν 11), τὸ ὁποῖον εὐδιάκριτον ἐπρόβαλλεν ἀπὸ

ἀρκετὰ βαθὺν χάνδακα ἀνορυχθέντα ἐν τῷ βορβόρῳ τοῦ τενάγους ὑπὸ χωρικοῦ. Καὶ ὁ χωρικός ἤδη εἶχεν ἀναγνωρίσῃ τὸ παραμορφωμένον ὑπὸ τοῦ συμπαγοῦς πηλοῦ ὀγκωδέστατον μάρμαρον ὡς λείψανον ἀγάλματος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπόπειράν του νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸ ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ χάνδακος, διερράγη τοῦτο εἰς δύο τεμάχια, μεθ' ὃ καὶ τῆς προσπαθείας του ὁ εὐρὼν ἀπέστη, ἀποταθὲς πρὸς ἐμὲ διὰ τὰ περαιτέρω. Ὁ κορμὸς ἐξορυχθεὶς τοιουτοτρόπως διὰ τῶν ἐργατῶν μου διερρηγμένος κατὰ μῆκος εἰς δύο τεμάχια, μετεφέρθη εἰς τὸ προαύλιον τοῦ σχολείου τῆς Νέας Μάκρης. Μὲ συνηρμοσμένον δὲ τὸ ἀποσπασθὲν τεμάχιον καὶ μετὰ πλήρη καθαρισμὸν ἀπεδείχθη αὐτὸ παριστάνον ἄνδρα γυμνὸν καθήμενον ἐπὶ θώκου. Λεῖπει ἐξ αὐτοῦ ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ τράχηλος μὲ μέρος τοῦ στήθους. Λείπουν καὶ οἱ βραχίονες, ὡσαύτως δὲ κάτω τῶν μηρῶν καὶ οἱ πόδες. Σώζεται ὅμως τὸ ἀριστερὸν γόνυ, ἐφ' οὗ κατέπιπτε τὸ ἱμάτιον τοῦ ἀνδρός. Καλῶς διακρίνονται αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου. Εὐρέθῃ ὡσαύτως καὶ τὸ ἄκρον τῆς χειρός, διὰ τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι ἐκράτει λαβὴν ξίφους. Τὸ στήθος καὶ ἡ κοιλία διακρίνονται καλῶς μέχρι τῶν μηρῶν. Καὶ ἡ γυμνὴ ῥάχη καλῶς διακρίνεται. Μοὶ φαίνεται καλὸν ἔργον τοῦ δευτέρου μετὰ Χρ. αἰῶνος, παριστάνον ὡς ὑποθέτω Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα, τὸν Ἀδριανὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Ἡ Εἰκὼν 11 ἀμυδρῶς μόνον δεικνύει κλίνοντα πρὸς τὰ δεξιὰ τὸν ἀνδριάντα, ὅπως ἦτο δυνατόν νὰ τοποθετηθῇ διὰ τὰ φωτογραφηθῇ.

§ 12.

Παρὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦτον ἐτοποθετήθη προσωρινῶς εἰς τὸ προαύλιον τοῦ σχολείου Νέας Μάκρης καὶ στήλῃ ἐνεπίγραφος, τὰ περὶ τὴν ὁποίαν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς. Κατὰ τὸ 1926 ἤδη ἔχω σημειώσῃ εἰς τὴν περὶ τὴν ἀρχαίαν Προβάλινθον προπεδιάδα τοῦ καθ' αὐτὸ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος τὴν ὑπαρξίν ἀρχαίας δεξαμενῆς ὀλίγον κατωτέρω τῆς παρὰ τὸ βουνὸν θέσεως Κακὸ - Μελίσσι. Βουνὸν ἐννοῶ τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος κατευθύνεται ὁλοὲν χαμηλούμενον πρὸς νότον. Ἡ θέσις Κακὸ - Μελίσσι κεῖται παραπλεύρως καὶ βορειότερα ὀλίγον τοῦ λεγομένου Μεγάλου Μετόχι, εἰς ὃ μεταβαίνει τις ἀπὸ τὸ 30^{ον} χιλιόμετρον τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀμαξιτῆς κατ' εὐθείαν πρὸς δυσμὰς πρὸς τὸ βουνόν. Μέγας παλαιὸς ἐλαιὼν μὲ ἓνα κτίσμα τῶν γεωργῶν τοῦ τόπου κάμνει εὐδιάκριτον τὴν θέσιν του. Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Μετοχίου ἀτραπὸς φέρει διὰ μικρᾶς ῥευματιᾶς ὑπὲρ τὰ ὑψώματα τῶν προπόδων πλέον τῆς Πεντέλης (ὅπου φαίνονται ἵχνη συνοικισμοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ) εἰς τὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς ἐρειπωμένης μονῆς τῆς λεγομένης Ταῶ - Πεντέλης, ἡ ὁποία τὸν 17^{ον} αἰῶνα κατεστράφη ὑπὸ πειρατῶν κατὰ τὴν

παράδοσιν. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀρχαία δεξαμενὴ τὸ ὕδωρ της ἐλάμβανε ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ Κακὸ - Μελίσσι, παρὰ τὴν ὁποίαν φύεται καὶ πλάτανος. Τὰς παρειάς της ἡ δεξαμενὴ ἔχει ἐπικεχρισμένας διὰ στερεωτάτου ἀσβεστοκονιάματος (ἦτοι ἀσβέστου μετ' ἀναμίκτου χονδρῆς ἄμμου). Ὅμοιον εἶνε τὸ κονίαμα καὶ τῆς δεξαμενῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης, ὅπερ κεῖται δεξιόθεν τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ εἰς τὴν κατωφέρειαν ἀπὸ τοῦ Δαφνίου πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ κόλπου τῆς Ἐλευσίνος. Περὶ τὴν δεξαμενὴν τοῦ Κακὸ - Μελίσσι πρέπει νὰ ἡγείρετο καὶ ἀρχαῖόν τι κτίσμα, τὸ ὁποῖον μαρτυροῦσι μὲν καὶ πολλοὶ ἐξεργασμένοι ὀγκόλιθοι, ἀλλ' ἡ θέσις κατήντησεν ἀπὸ πολλοῦ πρόχειρον λατομεῖον διὰ τὴν στρώσιν τῆς δημοσίας ἐξ Ἀθηνῶν πισσοστρώτου νῦν ὁδοῦ μετ' ἁλικας. Ἐπὶ τοῦ ἐνώπιον ὁμῶς τῆς δεξαμενῆς φέροντος καρροδρόμου πρὸς τὸ 30^{ον} χιλιόμετρον τῆς δημοσίας ὁδοῦ παρετήρησα τὸ 1934 καὶ ὄχτην ὑδραγωγείου ἀρχαίου, τὸ ὁποῖόν ποτε ἔφερε πόσιμον ὕδωρ μέχρι τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης ὡς φαίνεται εἰς τὴν θέσιν, ὅπου σήμερον ὑπάρχει ἀγρόκτημα καὶ κατοικία Καρυστηνοῦ τινος καλλιεργητοῦ τὸ ὄνομα Ζούμπερης. Τὸ ὄρος λοιπὸν Ἀγριελίκι ὡς πρόβουνον τῆς πολὺ ὑψηλοτέρας καὶ μεγαλειτέρας Πεντέλης, ἀφοῦ ἐκ τῆς βορείας του κλιτύος τῆς παρὰ τὸν Βρανᾶν ἐπρομήθευεν ἄφθονον καὶ κάλλιστον πόσιμον ὕδωρ εἰς τὴν κρήνην τοῦ Ἡρακλείου, ἐκ ταύτης δὲ δι' ὑδραγωγείου πηλίνων σωλῆνων ὕδωρ ἔδιδεν ὑποθέτω καὶ εἰς τὰ Ἡρώδεια μνημεῖα τῆς παρὰ τὴν Μπρεξιζάν ἀκτῆς, εἰς τὴν αὐτὴν ἀκτὴν νοτιώτερον εἰς τὴν θέσιν Ζούμπερη ἔπεμπεν ἐξ ἄλλης ἰδικῆς του ἐπίσης πηγῆς, τῆς τοῦ Κακὸ - Μελίσσι, ὅπως ἀπὸ τῆς Προβαλίνθου λαμβάνει σήμερον τὸ ἑαυτῆς ἡ Νέα Μάκρη. Ἀλλὰ τὸ Κακὸ - Μελίσσι διὰ τοῦ ὕδατος τῆς ἰδικῆς του πηγῆς ἐπλήρου καὶ τὴν ὀλίγον κατωτέρω αὐτοῦ δεξαμενὴν ὡς εἶπα δι' ἀρδευτικούς μᾶλλον ὡς φαίνεται σκοπούς. Διὰ σκοποῦς δὲ ἀρδευτικούς ἐγὼ καὶ τὸ 1926 πάλιν ἥδη ἐσημείωσα μίαν ἄλλην δεξαμενὴν ἀρχαίαν εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Νέας Μάκρης καὶ τῆς Προβαλίνθου πεδίων, τὴν ὁποίαν ὁμῶς ἀναζητήσας αὐτὴς κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1935 παραδόξως δὲν κατώρθωσα νὰ ἐπανεύρω, ἂν καὶ δὲν ἀπελπίζομαι ἀκόμη περὶ τῆς αὐτῆς εὐρέσεώς της, ἀναζητῶν αὐτὴν καὶ ἄλλην μίαν φορὰν προσεχῶς εἰς τὴν πυκνὴν λόχμην ὅπου καὶ τὰ ρεύματα κατέχωσαν ἀρκετοὺς τόπους. Ἡ δεξαμενὴ ὁμῶς ἐκεῖνη, ἣν τελευταίως δὲν ἀνεῦρον, δὲν εἶχεν ἐπικεχρισμένας τὰς παρειάς. Ἀλλ' εἶχε τὸ σχῆμα διπλοῦ χωνίου, ἐνὸς δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ στομίου μέχρι βάθους τινὸς καὶ ἐνὸς ὑπ' αὐτὸ

Εἰκ. 10δ. Ὅμοιος ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 10β καὶ γ.

πάλιν ἄλλου, ὅπερ δι' ὅπῃς εἰς τὸν πυθμένα τοῦ πρώτου συνεκοινώνει μετ' αὐτοῦ. Παρὰ τὴν δεξαμενὴν λοιπὸν τὴν ὀλίγον κατωτέρω τοῦ Κακὸ-Μελίσσι εἰς τὴν πεδιάδα κατέκειτο καὶ ἡ στήλη, ἐφ' ἧς διαγινώσκονται ἐπὶ κορυφῆς μὲν, ὅπου τὸ μάρμαρον ἀπεκόπη, λείψανά τινα μόνον γραμμάτων, δι' ὧν ἴσως ἀνεγινώσκετό ποτε τὸ ὄνομα γνωστοῦ καὶ ἄλλως δήμου τῆς Ἀττικῆς, τῆς Φηγαίας, ἢ δημότου αὐτῆς Φηγαίως· κατωτέρω ὁμως καθα-ρῶς ἀναγινώσκονται τὰ ὀνόματα (Π)υθάγγελος (Π)υθόδωρος Φηγαίευσ.

§ 13.

Ἐπανερχόμενος τώρα εἰς τὰς παρατηρήσεις μου σχετικῶς πρὸς τὴν ἐργασίαν μου παρὰ τὸ τέλμα τῆς Μπρεξίζας, προσθέτω ἔτι τὰ ἑξῆς.

Ἀνέσुरα μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μάρμαρα, τὰ ὅποια, κατεφθαρμένα κατὰ τὴν φαινομένην των ἐπιφάνειαν, ἀπεδείχθησαν ὡς κολοσσιαῖα λείψανα μνημείου τινός (εἰκὼν 12), τὸ ὅποion παρὰ τὸ σημερινὸν ἀκριβῶς φρεάτιον (βάθους ἑνὸς μέτρου) ἠγείρετο ἐκεῖ κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἀρχαιότητα, καθὼς ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἀναφανέν θεμελίωμα τοῦ ἐν λόγῳ μνημείου ὑπὸ τὸν ἐκλειπόντα στερεοβάτην. Παρὰ τὸ ἐκ παρίνων λίαν ἐφθαρμένον λίθον θεμελίωμα τοῦτο εὗρέθη καὶ ἓνα μέγα κιονόκρανον ῥωμαϊκῶν χρόνων (Εἰκὼν 13). Ἐκ τοῦ ὅλου μνημείου ὁμως δὲν φαίνεται ὅτι κρύπτεται εἰς τὸν βόρβορον τοῦ τενάγους ἄλλο τι περισσότερον. Ἄλλ' ἡ ὑπαρξὶς ἑνὸς μνημείου εἰς ταύτην τὴν θέσιν δεικνύει ὅτι ἔλος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ ἀμέσως ὑπ' αὐτὸ τόπος, καθὼς μὲ μίαν ἐλώδη ἐν γένει καὶ τεναγώδη ἔκτασιν ἐδῶ ἐξάπαντος οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ ἔχουν σχέσιν οὔτε τὰ παράκτια ὡσαύτως μνημεῖα, τὰ ὅποια ὁ Ἡρώδης ἀνήγειρεν εἰς τοὺς φίλους του. Εἶπα αὐτὸ καὶ ἄλλοτε, ἐπαναλαμβάνω δὲ ἐδῶ καὶ τώρα καὶ ὅχι μόνον διὰ τὴν Ἡρωδεῖαν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος, τὴν καθόλου ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Δι' ἐκείνην ἀρκοῦν τὰ μνημεῖα τῆς ἐξαιρέτου δράσεως ἐνταῦθα τοῦ μεγάλου Μαραθωνίου πολίτου, πλὴν τῶν θανμασιῶν ἀποστραγγιστικῶν καὶ λιμενικῶν αὐτοῦ ἔργων, περὶ ὧν πάντων τότε τὰ δέοντα ἀνέφερα. Τώρα προστίθεται καὶ τὸ εἰς τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ τέλματος ἀποκαλυφθὲν μνημεῖον, ὅπερ μετὰ τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεώς μου περὶ τοῦ πραγματικοῦ ποτε ἐδάφους τοῦ ἔλους παρὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ καὶ κυριωτάτην πηγὴν ὕδατος ἀναβλύζοντος ῥυακίου δίκην, αἵρει πάντα περὶ τοῦ πράγματος δισταγμόν. Διότι τὸ ἐγγὺς αὐτοῦ κατὰ ἓν πάντως μέτρον βαθύτερα κείμενον ἀρχαῖον ἔδαφος· θὰ ὑπέκειτο εἰς εὐκολωτάτην ἀτοτελμάτωσιν, ἐὰν καὶ κατὰ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα δὲν εἶχαν ληφθῇ καθ' ὅλην τὴν μέχρι θαλάσσης ἔκτασιν ἀνάλογα πρὸς τὰ Ἡρώδεια ἀποστραγγιστικά

μέτρα ὡς ἀποδεικνύει ἡ σημερινὴ κλίσις τοῦ αὐλακος ἀπὸ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος μέχρι τῆς θαλάσσης. Μὲ μικροτέραν κλίσιν ἢ ῥοὴ αὐτοῦ θὰ ἦτο ἀδύνατος. Ἀλλ' ἀφοῦ πᾶσα ἀνάγκη ὑπῆρχε νὰ ἀπαλλάσσεται ὁ τόπος ἀπὸ κατακλυζόντων αὐτὸν ὑδάτων, τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ ἕλος ἐν γένει εἰς αὐτόν, οὔτε πλησίον ὅπωςδὴποτε τοῦ παρὰ τὸ φρεάτιον μνημείου οὔτε ὅμως καὶ πολὺ ἀπωτέρω πρὸς τὸ παραθαλάσσιον τοῦ τέλματος ὄριον. Ἐνταῦθα τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ καθιστῶσιν ἤδη ἀδύνατον τὰ μεγαλοπρεπῆ ὕστερον ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου εἰς τοὺς φίλους καὶ συντρόφους του ἀνεγερθέντα μνημεῖα, καθόσον δὲν ὑπάρχει βέβαια τρόπος νὰ υποθέσωμεν ὅτι πολὺ χαμηλοτέρα μὲν ἦτο κατὰ τὸν πέμπτον πρὸ Χρ. αἰῶνα ἢ νῦν ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης, ὥστε νὰ ῥέῃ εὐκόλως εἰς αὐτὴν τὸ ἐκ τῆς πηγῆς Μάτι ῥυάκιον, ὅλος δὲ ὁ ξηρὸς ἐπὶ Ἡρώδου ἤδη παρὰ τὰ μνημεῖα αὐτοῦ τόπος ἐσχηματίσθη μεταξὺ τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. καὶ τοῦ δευτέρου μετὰ Χρ. αἰῶνος ἀπαράλλaktως ὡς ἔχει καὶ μέχρι σήμερον¹. Ἀλλὰ καὶ μνημεῖον πολυτελὲς εἰς τιμὴν αὐτοκράτορος πῶς εἶνε δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις ἐγειρόμενον εἰς τὴν παρυφὴν ἀκριβῶς βορβορωδεστάτου τέλματος;

§ 14.

Ὀλίγον περαιτέρω τοῦ ἐν λόγῳ μνημείου πρὸς τὸ 34^{ον} χιλιόμετρον παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν ἐξ ἀριστερῶν τοῦ πρὸς τὴν Νέαν Μάκρην (32^{ον} χιλιόμετρον) ὁδεύοντος, διέκρινα πρὸ ἐτῶν ἤδη μικρὸν κύρτωμα τυμβοειδὲς, ὅπου ἐκ τινων θραυσμάτων ἀρχαίων ἀγγείων εἰκάζων ἐπίστευσα ὅτι θὰ ὑπῆρχε τάφος τις, συλημένος βέβαια, διότι φανερὰ ἦσαν καὶ σκαψίματα ἀρχαιοθηρῶν ἐνταῦθα. Ὁ ἀγρὸς ἀνήκει εἰς τὸν ἐκ Νέας Μάκρης Χατζηκυριάκον. Ἐοκαψα τὸ τελευταῖον φθινόπωρον καὶ εὗρηκα πολλοὺς λίθους τοίχου οἰκοδομῆς ἀρχαίας, ἀλλ' ὑπ' αὐτοὺς ὡς καὶ ὑπὸ τὰ χώματα τοῦ κυρτοῦ ἐδάφους ἀπῆντησα τοῖχον ἐκ μαρμάρων καὶ ὑπ' αὐτὸν ὥραϊα ἐξεργασμένα ἄλλα μάρμαρα ἀρχιτεκτονικὰ καταπεσμένα παρὰ τὴν θεμελίωσιν ἀκριβῶς τοῦ μαρμαρίνου τοίχου, ὅστις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θὰ ἐξεῖχε τοῦ ἐδάφους ἀρκετά. Περὶ τὸ κέντρον τοῦ κυρτώματος σκάψας ὡσαύτως, εὗρηκα ἀρκετὴν τέφραν. Τὰ ἐν αὐτῇ κρυπτόμενα θραύσματα ἀγγείων εἶχαν ἐπίχρισμα μέλαν στιλπνόν. Ταῦτα καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ τοῦ τε μαρμαρίνου τοίχου ὄψις καὶ ἡ τῶν παρ' αὐτὸν ἐκ τινος θριγκοῦ καταπεσόντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐξεργασία κατέδειξαν ὅτι τὸ

¹ Δὲν γνωρίζω τί πραγματικῶς πρέπει νὰ πιστεῦη κανεὶς περὶ τῆς ὑπόσεως τῆς θαλάσσης κατὰ τρία μέτρα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον, καθὼς διδάσκουσι σοφοὶ ἄνδρες, ὁρμώμενοι ἐκ πολλῶν παρατηρήσεων γενομένων εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τοὺς μῶλους τῶν λιμένων ὀρισμένων νήσων, ὡς π. χ. τῆς Αἰγίνης. Ἐννοῶ τὰς σχετικὰς γνωστὰς μελέτας τοῦ μακαρίτου Φωκίωκος Νέγρη.

οἰονδήποτε κτίσμα ἐδῶ ἀνηγέρθη κατὰ τὴν πέμπτην ἢ τὴν τετάρτην πρὸ Χρ. ἑκατονταετίας. Ἀλλὰ τὴν ἐργασίαν δὲν ἦτο δυνατόν περισσότερον καιρὸν νὰ ἐξακολουθήσω, ἐνῷ ὁ χωρικός ἡτοιμάζετο νὰ καλλιεργήσῃ τὸν ἀγρόν. Ἐκάλυψα μάλιστα ἀμέσως μετὰ δύο ἡμέρας καὶ τὰ ἀποκαλυφθέντα μάρμαρα μὲ χῶμα πολὺ, διότι οἱ βοσκοὶ τὸν περὶ αὐτὰ ἀκριβῶς σκαφέντα λάκκον μετεχειρίσθησαν πρὸς ἄλλον σκοπὸν. Τὴν ἐκ τῆς τέφρας ὅμως καὶ τινων

Εἰκ. 11. Ἀνδριᾶς μαρμαρίνος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ γυμνοῦ κα-
θημένου ἐπὶ θώκου. Διακρίνεται
καλῶς τὸ στέρνον. Ἐπὶ τοῦ ἀρι-
στεροῦ ἀποκεκρουμένου γόνατος
πτυχὰς τῆς χλαμύδος.

ὀσταρίων κατὰδηλον γενομένην πυρὰν ἐξή-
γησα ὡς προερχομένην ἐκ θυσιῶν αὐτόθι ἐπὶ
τάφου ἢ ἐπὶ βωμοῦ. Δὲν γνωρίζω ἂν προ-
σεχῆς μου αὐτόθι ἀπόπειρα σκαφῆς θὰ ἐμ-
φανίσῃ καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ κτίσματος,
ὅσον διὰ νὰ βεβαιωθῇ ἂν τάφος ἦτο τοῦτο
ἐνταῦθα ἢ μνημεῖόν τι μᾶλλον ἄλλο. Διότι
ὀλίγον περαιτέρω ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀνατολικῆς
πλευρᾶς τῆς δημοσίας ὁδοῦ εὐρέθῃ ἄλλοτε
ιερόν, Διονύσιον πιθανῶς. (Ἡ αὐτόθεν ἐξα-
χθεῖσα μαρμαρίνη κεφαλὴ, ὑπὸ τῶν χωρι-
κῶν ὕστερον κλαπεῖσα, ἦτο τοῦ Διονύσου,
ἀρχαῖστικῆ ρωμαϊκῶν χρόνων). Ἡ ὁδὸς ἐν-
ταῦθα ὡς φαίνεται συμπύπτει ἀκριβῶς μὲ
τὴν ἀρχαίαν. Δεξιόθεν ὅμως αὐτῆς, πρὸς
δυσμάς, τίποτε μέχρι τοῦδε δὲν ἀπεκαλύφθη
ἢ τάφος ἢ μνημεῖον οἰονδήποτε. Σήμερον
ἐκτεταμένος ἐλαιὼν κατέχει ὅλην τὴν δυτικὴν
τῆς ὁδοῦ πλευράν. Καταντικρὺ δὲ καὶ ἀρι-
στερόθεν τῆς ρίζης τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκρο-
πόλεως, εἶνε βραχυνδέστατος ὁ τόπος, ἐνῷ
δεξιόθεν παρ' αὐτὴν τὴν ρίζαν πάλιν αὐτῆς,
ὅπου καὶ οἱ χωρικοὶ κατὰ τὸ 1926 ἤδη μοὶ
ἔδειξαν κομμάτια μαχαιριδίων καὶ ξυραφίων

ἐξ ὀψιανοῦ, ἀργότερα εὐρῆκα καὶ ἐγὼ εἰς πᾶν σημεῖον αὐτόθι ἀρκετὰ τοι-
αῦτα, τελευταίως δὲ ὁλόκληρον πυρῆνα (nucleus) τοῦ ἐκ τῆς νήσου Μήλου
προελθόντος τούτου ὀρυκτοῦ ἀπεσκληρυμένης λάβας ἀκριβῶς παραπλεύρως
τῆς δημοσίας ὁδοῦ καταντικρὺ τῆς ἀναθηματικῆς στήλης τοῦ Ροκφέλλερ.
Τέλος ὑπὸ τὴν αὐτὴν αὐθις τῆς ἀκροπόλεως τὴν ρίζαν δεξιόθεν εὐρῆκα εἰς
ἐλάχιστον βάθος λείψανα τοίχων κτισμάτων τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος
ἀναμφιβόλως, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὁποίας καὶ ἄλλοι τοῖχοι σώζονται. Θραύ-
σματα μικρὰ ἀγγείων μὲ τὸ αὐτὸ στιλπνὸν μέλαν ἐπίχρυσμα τῶν μέχρι τοῦ
3^{ου} πρὸ Χρ. αἰῶνος χρόνων δὲν λείπουν οὐτ' ἐδῶ.

Παραπλεύρως δὲ ἐνὸς ἀρχαίου προφανῶς τοίχου εὗρον καὶ ἓνα μέγα μαρμάρινον ἰγδίον (Εἰκὼν 14). Σκέπασμα δὲν φέρει, ὥς δὲν φέρουν καὶ τὰ μεγάλα λιθίνια ἰγδία, ἅτινα συνηθίζοντο ἀντὶ τῶν κατόπιν καὶ νῦν μεταλλίων «μύλων» καφὲ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς κονιοποιήσεως τοῦ ἀφειψήματος τούτου εἰς τὰς τουρκικὰς οἰκίας κοπανιζομένου διὰ τοῦ σιδηροῦ «λοστοῦ» τοῦ πρὸς τὰ κάτω μὲν πλατυτέρου, πρὸς τὰ ἄνω δὲ λεπθυνομένου διὰ τὴν κρατεῖται οὕτω ἐκ τοῦ μέσου μὲ τὸ μεγαλείτερον βάρος πρὸς τὰ κάτω ὑπὸ τοῦ χειριζομένου αὐτὸ μὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας. Κατ' ἀρχὰς μοὶ ἐφάνη ὥς ὀστεοδόχος κάλπη ἀντὶ τῶν συνήθων ὀστεοδόχων πηλίνων πίθων. Ἀλλ' ἡ θέσις του ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἦτο παρὰ τὸν τοῖχον κατοικουμένης ἀρχαίας οἰκίας. Ἵσως εἶχε βιομηχανικὴν τινα χρῆσιν πρὸς κοπάνισμα ὕλης τινὸς διὰ τὴν βυρσοδεψίαν παραδείγματος χάριν. Τὸ μαρμάρινον τοῦτο «ἰγδίον» μετέφερα ὡσαύτως εἰς τὸ προαύλιον τοῦ σχολείου τῆς Νέας Μάκρης.

Β'. ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΔΙΑΔΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗΝ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

Περὶ τὸ 40^{ον} μέχρι τοῦ 41^{ον} χιλιομέτρου τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα δημοσίας ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, δεξιόθεν κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον «τοῦ Μπέη»¹,

¹ Εἶνε φανερόν ὅτι τὸ ὄνομα προῆλθε ἐκ τοῦ μεγάλου γαιοκτημονός ποτε, ἴσως δὲ καὶ διοικητοῦ τῆς χώρας Τούρκου ἀξιωματοῦχου, ὅστις καὶ τὴν κατοικίαν του καὶ τὰς γεωργικὰς του ἐγκαταστάσεις εἶχεν ἐνταῦθα ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Σῶζονται ἔτι οἱ ἐρειπωμένοι τοῖχοι αὐτῶν καὶ αἱ αὐλαί. Τὸ ὀλίγον παρέχει ἀπὸ τοῦ Μπέη, χωρίον ἐπίσης, ἡ Μαραθῶνα κοινῶς, εἶνε τῶν νεωτάτων τῆς Τουρκοκρατίας χρόνων μικρὸς ἄλλοτε συνοικισμός, σήμερον «Κοινότης Μαραθῶνος» καλούμενος, αὐξήσας νεωστὶ καὶ διὰ συνοικισμοῦ προσφύγων. Οἱ Μαραθωνῖτες ὁμῶς τῆς Κοινότητος ταύτης εἶνε ἰδιοκτῆται ὅλων σχεδὸν τῶν ἐλαιῶνων καὶ ἀμπελώνων τοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος, μὲ κέντρον αὐτοῦ, δύνатаί τις νὰ εἰπῇ, τὸν ἱερὸν τύμβον τῶν Μαραθωνομάχων. Καλλιεργηταὶ τινες ἐν τούτοις ἔρχονται καὶ ἀπὸ τοῦ ὑπερκείμενου τῆς Μαραθῶνας χωρίου Γραμματικό, ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε μέχρι πρὸ ὀλίγου λειτουργοῦν καὶ μεταλλεῖον νεώτερον, ἐπίσης δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ πολὺ ἀπέχον Καπανδρίτι. Μετὰ τὸν παλαιότερον Σοῦτσον, γαιοκτῆμων σημαντικοῦ τμήματος τῆς πεδιάδος ὑπῆρξε πρὸ τινων δεκαετηρίδων ὁ ἐκ παλαιᾶς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας ἔλκων τὸ γένος Παῦλος Γεωργίου Σκουζές, ὅστις τὸν ἐκ τῶν σταφυλῶν τῶν ἀμπελώνων του ἐπιστημονικῶς παρασκευαζόμενον ἐκλεκτὸν οἶνον ἐμονοπώλει ἐφ' ὅσον ἔζη εἰς τὸ Grand Hôtel τῶν Παρισίων ὡς τὸ ὀνομαστὸν clos Marathon. Σῶζονται ἀκόμη τὰ ἐρείπια τῶν σπουδαίων ὑδρευτικῶν καὶ οἰνοποιητικῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ ἐξαιρετικὰ καλῶς τότε περιποιημένου ἀγροκτῆματός του, κειμένου ὀλίγον πρὶν φθάσῃ τις εἰς τὸ Κάτω-Σοῦλι, παρὰ τὴν μεγάλην περίφημον εἰς τοὺς ἀρχαίους μύθους πηγὴν Μακαρίαν, σήμερον Μεγάλο Μάτι (Παυσανίου I 32, 5). Τὸ κτῆμα τοῦτο ἡγόρασε κατόπιν Σαλαμινίος τις («ἀπὸ τὴν Κούλουρη») Βενετσάνος τὸ ὄνομα. Ὁ ἀείμνηστος Ἑμμανουὴλ Μπενάκης ἐπεχειρήσεν ὄχι πρὸ πολλῶν ἐτῶν μεγάλα διοχετευτικὰ καὶ ἀποξηραντικὰ ἔργα εἰς τὸ Μέγα λεγόμενον ἔλος τοῦ Μαραθῶνος καὶ περὶ αὐτό, εἰς τὸ ἔλος δηλονότι εἰς ὃ ἐμπίπτοντες οἱ ἐκ τοῦ πεδίου

ὀλίγον μόνον ἀπέχον τοῦ μεγάλου χωρίου «ἡ Μαραθώνα» ἢ τῆς «Κοινότητος Μαραθῶνος» ὡς λέγεται σήμερον, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς τελευταίους τουρκικοὺς χρόνους ὡς φαίνεται τὴν θέσιν της ἐδῶ κατέλαβεν εἰς τὸ βάθος τῆς ἐν εἵδει κολπίσκου τῆς Μαραθωνιακῆς πεδιάδος, πρὸς βορρᾶν εἰσχωροῦντος, σχημα-

τῆς μάχης φεύγοντες εἰς τὰ πλοῖα των Πέρσαι ἐπνίγοντο ἢ ἐφονεύοντο ὑπὸ τῶν καταδιωκόντων αὐτοὺς Ἀθηναίων, πρβ. Ἡροδότου VI 113 καὶ Πausανίου I 23, 6. Μετὰ τὴν διανομὴν εἰς τοὺς πρόσφυγας χιλιάδων τινῶν στρεμμάτων ἐκ τῆς δώδεκα περὶπου χιλιάδων στρεμμάτων ιδιοκτησίας ταύτης καλλιεργοῦνται σήμερον ὡς κτῆμα τοῦ κ. Κωνστ. Ἀντωνίου Μπενάκη χίλια στρέμματα. Τοῦ δὲ Βενετσάνου τὸ ἀγρόκτημα ἡγοράσθη πρὸ τινος ἀντὶ δύο ἑκατομμυρίων τετρακοσίων χιλιάδων δραχμῶν παρὰ τοῦ Σμυρναίου κ. Κωνσταντινίδου, ὅστις εἰς περιοχὴν 400 ἢ 500 στρεμμάτων εἰσήγαγεν εὐθύς καὶ καλλιεργεῖαν διὰ βενζιναρότρων, ὡς ὁ κ. Μπενάκης, εἰσχωρούντων μέχρι βάθους ἐξήκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου ἀντὶ τῶν ἐπιχωρίων μὴ ἀνασκαλευόντων τὴν γῆν βαθύτερον τῶν δεκαπέντε ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου. Ἐντατικῶς ἤρχισε νὰ καλλιεργῇται εἰς τὰ τελματώδη ἢ καὶ ὅλως ἐλώδη ἐδάφη ὁ βάμβαξ πρὸ πάντων. Ἐλώδης ὅμως μένει ἀκόμη κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ ἀπὸ τῆς Μακαρίας πηγῆς καὶ τοῦ Κάτω-Σοῦλι τόπος, ὃν διασχίζει ἡ ὥραία πρὶν ἀμαξιτὴ ὁδός, ἔργον Μπενάκειον πρὸ τῆς ἀπαλλοτριώσεως, ἀρχόμενον ἀπὸ τὸ Κάτω-Σοῦλι καὶ τελειῶν εἰς τὸν δύο χιλιόμετρα ἀπέχοντα παραθαλάσσιον Πύργον, ὅπου πρέπει νὰ τεθῇ τὸ τῆς ὁμοσπονδίας τῶν τεσσάρων πόλεων τῆς Ἀττικῆς Τετραπόλεως κοινὸν ἱερὸν Διονύσιον. (Περὶ ἐνὸς ἄλλου Διονυσίου παρὰ τὸ ἐπίγειον τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ἔγραψα ἐν Πρ. Ἀκ. Ἀθ. 1932). Παρὰ τὸν Πύργον ἀνεκαλύφθησαν πρὸ πολλῶν δεκαετηρίδων ἀγγεῖα ἀρχαῖα. Ἐπιγραφαὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (C. I. A II καὶ ἐν Ath. Mitteil. III 1878 σ. 251) ἀναφέρονται εἰς τὸ Διονύσιον τοῦ Πύργου (ιδὲ καὶ Karten von Attica herausgegeben von Curtius und Kaupert Text von Milchhöfer Heft II und VI). Ἡ ἀπὸ τοῦ Κάτω-Σοῦλι εἰς τὸν Πύργον φέρουσα διὰ τοῦ ἔλους ἀμαξιτὴ εἶνε μήκους δύο χιλιόμετρων. Τὸ πόσιμον ὕδωρ τοῦ Κάτω-Σοῦλι (πρβ. καὶ Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 7, 1932 σ. 218 ἐ.) ἐφθανε μέχρι τοῦ Πύργου πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἐκ τούτου δὲ τοῦ παρακτίου σημείου ἀναμφιβόλως ἠδύναντο νὰ ἰδρευθῶσι καὶ τὰ πληρώματα τοῦ εἰς τὸν ναύλοχον τοῦ μυχοῦ τοῦ Μαραθωνιακοῦ κόλπου προσεγγίσαντος Περσικοῦ στόλου κατὰ τὴν 5ην τοῦ μηνὸς Μεταγεινιῶνος. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Πύργου ἀποβάς εἰς τὴν ἱππασίμον πραγματικῶς πεδιάδα (ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος V 102 χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐπιτηδεώτατον ἐνιππεῦσαι) ὁ Περσικὸς στρατός, ἠδύνατο νὰ ἰδρευθῇ καὶ ἐκ τῆς ἀφθονωτάτης χειμῶνός τε καὶ θέρους Μακαρίας πηγῆς, ἐξ ἧς διὰ μεγάλου ὕδραγωγείου, ἐν ἐρείπιοις ἔτι σωζομένου, καὶ ὁ Παῦλος Γ. Σκουζὲς μέχρι τῶν παρακτίων οἰνοποιητικῶν τοῦ ἐγκαταστάσεων τὸ αἶρουν ἄρδευτικὸν ὕδωρ τῶν κτημάτων του διωχέτενε. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν θὰ εἶχαν ὑστερήσῃ πιθανώτατα τῶν νεωτέρων οὔτε κατὰ τοῦτο. Ὁ διὰ πολιτικούς λόγους εἰς τὴν πεδιάδα ταύτην τοῦ Μαραθῶνος καθοδηγήσας τοὺς Πέρσας Ἰππίας ἤξευρε τί ἔκαμνε προκειμένου καὶ περὶ τῆς ἐπαρκείας ὕδατος διὰ τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον καμία κριτικὴ βέβαια δὲν θὰ θεωρήσῃ ποτὲ ὀλιγαριθμότερον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ (ἦτοι δέκα χιλιάδων ὀπλιτῶν μετὰ τῶν Πλαταιέων), ἀφοῦ τὸ μέτωπόν του ἐξισοῦτο πρὸς τὸν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν Πλαταιέων ὁμοῦ χωρὶς νὰ ὑπολογίζεσθαι καὶ τὸ μαχητικὸν σῶμα τῶν πολυαριθμῶν τοξοτῶν του, πρὸ πάντων δὲ χωρὶς νὰ συνυπολογίζωνται καὶ τὰ πληρώματα τοῦ διαβιβάσαντος αὐτὸν στόλου. Περὶ τούτου ὅμως παραπέμπω εἰς τὰ Πρα-

τιζομένης λεκάνης. Ἐκ τῆς λεκάνης ταύτης, ἣν διαρρέει ὁ ποταμὸς τῆς Οἰνός, ἡ Χαράδρα λεγομένη, ἀνέρχεται ἔπειτα ἡ ἀμαξιτὴ πρὸς τὸ πολὺ ὑψηλότερα κείμενον ἐπὶ τοῦ βουνοῦ χωρίον Γραμματικό, ἐνῶ ἀριστερόθεν τῆς Μαραθῶνας ἀτραπὸς φέρει ἐντὸς ἡμισείας ὥρας ἀναμέσον ἀνθηρῶν κήπων καὶ ἐλαιῶνος εἰς τὴν παλαιὰν Οἰνὴν (νῦν Νοινόν), μίαν τῶν τεσσάρων πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς Τετραπόλεως. Τοῦ χωρίου δὲ Μπέη ὑπέρκειται ἐπιμήκης πετρῶδης ῥάχης ὡς κατὰ νότον τείνουσα προεκβολὴ τῆς πρὸς τὸ Μπέη πλευρᾶς τοῦ γυμνοῦ βραχωδεστάτου ὄρους Σταυροκοράκι (ὑψηλοῦ μ. 310), εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου ὑπὸ τὸν κύριον ὄγκον του ἐγείρονται ἀνατολικώτερα κατοικίαι τινὲς καὶ ἄλλαι γεωργικαὶ ἐγκαταστάσεις τοῦ κτήματος Μπενάκη εἰς τὴν θέσιν Κάτω Σοῦλι, παρὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡ ἀρχαία πόλις Τρικόρυνθος ἔκειτο ἐπὶ μεγάλου στρογγύλου βραχώδους λόφου, ἐνθα ἐρειπωμένα σώζονται τὰ τεῖχη αὐτῆς τε ὡς πόλεως καὶ τῆς ἀκροπόλεώς της. (Εἰκὼν 15). Ἡ ὑπερθε

κτικὰ ταῦτα τοῦ ἔτους 1932 εἰς τε ἄλλας αὐτῶν σελίδας (οἷον σ. 42 μετὰ τῆς σημ. 1, σ. 41 μετὰ τῆς σημ. 1) καὶ ἰδιαιτέρως εἰς σημ. 1 τῆς σελίδος 38ης, διότι ἐγὼ δὲν πιστεύω ὅτι καὶ διὰ τὸ ζήτημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ διὰ τὸ ζήτημα τῆς δυνάμεως τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλα τινὰ πράγματα, περὶ ὧν ὁμιλῶ ἐν τῇ ρηθείῳ σημ. 1 τῆς σελίδος 38 τῶν ἐν λόγῳ Πρακτικῶν, ἐμελετήθη καλῶς μέχρι τοῦδε ὁ Ἡρόδοτος. Εἰς τὸν κριτὴν μου ἀρκούμαι διὰ τοῦτο πρὸς ἔλεγχον νὰ ὑποβάλω τὰ χωρία ἀπλῶς τοῦ Ἡροδότου, τὰ ὁποῖα, ἐκ τοῦ ἔκτου αὐτοῦ βιβλίου εἰλημμένα, λεπτομερῶς εἰς τὴν σημειώσιν μου ἐκείνην ἀναγράφω.

Ἡ δὲ ἐν σημειώσει 1 τῆς σελίδος 42^{ας} μνημονευομένη ὡς ἐν παρασκευῇ τότε ἔτι μελέτῃ μου εἶνε ἡ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δημοσιευθεῖσα, ἔτους 1933-34 ὑπὸ τὸν τίτλον *L'expédition de Marathon d'après une récente critique*. Καὶ ὡς πρὸς τὸ Κάτω-Σοῦλι ἦτοι τὴν παναρχαίαν τῶν μύθων ὡς εἶπα πόλιν Τρικόρυνθον, ἡ ὁποία ἄγνωστος εἶνε εἰς τοὺς πολὺν πλείστους τῶν μέχρι τοῦ τύμβου μόνον προχωρούντων ἐπισκεπτῶν τοῦ Μαραθῶνος, κρίνω χρήσιμον νὰ προσθέσω ἐν σημειώσει τοῦλάχιστον τὰ ἑξῆς. Εὐθὺς ὑπερθε τοῦ ἐξ ὀλίγων οἰκογενειῶν συγκειμένου χωρίου Κάτω-Σοῦλι κεῖται ὁ βραχώδης λόφος, τὸν ὁποῖον περιβάλλουσι τὰ εὐδιάκριτα εἰσέπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Τρικορύνθου (τὸ ὄνομα εἶνε προελληνικόν, ὅχι δηλ. νεώτερον τῆς τρίτης πρὸ Χρ. χιλιετηρίδος), ἐνῶ τὴν κορυφὴν τοῦ αὐτοῦ βραχώδους λόφου περιστέφουσι τὰ εὐδιάκριτα ἐπίσης εἰσέπια τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τρικορύνθου. Ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων τούτων θέσεων εἶνε κάτοπτος ἡ θάλασσα τοῦ μυχοῦ τοῦ Μαραθῶνος, τὴν ἀκτὴν τοῦ ὁποίου, ὡς προεῖπα, ἐπλησίασεν ὁ Περσικὸς στόλος πρὸς ἀποβίβασιν τοῦ ὑπὸ τὸν ἐμπειροπόλεμον Μῆδον στρατηγὸν Δάτιν ὡς ἀρχιστράτηγον καὶ τὸν βασιλικὸν πρίγκιπα Ἀρταφέρνην ὡς συστράτηγόν του Περσικοῦ στρατοῦ, καθοδηγούμενου ὑπὸ τοῦ ὑπὲρ ἐβδομήκοντα ἔτη γέροντος Ἰππίου (πρβ. τὰ ὑπὸ Ἡροδότου IV 107 παραδιδόμενα περὶ τοῦ ἐκπεσόντος ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Ἰππίου ὁδόντος). Σύνοπτος εἶνε ἐντεῦθεν καὶ πᾶσα ἡ ἀπὸ τοῦ Πύργου μέχρι τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀλλέων Ἀγίου Παντελεήμονος πεδιάς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστρατοπέδευσαν οἱ Πέρσαι ἀπὸ τῆς 5ης τοῦ Μεταγαιτιῶνος μηνὸς μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς μάχης, περὶ ἧς ὁμιλῶ ἐν τῇ κειμένῳ τῆς ἐκθέσεως ταύτης.

αὕτη τοῦ Μπέη ἐπιμήκης πετρώδης ῥάχις σχηματίζει μακρὸν διάσελον, εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τοῦ ὁποίου ἐξέχει τραχύτατος γυμνὸς βράχος, ἀποτόμως κατερχόμενος εἰς τὴν πεδιάδα. Ὅπισθεν δὲ τῆς ῥάχεως (Εἰκ. 18), ἔνθα καὶ ἐκκλησίδιον εὐρίσκεται Ἅγιος Γεώργιος, ἐκτείνεται πρὸς τὰ βορειοανατολικά τὸ εὐρὺ ὁμαλὸν πεδίων τὸ μεταξὺ Σταυροκοράκι καὶ τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος σχηματιζόμενον, περὶ τοῦ ὁποίου ὡς τόπου τῆς ἀποβιβάσεως καὶ τῆς στρατοπεδείας τῶν Περσῶν ἀνωτέρω ἐν παρόδῳ τινὰ ἐλέχθησαν. Ἄλλ' εἰς τὰς βραχείας ἐκείνας ἐξηγήσεις μου μένει νὰ προσθέσω ἐδῶ καὶ τὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας κατὰ τὸ παρελθὸν φθινοπώρον ἔκαμα ἐνταῦθα, ἐξετάζων ἀκριβέστερα καὶ τῆς στρατοπεδείας ταύτης τὸν τόπον, καὶ τῶν πρώτων κινήσεων τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ τὴν κατεύθυνσιν εὐθὺς ὡς οὗτος ἐκ τοῦ στρατοπέδου του κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης ἐξῆλθε πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀπ' ἀντικρύ του, ἐκ δυσμῶν δηλαδή, ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου κατερχομένου Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ. Διότι καὶ περὶ τοῦτο τὸ οὐσιωδέστατον σημεῖον τῆς ὅλης περὶ τοῦ μεγάλου συμβάντος τοῦ 490 πρὸ Χρ. ζητήσεως ἡ συμβολή μου ἐνταῦθα πρὸς ὅσον ἔνεστι περισσοτέραν διαφώτισιν τῶν γεγονότων ἐπὶ τῆς βάσεως πάντοτε τῆς «πραγματικότητος τῶν τόπων» πιστεύω ὅτι δύναται ἔτι κατὰ τι νὰ βοηθήσῃ¹. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁμως εἰς τὰς ἐν λόγῳ τοπογραφικὰς μου παρατηρήσεις θὰ συνάψω κατόπιν καὶ τι ἄλλο, ὅπερ ἐν τῇ συνεχείᾳ τῶν περὶ τῆς μάχης ἀκριβῶς λεγομένων μου δὲν πρέπει νὰ παραλειφθῇ, ὡς ὑπόμνησις ἄλλως μόνον τῶν ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἡμέρας ὡσαύτως τῆς μάχης δημοσιευθεισῶν μου παρατηρήσεων. Ἐννοῶ τὰ ἀγγλιστὶ ἔνεκα τοῦ πρὸς ὃν ἀπετεινόμεν ἕξενου συγγραφέως καταχωρισθέντα εἰς τὰ Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας ὡς ἀνακοίνωσίς μου ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 18 Ἰανουαρίου τοῦ 1934, περὶ ᾧ καὶ κατωτέρω ἰδιαιτέρος αὐτῆς θὰ γίνῃ λόγος.

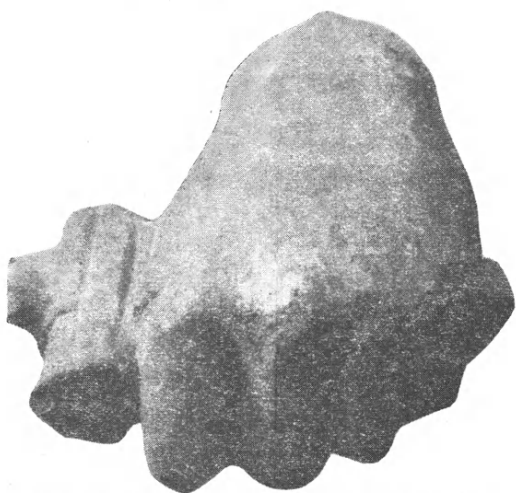
Ἐνταῦθα, ἐν τῇ ἀκολουθούσῃ παραγράφῳ, ἀνάγκη εἶνε περὶ ἄλλα ἔτι νὰ ἐνδιατρίψω.

§ 12.

Ἐξ ὧν καὶ ἀλλαχοῦ ἀνωτέρω διέλαβα, γνωρίζομεν μεταξὺ τίνων ἀκριβῶς σημείων ἐντὸς τοῦ μυχοῦ πάντως τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος — ὅστις καὶ μόνος, ὅχι δὲ ἀδιαφόρως ὅποιονδῆποτε μέρος τοῦ κόλπου, παρῆρχεν ἀσφαλῆ ἀπὸ τῶν κυμάτων τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους ναύλοχον — ὁ Περσικὸς στρατὸς

¹ Ἄς μοι συγχωρηθῇ νὰ παραπέμψω ὁμοίως ἐνταῦθα καὶ εἰς τὴν ὀλίγον γνωστὴν ἐργασίαν μου περὶ τῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ Ἡροδότου (Θεσσαλονίκη, 1928) ἔνεκα τῶν ἐκεῖ λεχθέντων ἐν σημειώσει 24 (κακῶς εἶνε τυπωμένον αὐτόθι 1. ἀντὶ 2) τῇ ἐκτεταμένη ἀπὸ σελίδος 29 μέχρι σελ. 34.

ἐκ τῆς ξηρᾶς, ἐκ τῆς θαλάσσης δὲ ὁ στόλος ἐτάχθησαν ἔναντι ἀλλήλων κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐκ παραλλήλου, ὥστε καὶ ἡ δυτικὴ ἀμφοτέρων πλευρὰ νὰ μὴ ἦτο δυνατόν νὰ παρεκτείνεται περαιτέρω μιᾶς ὠρισμένης (ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καὶ παρ' αὐτήν) ἀποστάσεως ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, ὅπως οὔτε ἡ ἀνατολικὴ ἔτι περαιτέρω τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς στρατοπεδείας. Ἀνατολικῶς, ἀκτὴ καὶ θάλασσα ἔθεταν τὰ φυσικὰ καὶ ἀνυπέρβλητα ὄρια εἰς ἐκατέραν δύναμιν, καθόσον ἐπὶ τῆς ξηρᾶς μὲν ἤγγιζον ταῦτα τὸ ἀπρόσιτον παρὰ τὸ βουνὸν τῆς Δρακονέρας παρεκτεινόμενον Μέγα λεγόμενον ἔλος τοῦ Μαραθῶνος, ἐν δὲ τῇ θαλάσῃ τὸ ὄριον ἐσημείωνεν ἡ ἐσχάτη γωνία τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς χερσονήσου τῆς Κυνοσούρας. Καὶ ἐνταῦθα,

Εἰκ. 11α. Χεὶρ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ἀδριανοῦ.

ἀνατολικῶς δηλονότι, ἦτο ἐπόμενον ἕνεκα τοῦ στόλου καὶ ὁ στρατὸς νὰ ταχθῇ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἔναντι τῶν ἐξ ὧν ἀπεβιβάσθη πλοίων, τὰ ὅποια μάλιστα πρέπει νὰ φαντασθῶμεν καὶ οὐχὶ ἐπ' ἀγκύρας εἰς βαθύτερα ὁπωσδήποτε νερὰ ἡρεμοῦντα, ἀλλ' εἰς τὸ ἀβαθέστερον παρὰ τὴν ἀκτὴν μέρος τῆς θαλάσσης προσωρμισμένα. Ἀλλέως δὲν θὰ ἦτο νοητὸν οὔτε τοῦ Κυναιγείρου τὸ τόλμημα, ὅστις ὄχι κολυμβῶν βέβαια ἐντὸς βαθέων ὑδάτων, ἀλλ' ἰστάμενος ἐντὸς τοῦ ἀβαθοῦς τῆς θαλάσσης, ἤρπασε μὲ τὰς χεῖράς του τὰ ἀφλαστα τῆς νηός, οὔτε πῶς οἱ καταδιώξαντες μέχρι τοῦ ναυλόχου τοὺς φεύγοντας εἰς τὰ πλοῖα των Πέρσας νικηφόροι Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν ἀναπηδῶντες βέβαια ἢ ὁπωσδήποτε ἀναρριχώμενοι ἐπ' αὐτῶν, «ἐπὶ νηῶν νὰ ἐπικρατήσωσι». (Ἡροδότου VI 114, 115). Ἐχομεν ὅμως καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου (ἐν Ἀττικοῖς κεφ. 32, 6) ὅτι πράγματι εἰς τοὺς ὑπερκειμένους τοῦ ἔλους βρά-

χους τῆς Δρακονέρας τὸ στρατηγεῖον τῶν Περσῶν εἶχε στηθῇ, παρ' αὐτῷ δηλαδὴ τῷ στρατοπέδῳ, τὸ ὅποιον τοιουτοτρόπως μᾶς ἀφήνει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι μὲ τὴν ἀνατολικὴν του πλευρὰν ἤγγιζε πάντως τὸ ἔλος, ἐνῷ συνάμα ἐστηρίζετο καὶ εἰς τὴν παρ' αὐτὸ ἀκτὴν τῆς γωνίας τοῦ μυχοῦ, ὥστε νὰ ἐκτείνεται ἔπειτα ἐντεῦθεν πρὸς δυσμὰς ἐξακολουθητικῶς μέχρι τοῦ δυτικοῦ του ὄριου. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, εἰς τὴν ἐσχάτην του δηλονότι δυτικὴν πλευρὰν, τὸ ὄριον εἰς τὸ ἔναντι στρατοπέδον ἔθετεν ἐξάπαντος ἡ ὑπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ναυλόχου ἤδη παρεχομένη εἰς τὴν προσόρμισιν τῶν πλοίων ἀριστερὰ πτέρυξ αὐτῶν, ἐκ τοῦ πελάγους ἐρχομένων. Ἡ πτέρυξ ὅμως αὕτη πάλιν τοῦ στόλου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτείνεται περαιτέρω τοῦ δυτικωτάτου ἄκρου τοῦ ναυλόχου, ἂν ὅλως τὰ ἔσχατα δυτικὰ πλοῖα εἶχον νὰ προφυλαχθῶσιν ἀμέσως μετὰ τὸ ἔσχατον τοῦ ναυλόχου ὄριον ἀπὸ τὰ κύματα τοῦ κλυδωνιζομένου πλέον ἐδῶ πελάγους. Ἀλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ καὶ τὸ στρατόπεδον τῆς ξηρᾶς δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νὰ ἐκτείνεται, ἔναντι ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, πέραν τοῦ ἀντιστοίχου εἰς τὰ πλοῖα σημείου αὐτῆς. Τὸ σημεῖον ὅμως τοῦτο κεῖται περὶ τὴν ἐκβολὴν εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ ποταμοῦ Χαράδρας, τοῦ ὁποίου ἡ κοίτη παρατεινομένη ἔπειτα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐν τῇ πεδιάδι ἐπὶ δύο περίπου χιλιόμετρα καταντᾷ μέχρι τῆς παρὰ τὸ Μπέη ἐκ τῆς λεκάνης τῆς Μαραθῶνας ἐξόδου της, ἐκεῖ ὅπου ἡ δημοσία ἐξ Ἀθηνῶν ὁδὸς διέρχεται μίαν γέφυραν παραπλεύρως τοῦ πρὸς τὴν πεδιάδα ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ ὄρους Κοτρῶνι. Τούτου λοιπὸν τοῦ τμήματος τῆς κοίτης τῆς ἐξ Οἰνός καὶ τῆς λεκάνης τῆς Μαραθῶνας κατερχομένης Χαράδρας τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν μέρος, καί, ἀκριβέστερα, τὸ μέρος τὸ μεταξὺ θαλάσσης καὶ τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη ἐπιμήκους βουνώδους ράχως, ἥτις ἀρκετὰ νοτιανατολικῶς εἰσχωρεῖ εἰς τὴν πεδιάδα, τελευτῶσα ἀπὸ ἐνὸς διασέλου εἰς ἓνα ἀποτόμως κατερχόμενον εἰς αὐτὴν τραχὺν καθὼς εἶπα βράχον, πρέπει νὰ ἀπετέλει ἐξάπαντος τὴν ἐσχάτην δυτικωτάτην πλευρὰν τῆς Περσικῆς στρατοπεδείας.

Τώρα, ἂν τὸ ἐν λόγῳ τμήμα τοῦτο τῆς κοίτης τῆς Χαράδρας συνέπιπτεν ἀκριβῶς μὲ τὴν σημερινὴν δι' αὐτῆς κατεύθυνσιν τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τοῦ μεσογειοτέρου της σημείου παρὰ τὸ ἄκρον τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη βουνώδους ράχως μέχρι τῆς ἐκβολῆς, δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῇ καὶ ἀβέβαιον. Ὁ Ξηροπόταμος δηλαδὴ κυρίως, καὶ ὄχι ἀείρους ποταμός, ἡ Χαράδρα, ὅστις καὶ σήμερον ὅπως εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, μόνον ἐν καιρῷ βροχῶν καὶ χιόνων ἐπὶ τῶν ὄρεων μεταβάλλεται εἰς καταστρεπτικόν, τὴν πεδιάδα κατακλύζον χειμαρρῶδες ρεῦμα, ἦτο δυνατόν ἐν τῇ ἀρχαιότητι νὰ ἐλάμβανε καὶ ἄλλην κατεύθυνσιν ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς πεδιάδος, ὅπου ἀπὸ τῆς εὐρείας καὶ εὐδιαβάτου — ὄχι ἐννοεῖται ἐν καιρῷ πλημμύρας — κοίτης του κατωτέρω τῆς ρηθείσης γεφύρας μεταβαίνει εἰς τὸ κατόπιν μέχρι τῆς ἐκβολῆς τμήμα της, καθόσον μάλιστα πλησιάζει τὸ δυτικὸν ἀκριβῶς ὄριον

τῆς Περσικῆς στρατοπεδείας περὶ τὸ ἔσχατον ἄκρον τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη βουνώδους ράχεως. Ἀλλ' εἶνε ἀδιάφορον, ἂν τὴν αὐτὴν ἐντελῶς κατευθύνουσιν εἶχεν ἢ κοίτη ἀρχαιοθῆν, ἣν καὶ σήμερον. Διότι εἴτε ὀλιγώτερον πέραν τῆς σημερινῆς δεξιᾶς, εἴτε καὶ ὀλίγον ὀπισθεν τῆς σημερινῆς ἀριστερᾶς ὄχθης διέσχιζε ποτε τὴν πεδιάδα εἰς τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν κατευθύνουσιν, ἢ διαφορὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε σπουδαία. Ἐκ τῆς κλίσεως δὲ τοῦ ἐδάφους δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ σημερινὴ κοίτη εἶνε οὐσιωδῶς ἡ αὐτὴ καὶ ἡ ἀρχαία ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς καὶ ἄνω, μέχρις ἀκριβῶς περὶ τὸ ἐπὶ τῆς πεδιάδος ἄκρον τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη βουνώδους ράχεως, διότι καθ' ὅλην ταύτην τὴν γραμμὴν παρὰ τὰς ὄχθας ἐκατέρωθεν τῆς κοίτης ἀνεκαλύφθησαν πίθοι καὶ ἄλλα τοιαῦτα σημεῖα ὑπάρξεως ἀρχαίων ἀγροτικῶν οἰκημάτων ὅπερ δὲν θὰ συνέβαινε ἂν ἡ ἀρχαία κοίτη εὗρίσκετο ἐντὸς τῶν σημερινῶν ἐλαιώνων καὶ ἀμπελώνων εἴτε δεξιόθεν ἀρκετὰ ὀπωσδήποτε, εἴτε ἀριστερόθεν τῆς σημερινῆς.

Ἐκ τούτου ὅμως συνάγομεν ὅτι τὸ στρατόπεδον τῶν Περσῶν ἐξάπαντος εὐθὺς ἐκ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς τὸ ὁμαλὸν («ἐνιππεῦσαι ἐπιτηδεύατον») πεδῖον τὸ παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου δὲν ὑπερέβη τὴν γραμμὴν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Νὰ ἐπεκταθῇ ἄλλως πέραν αὐτῆς, πέραν δηλονότι τῶν ἀντιστοιχῶν τελευταίων πλοίων τοῦ ναυλόχου δὲν εἶχε καμίαν ἀνάγκην. Τοῦναντίον ἀνάγκην εἶχε ὡς προεῖπα νὰ μένῃ ἀκριβῶς ἔναντι καὶ πλησιέστατα ἐπομένως τῶν πλοίων. Ἀλλὰ καὶ στρατηγικῶς ἐπίσης ἐπεβάλλετο εἰς τὸ στράτευμα νὰ διατηρήσῃ ἐδῶ τὴν θέσιν του καὶ νὰ μὴν ὑπερβῇ τὸ ὑπὸ τοῦ ναυλόχου ἀναγκαίως καὶ ἐπὶ τῆς ἔναντί του ξηρᾶς ἀπαιτούμενον ὅριον. Ἡ βαθεῖα καὶ πλατεῖα, ἀποτόμους τὰς ὄχθας ἔχουσα τοῦ ποταμοῦ κοίτη ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐξαίρετος φυσικὴ τάφρος πρὸς κατοχύρωσιν τῆς μόνης ἀνυπερασπίστου μενούσης ἐδῶ πρὸς δυσμὰς πλευρᾶς τοῦ στρατοπέδου, καὶ ἂν οὐδεὶς ἀκόμη παρουσιάζετο κίνδυνος ἐκ τινος οἰασδῆποτε ἐπιδρομῆς ἢ τινος οἰουδήποτε αἰφνιδιασμοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, ἐνόσφ ὁ ἐχθρὸς οὗτος ὑπετίθετο ὅτι εἰς τοῦτο πρὸ πάντων εἶχε νὰ προσέξῃ, πῶς ἐν τῷ ἄστει μένων νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πόλιν Ἀθήνας κατὰ τῶν προελαυνόντων Περσῶν, καὶ ὅχι πῶς ἐγκαταλείπων αὐτάς, νὰ τρέξῃ ἀμέσως διὰ νὰ προσβάλῃ τοὺς Πέρσας μόλις ἀποβιβαζομένους εἰς τὸν Μαραθῶνα μετὸν πρόδηλον βέβαια σκοπὸν τούτων νὰ κατευθυνθῶσιν ἐκεῖθεν κατὰ τῶν

Εἰκ. 12. Μάρμαρον ἐκ τοῦ μνημείου τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἀθηνῶν συμφώνως πρὸς τοὺς ὑπολογισμοὺς καὶ τὰ σχέδια τοῦ Ἰππίου καὶ τῶν φιλοτυράνων ὁπαδῶν του ἐν τῇ Μεσογαίᾳ ἤδη καὶ ἐν Ἀθήναις πρὸ πάντων. Ἀλλ' ὅτε ἀπροσδοκῆτως βέβαια ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα οἱ Ἀθηναῖοι, τὴν δευτέραν μόλις ἡμέραν μετὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα, τότε πάντα λόγον εἶχον οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν νὰ φυλάξουν τὴν λαμπρὰν θέσιν των ἐντὸς ἐνὸς πάντοθεν ὠχυρωμένου στρατοπέδου ἀπὸ τε τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ὄρους τῆς Δρακονέρας καὶ τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι, καὶ τώρα ἀπὸ τῆς δυτικῆς ἔτι πλευρᾶς, μέτωπον σχηματίζοντες ἔμπροσθεν ἐνὸς ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπίσης διδομένου τόσον ἰσχυροῦ κωλύματος διὰ πᾶσαν τοῦ ἐχθροῦ ἐπίθεσιν, ὅσον ἦτο ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ Χαράδρας.

Ἀλλ' ἔφθανε πλέον καὶ ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς ἀδρανοῦς κατὰ τὸ φαινόμενον παραμονῆς ἐν Μαραθῶνι (πραγματικῶς ὅμως ἄριστα ἐκατέρωθεν ὑπολογισμένης) τῶν τε Περσῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἐκείνων μὲν ἀπὸ τῆς 5. Μεταγεινιῶνος, τούτων δὲ ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς 7., ἀφοῦ ἡ αὐτὴ ἀφυκτος ἀνάγκη τὴν μάχην πλέον ἀμειλίκτως ἐπέβαλλε εἰς ἐκάτερον τῶν ἀντιπάλων τὴν αὐτὴν ὠρισμένην ἡμέραν καὶ ἄνευ ἀναβολῆς μηδὲ μέχρι τῆς ἐπομένης¹.

¹ 1) Εἰς τὸ σύγγραμμα *La Grèce et l'hellénisation du monde hellénique*, par Robert Cohen (Paris 1934, les presses universitaires de France—«Clio» Introduction aux Études historiques—2) τὸ ἐξῆς μόνον ἐν τῇ βιβλιολογίᾳ σελ. 156 κεφ. IX, σημ. ἀναφέρεται ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπ' ἐμοῦ τοποθετήσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ὑπὸ τὸν βράχον τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθείσης ἀκροπόλεως: on a cru pouvoir déterminer le site du village (ὀρθότερον ville, μετὰ τὸν Θησέα déme) antique de Marathon μὲ παραπομπὴν εἰς σημείωμα ἐν BCH, τόμος 51, 1926, σ. 540 καὶ Πρακτικά τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας 1932 σ. 28) ce que ne nous apprend pas grand' chose, mais on ignore l'emplacement d'un Héraklion ce qui pourrait nous fixer sur la position primitive des Athéniens. Ὅτι ἀγνοοῦνται ἐν τοῖς οὕτω λεγομένοις πάντα τὰ περὶ Μαραθῶνος κατὰ τὰς ἐμὰς αὐτόθι ἀνασκαφὰς καὶ ἐρεῦνας γραφέντα ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τούτοις ἐτῶν 1933, 1934, ἐν Ἀνακoinώσεσι τῆς Ἀκαδημίας, ἐν Ἑπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (τὸ 1928 δημοσιευθέντα) καὶ ἐν τῷ Archäologischer Anzeiger ἔτι τοῦ Βερολίνου ὑπὸ τοῦ κ. Karo, εἶνε φανερόν. Ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ ἐκθέσει εἶνε σημειωμένα ἀνωτέρω τὰ δέοντα πάντα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀγνοουμένην ἔτι περὶ Μαραθῶνος πρόσφατον βιβλιολογίαν. Συχνάκις ἐν τῇ ἐν λόγῳ συγγράμματι ἀναφέρεται ἐν συνεχείᾳ τῆς σελίδος 156 καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Ἀγγλοῦ στρατηγοῦ καὶ στρατιωτικῶν συγγραφέως Sir Frederik Maurice ἐν JHS 1932 σ. 13, τὸ ὅποιον φοβερὰ ἐπισκοτεῖται τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων διὰ πάντων τῶν ἀσύστατων ἰσχυρισμῶν τοῦ στρατηγοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἔδωκα τὴν ἐπιβαλλομένην ἀπάντησιν διὰ τῆς μελέτης μου: L'expédition de Marathon d'après une récente critique ἐν Ἑπετηρίδι τῆς Φ. Σχ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἔτους 1934. Εἰς τοὺς ἀναγνώστας ὅμως τῆς ἐκθέσεώς μου ταύτης ἐλπίζω ὅτι παρέχω ὑπηρεσίαν τινά, συγκεντρώνων ἐν αὐτῇ εἰς κάθε εὐκαιρίαν πάντας τὰς ἀναγκαίας παραπομπὰς εἰς τὰ περὶ Μαραθῶνος τὸ 1926

Καὶ πῶς μὲν ἐννοῶ τοῦτο, ἀκριβέστερον διαλαμβάνω ἐν τῇ συνημμένῃ ὑποσημειώσει¹. Ἐδῶ δὲ γενικώτερον τόσον μόνον παρατηρῶ, ὅτι ἐκάτερος τῶν

τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ τὸ 1928 καὶ ἀκολούθως αὖθις ἀπὸ τοῦ 1932 γραφέντα. Εἰς τὰς ἀνωτέρω προσθέτω καὶ τὴν παραπομπὴν εἰς τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν *Great Britain and the East* τεύχος τοῦ Ἰανουαρίου 23, 1936 ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῷ ἐν σελίδι 101 - 103 ἄρθρον τοῦ ἐπιφανοῦς στρατιωτικοῦ συγγραφέως (A History of Persia) Brigadier-General Sir Percy Sykes. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς συγκεντρώσεως πάσης περὶ Μαραθῶνος πληροφορίας, ὅσον ἐξαρθῶνται αὐταὶ αἱ πληροφορίες ἐξ ἐμοῦ, εἶμαι καὶ εἰς τὴν ἐκθεσιν ταύτην διεξοδικὸς ἀρκετὰ, διὰ νὰ μὴ λείψῃ εἰ δυνατόν καμία λεπτομέρεια περὶ τῶν αὐτόθι ἄχρι τῆς ὥρας γενομένων ἐρευνῶν. Σχεδὸν ἀδύνατον εἶνε νὰ γνωρίζω τί περὶ αὐτῶν διὰ τῶν δημοσιευμάτων μου γίνεται γνωστὸν εἰς ξένα περιοδικά, πλην ἐν τῷ *Archäologischer Anzeiger*, ἐν αὐτῷ δὲ χάρις εὐτυχῶς εἰς τὸν κ. Karo, ὅστις καὶ ἐξ αὐτοψίας κάλλιστα γνωρίζει τὸν Μαραθῶνα. Ἐν τῇ σημειώσει ὅμως ταύτῃ θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ παρεμβάλω καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν ἀπάντησίν μου πρὸς τὸν στρατηγὸν Sir Frederik Maurice ὅ,τι ἐπιστολιμαίως πέρυσσι μοὶ ἀνεκοίνωσαν, μὲ τὴν ρητὴν τῶν ἀδελφῶν νὰ δημοσιεύσω τὰ γραφόμενά των, δύο γνωστότατοι ἐπιφανεῖς ἐρευνῆται καὶ συγγραφεῖς, ὁ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις Βρυξελλῶν καὶ Καίρου καθηγητὴς κ. Paul Graindor καὶ ὁ ἐν Freiburg in Br. καθηγητὴς κ. Ernst Fabricius. Ὁ πρῶτος μοῦ ἔγραψε ὑπὸ ἡμερομηνίαν 4 Ἰανουαρίου 1935 τὰ ἀκόλουθα : je suis justement en train de m'occuper de Marathon avec mes étudiants. J'ai eu d'autant plus de plaisir à leur communiquer vos conclusions qu'elles sont absolument d'accord avec ce que je pensais de l'article de Maurice : article d'«anaton» dont vous avez très bien fait justice. Καὶ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12 Φεβρουαρίου 1935 : «Je vous autorise bien volontiers à faire état de mon opinion concernant la question que vous avez très bien traité dans votre excellent article sur «l'expédition de Marathon». Je deteste les excès de l'hypercritique qui sert, trop souvent, à de gents qui n'ont pas d'idées, ou même à de simples «accusateurs», pour tâcher d'attirer l'attention sur eux». — Ὁ κ. Ernst Fabricius μοῦ ἔγραψε τὰ ἐξῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12 Φεβρουαρίου 1935 : «Selbstverständlich bin ich damit einverstanden, dass Sie von meiner Meinungsäußerung über ihre Marathon-Abhandlung jeden Gebrauch machen, der Ihnen gut scheint. Ich stehe auf dem Standpunkt, dass Herodot eine durchaus zuverlässige, innerlich wahrscheinliche Darstellung der ganzen Vorgänge, die sich um die Schlacht bei Marathon gruppieren, gibt, nur glaube ich, dass die Perser, als sie sahen, dass die Athener ihnen durch die Besetzung der Höhen um die Strandebene zuvorgekommen waren, um aus der «Mäusefalle» wieder herauszukommen, Anstalten gemacht haben, sich wieder einzuschiffen. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσω διατὶ ἐγὼ ἀπὸ τοῦ 1926 ἤδη, καθὼς καὶ τότε ἀμέσως διὰ τοῦ *Messenger d'Athènes* ἀνήγγεila καὶ τὸ 1928 διὰ τῆς μελέτης μου «Ἡ Τετράπολις τοῦ Μαραθῶνος καὶ τὸ Ἡράκλειον τοῦ Ἡροδότου» εὐρῶς ἐξέθηκα, ποῦ καὶ πῶς τὴν Μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν τοῦ Μαραθῶνος ἀνεκάλυψα εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς πλευρᾷ τοῦ ὄρους Ἀγριελίκα καὶ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ὥρισα (συμμαρτυροῦντος καὶ τοῦ Στράβωνος p. 599 ἐν βιβλίῳ 9 φ § 22), δι' αὐτῆς δὲ καὶ τοῦ Ἡρακλείου τὴν θέσιν προεσήμανα ὡς ἀναγκαίως πλησίον αὐτῆς ζητητέαν καὶ μάλιστα οὐδαμοῦ ἄλλου εἰ μὴ ὑπὸ τὴν βορείαν τοῦ Ἀγριελίκα κλιτὺν παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἀπὸ Διονύσου καὶ Ραπεντόζας ὁρεινῆς μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μαραθῶνος ὁδοῦ, καὶ ἐπὶ τέλος εἰς τὸ σημεῖον

ἀντιπάλων ἤθελε μὲ πάντα πλέον τρόπον νὰ προσφέρῃ τὴν μάχην πρὶν ἐμφανισθοῦν εἰς τὸν Μαραθῶνα οἱ δισχίλιοι τῶν Ἀθηναίων ἐπικούροι Σπαρτιά-

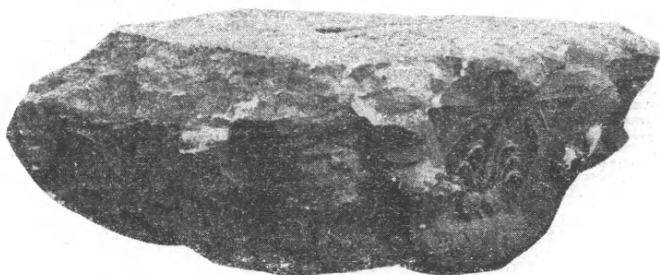
τοῦτο ἀκριβῶς ἀνεκάλυψα, φανερώτατα προσδιοριζομένην διὰ τοῦ περιβόλου ἐνὸς κολοσσίου τεμένους, τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τούτου καὶ οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ εἶνε εἰμὴ τοῦ Ἡρακλέους τὸ τέμενος. Πρβ. τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1932 σ. 42, τοῦ 1933 σ. 33 ἔ. καὶ ἐν *Archaeol. Anz.* 1933/34 στήλη 146/147 καὶ 1934/35 στήλη 182. Τὴν θέσιν δὲ ταύτην διὰ τὴν στρατοπεδεῖαν τῶν Ἀθηναίων ὑπαινίσσεται διὰ τῶν ἀνωτέρω λόγων του καὶ ὁ κ. E. Fabricius. Ὁ περιβόλος του ἄλλως χωρὶς νὰ εἶνε τεῖχος φρουρίου, ἐπειδὴ φρούριον δὲν ἦτο κανένα τέμενος, εἶνε ὅμως ὅ,τι πάντως ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὡς περίφραγμα πᾶν τέμενος, αὐτὸ τοῦτο δηλαδὴ ἓνα περίφραγμα ἢ φράκτης ἀπλοῦς, ὡς σήμερον λέγεται (κοινῶς φράκτης) ἢτοι *enceinte* γαλλιστί, καθόσον καὶ τέμενος παρὰ τὸ τέμνω, ἢτοι ἀποτέμνω, ἀποχωρίζω ἀπὸ τὰ ἄλλα γῆπεδα, αὐτὸ θὰ εἴπῃ: ὅ,τι ἀπὸ τὴν ἄλλην γῆν ἀποχωρίζεται καὶ περιφράσσεται ἐπομένως, χωρὶς μὲ τοῦτο νὰ γίνεται καὶ φρούριον τὸ οὕτω ἀποχωριζόμενον κτήμα τοῦ θεοῦ, τὸ *Gottesland* (*ein umgrenztes* καθὸ καὶ *geweihtes Land*), ἢ τὸ *Krongut* διὰ τὸν βασιλέα. Περιβόλον λοιπὸν τοιοῦτον ἔχει μέγαν τὸ ἔμὸν Ἡράκλειον, ὑπὲρ εἴκοσι χιλιάδων τετραγωνικῶν μέτρων, διότι καὶ δὲν ἦτο γυμνάσιον ἀπλοῦν, ἀλλὰ μεγάλη μὲν πλατεῖα ἐν μέρει πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν νεοσυλλέκτων τοῦ στρατοῦ ἢτοι τῶν ἀπὸ 18-20 ἐτῶν ἐφήβων, χώρους δὲ ἄλλους εἶχε καὶ διὰ τὴν ἱεραικὴν καὶ στρατιωτικὴν του ὑπηρεσίαν—ἀφήνω ὅτι ἰδιαίτερος τὸ ἡμέτερον εἶχε καὶ προσωπικὸν ἄλλο διὰ τὴν τέλεσιν ἀγώνων ἑλληνικῶν. Ταῦτα εἶπα καὶ ἀνωτέρω ἐν μέρει, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω καὶ ἐδῶ, διότι πρέπει νὰ συνάψω καὶ τὰ ἐξῆς ἔτι εἰς ἐκεῖνα: καθὼς θεωρῶ ὅλως διόλου ἀδιάφορον ἂν δὲν θέλῃ κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς μυκηναϊκὴν τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος (τότε ὅμως πῶς εὐρέθηκε ἐκεῖ, εἰς τὴν ἄμεινον περιοχὴν ταύτης ὁ Μυκηναϊκὸς τάφος;), ἀλλὰ ὡς ἀπλὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, εἴτε τῶν προκλασικῶν εἴτε τῶν κλασικῶν χρόνων, ἂν καὶ εἶνε ἀναμφιβόλως Μυκηναϊκή, ὥστε πᾶσα εἰς τοῦτο ἐναντιολογία νὰ μὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ παρὰ παραδοξολογία μόνον, οὕτω ἀδιάφορον θεωρῶ καὶ ἂν τις δὲν θέλῃ νὰ ὀνομάσῃ ἀρχαϊκὰ τὰ τεῖχη τοῦ περιφράγματος τοῦ τεμένους τοῦ παρὰ τὸν Βρανᾶν, τοῦ Ἡρακλείου δηλονότι, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἢ ἑλληνιστικά, ἀφοῦ ῥωμαϊκὰ βέβαια δὲν εἶνε ἢ ὑστέρων ὅλως διόλου χρόνων, φανερώτατα δὲ εἶνε τὰ ἐντὸς τοῦ περιβόλου αὐτῶν τρανὰ μαρτύρια τῶν ἀρχῶν τοῦλάχιστον τοῦ 5ου πρὸ Χρ. αἰ. (ἰδὲ σ. 102 σημ.1). Διότι καὶ ὅλως διόλου ἀπερίφρακτον ἂν εὐρήκεν αὐτὸ ὁ Μιλιτιάδης—πρᾶγμα ἀδύνατον δι' ἓνα τέμενος—τάχιστα αὐτός, ἐντὸς ὀλίγων ὥρων, μὲ μίαν-δύο χιλιάδας τοῦ στρατοῦ του, ἢ τῶν ἐκ τῆς Ἑρετρίας ὀλίγον πρωτίτερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ στρατοῦ ἐπιστρεψάντων δι' Ὠρωποῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν Ἀθηναίων κληρούχων, θὰ ἠδύνατο ἐδῶ ν' ἀνεγείρῃ ἓνα φράκτην, ἀληθινὸν στηθαῖον ἐνὸς μέτρου πάχους καὶ ἐνὸς μέτρου ὕψους, ὅποτος καὶ πραγματικῶς εἶνε ὁ περιβόλος τοῦ Ἡρακλείου, ὡς πρόχρειαρον προάσπισμα κατ' ἐπιτιθεμένων ἐχθρῶν. Τοιοῦτον προάσπισμα μόνον εἶχεν ὡς τεῖχη καὶ ἡ ἀρχαία ἀκόμη ἑλληνικὴ πόλις Οἰνὴ ἐν Μαραθῶνι καὶ ἡ ἀκρόπολις προσέτι αὐτῆς, καθὼς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Ἀλλὰ ἀσχέτως πρὸς τὰ τεῖχη τοῦ Ἡρακλείου, ἢ μὲν ἐντὸς αὐτῶν κολοσσαία πλατεῖα εἶνε αὐτὸ τοῦτο, ὡς μεγάλου στρατῶνος πλατεῖα, ἀξία τεμένους, ὁποῖον μόνον ἓνα Ἡράκλειον ἠδύνατο νὰ εἶνε, ἀφοῦ τοῦτο πρὸς ἐκγύμνασιν νεοσυλλέκτων ἦτο προωρισμένον καὶ ὄχι ὅπως αἱ πλατεῖαι γυμνασίων διὰ τὰ γνωστὰ ἀρχαῖα ἀγωνίσματα τῶν νέων. Καὶ τὰ ἐντὸς αὐτῆς κατεσπαρμένα θραύσματα κοινῶν ἀρχαίων

ται. Τοὺς δυναμένους ἀμέσως τὴν πλάστιγγα τῆς νίκης νὰ κλίνωσι πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων Σπαρτιάτας τούτους οἱ μὲν Πέρσαι, ἀφοῦ βέβαια δὲν ἐπρόκειτο κρυφίως νὰ διαλάθουν οὗτοι αὐτὸ τοῦτο τοὺς Ἀθηναίους φεύγοντες ἐκ τοῦ Μαραθῶνος ἵνα λάβωσιν ἀλλαχοῦ οἰαδήποτε ἄλλα πολεμικὰ μέτρα διὰ τὴν ὥρισμένως μετὰ τὴν Ἑρέτριαν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν διευθυνομένην ἐκστρατείαν των — δὲν ἤθελαν φυσικὰ νὰ περιμείνουν, χάριν τῆς σωτηρίας τῶν Ἀθηναίων!, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς αὐτοὺς μία τόσο σπουδαία ἐνίσχυσις· ὁ δὲ Μιλτιάδης διόλου δὲν ἤθελε νὰ ἴδῃ αὐτὴν καταφθάνουσαν εἰς τὸν Μαραθῶνα διὰ νὰ τοῦ ἀρπάσῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τὴν ἀσφαλῆ νίκην, ἣν αὐτὸς μετὰ πάσης ἀγαθῆς ἐλπίδος, μετὰ βεβαιότητος μάλιστα, ἀνέμενε, πρὸς δόξαν ἀποκλειστικὴν ἑαυτοῦ μόνον καὶ τῆς πόλεώς του. Ἀλλ' ἀφῆνων ἐδῶ τοὺς δύο ἀντιπάλους εἰς τὰς τελευταίας των πλέον παρασκευὰς διὰ τὴν μετ' ὀλίγας μόνον ὥρας μέλλουσαν νὰ ἐπέλθῃ ἀναπόφευκτον σύγκρουσιν, θὰ παρακολουθῆσω πρὸς στιγμὴν τοὺς Πέρσας ἐξελθόντας ἅπαξ ἐκ τοῦ στρατοπέδου των εἰς τὴν περαιτέρω μόνον πορείαν των πρὸς τὴν σύγκρουσιν ταύτην, ἐν τῷ γνωστῷ, χάρις εἰς τὸν τύμβον τῶν Μαραθωνομάχων, πεδίῳ τῆς μάχης.

Οἱ Πέρσαι λοιπὸν δὲν ἦτον ἀνάγκη οὔτε γεφύρας νὰ ρίψουν ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ διὰ νὰ διαβοῦν εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην αὐτῆς, οὔτε πηδῶντες ἀτάκτως μᾶλλον εἰς τὴν βαθεῖαν κοίτην, ὅπου ἕκαστοι εὗρισκον εὐκολίαν, νὰ ἀνέρχωνται ἔπειτα εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην, κακοπαθοῦντες ὡς εἰκός, διότι λίαν ἀποτόμως ὑψοῦντο αἱ ὑψηλαὶ ὄχθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν τάξιν των λύνοντες. Οἱ Πέρσαι ἐξάπαντος πρέπει νὰ ἐπορευθῆσαν εἰς τὸ ἀντίπεραν τῆς κοίτης, παρακάμπτοντες τὸ ἄκρον τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη ράχως ἐκεῖ πλησίον ὅπου ἡ βαθεῖα εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς

ἀγγείων, συμφανέστατα δὲ καὶ τῶν κεράμων στέγης τὰ θραύσματα εἰς τοὺς γησίους ἑλληνικοὺς χρόνους ἀναφέρονται. Τὸ ἐσωτερικὸν ὁμῶς τοῦ Ἡρακλείου διέσωσεν εὐτυχῶς τοιαῦτα ἀναμφισβήτητα μαρτύρια ἐκ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ὅπως προεῖπα, ἰδιαιτέρως δὲ αὐτῆς ἔτι τῆς ἀρχῆς τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος, ὥστε οἱ χρόνοι τοῦ τεμένους νὰ ἀνέρχωνται καὶ μέχρι τοῦ 500 πρὸ Χρ., ὡς προεῖπα ταῦτα καὶ ἀνωτέρω. Ἡρακλέους ὁμῶς ἱερὰ δὲν ἦτον ἀνάγκη νὰ κτιζῶνται ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν τὸ πρῶτον περὶ τὸ 490 π. Χρ. Αὐτὰ προῦπήρχον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀπὸ τῶν μυθικῶν ἀκόμη χρόνον, εἰς οὓς ὅλαι αἱ λατρεῖαι τῶν ἑλληνικῶν θεῶν ἀνέρχονται. Εἴμαι δυστυχῶς ἀναγκασμένος ταῦτα ἀπὸ ἐτῶν τώρα νὰ ἐπαναλαμβάνω, ἀλλ' ἐλπίζω ὅτι καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι, καὶ πρωτίστως ἄνευ ἤδη τῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ἱστορικοὶ ἔνεκα στρατιωτικῶν καὶ τοπογραφικῶν λόγων οὐδὲ θὰ διανοηθῶν νὰ μὴ συμφωνήσουν μετ' ἐμοῦ ὅτι μόνον ἐκεῖ τὸ ἡμέτερον περίφρακτον μέγα τέμενος ἐζήτησε διὰ τὴν στρατοπεδείαν τοῦ στρατοῦ του ὁ Μιλτιάδης, παρὰ τὴν ἔξοδον ἀκριβῶς τῆς ὀρεινῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα ὁδοῦ διὰ τοῦ Βρανᾶ, καὶ ὅτι τοῦτο τὸ τέμενος δὲν εἶνε πλέον δυνατόν νὰ ἦτο ἄλλο παρὰ τὸ Ἡράκλειον τοῦ Ἡροδότου.

τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰ ἄνω κοίτη, πολὺ πλατυνομένη ὡς εἶπα, καταντᾷ ἀβαθὴς καὶ ἐντελῶς εὐδιάβατος εἰς ζῶα καὶ εἰς ἀνθρώπους. Ἐδῶ μάλιστα παρατηροῦμεν καὶ τοῦτο. Ἡ κοίτη πλατυνομένη εὐθὺς μετὰ τὴν γέφυραν, ὀλίγον κατωτέρω ταύτης τῆς πλατύνσεως μεταβάλλει καὶ ὄψιν, διότι διχάζεται, καὶ ἐνῶ κατὰ τὴν μίαν κατεύθυνσιν, ἦτοι τὴν ἀριστεράν, καθαρώτατα φαίνεται ὅτι πρὸ πολλοῦ πάντως χρόνου, ἔπαυσε νὰ εἶνε κοίτη, δι' ἧς θὰ ἐξηκολούθουν νὰ ρέουν ἐν καιρῷ πλημμυρῶν τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, κατὰ τὴν ἄλλην μόνον, τὴν δεξιάν δηλαδή, διανοιχθεῖσα εἰς τὸ παχὺ, χωματῶδες ἐντελῶς ἔδαφος συναντᾷ μὲν αὖθις τὴν ἀριστεράν, ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τῆς συναντήσεως ἐγκαταλείπει αὐτὴν καὶ ἐξακολουθεῖ τὴν μίαν καὶ μόνην ἐντεῦθεν μέχρι θαλάσσης κοίτην, γίνεται δηλαδή αὖθις ἡ αὐτὴ μὲ ἐκείνην, μὲ ὅπισθὲν τῆς ὅμως μίαν νῆσον οὕτως εἰπεῖν ἐπὶ ἓνα διάστημα μεταξὺ τῶν δύο

Εἰκ. 13. Κιονόκρανον ἐκ τοῦ μνημείου τοῦ Ἀδριανοῦ.

βραχιόνων. Τοιοῦτοτρόπως γίνεται σαφές, ὅτι ὁ Περσικὸς στρατός, ὅστις ὡς εἶπα δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διαβῇ εἰς κανὲν σημεῖον τὴν αὐτὴν νέαν ἄμα καὶ ἀρχαίαν κοίτην ἐντεῦθεν μέχρι τῆς εἰς τὴν θάλασσαν ἐκβολῆς, προχωρῶν ὅμως ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐκ δυσμῶν, ἀπὸ τῆς παρατάξεώς του ἔξωθεν τοῦ Ἡρακλείου, ὀρμηθέντος ἐχθροῦ, εὗρισκε πρὸ τῶν ὀμμάτων του διάβασιν, ἀκριβῶς ὀριζομένην ὑπὸ μόνῃς τῆς ἐγκαταλειφθείσης ὑπὸ τοῦ ρεύματος ἀρχαίας αὐτοῦ κοίτης.

Ἀβαθεστάτη δὲ εἶνε αὕτη καὶ παντελῶς εὐδιάβατος, δεικνύουσα καὶ σήμερον ὅπως πάντοτε πῶς ἡ ἐκ τοῦ ὀμαλοῦ, πέραν τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, πεδίου τῆς Περσικῆς στρατοπεδείας ἐρχομένη ἕως ἐδῶ ὁδός, συνεχιζομένη ἀκολουθῶς ἐντεῦθεν παρὰ τὸ μέγα πολύδενδρον καὶ πολυστάφυλον ἀγρόκτημα, ὅπερ ἐν σχήματι ἐκτεταμένου παραλληλογράμμου ἐκτείνεται ἐκατέρωθεν τῆς νῦν ἀμαξιτῆς ἐξ Ἀθηνῶν ὁδοῦ, τοῦτο μὲν τὸ ἀγρόκτημα παρακάμπει, ἀφήνουσα αὐτὸ ἐκ δεξιῶν, κατόπιν δὲ φέρει ἀκριβῶς πρὸς τὸ πεδῖον, ὅπου ἐν πλήρει παρατάξει βεβαίως οἱ Πέρσαι προσερ-

χόμενοι, ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου των ἤδη, ἔδειξαν τὸ μέτωπόν των πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἐν πλήρει σχηματισμῷ τῆς φάλαγγός των καὶ αὐτοὺς ἤδη εὗρισκομένους, οὕτω μάλιστα ὥστε καὶ τὸ ἰδικόν των μέτωπον νὰ εὗρεθῇ ἐξισούμενον πρὸς τὸ Περσικόν — ὅχι ὅμως τυχαίως, βέβαια! Διότι τὸ πλῆθος τῆς στρατιᾶς ἐκατέρου τῶν ἀντιπάλων δὲν ἦτο διόλου ἀδύνατον νὰ εἶνε ἐκ

Εἰκ. 14. Μαρμαρίνον ἰγδίον ἐξ οἰκίας τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος. Ἡ ἀρχαία πόλις ἔκειτο παρὰ τὴν ῥίζαν τῆς βραχώδους ῥάχews τῆς Μυκηναϊκῆς αὐτῆς ἀκροπόλεως.

τῶν προτέρων γνωστὸν εἰς τὸν ἄλλον. Δὲν ἔλειπον οὐτε ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Περσῶν πρόσκοποι καὶ αὐτόμολοι — Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς — οὐτε ἐκ μέρους τῶν δραστηρίως βεβαίως ἐργασθέντων φιλοτυράνων (πρβ. καὶ Ἡροδότου VI 98 καὶ 109) ἀκριβεῖς πληροφορηταί. Ἡδὴ ὅμως εἶνε πιθανώτατον, νομίζω μάλιστα καὶ αὐτονόητον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐνώπιον τῆς Καρύστου ἀκόμη πρὸς πολιορκίαν τῆς πόλεως ἀποβιβασθέντος στρατοῦ καὶ ὅχι ὀλιγώτερον ἐκ τῆς ἐξαήμερου τῶν Περσῶν παραμονῆς πρὸ τῆς Ἑρετρίας, δὲν ἐβράδυναν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἀθήνας ὅσαι εἰς τὸ στρατηγεῖον τοῦ Μιλτιάδου πληροφο-

οἱ εἰς ἐχρειάζοντο. Ὁ Μιλτιάδης ἄλλως ἐγνώριζεν ἀπὸ ἐτῶν ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ πῶς συνεκροτοῦντο οἱ Περσικοὶ στρατοί. Εἰς τὴν Κάρυστον δὲ καὶ εἰς τὴν Ἐρέτριαν θὰ εἶχον ἀναμφιβόλως φθάσῃ καὶ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας διαφωτιστικαὶ διὰ τοὺς Πέρσας πληροφοροὶα στρατιωτικῆς ὄχι ὀλιγώτερον ἢ πολιτικῆς φύσεως, καθὼς καὶ διὰ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τὴν Ἐρέτριαν. Οὕτω δὲ ἐξηγῶ καὶ τὴν ἀφελὴ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἐντυπωτικὴν ὅμως διὰ τὸν ἀναγνώστην του παρατήρησιν τοῦ Ἡροδότου, ὅτι μόλις ἀλλήλους ἀπ' ἀντικρὺ διέκριναν κατ' ἀλλήλων πορευόμενοι, καὶ εὐθὺς ἐβεβαιώοντο ὅτι κάτι περιέργον ἐν τῇ ἐξιστορουμένῃ τῶν πραγμάτων ἀκολουθίᾳ συνέβαινε (ἐγένετο τοιόνδε τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ἐκ τῶν προτέρων δηλαδὴ εἰτοιμασμένον καὶ ὄχι ἐξαφνικὸν καὶ μόλις τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρουσιαζόμενον), στρατὸς Μηδικὸς καὶ στρατὸς Ἀθηναϊκὸς νὰ ἔχουν τὸ αὐτὸ μέτωπον! Ἐν ἀληθείᾳ τὸ μέτωπον τοῦτο ἦτο μὲ ἀκριβείαν γνωστὸν ἐπακόλουθον τῆς τελείας γνώσεως ἣν εἶχεν ἑκάτερος τῶν ἀντιπάλων περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἄλλου. Καὶ θὰ ἦτο περιέργον πραγματικῶς ἂν τοῦτο δὲν εἶχαν ἀντιληφθῇ οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πέρσαι οὐδὲ ὅταν ἔναντι ἀλλήλων εὐρέθησαν στρατοπεδευμένοι ἐπὶ δέκα πάντως ἡμέρας, ἐνῶ ἄλλως καὶ ἐκ τῶν προτέρων ὡς εἶπα ἦτο δυνατόν νὰ λάβουν ἀκριβῆ γνῶσιν τούτων¹.

¹ Ὁ Ἡρόδοτος μίαν μόνον χρονολογίαν παρέχει περὶ τῶν συμβάντων τῆς Μαραθωνιακῆς ἐκστρατείας μετὰ τὸν κατάπλου τοῦ Περσικοῦ στόλου εἰς τὸν Μαραθῶνα, τὴν ἡμερομηνίαν τῆς 9ης ἡμέρας μηνὸς Ἰσταμένου Μεταγειτινῶνος. Κατ' αὐτὴν αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης παρέδιδον εἰς τὸν ἡμεροδρόμον Φειδιππίδην τὴν ἀπάντησιν, τὴν ὅποιαν αὐτὸς θὰ εἶχε νὰ φέρῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Παρέχει ὅμως μετὰ τῆς χρονολογίας ταύτης καὶ ἄλλας τινὰς πληροφορίας, μὲ τὸν συνδυασμὸν τῶν ὁποίων πρὸς ἐκείνην τὸς τελείως τὰ πράγματα διαφωτίζονται ὡς πρὸς τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἐξάρτησιν καὶ τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν ἐπομένως χρονολογικὴν σειρὰν, καθὼς αὐτὴν προηγουμένως ὥρισα, ὥστε νὰ μὴ μένῃ καμία ἀμφιβολία περὶ τοῦ συμπεράσματος. Αἱ πληροφορίες αὗται εἶναι αἱ ἀκόλουθοι. Πρῶτον ὅτι δευτεραῖος εἰς τὴν Σπάρτην ἐξ Ἀθηνῶν ἐφθασεν ὁ Φειδιππίδης, κατορθώσας οὕτω δι' ἐν διάστημα 200 ἢ 225 χιλιομέτρων ἓνα πρωτάθλημα ἐξαιρετικόν, ἂν καὶ ὄχι ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ, οὕτε ἀπίστευτον ἐπομένως, καθὼς ὑπὸ τινων κριτικῶν ἐλέχθη. Πρὸς περὶ τούτου τὴν σημειωθείσαν καὶ ἀνωτέρω λίαν ἀξίαν προσοχῆς διὰ τινὰ πράγματα μελέτην τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Arthur Boucher, *La bataille de la Marne de l'Antiquité MARATHON*, d'après Hérodote, Paris 1920 ἐν σελίδι 16 καὶ ἐν σημ. 2 τῆς σελίδος 17. Δεύτερον ὅτι οἱ μετὰ τὴν πανσέληνον, τὴν νύκτα δηλ. 15ης Μεταγειτινῶνος ἐκ Σπάρτης ἀναχωρήσαντες δισχίλιοι ὁπλίται ἐπίκουροι ἐφθασαν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς τριταῖοι, τοιούστι τὴν νύκτα τῆς 18 Μεταγειτινῶνος, ὅπερ συνεπάγεται τὴν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀφίξιν αὐτῶν ἂν ὄχι πλεον ὡς εἰκὸς τὴν αὐτὴν νύκτα, πάντως ὅμως κατὰ τὰς πρώτας ὥρας τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ἤτοι τῆς 19 τοῦ μηνός. Καὶ εἶνε μὲν καὶ τοῦτο θαυμαστὸς πραγματικῶς ἄθλος, ἀλλὰ διὰ τοὺς σκληραγωγημένους καὶ ἀθλητικούς Σπαρτιάτας ὄχι ἀδύνατος, ὄχι μόνον διότι ὁ Ἡρόδοτος μίαν τοιαύτην ἀκριβῆ πληροφορίαν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ εὐκόλως εἰς τε τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Σπάρτην καὶ δεκάδας τινὰς ἐτῶν μετὰ

§ 13.

Ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου Μπέη διασέλου τῆς μνημονευθείσης βουνώδους προεκβολῆς τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι, καὶ μᾶλλον πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ ἀναβαίνοντι, παρετήρησα τὰ ἑξῆς·

Εἰς τὸ διάσελον φέρεται ἀπὸ τοῦ Μπέη ἀνωφερῆς ἀτραπὸς ἐπὶ πετρωδε-

τὴν μάχην—ὅτε κατὰ μίαν γενεάν αὐτὸς νεώτερος τῶν Μαραθωνομάχων ἐγνώρισε βεβαίως μαζὶ μετὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην—, ἀλλὰ καὶ διότι, φθάνοντες οἱ Σπαρτιάται εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐμάνθαναν συνάμα ὅτι τὴν προτεραιάν ἤδη εἶχε συγκροτηθῆ πλέον ἡ μάχη, τῆς ὁποίας αὐτοὶ διὰ τοῦτο τοὺς νεκροὺς μόνον «οὓς ἱμείροντο θεήσασθαι» ἦτο δυνατόν ἀκόμη νὰ ἴδωσι. Ἡ ἀσφαλὴς ὅμως αὕτη κατὰ μίαν ἡμέραν καθυστέρησις τῶν Σπαρτιατῶν διδάσκει ὅτι ὅχι ἄνευ λόγου ὁ Ἡρόδοτος βεβαιώνει τὴν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς ἀφίξιν τῶν Σπαρτιατῶν τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκ Σπάρτης ἀναχώρησιν. Διότι οὕτω ὑποδηλοῖ ὁ ἱστορικὸς πῶς καὶ ὁ θαυμαστὸς ἄθλος τῶν ἀνδρῶν τούτων εὗρηκε πλέον τὰ ὄριά του, ὥστε ὅχι μόνον νὰ ἐξηγεῖται, ἀλλὰ καὶ τελείως νὰ δικαιολογεῖται ἡ μὴ ἔγκαιρος αὐτῶν ἀφίξις διὰ μίαν μάχην, τὴν ὁποίαν οἱ μὲν Πέρσαι δὲν ἦσαν βέβαιοι μωροί, ὥστε νὰ μὴ τὴν ἐπισπεύσουν κατὰ τὴν ἐσχάτην εἰς αὐτοὺς ὑπολειπομένην ἡμέραν, ὃ δὲ Μιλτιάδης τὸ πᾶν ἀκριβῶς ἔκαμνε ὥστε καὶ οὐδὲνα τρόπον πέραν αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἡμέρας νὰ μὴ τὴν ἀναβάλῃ, ἀφοῦ καὶ διὰ τὸ ἰδικόν του στρατηγικὸν σχέδιον, *ἄνευ δηλαδὴ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ συγκρουσθῇ μετὰ τοὺς Πέρσας*, ἡ ἡμέρα αὕτη ἦτο ἡ ἐσχάτη τῆς ἀναμονῆς του.— Τώρα ὅμως ἀσφαλῶς πλέον δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα τῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας κάμνω ἐδῶ.

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Φειδιππίδου εἰς τὴν Σπάρτην ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ μόνον μετὰ μίαν ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἐκκλησία δὲ αὕτη ἦτο δυνατόν ἡμέραν τινὰ νὰ συγκροτηθῇ, μόνον ἀφοῦ θὰ εἶχε συγκληθῇ ἀφ' ἐσπέρας. Καλῶς ὅμως γνωρίζομεν ὅτι ἡ οὕτω συγκροτηθεῖσα ἐκκλησία σκοπὸν εἶχε τὴν ἐξοδὸν τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἧτις μετὰ τὴν ἐκκλησίαν διατασσομένη, καὶ θὰ ἐξετελεῖτο ἐννοεῖται ἄνευ οὐδ' ἐλαχίστης ἀναβολῆς. Περιττὸν δὲ εἶναι νὰ εἰπῶ ὅτι τὰ πάντα διὰ τὴν περὶ ζωῆς ἢ θανάτου ὑπόθεσιν ταύτην ἦσαν προετοιμασμένα ἀπὸ τὸν Μιλτιάδην, ἀφ' ἧς στιγμῆς τελειώσαντες πλέον οἱ Πέρσαι μετὰ τὴν Ἐρέτριαν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ βαδίσωσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Τοιοῦτοτρόπως βέβαιον γίνεται ὅτι, ἐφόσον καὶ ἡ ἐξοδὸς αὕτη τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως θὰ ἐξετελεῖτο εὐθὺς τὴν ἐπαύριον τῆς συγκροτήσεως τῆς ἐκκλησίας—, βέβαιον λέγω γίνεται ὅτι καὶ ὁ Φειδιππίδης θὰ ἐπέμπετο εἰς τὴν Σπάρτην εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὰς ἐσπερινὰς πάντως ὥρας τῆς ἡμέρας τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύγκλησις τῆς ἐκκλησίας, ἡ γενομένη ἀφ' ἐσπέρας ἤδη τῆς ἡμέρας τῆς συγκροτήσεως, δὲν εἶναι βέβαιοι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐπραγματοποιήθη ἄλλην ἡμέραν παρὰ κατὰ τὴν ἡμέραν ἤδη τοῦ κατάπλου τῶν Περσῶν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος, κυρίως μάλιστα συγχρόνως μετὰ τὴν εὐθὺς ἀκολουθήσαν τὸν κατάπλου ἐναρξιν ἤδη τῆς ἀποβίβσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου, χωρὶς οὐδεμιᾶς στιγμῆς ἀναβολῆν τῶν ἐπιβαλλομένων νὰ γίνωσι. Τὰ ἐπιβαλλόμενα δὲ ταῦτα ἦσαν ἡ ἄμεσος εἰς Ἀθήνας μεταβίβασις τῆς εἰδήσεως περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν Μαραθῶνι μετὰ τοὺς Πέρσας. Ἡ μεταβίβασις ὅμως αὕτη, διὰ τῶν ἡμεροσκοπῶν γινομένη, ἡδύνατο νὰ εἶνε πραγματικῶς στιγμιαία μετὰ τὰ τότε ἐφαρμοζόμενα μέτρα πρὸς ταχυτάτην μετάδοσιν εἰδήσεων εἰς μακρυνὰς ἀποστάσεις. Πρβ. περὶ

στάτου καὶ βραχέδους ἐδάφους ἐντὸς εἴκοσι λεπτῶν τῆς ὥρας εἰς θέσιν Μάρμαρα καλουμένην, ἃν καὶ μάρμαρα ταῦτα δὲν εἶνε, ἀλλὰ λίθοι ὀγκώδεις ὀλίγον τι διὰ τῆς σφύρας ἐξεργασμένοι, ἀπεσπασμένοι ἐκ τῶν φυσικῶν βράχων, πρὸς κτίσιν ποτὲ καλυβῶν ἐρειπωμένων νῦν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν μὲν τὸ στρογγύλον σχῆμα τῶν σημερινῶν ἀχυροκαλυβῶν τῶν βοσκῶν, ἀλλὰ μὲ λίθους ὡς

τῶν μέσων τούτων ἐν Ἡροδότῳ VI 121 καὶ 124 τὰ περὶ τῆς ἀνυψώσεως ἀσπίδος ἀπὸ τῆς κορυφῆς βέβαια ὄρους τινός, οἷον τῆς τοῦ Ἀγριελίκι πρὸς τὴν ἀμέσως ἔπειτα κορυφὴν τῆς Πεντέλης, καὶ ἐξ αὐτῆς κατόπιν πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἥ καὶ (ἐν ὅσῳ ἀκόμη παρέκαμπτεν ὁ Περσικὸς στόλος τὸ ἀκρωτήριον Στόμι τῆς Κυνοσοῦρας) διὰ τινος λόφου ὑπερκειμένου ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἐναντι τοῦ ἀκρωτηρίου, ἔπειτα δὲ ἐκ τοῦ λόφου τούτου κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν κάτοπτον ἐντεῦθεν κορυφὴν τοῦ Ὑμηττοῦ, ἥ καὶ διὰ ἡμεροδρομοῦ ἤδη παρεσκευασμένου κάπου ἐδῶ ἐπίτηδες διὰ νὰ φέρῃ πεζὸς τάχιστα τὴν εἰδησιν εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· αὐτὴς δὲ τὰ ἐν Ἡροδότῳ VII 192 λεγόμενα, ὡς συνέχισαν ταῦτα τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Ἱστορικοῦ ἐν κεφαλαίοις 188 - 191 : Τοῖσι δὲ Ἕλλησι οἱ ἡμεροσκόποι ἀπὸ τῶν ἄκρων (τ. ἔ. βουνοκορυφῶν) τῶν Εὐβοϊκῶν καταδραμόντες (ἐσπευσμένως κατελθόντες) δευτέρῃ ἡμέρᾳ, ἀπ' ἧς ὁ χειμὼν ὁ πρῶτος ἐγένετο, ἐσήμαινον πάντα τὰ γενόμενα περὶ τὴν ναυγίην». Ἀλλ' οὕτω σχηματίζεται ἀμέσως πλέον ὁ χρονολογικὸς πίναξ τῶν συμβάντων, τὰ ὅποια ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐβεβαίωσα ἀρχονται μὲν ἐν Μαραθῶνι τὴν 5 τοῦ Μεταγαιτινῶνος, τελειῶνουν δὲ τὴν 18ην μὲ τὴν μάχην, ἧς τὸ πεδῖον ἀκριβῶς καθορίζεται διὰ τοῦ τύμβου τῶν Μαραθωνομάχων. Διότι προσδόκιμοι μὲν ἦσαν οἱ Σπαρτιάται εἰς τὸν Μαραθῶνα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀφίξεως τοῦ Φειδιππίδου εἰς Ἀθήνας κατὰ τὴν 12 τοῦ μηνός, ἀφοῦ διὰ τοῦ Φειδιππίδου ἀνηγγέλθη εἰς τοὺς ἐν Ἀθῆναις ὅτι οἱ Σπαρτιάται θὰ ἀνεχώρουν ἐκ Σπάρτης μόνον τὴν νύκτα τῆς πανσελήνου ἥτοι τὴν 15 τοῦ μηνός· ὅτι τριταῖοι δὲ φθάνοντες εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς, θὰ ἔπρεπε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ ἀναμένονται τὴν 18ην τοῦ μηνός. Οὐδόλως δὲ ἂπορον ἡδύναιτο νὰ εἶνε, πῶς μὲ τὴν βεβαίωσιν ταύτην ὅτι εἰς ὠρισμένην ἐκ τῶν προτέρων ἡμέραν προσδόκιμοι ἔπρεπε νὰ εἶνε οἱ Σπαρτιάται (ἀφοῦ ἐξάπαντος ἀρχομένης τῆς νυκτὸς τῆς 15 τοῦ μηνός θὰ ἀνεχώρουν ἐκ Σπάρτης, διότι οἱ Σπαρτιάται πολλάκις βέβαια θὰ εἶχαν προπονηθῇ εἰς ὁδοπορίας τοιαύτας), ὥστε δισχίλιοι ἐξ αὐτῶν ἐπὶλεκτοὶ πάντως, καλῶς νὰ γνωρίζουν ἐκ τῶν προτέρων πότε μὲν θὰ ἔφθαναν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς, πότε δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πότε ἐπομένως εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἰδίων των πρακτόρων οἱ Πέρσαι ὡσαύτως ἐπόμενον ἦτο ἀσφαλῶς νὰ γνωρίζωσι ταῦτα, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Φειδιππίδης φθάνων εἰς τὰς Ἀθήνας (νύκτα τῆς 11ης), τὰς εἰδήσεις ταύτας θὰ ἔφερνε εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως κατὰ παραγγελίαν τῶν ἀρχῶν τῆς Σπάρτης —, ἐνῶ ἄλλως καὶ θὰ ἐκοινολογεῖτο τοῦτο βεβαίως αὐθημερὸν καὶ αὐθωρεῖ εἰς τὴν Σπάρτην, ἀφοῦ μυστικὸν τοῦ κράτους δὲν ἦτο βέβαια τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' οὔτε καὶ καμία ἀνάγκη τὸ ἐπέβαλλεν ὡς τοιοῦτον. Συμφέρουσα μάλιστα ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἡ διάδοσίς του, διότι θάρρος μὲν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐνέπνεε, δόξαν δὲ ἔφερεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ τοὺς Πέρσας ἐφόβιζε. Οὕτως ὅμως δυνάμεθα τῶρα καὶ ὡς πρὸς τοῦτο νὰ εἰμεθα βέβαιοι, ὅτι οὔτε ψεῦδος ἦτο ἐκ μέρους τοῦ Ἡροδότου οὔτε καὶ πρὸφαισις δῆθεν ἐκ μέρους τῶν Σπαρτιατῶν (ἐλέχθη καὶ τοῦτο ὑπὸ τῆς κριτικῆς), ἀλλ' ἡ γυμνὴ ἀλήθεια ὅτι τὰ Κάργεια ὄντως ἦσαν τὸ ἐμπόδιον τῆς ἐκ Σπάρτης ἀμέσου ἀναχωρήσεως τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Δύναται τις ὅμως ἐν τέλει καὶ τοῦτο εἶναι νὰ στοχασθῇ, μὲ πόσῃ χαρὰν καὶ ἀγαλλίᾳσιν οἱ δισχίλιοι ἄριστοι ἀσφαλῶς ἐξ ἀρί-

ὕλικόν. Εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν καλλίτερα κάπως σωζομένας, παχύτατοι λίθοι σχηματίζουν τὸ κατώφλιον καὶ τὰς ὀρθὰς ἔτι ὑψηλὰς παραστάδας τῶν εἰσόδων αὐτῶν. Εἷς τινες ὅμως σώζονται μέχρι μικροῦ τινος ὕψους καὶ οἱ περιφερικοὶ λίθοι τόσον ὥστε νὰ βλέπη τις πῶς ἔπειτα εἰς ὕψος ἀρκετὰ μεγαλείτερον οἱ τοῖχοι οὗτοι ἀνερχόμενοι θὰ συνέκλιναν οὕτως ὥστε ἐπάνωθεν αὐτῶν, ἐπιτιθεμένων δοκῶν τινων ἐγκαρσίως, νὰ ἐσκεπάζετο ἡ καλύβη μὲ χόρτα ἢ ἄχυρα ὅπως αἱ σημεριναί. Πλήθος τεμαχίων πλίνθων καὶ ἀγγείων χονδροειδῶν, ἀρχαίων ὅμως, σώζονται ἔτι μεταξὺ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατακειμένων λίθων καὶ ὑπ' αὐτούς. Τοιουτοτρόπως αἱ καλύβαι αὗται καὶ διὰ τὰ ἐν αὐταῖς καὶ παρ' αὐτὰς διακεχυμένα θραύσματα καὶ διὰ τὸ λίθινον ὕλικόν των ἀποδεικνύονται ὡς ἀρχαῖα κατασκευάσματα τῶν ἐπὶ τῶν ὁρέων διαιτωμένων ποιμένων, ἂν καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἄνευ ἄλλων ἐνδείξεων, τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν κατ' ἀκριβείαν δὲν δύναμαι νὰ προσδιορίσω. Ὅτι ὅμως περὶ κλασικῆς ἀρχαιότητος δὲν πρόκειται, ἀλλὰ μόνον περὶ ὑστέρων ἀρχαίων χρόνων δὲν ἀμφιβάλλω διόλου. Σῴζεται ἔτι παρὰ τὰς καλύβας καὶ μία λιθίνη ἐπι-

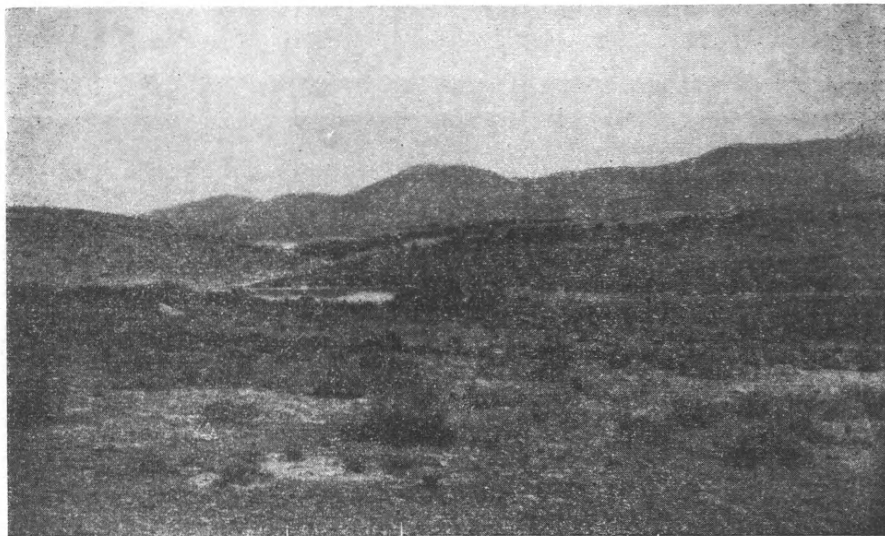
στων Σπαρτιάται ὀπλῖται ἔσπευδαν μὲν νὰ ἀντικρύσουν τοὺς πολυθρυλήτους Μήδους, ἔσπευδαν ὅμως καὶ τὰς Ἀθήνας νὰ σώσουν, ἀκριβῶς διότι αὐτοὶ θὰ εἶχαν οὕτω καὶ τὴν δόξαν, ὅτι μὲ τὴν βοήθειάν των ἡ πόλις αὕτη ἐσώθη.

*Πίναξ τῶν χρονολογιῶν τῶν συμβάντων ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ κατάπλου τῶν Περσῶν
εἰς τὸν Μαραθῶνα μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς μάχης.*

1. Κατάπλους τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα πρωῒνὰς ὥρας τῆς 5 Μεταγεινιῶνος. Ἄμεσος ἀγγελία αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας διὰ τῶν ἡμεροσκόπων. Σύγκλησις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου διὰ τὴν ἐπαύριον.
2. Συγκρότησις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις ἀπὸ πρωῒας τῆς 6 Μεταγεινιῶνος. Ἀπόφαισις περὶ ἐξόδου τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ἀποστολὴ τοῦ Φειδιππίδου εἰς Σπάρτην αὐθημερόν περὶ ἐσπέραν.
3. Ἐξοδος τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὸν Μαραθῶνα πρωῒαν τῆς 7 Μεταγεινιῶνος. Ἀφίξις αὐτοῦ περὶ τὴν ἐσπέραν καὶ στρατοπεδεῖα ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τὴν ἐσπέραν.
4. Ἀφίξις τοῦ Φειδιππίδου εἰς Σπάρτην ἐσπέραν ἢ νύκτα τῆς 8 Μεταγεινιῶνος.
5. Παρουσίασις τοῦ Φειδιππίδου εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης τὴν πρωῒαν τῆς 9 Μεταγεινιῶνος, ἀπάντησις τῶν Σπαρτιατῶν, ἀναχώρησις τοῦ Φειδιππίδου τὴν ἐσπέραν.
6. Ἀφίξις τοῦ Φειδιππίδου εἰς Ἀθήνας νύκτα τῆς 11 Μεταγεινιῶνος, καὶ ἄμεσος παρουσίασις αὐτοῦ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως.
7. Γνωστὴ γίνεται ἡ ἀπάντησις τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τε τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τὸ τῶν Περσῶν πρωῒνὴν ὥραν τῆς 12 Μεταγεινιῶνος.
8. Ἀναχώρησις τῶν δισχιλίων Σπαρτιατῶν ἐκ Σπάρτης ἀρχομένης τῆς νυκτὸς τῆς Πανσελήνου τὴν 15 Μεταγεινιῶνος.
9. Ἀφίξις τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς νύκτα τῆς 18 Μεταγεινιῶνος.
10. Ἡ μάχη ἤδη τὴν 18 Μεταγεινιῶνος.
11. Ἀφίξις τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, μετὰβασίς των ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα τὴν πρωῒαν τῆς 19 Μεταγεινιῶνος.

τυμβία στήλη ἀρχαία ὑστέρων χρόνων μὲ δύο ρόδακας, ὧν καὶ μὲ ἀποτετριμμένην τὴν πρόσοψιν τῆς, ἡ ὁποία ἴσως ἄλλοτε εἶχε καὶ ἐπιγραφὴν τινά, ἀποτριβεῖσαν ἔκτοτε.

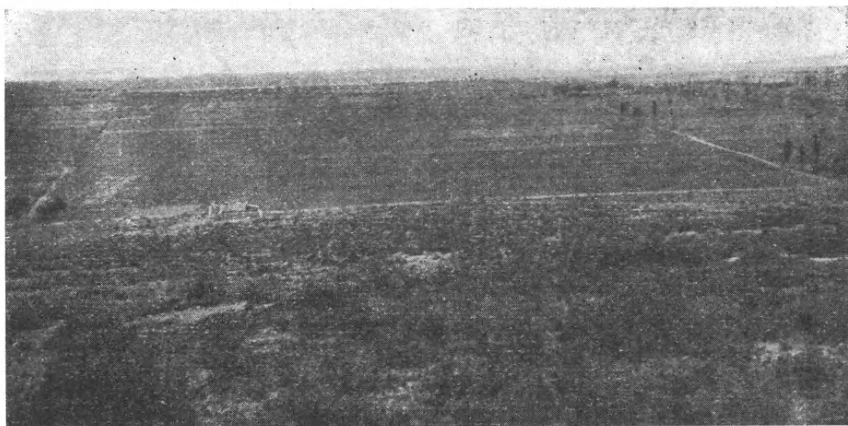
Ἄλλ' αἱ καλύβαι περιβάλλουσι καὶ μίαν μικροσκοπικὴν ἀκρόπολιν, ἡ ὁποία καταλαμβάνει τὸ ἄκρον ἀκριβῶς τοῦ διασέλου, ὅπου ὁ ὑψηλὸς βράχος ἀποτόμως κατέρχεται εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς πόδας του ἐκτεινομένην πεδιάδα. Ἡ ἀκρόπολις αὕτη περιβάλλεται ὑπὸ τείχους πάχους ἔχοντος μ. 1,30, ὕψους

Εἰκ. 15. Ἀριστερὰ ὁ βραχώδης λόφος τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς πόλεως Τρικονύνθου. Ἐντεῦθεν τοῦ λόφου, εἰς τὴν γωνίαν τῆς ἐμφανοῦς καὶ σήμερον ἀρχαίας ἀμαξιτῆς ἡ πηγὴ Μακαρία. Πᾶσα ἡ ἑκτασις δεξιὰ κατέχεται ὑπὸ τοῦ Μεγάλου ἔλους τοῦ Μαραθῶνος.

δέ, ὅπως τοῦτο τοῦλάχιστον σώζεται, ἐνὸς μέτρου καὶ τι πλέον. Τὸ τεῖχος πολυγωνικὸν κατὰ τὸ πλεῖστον (ἐπιμελῶς πολυγωνικόν), ἀλλ' ἐναλλάξ καὶ ἰσοδομικόν, καθὼς ἐτύχαινε νὰ εἴνε ἡ μορφή τῶν λίθων, ἀφοῦ ἐλαφρῶς μόνον οἱ τειχοδόμοι διὰ σφύρας ἐπεξειργάζοντο αὐτούς, δὲν ἀφήνει καμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι εἴνε ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἔργον, παραδόξως ὅμως μὲ ἐν ὅλως διόλου ξένον πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τειχοδομίαν γνῶρισμα, ὅτι ἐνιαχοῦ μεταξὺ λίθων ἐπιμελῶς τοποθετημένων ὑπὸ τοῦ οἰκοδόμου τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου μὲ τὰς ἐπιφανείας τῶν καλῶς ἀλλήλων ἐφαπτομένας, παρουσιάζονται παρεμβεβλημένα καὶ τεμάχια κεράμων μικροτέρων ἢ μεγαλειτέρων, τὰ ὁποῖα εἰς ἀρχαῖα ἐλληνικὰ τεῖχη οὐδέποτε εὔρον τοιαύτην χρῆσιν. Ἄνευ δὲ ἀνάγκης τινὸς ἔπραξαν τοῦτο οἱ τειχοδόμοι, οἷον ἔνεκα τυχὸν διαστήματος κενοῦ

μεταξὺ τῶν λίθων μένοντος διὰ τινὰ ἀνωμαλίαν αὐτῶν, πρὸς πλήρωσιν ἄρα τοῦ κενοῦ, ὅποτε ἀντὶ κεράμου οἱ ἀρχαῖοι λιθάριόν τι καταλλήλου σχήματος μετεχειρίζοντο. Διότι αἱ ἐπιφάνειαι αὐταὶ τῶν λίθων ἠδύναντο κάλλιστα νὰ ἐφάπτωνται ἀλλήλων, δὲν ἄφηναν δηλαδὴ κανὲν ἀπολύτως κενόν, οὕτω δὲ ἠδύναντο καὶ νὰ συγκρατῶνται τόσον καλὰ ἀμοιβαίως ἐπ' ἀλλήλων τοποθετούμεναι, ὥστε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μὴ χρειάζωνται τὸ κεραμικὸν παρέμβλημα. Οἱ τειχοδόμοι μάλιστα ἔπρεπε νὰ προσέχουν, τοποθετοῦντες αὐτὸ τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ βαρὺν λίθον ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου βαρέος ἐπίσης, μήπως τὸ θραύσουν. Ἄλλ' ἀφοῦ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, τότε πρὸς ἐξηγήσιν τοῦ

Εἰκ. 16. Τὸ παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος πεδῖον τῆς στρατοπεδείας τῶν Περσῶν, θεωρούμενον ἐκ τῶν προπόδων τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ μυχοῦ ὁ Πύργος, ἔνθα ἔκειτο τὸ κοινὸν τῆς Τετραπόλεως ἱερὸν Διονύσου.

τοιούτου νεωτερισμοῦ εἰς καθαρῶς ἄλλως ἀρχαίας ἐλληνικῆς οἰκοδομίας κτίσμα ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν εὗρίσκω, εἰ μὴ ἓνα λόγον· ὅτι ὁ Ἕλλην τειχοδόμος ἐμιμήθη ῥωμαϊκὴν συνήθειαν, διότι διὰ τῶν Ρωμαίων μόνον εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ τῶν πλίνθων χρῆσις εἰς τὴν διὰ κοινῶν ἄλλως μικρολίθων καὶ ἀσβέστου ὡς συνδετικῆς ὕλης τειχοδομίαν. Εἰς τὸ ἡμέτερον ὅμως τείχος δὲν πρόκειται ἀκόμη οὐδὲ περὶ ἀπλουσιότητος τινὸς στοιχείου ῥωμαϊκῆς (ἔπειτα καὶ τῆς βυζαντινῆς) τειχοδομίας, ἀλλὰ περὶ ἐνάρξεως ἀπλῶς φθορᾶς τῆς γνησίως ἀρχαίας ἐλληνικῆς καλαισθησίας δι' ἐνὸς ἀνοργάνου καὶ ἀσκόπου ὅλως διόλου νεωτερισμοῦ, ὅστις εἰς τοῦτο μόνον συνίστατο, εἰς τὸ νὰ γίνῃ δηλαδὴ χρῆσις ἐνὸς τοιούτου ἄνευ οὐδεμιᾶς τειχοδομικῆς σημασίας παρεμβλήματος, ὅποιον εἶνε τὸ ἐν λόγῳ ἡμέτερον.

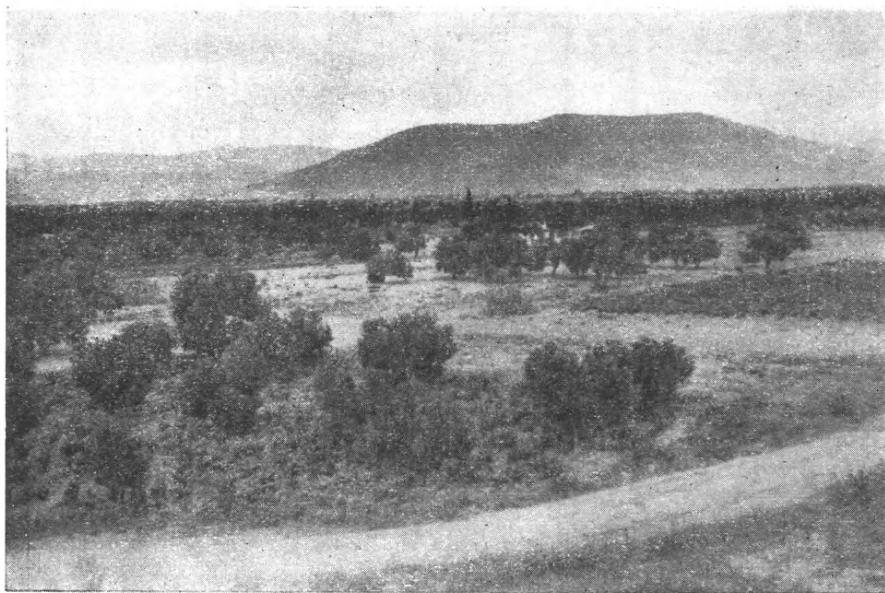
Ἄλλ' ἐὰν εἰς τοῦτο δὲν πλανῶμαι, εἰς ποίαν ἄρ' αὖ γε ἐποχὴν ἤρχισε νὰ ἐπέρχεται ἡ φθορὰ αὕτη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καλαισθησίας, καὶ εἰς ποίαν

διὰ τοῦτο ἐποχὴν ὀφείλομεν νὰ θέσωμεν τὰ τεῖχη τῆς ἡμετέρας ἀκροπόλεως;

Εἰς τὸν Μαραθῶνα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ ἔχομεν εἰς τὴν «Μάνδραν τῆς γρηᾶς» ἥτοι εἰς τὸν «χῶρον» (τουτέστι τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Ἡρώδου καὶ τῆς Ρηγίλλης) ἕνα μέγα λείψανον τειχοδομίας καθαρῶς ἔτι ἐλληνικῆς ἀρχαίας. Εἶνε τριῶν τοῦλάχιστον χιλιομέτρων ὁ περίβολος οὗτος ἥτοι τὸ περίφραγμα (φράγτης καὶ κοινῶς νεολληνιστὶ) ἢ κολοσσιαῖος αὐλό-γυρος. Ἀλλ' ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἡρώδου, ἥτοι ὁ δευτέρος αἰὼν μετὰ Χρ., εἶνε ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς ὁ τέταρτος ἢ παντελής ἤδη μεταβολὴ τῶν πραγμάτων μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὴν μεταβολὴν ὅμως ταύτην προοιωνίζεται ὁ τρίτος ἤδη αἰὼν μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς μεταναστάσεως τῶν Ὀστρογότθων διὰ τῆς Μαύρης θαλάσσης πρὸς τε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ὀστρογότθοι τότε εἰσέβαλαν καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου ἐρχόμενοι εἶχον δηλώσῃ ἤδη καὶ τὴν Σπάρτην. Ἐννοεῖται ὅτι πάντα ταῦτα γενικώτατα μόνον ἀναφέρω πρὸς ὑποτυπώδη ἀπλῶς χαρακτηρισμὸν τῶν κολοσσιαίων αἴφνης εἰς τὸν κόσμον καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπελθουσῶν μεταβολῶν. Ἀλλ' ὅταν οἱ Γότθοι εὐρίσκοντο εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν, ὁπόθεν ὁ Δέξιππος ἐξήλασεν αὐτούς, αἱ ναυτικαὶ τῶν βαρβάρων τούτων μοῖραι ἐνεργοῦσαι καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἐκ τοῦ Αἰγαίου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐλκυσθῶσι καὶ ἀπὸ ἕνα παραθαλάσσιον διαμέρισμα τῆς Ἀττικῆς ἐκ τῶν ὠραιότατων βεβαίως, μὲ τὰ ἀκτινοβολοῦντα ἀπὸ τὴν παρακειμένην εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Μαραθωνίου κόλπου ἀκτὴν περικαλλῇ μνημεῖα τοῦ Ἡρώδου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης αὐτοῦ.

Μὲ τὴν ἐμφάνισιν λοιπὸν τῶν Γότθων πειρατῶν πλὴν εἰς τόσους ἄλλους τόπους καὶ εἰς τὸν Μαραθῶνα συνδέω ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὅποια μᾶς σχετίζουσιν καὶ πρὸς τὴν μικρὰν παρὰ τὸ Μπέη ἀκρόπολιν. Δὲν ἤξεύρω ἂν δύναται τις νὰ εἰπῇ πόσον καιρὸν διήρκεσεν ἡ ἐκ τῶν πρώτων πειρατικῶν τούτων εἰσβολῶν ἐπελθοῦσα κατάστασις. Ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ εἶνε γεγονὸς ἐντὸς τινος χρονικοῦ διαστήματος πάντως ἐτῶν τινῶν ὁπωσδήποτε ἂν μὴ δεκαετηρίδων. Ἀγρόται Μαραθῶνιοι καὶ ποιμένες ἔπρεπε νὰ λάβουν τὰ μέτρα των. Καταφύγια εἰς τὰς προσβάσεις τῶν βουνῶν εἰς πᾶσαν στιγμὴν ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ἀναγκαῖα καὶ δι' ἀνθρώπους καὶ διὰ κτήνη. Πῶς νὰ εἰσχωρήσῃ τις εἰς τὰ μυστήρια συμβάντων, τὰ ὅποια ἐν τούτοις δὲν εἶνε ὑπερβολὴ ἂν εἰπῇ τις ὅτι δύναται ὁπωσδήποτε νὰ φαντασθῇ τοῦλάχιστον; Εἰς τοιαῦτα ὅμως συγκλονιστικὰ μιᾶς προαιωνίας καταστάσεως συμβάντα καὶ ἐγὼ ἀναφέρομαι, τὰ ὅποια πολλὰ πράγματα βεβαίως ἠλλοίωσαν, ζητῶν νὰ ἐξηγήσω τὴν ὑπαρξίν καὶ μιᾶς ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία μόνον ὥς ὠχυρωμένη κάπως κατοικία καὶ καταφύγιον ἀνθρώπων δύναται νὰ νοηθῇ μετὰ τῶν τειχῶν της, τὰ ὅποια μᾶς ἀπομακρύνουν μὲν κάπως ἀπὸ τὸν ἀκραιφνῆ ἐλληνισμόν τοῦ δευτέρου μετὰ Χρ. αἰῶνος, δὲν ἀποχωρίζονται ὅμως καὶ ὅλως διόλου ἀπ' αὐτοῦ,

καθ' ὃν τρόπον ὁ χωρισμὸς οὗτος πρέπει νὰ ἐπῆλθεν ὅχι πολὺ ἀργότερα μετὰ ταῦτα, κατ' αὐτὸν δηλαδὴ ἤδη τὸν τέταρτον αἰῶνα. Αἱ λίθιναι καλύβαι εἶνε καὶ αὐταὶ προφανῶς σύγχρονοι μὲ τὴν ἀκρόπολιν, ἔνεκα τῶν ὁμοίων εὐρημάτων καὶ μεταξὺ τῶν λίθων αὐτῶν καὶ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως. Ἐντὸς αὐτῆς ἦσαν οἰκήματα ἢ ἓνα μέγα οἶκημα, μετ' αὐλῆς πιθανῶς, ὅσον δύναμαι νὰ εἰκάσω ἐκ τῶν λειψάνων καὶ ἐνὸς μεσοτοιχοῦ αὐτῆς. Ἡ σκαπάνη

Εἰκ. 17. Δεξιὰ τὸ ὄρος Σταυροκοράκι. Ἀριστερὰ τὸ μικρὸν λεκανοπέδιον τῆς Μαραθῶνας.

ὅμως μόνη δύναται ἴσως, ὅταν ἐπιχειρηθῇ καὶ ἐδῶ κάποια ἀνασκαφικὴ ἐργασία, νὰ μᾶς φωτίσῃ περισσότερον καὶ περὶ τούτων τῶν ἀπορουμένων ἔτι ἐν τῇ Μαραθωνιακῇ ἀρχαιολογίᾳ.

§ 14.

Καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου βραχωδεστάτου ἐπίσης τόπου τῆς κορυφῆς τοῦ Σταυροκοράκι ἀπῆντησα πολλὰ ἔχνη καλυβῶν λιθίνων ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιμένων, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῶ ἐγγύτερον νὰ ἐξετάσω αὐτάς. Αὐτόθι συνέλεξα καὶ ἱκανὰ τεμάχια μαχαιριδίων ἢ ξυραφίων ἐξ ὀψιανοῦ. Ἴσως προέρχονται ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ νεολιθικοῦ αἰῶνος καθ' ὃν ἄνθρωποι πρὸ τῶν Ἑλλήνων ἤδη κατόκησαν τὴν Ἀττικὴν. Ὀψιανούς ἄλλως τοιοῦτους εὗρισκω πανταχοῦ ἐν Μαραθῶνι. Ἰδιαίτερος μάλιστα εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Κυνοσούρας. Πολλοὶ μοὶ παρουσιάσθησαν τὸ 1926 ἤδη κάτωθεν κυρίως τῆς Μυκη-

ναϊκῆς ὡς προεῖπα ἀκροπόλεως, ἥτοι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας, προγενεστέρας καὶ τῶν Μυκηναϊκῶν βέβαια χρόνων, πόλεως Μαραθῶνος. Ἐκεῖ ὅπου θέτω καὶ τὸ ἐπίνειον αὐτῆς, ἐξ ὠρισμένων παρατηρήσεων ὁρμώμενος (οἶον τῶν λιμενικῶν ἔργων τοῦ Ἡρώδου), εὐρέθη καὶ μικρότατος μᾶλλον πέλεκυς, ὡς ἄθρυμα παιδικὸν οὕτως εἰπεῖν, εἰ καὶ ὄχι ἐξ ὀψιανοῦ, ἀλλ' ἐκ λίθου πυρίτου (στουρνάρι). Τεμάχια ὁμως μαχαιριδίων καὶ ξυραφίων ἐξ ὀψιανοῦ εὐρήκα εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς Μαραθωνιακῆς πεδιάδος, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ποτε χωρίον Πλάσι (ὄχι Πλάζι καθὼς γράφεται εἰς τοὺς χάρτας), ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς μεταξὺ ἀμπέλων καρροδρόμους. Διὸ ὑποθέτω ὅτι καὶ οἱ παρὰ τὸν τύμβον ποτὲ εὐρεθέντες, ὅταν οὗτος ἀνεσκάπτετο κατὰ τὸ 1891 ἢ καὶ πολὺ πρωτίτερα, δὲν ἦσαν ἢ ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὀψιανούς τοῦ νεολιθικοῦ αἰῶνος, ὄχι ὁμως αἰχμαὶ βελῶν τῶν Περσῶν τοξοτῶν. Ἐνα πυρῆνα δόλοκληρον (nucleus) ὀψιανοῦ βάρους μιᾶς ὀκάς εὐρήκα εἰς τὴν περιοχὴν πάλιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος παρὰ τὴν πισσόστρωτον ἀμαξιτὴν ὀλίγον ὑπεράνω τοῦ Μικροῦ λεγομένου ἔλους τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Μπερξέζας.

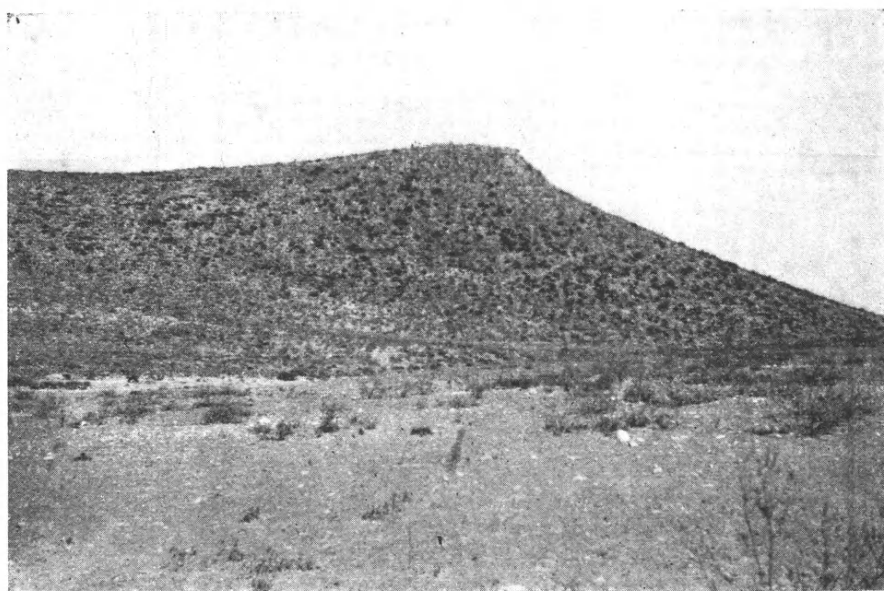
§ 15.

Ἀκροπόλεις ἄξιοι τοῦ ὀνόματος τούτου παρουσιάζονται σήμερον εἰς τὴν Τετράπολιν τοῦ Μαραθῶνος μόνον δύο, ἐκείνη ἣν ἀνεκάλυψα τὸ 1926, καὶ ἡ τῆς Τρικορύνθου, καθὼς προηγουμένως εἶπα. Εἰς τὴν Τρικορύνθου καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς προσεχῶς ἐλπίζω θὰ κάμω ἐρεύνας ἀνασκαφικάς. Περὶ τῆς ἀκροπόλεως ὁμως τῆς πόλεως Μαραθῶνος εἶπα ὅσα τότε, τὸ 1926 καὶ 1928, ἡδυνάμην νὰ εἶπω ἐν τῇ πραγματείᾳ μου περὶ τῆς Τετραπόλεως καὶ τοῦ Ἡρακλείου. Αὐτὴ παρουσιάζεται διὰ μίαν δευτερεύουσαν βέβαια θέσιν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἕνα κατόπιν ἀπλοῦν δῆμον, ὡς ἱκανῶς μεγάλη, μὲ περίμετρον 300 μέτρων τοῦ ἐπιβλητικοῦ τείχους τῆς, ὅπερ πάλιν πλάτος ἔχει δύο μ. καὶ ἡμίσεος. Ἡ Προβάλινθος δὲν ἀφῆκε κανένα ἔχνος τῆς ἀκροπόλεώς τῆς. Κρίνων ὁμως ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Οἰνός πεστεύω ὅτι καὶ ἡ Προβάλινθος δὲν ἔμεινε στερημένη αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ Οἰνὴ πάντως εἶχεν ἀκρόπολιν, ἀφοῦ αὕτη καὶ σώζεται ἔτι· ἐμφανῇ δὲ εἶνε καὶ τῆς ὑπ' αὐτὴν μικροπόλεως τὰ τεῖχη. Μόνον ὅτι ἡ ἀκρόπολις ἐδῶ ἦτο μικροσκοπικὴ ὅπως καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ διασέλου τοῦ Μπέη. Ὅχι μόνον δὲν ἔχει καμμίαν θεμελίωσιν ἐπὶ ὀγκωδεστέρων κάπως λίθων—βεβαίως διότι καὶ τὸ ἔδαφός τῆς εἶνε καθαρὸς βράχος—ἀλλ' εἶνε καὶ διαμέτρου μόλις πεντήκοντα βημάτων καὶ τεῖχη ἔχει μικροτάτου πάχους, ὡς ἡμίσεος περίπου μέτρον, τὰ ὅποια καὶ ὕψος δὲν φαίνεται ὅτι εἶχον εἰ μὴ ἀνάλογον πρὸς τὸ πάχος. Φυσικὰ τεῖχος καὶ ἐδῶ δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἀκροπόλεως, τὸ ὅποιον ὡς ἀπότομος βράχος δὲν εἶχεν ἀνάγκην ὀχυρώσεως. Θραύσματά τινα ἀγγείων ἐλληνικῶν κλασικῶν χρόνων εὐρήκα καὶ ἐντὸς καὶ ἔξω τῆς ἀκροπόλεως, καὶ θραύσματα ὠσαύτως κεράμων. Ἀλλ' ἢ

Ἀκρόπολις πιστεύω ὅτι ἂν δὲν διεφύλαττε ἱερὰν τινα ἐκ τῶν παλαιοτάτων ἀκόμη χρόνων ἀνάμνησιν, σημεῖόν τι ἢ ναΐδιον ἔπειτα, ὅπερ ἐχρειάζετο καὶ μικρὸν αὐλόγυρον, δὲν εἶχε κανένα σκοπὸν ὡς ὀχύρωμα, εἶχε δὲ κτισθῆ ὑποθέτω ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐξ ἀγαστῆς τινος μόνον φιλοτιμίας, πῶς νὰ μὴ φαίνεται ἡ πόλις των ὅτι ἔστερεῖτο ὅλως διόλου τοῦ κοινοῦ τούτου γνωρίσματος πάσης ἐλληνικῆς πόλεως καὶ πρῶτα-πρῶτα—τῶν ἐγγύτατα αὐτῆς κειμένων δύο τοῦλάχιστον ἐκ τῶν τῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος.

§ 16.

Ἀνέφερα ἀνωτέρω τὴν «Μάνδραν τῆς Γρηᾶς». Καὶ τῆς μὲν γρηᾶς τοῦ

Εἰκ. 18. Ἡ προεκβολὴ κλάδου τοῦ Σταυροκοράκι ὑπερθεῖν τοῦ Μπέη. Ἀκρόπολις ἀρχαία ἐπὶ τοῦ διασέλου καὶ λίθιναι ἀρχαῖαι καλύβαι ποιμένων.

εἰς τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Μαρτίου ἀναφερομένου νεοελληνικοῦ μύθου μὲ τὰ ἐπώνυμα τοῦ μηνὸς τούτου ὡς Γδάρτη, Παλουκοκάφτη, Κλαψομάρτη, καὶ Πεντάγνωμον, μὲ τὸ ῥητόν: κάλλια Μάρτης στὶς γωνιῆς (παρὰ τὴν ἐστίαν δηλαδὴ) παρὰ Μάρτης στὶς αὐλές — Γρηᾶς βέβαια τοῦ μύθου, δὲν ἦτο ἡ κολοσσιαία αὕτη μάνδρα ἥτοι τὸ τρισχιλίων τοῦλάχιστον μέτρων περιτείχισμα ἥγουν περίφραγμα, ἐνὸς κτήματός της. Τὸ περιτείχισμα τοῦτο περιέβαλλε τὸ «χωρίον» τ. ἔ. ἀγρόκτημα τοῦ Ἡρώδου καὶ τῆς Ρηγίλλης, τοῦ ὁποίου τὴν πύλην ἀνεγνώρισε τὸ 1792 ὁ Φωβέλ, Γάλλος ἐν Ἀθῆναις πρόξενος ἐκείνου

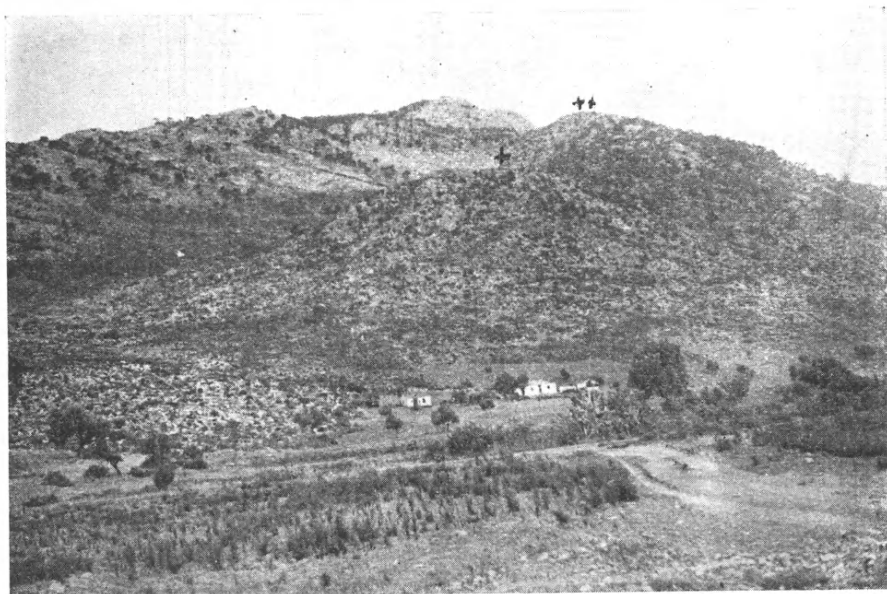
τοῦ καιροῦ. Ὁ Φωβὲλ ἀνέγνωσε καὶ μίαν ἐπιγραφὴν ἐκεῖ, ἐπὶ λίθου τοῦ ποτε τόξου τῆς Πύλης ἐλλιπῶς σωζομένην, ἣτις εἶχεν οὕτω: Ὀμονοίας ἀθανάτου. Πύλη. Ἡρώδου ὁ χῶρος [εἰς ὃν εἰσέρ]χει. Τὸ δὲ 1926 ἀνασηκώσας τὸν αὐτὸν λίθον παρετήρησα καλῶς σωζομένην καὶ τήνδε τὴν ἐπὶ τῆς κάτωθεν τοῦ λίθου ἐπιφανείας ἐπιγραφὴν: Ὀμονοίας ἀθανάτου. Πύλη. Ρηγίλλης ὁ χῶρος εἰς ὃν εἰσέρχει (πρβ. καὶ τὸ ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἔτους 1933 ἐν σελίδι 517.558 ἄρθρον μου: Ὁ δισεκατομμυριοῦχος τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων Ἡρώδης Ἀττικός). Τί κτῆμα ὅμως, ἀγρόκτημα μάλιστα, ἡδύνατο τὸ λίθινον τοῦτο περιφραγμα νὰ περιβάλλῃ ἐπὶ τῆς βραχυδεστιάτης βουνώδους ἐκτάσεως μεταξὺ τῆς Αὐλώνας καὶ τῆς πεδινῆς λεκάνης τῆς Οἰνός; Σήμερον ἐπὶ τῶν βράχων τούτων φύονται μόνον πεῦκα, δὲν βλέπει δὲ κανεὶς ποῦ ἡδύνατο ἀντ' αὐτῶν νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ ἄλλο τι κάρπιμον δένδρον ἢ νὰ καλλιεργηθῇ ἀγρός.

Ἀλλὰ μικρὸς τις χῶρος ἐντὸς τοῦ ἀπεράντου περιβόλου τῶν χιλιάδων στρεμμάτων δίδει νομίζω τοῦ προβλήματος τούτου τὴν λύσιν. Ἐπὶ ἐκτάσεώς τινος εἶδα φνύμενα νεόφυτα πολλὰ ἐλαιῶν, πρὸς φύτευσιν τῶν ὁποίων ἀνεσκάφησαν ὅπαι εἰς τὸ παχὺ τῶν βράχων στρώμα φανερωθέντος δὲ ὑπ' αὐτὸ στρώματος γήινου, ἐντὸς τούτου ἐφυτεύθησαν μικραὶ ἀγριελαῖαι, δι' ἐμβολιασμοῦ μεταβαλλόμεναι εἰς ταχέως ἔπειτα εὐδοκιμούσας ὡς ἡμέρους καρπίμους ἐλαίας. Τοῦτο εἶνε ἔργον πρόσφατον βοσκοῦ ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἰς τε τὰ βουνώδη ταῦτα μέρη καὶ εἰς τὴν προπεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, τὴν μεταξὺ Ἀγίου Ἀνδρέου καὶ Νέας Μάκρης, ταχέως μεταβάλλονται εἰς γεωργούς. Ὁ Ἡρώδης καὶ ἡ Ρηγίλλη ἡδύναντο νὰ εἶχαν κάμῃ τὸ αὐτὸ ἐντὸς τοῦ περιβόλου, τὸν ὅποιον οὕτω μετέβαλλον εἰς ἐλαιῶνα, ἀπέραντον ὅσον ἤθελαν. Ὅτι μετὰ τοῦ ἀληθινοῦ τούτου ἀγροκτήματος ἡδύναντο νὰ ἔχουν καὶ τόπους διὰ ζῶα ἄγρια πρὸς κυνηγεσίαν, ἡμπορεῖ τις νὰ ὑποθέσῃ ὅπως καὶ τόπους πρὸς μελισσοτροφίαν. Ἀπίθανος τοῦλάχιστον δέν μοι φαίνεται ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐν ἀναμονῇ ἄλλης καλλιτέρας, ἡ ὁποία θὰ ἐξήγῃ πῶς θὰ ᾔτο δυνατόν νὰ ἀξιωθῇ τοῦ ὀνόματος «ἀγρόκτημα» ὃ μήτε διὰ βοσκὴν σήμερα χρήσιμος τόπος, ὅστις ὅμως πρέπει νὰ εἶχεν ἀξίαν τινά, ἀφοῦ ἐτιμᾶτο καὶ μὲ μίαν διπλὴν μνημειώδη πύλην, κοσμουμένην καὶ ὑπὸ ἀνδριάντων κολοσσιαίων (ἀναπαράστασις αὐτῆς παρὰ Le Bas Monuments figurés, πίν. 90).

§ 17.

Εἰς τὸν Γερμανικὸν χάρτην τῆς Ἀττικῆς, κλίμακος 1:25000, σημειώνεται διὰ χρώματος ἐρυθροῦ ἓνα διατείχισμα τῆς 2300 μέτρα μακρᾶς χερσονήσου τῆς Κυνοσούρας, περὶ τὸ μέσον αὐτῆς, χωρὶς νὰ δηλώνεται ὑπὸ τῶν χαρτογράφων ἄλλο τι ἀκριβέστερον περὶ τοῦ διατειχίσματος τούτου καὶ χωρὶς

νὰ ἐμφαίνεται καὶν αὐτὸ ὡς ἀρχαῖον τεῖχος. Εἶνε τεῖχος ἐν τούτοις τὸ σημειούμενον, πάχους μ. 2,60 μὲ πρόσωπον πρὸς βορρᾶν βλέπον, καλλίστης ἑλληνικῆς οἰκοδομίας τοῦ 5^{ου} μέχρι τοῦ 4^{ου} πρὸ Χρ. αἰῶνος (Εἰκὼν 20) περιζῶνον τὴν χερσόνησον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν. Πολὺ ὀλιγώτερον καλῶς διατηρεῖται, διακρίνεται ὅμως καλῶς καὶ αὐτό, ἓνα ἄλλο τεῖχος χαμηλότατον νῦν, περιβάλλον μέγαν καὶ ὑψηλὸν λόφον, ὅστις κεῖται ὀλίγον τι πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ λαιμοῦ τῆς χερσονήσου. Ὁ λόφος οὗτος φέρεται εἰς τοὺς σημερινούς χάρτας ὡς τὸ βουνὸν Δρακονέρα, διότι ὁ ἴδιος ἄλλο ὄνομα δὲν ἔχει,

Εἰκ. 19. Ἡ Μυκηναϊκὴ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος καὶ ὑπερθεῖν αὐτῆς ἐπὶ μιᾷς τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι βωμὸς ἀρχαῖος.

τοῦτο δὲ δίδεται εἰς αὐτὸ μόνον ἔνεκα τῆς πηγῆς ἀγαθοῦ ποσίου ὕδατος «Δρακονέρας», ἣτις οὔτε καὶ εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ βουνοῦ εὐρίσκεται, ἀλλὰ παρὰ τὴν πεδιάδα, εἰς τι βάθος τοῦ εἰς αὐτὴν καταλήγοντος βράχου τῆς ὑπωρείας ὡς ἐντὸς φρέατος τρόπον τινά, τὸ ὁποῖον ὅμως φαίνεται μᾶλλον ὡς σπήλαιον φυσικὸν μικκύλον εἰς ὃ κατέρχονται οἱ ἀντλοῦντες ἐκ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βάθους τὸ ὕδωρ. Ἔργάζονται δὲ παρὰ τὴν πηγὴν ταύτην ἀνθρακεῖς, ξυλάνθρακας ἐδῶ παρασκευάζοντες ἐκ τῶν ριζῶν τῶν σχοίνων, διότι πλησίον τοῦ τόπου τούτου δένδρα δὲν ὑπάρχουν.

Ἐπειδὴ ὅμως καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ νότου ἐν εἵδει ὁμαλοῦ βραχέος διασέλου ἀνωφερῇ κάπως πρόσβασιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ταύτην μεταξὺ τῶν

πολλῶν ἐνταῦθα παντοῦ διεσπαρμένων θραυσμάτων ἀρχαίων ἀγγείων, κεράμων καὶ πλίνθων εὐρίσκονται καὶ μέλανος στιλπνοῦ γανώματος ἀγγείων θραύσματα, δὲν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι τῶν κλασικῶν χρόνων πρέπει νὰ εἶνε καὶ τὸ τεῖχος, τὸ περιβάλλον τὴν ἀκρόπολιν.

Ἄλλ' ἐνῷ τώρα εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην θέσιν καὶ ἡ ἀκρόπολις αὕτη ἤδη γεννᾷ τὴν ἀπορίαν, τίνα σημασίαν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ οἰαδήποτε ἀκρόπολις ἐνταῦθα εἰς τόπον ἐντελῶς βουνώδῃ καὶ βραχώδῃ περὶ αὐτὴν πανταχοῦ ἄνω καὶ κάτω εἶτε ἐγγὺς εἶτε μακρὰν, ὅπου πόλις τις βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ποτέ, ἐπειδὴ οὐδὲ σπιθαμὴ γῆς καλλιεργησίμου ἢ ὁπωσδήποτε χρησιμοποιοῦσίμου, εἰς οὐδὲν σημεῖον παρουσιάζεται, πολὺν μεγαλειτέραν ἀπορίαν ἐγείρει περὶ τῆς σημασίας του τὸ μνημονευθὲν διατείχισμα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ βραχυδεσμάτων ἐκατέρωθεν καὶ ἀποτομωμάτων κλιτύων τῆς χερσονήσου ἀρχόμενον ἐκ τῆς θαλάσσης, ἄνω εἰς ὄφρυν βραχυδεσμάτην φθάνει, ὀπισθεν του, πρὸς νότον, ἀφῆνον τὸ καθ' ὁλοκληρίαν ὁμοίως βραχυδέστατον σελλοειδὲς μακρὸν τμήμα τῆς χερσονήσου μέχρι τοῦ εἰς τὸ πέλαγος καταλήγοντος ἀκρωτηρίου της.

Εἶνε προφανὲς ὅτι τὸ διατείχισμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον πρόσωπον ὡς εἶπα ἔχει πρὸς βορρᾶν, ἐνῷ ὀπισθεν ἐρεῖδεται ἐπὶ ὑψηλοτέρων παρὰ εἰς τὸ πρόσωπον βράχων, ἓνα μόνον προορισμὸν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ὅταν ἐκτίζετο ὡς κολοσσιαῖον πραγματικῶς ὀχύρωμα, μὲ τὰ σκέλη του ἀνερχόμενον εἰς ὕψος 200 μέτρων καὶ ἐπέκεινα ἴσως ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἥτις τοὺς πόδας του βρέχει.

Ὁ προορισμὸς του ἡδύνατο νὰ εἶνε οὗτος μόνον: νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπὸ βορρᾶ ἐκ βράχων καὶ ἐδῶ σφόδρα δυσδιαβάτων δίοδον εἰς τὸ νοτίως ἐκτεινόμενον μέγα τμήμα τῆς χερσονήσου ἐχθρῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤθελον νὰ καταλάβουν αὐτό.

Διὰ νὰ εὗρουν ὅμως ἐκεῖ τί;

Ἐπειδὴ τὸ μέγα ὀχύρωμα ἔχρηζε βεβαίως καὶ πλήθους μεγάλου ὑπερασπιστῶν ὅχι μάλιστα εἰς μίαν γραμμὴν ἀλλὰ εἰς διπλὴν καὶ τριπλὴν ἴσως, καὶ εἰς πᾶν μάλιστα σημεῖον τοῦ τείχους, δύναται νὰ φαντασθῇ κανεὶς πόσον ἰσχυρὸν σῶμα στρατοῦ ἦτο ἀνάγκη νὰ εὐρίσκεται ἐκεῖ ἕτοιμον πρὸς ἀποκρουσιν τῶν ἐπιδρομῶν, οἵτινες οὔτε αὐτοὶ θὰ ἐπεχείρουν ἐπίθεσιν ἂν δὲν ἦσαν ἐπίσης πολλοὶ καὶ ἰσχυροί.

Ἄλλ' ὁ στρατὸς οὗτος βέβαια δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὅτι προορισμὸν εἶχε ἢ μένων ἐκεῖ διαρκῶς ἢ καταφεύγων ἐκεῖ ἐν τινὶ ἀνάγκῃ νὰ ὑπερασπίσῃ ἀπλῶς ἑαυτόν. Ὁ στρατὸς ἔργον θὰ εἶχε νὰ ὑπερασπίσῃ ἄλλους ἀνθρώπους μένοντας ἐκεῖ ἢ διαρκῶς ἐπὶ τινὰ τοῦλάχιστον χρόνον ἢ ἐν τινὶ χρειᾷ καταφεύγοντας. Πρέπει δὲ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν ἐκατέρᾳ τῶν περιπτώσεων τούτων θὰ ἦτον ἀνάγκη νὰ σωρεύονται ἐκεῖ καὶ μεγάλη ποσὰ ζωοτροφῶν καὶ ὕδωρ ἀστάθμητον, πάντα δυνάμενα νὰ φθάσουν ἐκεῖ ἢ νὰ ἐξασφαλίζων-

ται ἐκάστοτε δι' ἓνα διάστημα χρόνου τοῦλάχιστον, πάντως ἐκ τῆς θαλάσσης, διὰ τε τὸν στρατὸν καὶ τοὺς πρὸς σωτηρίαν καταφεύγοντας ἐκεῖ ἀνθρώπους, ἂν αὐτοὶ θὰ ἦσαν οἱ χάριν τῶν ὁποίων θὰ ὑπῆρχεν ἐκεῖ καὶ ὁ στρατός.

Ἀλλὰ τίνες ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε οἱ σωτηρίαν ζητοῦντες ἄνθρωποι, ἀφοῦ οὔτε φρουρίον ἦτο ὁ τόπος οὔτε κατοικία ἔστω καὶ προσωρινῶς μόνον καταφεύγοντος ἐκεῖ πληθυσμοῦ οἰονδήποτε; Οὐδὲ περὶ ζώων μάλιστα ἢ κτηνῶν, βοσκῆς ἐχόντων ἀνάγκην οἰωνδήποτε, ἦτο δυνατόν νὰ πρόκειται, διότι ἡ τροφή αὐτῶν καὶ τὸ πρὸς πότισμά των ὕδωρ πάλιν διὰ θαλάσσης ἄλλοθεν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔρχεται, ἀφοῦ, ὥς εἶπα, εἰς τὸν βραχωδέστατον ἐκείνον τόπον τίποτε δὲν φύεται, ὕδατος δὲ οὐδὲ σταγῶν δύναται ποτε νὰ ὑπάρξῃ; Αἰγῶν,

Εἰκ. 20. Διατείχισμα χειρσονήσου Κυνοσούρας.

μάλιστα!, ἡ ὑπαρξὶς ἐκεῖ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ, διότι αὐταὶ ὅπωςδήποτε δύνανται νὰ ἐξοικονομηθοῦν, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι καὶ πεῦκα μόνον καὶ θάμνους τινὰς ἠδύνατο ἀραιοὺς νὰ εἶχε μεταξὺ βράχων ὁ τόπος, ἐνῶ καὶ τὸ θαλάσσιον ὕδωρ δι' αὐτὰς ἀρκεῖ πολλάκις, ἐπὶ τινὰ τοῦλάχιστον χρόνον.

Ἀλλ' ἀφοῦ αἶγας ὅπωςδήποτε, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἐκ θαλάσσης ἀσφάλειαν τῆς χειρσονήσου, πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἀποριῶν μας περὶ τῆς ὀχυρώσεως ταύτης ἀνέφερα, ἐνῶ προκειμένου περὶ πληθυσμοῦ ἀνθρώπων ἡ μνημονευθεῖσα ἀκρόπολις δύναται κάλλιστα καὶ ὥς καταφύγιον αὐτοῦ νὰ νοηθῇ, τότε ἐγὼ τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα ἐξ ὅλων τῶν εἰς τοὺς τόπους τούτους γενομένων παρατηρήσεών μου δύναμαι νὰ καταλήξω.

Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ 431 πρὸ Χρ. κλεισθέντες εἰς τὰ ἀπόρθητα ὀχυρώματα τοῦ ἄστεως, τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς μεταξὺ τῶν Μακρῶν τειχῶν καὶ

τοῦ εἰς Φάληρον κατερχομένου τείχους παραθαλασσίῳ ἐκτάσεως, πᾶσαν τὴν λοιπὴν χώραν ἀφῆκαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ, διὰ τὰ ζῆα τῶν ἰδιαιτέρως καὶ τοὺς ποιμένας τῶν ἐφρόντισαν ὥς εἶνε γνωστὸν νὰ εὕρωσι καταφύγιον εἷς τε τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς ἄλλας πλησίον νήσους. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐπραξάν ἔτι μᾶλλον πιθανῶς μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφορὰν, ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι μονίμως πλέον ἐν Δεκελείᾳ ἐγκατασταθέντες, ἠδύναντο ὑποχείριον νὰ καταστήσωσι πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν. Καὶ εἰς τὴν πρώτην λοιπὸν περίστασιν κατὰ τὸν Ἀρχιδάμειον πόλεμον καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὸν Δεκελικὸν ἀπὸ τοῦ 413 μέχρι τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχης τοῦ 405 οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθησαν μὲν νὰ θαλασσοκρατοῦν· τῆς χώρας τῶν ὅμως δὲν ἦσαν πλέον κύριοι. Καὶ πᾶσα μὲν ἄλλη καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους ἀναγκαίως τότε ἔπαυσεν ἐντελῶς, ὥς καὶ πᾶσα ἀμπελοργία καὶ δενδροκομία ἐν γένει, ὥς δύναται τις εὐκόλως νὰ ἐννοήσῃ, καθ' ὅλην τὴν Ἀττικὴν, τὴν ὁποίαν στίφη Σπαρτιῶν περιέτρεχον, πλὴν ἴσως μόνον ὅπου συμφέρον ὁ ἐχθρὸς εὕρισκε πρὸς πληρῶσιν τῶν ἰδίων του ἀναγκῶν νὰ καλλιεργῇ ὁ ἴδιος ἢ νὰ ἀνέχεται ὥς εἴλωτας ἐννοεῖται καὶ τοὺς Ἀττικοὺς γεωργούς. Τὰ κτήνη βέβαια, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐχρειάζετο, πάντα τᾶλλα καὶ ἰδιαιτέρως τὰ τε μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ βοσκήματα, αἶγας δηλαδὴ καὶ πρόβατα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐθαλασσοκράτησαν μέχρι τέλους τοῦ πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι, διόλου δὲν δύναται νὰ φανῇ παράδοξον, ἂν εἰς χερσόνησον ὥς ἡ τῆς Κυνοσούρας ἢ καὶ ὅπου ἄλλοῦ παρείχετο ὁμοία εὐκολία, ἐξ ἀρχῆς ἤδη τοῦ πολέμου, τὸν χειμῶνα ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 431, ἐφρόντισαν νὰ λάβουν τὰ μέτρα τῶν διὰ νὰ περισώσουν σφάγια τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ποιμνίων τῆς Διακρίας ἢ καὶ ἐκ τῶν ἔξωθεν εἰσαγομένων κτηνῶν. Τὰ μέτρα δὲ ταῦτα ἠδύναντο νὰ εἶνε μόνον ὅπως βλέπομεν αὐτὰ καὶ σήμερον φανερά ἐνώπιόν μας. Ἦσαν τόσον εὐκόλα ὅσον καὶ μόνον ἐνδεικνύμενα. Ἀλλὰ καὶ τείχη τοιαῦτα ὅπως τὸ διατείχισμα, καὶ ἀκρόπολις τοιαύτη, ὅπως ἡ τῆς Δρακονέρας, ὅσον χρήσιμα ἠδύναντο νὰ εἶνε κατὰ τὰς δύο εἰρημένας χρονικὰς περιόδους, τόσον ἄχρηστα θὰ ἦσαν καὶ περιττὰ ὅλως διόλου κατὰ πᾶσαν ἄλλην περίστασιν ἀπὸ τοῦ 400 περίπου μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείας μάχης· διότι μετὰ τὰ 338 βέβαια οὐδὲ ὅλως νοητὰ ταῦτα θὰ ἦσαν. Περιττὸν διὰ τοῦτο θεωρῶ νὰ μακρογορήσω περισσότερον, ἐξηγῶν διατί τοιαῦτα μέτρα νοητὰ δὲν θὰ ἦσαν, καθὼς ἄχρηστα, καὶ περιττὰ ἐπομένως, οὔτε ἐπὶ Κόνωνος καὶ τοῦ χρηματοδότου αὐτοῦ Φαρναβάζου οὔτε κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς δευτέρας συμμαχίας περὶ τὰ 376 καὶ κατόπιν, οὔτε ἀκολούθως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Θηβῶν καὶ τοὺς ἐπὶ Δημοσθένους καὶ Φιλίππου μέχρι τοῦ 338 πρὸ Χρ.

§ 18.

Εἰς ἀνακοίνωσίν μου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν ἀνεφέρθη καὶ εἰς

τὸν βωμόν, τὸν ὁποῖον πρὸ δύο ἔτων ἀνεκάλυψα ἐπὶ μιᾷ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ ὀλίγον ὑψηλότερα τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος (Εἰκ. 19). Ἡ πρόσφατος περὶ τὸν βωμόν τοῦτον ἔρευνά μου ἀπέδειξεν ὅτι πράγματι βωμὸς ἦτο οὗτος καὶ οὐχὶ ἱερὸν τι ἄλλο ὅ,τιδῆποτε. Ὁ χώρος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχα παρατηρήσῃ τοὺς μεγαλολίθους τοῦ κτίσματος τούτου πρὸ πολλοῦ ἀνατετραμμένους πρὸς ἀναζήτησιν ἀρχαίων ὑπὸ τῶν βοσκῶν, εἶνε μόλις ἑνὸς τετραγωνικοῦ μέτρου. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον εἶνε ὅτι ἀφοῦ τελευταίως ἀπεμάκρυνα ἐκ τοῦ περιθωρίου τοῦ βοθροειδοῦς ἤδη χώρου (ἐξ οὗ εἶχα ἀχθῆ καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι βωμὸς μόνον ἐνταῦθα ἡδύνατο νὰ κεῖται) πολλὴν τέφραν, τὸ ἐπιπόλαιον χῶμα εὗρον ἀνάμικτον μὲ ζῶων κατὰμαυρα ὅστις, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξηγοῦνται ἄλλως παρὰ ὡς προερχόμενα ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ προσενεχθέντων θυμάτων. Ἐντὸς τῆς αὐτῆς τέφρας καὶ ἐπὶ μεγάλῃς ἀκτίνος τῆς πλατείας κορυφῆς εὗρηκα καὶ τώρα ἱκανὰ ἔτι μεταξὺ τῶν βράχων διεσπαρμένα θραύσματα μικροτάτων ἀγγείων, ὁποῖα καὶ προηγούμενως εἰς μέγα πλῆθος εἶχα συλλέξῃ, τὰ πλεῖστα γεωμετρικῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ ὑστέρων ἑλληνικῶν. Ἐξ οὗ δήλον γίνεται ὅτι ὁ βωμὸς ὑπηρετήθη καθ' ἅπασαν τὴν πρώτην πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδα. Ἐπαναλαμβάνω τὴν παρατήρησίν μου ὅτι πάντα τὰ ἀγγεῖα εἴτε ἀκέραια εἶνε ταῦτα εἴτε θραύσματα μόνον ἐξ αὐτῶν σώζονται, εἶνε μικρότατα ὡς ἐὰν ἦσαν ἀθύρματα παιδίων. Ἰσως ὅμως ἦσαν μᾶλλον πενιχραὶ προσφοραὶ τῶν μόνων βεβαίως συγχάζοντων εἰς τὸ ὄρος καὶ πάλαι ποτέ, ὅπως σήμερον, αἰγοβοσκῶν. Ἀξιοπαρατήρητον εἶνε ὅτι ἡ ἀτραπὸς μὲν ἢ ἐκ τῆς εἰσόδου τῆς ἀκροπόλεως, ἢ ἢ παρ' αὐτὴν διερχομένη κάτωθεν ἤδη ἐκ τῆς πόλεως Μαραθῶνος, δὲν φαίνεται σήμερον ἐπὶ τῆς σφόδρα ἀνάντους καὶ βραχυδεστέτης παρὰ τὴν κορυφὴν πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ. Ὅταν ὅμως φθάσῃ τις εἰς τὴν ὀριζοντίαν πρὸς τὴν κορυφὴν καὶ πρὸς τὸν βωμόν πλέον φέρουσαν γραμμὴν, εὐθὺς ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἐκεῖ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον τοιοῦτοτρόπως διευθετήσῃ τοὺς φυσικοὺς βραχολίθους ὥστε δι' αὐτῶν καὶ διὰ τινων ἄλλων τεχνιέντως κάπως παρεμβληθέντων νὰ κατασκευάσουν ἀληθῆ ὁδὸν ἐνταῦθα στενὴν μὲν ὡς ἀτραπὸν μᾶλλον, ἀλλὰ εὐκόλως πλέον εἰς πάντα βατήν. Ἦτο ἄρα γε αὕτη ἡ συνέχεια μόνον τῆς κάτωθεν ἐκ τῆς πόλεως ἐρχομένης ἀτραποῦ, ἢ ὁποία ἐξέλιπε σήμερον, ἢ ἢ μόνῃ χρήσιμος διὰ τὴν πομπὴν τῶν βοσκῶν, οὔτινες καθὼ εἰς τὰ ὕψη ταῦτα μετὰ τῶν ποιμνίων των εὕρισκόμενοι πάντοτε, ἐδῶ καὶ εἰς πομπὴν μετὰ τῶν ἱερέων των σχηματιζόμενοι, ὕμνους ψάλλοντες ἔβαινον πλέον πρὸς τὸν βωμόν; Φανταστικά εἶνε ἴσως ταῦτα, ὅχι ὅμως πιστεύω καὶ φαντασιώδη.

§ 19.

Παρά τὸν βωμὸν τοῦτον ἄπαξ εὐρεθεῖς, εἶχα σχεδιάσῃ πέρυσι τὸν Ὀκτώβριον καὶ ἐξακολούθησιν τῆς ἐρεῦνης μου, τὴν ὁποίαν τὸ 1926 εἶχα μόλις ἀποπειραθῇ εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ἐν λόγῳ κορυφὴν τοῦ Ἀγριελίκι εὕρισκομένην Μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν. Κυρίως ἀνασκαφικὴ δὲν ἦτο οὐδὲ τότε ἡ ἀπό-

Εἰκ. 14 α. Τὰ τείχη τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος.

πειρά μου. Ἀπλῶς ἠρεύνησα τὰ πρὸ ἱκανῶν δεκαετηρίδων ὑπὸ τοῦ τότε γαιοκτήμονος ἐν Μαραθῶνι Σούτσου ἀνασκαλευθέντα χώματα εἰς τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ θέσις αὕτη διακρίνεται εὐκόλως, διότι κεῖται παρὰ τὸ στόμιον ἀβαθοῦς σπηλαίου, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ καταβῶ. Εἰς τὰ αὐτόθι χώματα ὅμως ἀναζητῶν ἀγγείων θραύσματα, εὐρῆκά τινα γεωμετρικὰ καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἴσως δὲ καὶ Μυκηναϊκά, τὰ ὁποῖα κατατεθέντα τότε ὑπ' ἐμοῦ κάπου μετ' ἄλλων ἀλλαχοῦ τοῦ Μαραθῶνος συλλεχθέντων εὐρημάτων (ἐπιγραφῶν καὶ ἀναγλύφων), μετεφέρθησαν κατόπιν εἰς Ἀθήνας, ὅχι ὑπ' ἐμοῦ, καὶ ἐγιναν ἄφαντα (πρβ. Πρακτικά τοῦ ἔτους 1933 ἐν σ. 44 σημ. 1). Τὸ 1926 μοῦ ἐφάνη ὅτι ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὁ γαιοκτήμων ποτὲ ἐν Μαραθῶνι Ἰωάν. (;) Σούτσος ὅχι ἄνευ

λόγου ἀνεζήτησε ἀρχαῖα, διότι κατὰ βεβαίως πρέπει νὰ παρετήρησε ἐπὶ τοῦ χωματώδους ἐνταῦθα ἐδάφους, εἰς τὸ ὅποιον αὐτὸς καὶ μικρὸν χάνδακα ἤνοιξε. Δυστυχῶς ὅμως οὔτε πέρυσιν ἠδυνήθη νὰ κάμω ἄλλην μίαν ἐδῶ ἀκριβεστέραν ἔρευναν, ὅχι βέβαια διὰ νὰ καταφύγω εἰς τὰ θραύσματα ἀγγείων πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι Μυκηναϊκὴ ὄντως εἶνε ἡ ἀκρόπολις (Εἰκ. 14^α), διότι τοὺς χρόνους αὐτῆς μαρτυρεῖ ἐπαρκῶς τῶν τειχῶν τῆς ἡ οἰκοδομία. Εἶνε ὅμως καὶ φυσικώτατον νὰ δεχθῶμεν καὶ μίαν Μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν ἐκεῖ ὅπου εἰς τὸ ὑπ' αὐτὴν πεδῖον καὶ ἓνας Μυκηναϊκὸς θολωτὸς τάφος εἰς τὰ ὄμματα μας παρουσιάσθη, φυσικώτατον δὲ καὶ διότι αἱ δύο μὲν ἄλλαι πόλεις τῆς Ἀττικῆς Τετραπόλεως διὰ τῶν προελληνικῶν ὀνομάτων ἤδη Τρικόρυνθος, Προβάλινθος, ἡ δὲ Τρικόρυνθος ἰδιαίτερος καὶ διὰ τοῦ Εὐρυσθέως καὶ διὰ τοῦ περὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἡρακλέους παναρχαίου θρύλου, εἰς χρόνους ἡμᾶς ἀνάγουσιν ὅχι μόνον Μυκηναϊκοὺς, ἀλλὰ προδορικοὺς Ἀχαιικοὺς, ἀλλὰ καὶ πολὺ παλαιότερους. Καὶ ἄλλως ὅμως, ἐκ τοῦ ὅτι ἤδη ἢ τε ὑπαρξίς καὶ ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀσφαλέστατα δηλοῦται — σὺν τῇ ἀκροπόλει αὐτῆς ὡς εἰκός —, καὶ ἡ θέσις δὲ τῆς Τρικορύνθου εἶνε τόσον ἀκριβῶς γνωστὴ, ὥστε διὰ τὴν πόλιν Μαραθῶνα νὰ μὴν ὑπολείπεται ἄλλη θέσις παρὰ ἡ διὰ τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθείσης ἀκροπόλεως διαπιστουμένη, δὲν βλέπω τί ἄλλο ἀκόμη πρέπει νὰ λεχθῇ, διὰ νὰ παύσῃ τέλος πᾶσα συζήτησις ὅχι μόνον περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως μιᾶς ἐκάστης τῶν τεσσάρων πόλεων τῆς Ἀττικῆς Τετραπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερος περὶ τε τῆς πόλεως Μαραθῶνος καὶ περὶ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς ἐπομένως, ὡς καὶ περὶ παντὸς ἄλλου τὴν γεωγραφίαν τοῦ Μαραθῶνος συμπληροῦντος τόπου, ὅστις πρὸς τὴν θέσιν τῶν πόλεων αὐτοῦ σχετίζεται. Τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἡμέτερον Ἡράκλειον. Κανεὶς δὲν θὰ ἀρνηθῇ τοὺς στρατηγικοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐπιβάλλουσιν ἐκεῖ ὅπου καὶ ἐπὶ τέλους εὐρέθη. Κανεὶς ὅμως δὲν θὰ εὐρεθῇ ὑποθέτω, ὅστις ἐν τοῖς λειψάνοις του δὲν θ' ἀναγνώρισῃ αὐτὸ ὡς τοιοῦτον ὅποιον καὶ θὰ τὸ ἀνεμένομεν, ὅχι μόνον καθ' ὅλην του τὴν μορφήν ὡς ἱερὸν ὄντως τοῦ Ἡρακλέους τέμενος καὶ στρατῶνα ἐπομένως τῶν ἐφήβων, ὅπου καὶ ἡ στρατοπεδεῖα τῶν Ἀθηναίων τοῦ Μιλτιάδου θὰ ἦτο νοητή, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέσιν του πλησιέστατα μᾶς πόλεως, ἡ ὁποία ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατόν φυσικὰ νὰ εἶνε οὔτε ἡ Προβάλινθος οὔτε ἡ Τρικόρυνθος οὔτε ἡ Οἰνὴ, δὲν εἶνε δυνατόν πλέον νὰ εἶνε ἄλλη παρὰ ἡ πόλις ἡ καὶ ἔνεκα τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀναγκαιῶς ζητουμένη, ἡ πόλις Μαραθῶν. Ἀπλᾶ πράγματα, πρὸ πολλοῦ ἤδη αὐτόδηλα καταστάντα, τελείως δὲ καὶ ἄλλως διαλευκανθέντα, ὡς πρὸς τε τὴν πόλιν καὶ ὡς πρὸς τὸ Ἡράκλειον, ἐν τούτῳ δὲ καὶ διὰ τῶν εὐρημάτων μου ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ, ἐξ ἑνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ περιθωρίου τῆς μεγάλης πλατείας τῶν ἀσκήσεων

τῶν νεοσυλλέκτων τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, ἐξ ἄλλου δὲ ἐντὸς τῶν λοιπῶν σημαντικῶν χώρων τοῦ στρατῶνος ἅμα τούτου καὶ ἱεροῦ τεμένους διὰ τὴν λατρείαν ἐνὸς ἡμιθέου¹.

ΓΕΩΡΓ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ

¹ Εἰς ὅσα καὶ ἐνταῦθα λέγω καὶ ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σελίδος 136/137, πρὸς ἐπικουρίαν ἔρχονται αἱ πρόσφατοι ὅλως διόλου παρατηρήσεις μου, ὑπερμεσοῦντος ἤδη τοῦ ἔτους 1936, εἰς τε τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος, ὀλίγα δηλαδὴ βήματα ἀνατολικώτερον τοῦ καλῶς σωζομένου τείχους αὐτῆς τοῦ δηλουμένου διὰ τῆς Εἰκόνης 18 ἐν σ. 156 (πρβ. καὶ τὸ κείμενον ἐν σ. 156/157), καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἅμα τοῦ Ἡρακλείου, ἰδιαιτέρως δὲ ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σ. 136 περὶ τὸ μέσον καὶ ἐν σ. ἔτι 102 σημ. 1. Παρὰ τὴν εἰρημένην νοτιανατολικὴν γωνίαν τοῦ καταδήλου Μυκηναϊκῆς οἰκοδομίας τείχους, ὅπου τὸ 1926 ἤδη ἀνεσκάλευσα τὰ ἐπὶ Σούτσου ἀνασκαφέντα μαλακὰ χώματα, κεῖται μικρὸν φυσικὸν σπήλαιον, ὡς ἀνέφερα ἐν τοῖς ἄνω, βάθους κατὰ τὸ παρὸν τοῦλάχιστον τεσσάρων μέτρων. Εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο, ἦτο φυσικὸν καὶ τοῦ Σούτσου οἱ ἐργάται νὰ εἶχαν ρίψῃ μέγα μέρος τῶν ὑπ' αὐτῶν παρὰ τὰ χεῖλη του ἀνασκαφέντων χωμάτων, ἀλλὰ καὶ αἱ βροχαὶ ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐπόμενον ἦτο νὰ εἶχαν παρασύρῃ ἄλλα τόσα καὶ περισσότερα ἴσως, μετὰ λίθων ἐννοεῖται, οἱ ὅποιοι γύρω-γύρω ἀφθονοῦν, ὅχι ὀλιγωτέρων. Μεταξὺ λοιπὸν λίθων ἢ χαλίκων καὶ χωμάτων εὐρέθησαν τὰς ἡμέρας ταύτας πλῆθος θραύσματα ἀρχαίων ἀγγείων—ὡς ἦτο ἐπόμενον καὶ νὰ ἀναμένεται τοῦτο—πολλῶν μὲν τῶν κλασικῶν χρόνων, κοινῶν τῶν πλείστων, ἀλλὰ καὶ μέλανος στιλπνοῦ γανώματος, τινῶν ὅμως κατὰ τὴν ἔγκυρον καὶ ἄλλων ἐμπειρογνομόνων κρίσιν) καὶ πολὺ παλαιότερων, ἐμφανῶς μάλιστα πρωτογεωμετρικῶν τῶν περὶ τὰ 1100 πρὸ Χρ. ἐτῶν, συγχρόνῳ ἄρα τῶν ὑστάτων Μυκηναϊκῶν (sub-Mycenean). Δὲν ἔλειψαν πρὸς τούτοις οὔτε τὰ συνήθη εἰς τὸν Μαραθῶνα τεμάχια ὀψιανῶν. Ἀλλ' ἀκόμη δὲν δύναμαι νὰ προῖδω τί ἄλλο ἀκόμη κρύπτεται μεταξὺ τῶν ὑπολειπομένων ἔτι θραυσμάτων ἀγγείων, τὰ ὅποια ἀνάμικτα πάντοτε μεταξὺ λίθων διαρκῶς ἐμφανίζονται εἰς τὰ χώματα.—Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐρειπωμένα τεῖχη τὰ περιβάλλοντα τὸ Ἡράκλειον, τοῦτο ἔτι δηλὸν ἔγινε, ὅτι θεμέλια ταῦτα εἰς τι βάθος οἶονδῆποτε τοῦ χωματώδους ἐδάφους οὐδέποτε εἶχαν. Οἱ κατώτατοι οἰκοδομικοὶ λίθοι, πολλαχοῦ καὶ ἱκανῶς μεγάλοι ἢ καὶ ὀγκωδέστατοι, ψαύουν ἀπλῶς τὴν γῆν, ἐνθα ὅμως ἐρευνήσας, εἰς οὐδὲν σημεῖον ἀπῆντησα θραῦσμα οἶονδῆποτε ἀγγείου ἢ κεράμου. Τόσον εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἀπλοῦς φράκτης καὶ στηθαῖον μόνον ἦτο ὁ περιβόλος οὗτος καὶ ὅχι τεῖχος φρουρίου (ιδεὲ σ. 136 ἐν ὑποσημειώσει).—Περὶ τοῦ Ἡρωδείου τέλους ὑδραγωγείου δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω τίποτε περισσότερον παρὰ ὅ,τι εἶπα ἐν τοῖς ἄνω (σ. 120 ὅ/σ.). Ἀναμφιβόλως θὰ γίνῃ ἀνάγκη, προκειμένου περὶ τῆς ἐσχάτης αὐτοῦ πρὸς δυσμὰς κατευθύνσεως, νὰ ἐξετασθῇ καλῶς εἰς τι βάθος τὸ παρὰ τὴν πλάτανον ἔδαφος, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἀγρὸς τοῦ Ἀθανασίου Μπαῖρακτάρη, παρὰ τὸ ἐκκλησιδιον, ὡς ἀνέφερα ἄνωτέρω ἐν σ. 98. Ἀλλὰ περὶ τοιαύτης ἐργασίας δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἂνευ ἐνεργοῦ ἐπεμβάσεως τῶν ἀνωτέρων κρατικῶν ἀρχῶν (ιδεὲ σ. 86 ἐν ὑποσ., σ. 89, 91, 93 ἐν ὑποσ.).

* Ἐν ὑποσημειώσει σελίδος 84ης στίχῳ 21ῳ διορθωτέον Ἐπὶ ἀντὶ Ἐκ.

Εἰκ. 1. Ἀποψὶς τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ λιμενίσκου τῆς Μουνιχίας. Δεξιὰ ὁ μικρὸς λόφος Κουμουνδούρου ἐνθα ἐγένοντο αἱ ἀνασκαφαί.

8. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΚΑΣΤΕΛΛῳ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Προκειμένου νὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς λεπτομερεστέρα μελέτη περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ λεγομένου λόφου τοῦ Κουμουνδούρου ὑπεράνω τοῦ Τουρκολιμάνου τῆς Καστέλλας τοῦ Πειραιῶς γενομένων ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν, παρέχομεν ἐνταῦθα συντόμως τὰ πορίσματα τῆς ἐργασίας ταύτης.

Αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. Οἰκονόμου καὶ ὑπὸ τὴν συνεχῇ ἐπίβλεψιν τοῦ Ἐφόρου κ. Ἰω. Θρεψιάδου, διήρκεσαν δὲ πέντε περίπου μῆνας καὶ διεκόπησαν χωρὶς νὰ ἐρευνηθοῦν σημεῖα τινὰ τοῦ χώρου, ἰδίᾳ δὲ ἡ δευτέρα ἐν αὐτῷ πλατεῖα. Ἐλπίζομεν ὅτι τοῦτο θὰ γίνῃ ἄλλοτε.

Τῆς παρουσίας ἐκθέσεως ἡ σύνταξις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ὑπογραφομένου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κοινῆς συνεργασίας καὶ ἐγκρίσει τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἐπὶ τοῦ λόφου Κουμουνδούρου ἔδωκεν ὑπόμνημα τοῦ γνωστοῦ ποιητοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Φωτιάδου, ὑποβληθὲν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καὶ περιλαμβάνον πολυτίμους πληροφορίας, συνο-

δευόμενον δὲ καὶ ἀπὸ δείγματα τυχαίων εὐρημάτων, γενομένων ἐπὶ τοῦ εἰρημένου χώρου καὶ περισυλλεγέντων ὑπὸ τοῦ κ. Φωτιάδου, ὅτε κατ'ὥκει οὗτος ἐν τῇ ἐπαύλει τοῦ ἀειμνήστου Πρωθυπουργοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου. Ἡ πώλησις τῆς περιοχῆς μετὰ τῆς ἐπαύλεως εἰς τὸν Ναυτικὸν Ὅμιλον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ὑπὸ τούτου κατεδάφισις τοῦ παλαιοῦ οἰκοδομήματος πρὸς ἀνέγερσιν νέου παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐρεῦνης.

Εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου κ. Ἀντώνιον Μπενάκην ὀφείλονται θερμαὶ εὐχαριστίαι διὰ τὴν εὐγενεστάτην προθυμίαν, μετὰ τῆς ὁποίας διηυκόλυνε τὰς ἐργασίας, ἔχομεν δὲ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὁ Ναυτικὸς Ὅμιλος δὲν θὰ ἀποστῇ τῆς ἐπαινετῆς ἀρχαιοφιλίας.

Τὸν κ. Ἀλέξανδρον Φωτιάδην ἔσχεν ἡ ἀνασκαφὴ οὐχὶ μόνον ὑποκινητὴν, ἀλλὰ καὶ πολύτιμον φίλον καὶ συμπαραστάτην, ἄξιον τῆς εὐγνώμονος ἀναμνήσεως τῶν ἐργασθέντων ἐκεῖ.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου οἰκοδομήματος οὐδὲν λείψανον παρατηρήθη ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου, ὅπου ἀκριβῶς ἐδράζεται τοῦτο, ἐνῷ ἀντιθέτως κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν περὶ αὐτὸ ἀναλημμάτων παρατηρήθησαν εἰς τὰ θεμέλιά των ἀρχαῖα λείψανα.

Τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγένοντο ἐρευναι ἦσαν α) δυτικῶς τοῦ νέου οἰκοδομήματος, β) εἰς τὸ περιβάλλον τὸν χώρον τείχος, γ) νοτίως τοῦ οἰκοδομήματος κατὰ τὰς δύο πλατείας του, καθὼς καὶ εἰς τὴν παρακειμένην νησίδα Σταλίδαν καὶ δ) εἰς διάφορα ἄλλα σημεῖα ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ περὶ αὐτὸν κατὰ τὴν Α ἰδίᾳ καὶ Β πλαγίαν του.

Α) Δυτικῶς τοῦ νέου οἰκοδομήματος.

Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθη εἰς κυκλικὸς πύργος¹ καὶ περὶ αὐτόν, μεταγενέστερον τούτου, συγκρότημα (εἰκ. 3 σχέδιον 1)² ἀναλημμάτων.

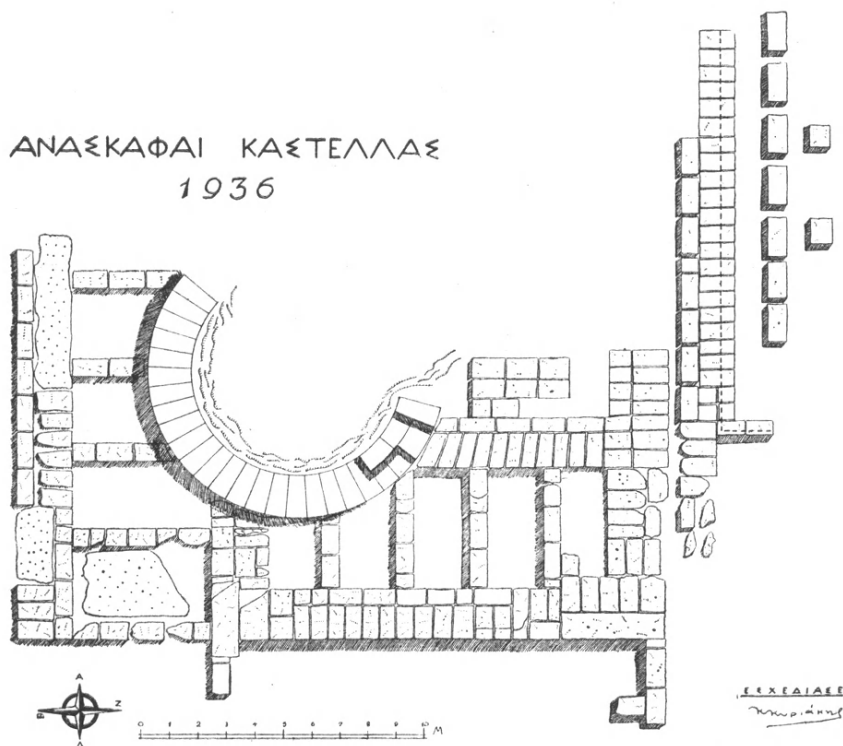
Ὁ κυκλικὸς πύργος σήμερον εὐρίσκεται ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν δυτικὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ νέου οἰκοδομήματος. Εἶνε ἐκτισμένος μὲ μεγάλους σφηνολίθους ἐκ σκληροῦ ἀκτίτου λίθου³ κατὰ τὸν οἰκοδομικὸν τρόπον τὸν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεγόμενον « ἐναλλάξ φορημδὸν καὶ παρὰ μῆκος ».

¹ Ὁ Judeich, Topographie von Athen, σελ. 144 κέξῃς, σχεδ. III, ἄλλως σημειοῖ τὰ κατὰ τὴν δυτικὴν ταύτην πλευρὰν τοῦ χώρου φαινόμενα τότε λείψανα.

² Τὰ σχέδια μετὰ πολλῆς προθυμίας, συνέταξεν ὁ κ. Κ. Κυριάκης, σχεδιαστὴς τοῦ γραφείου ἀναστηλώσεως, τὰς δὲ φωτογραφίας ἔκαμεν ὁ κ. Γ. Τσίμας.

³ Βλ. ὀλίγα τινὰ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Πειραιῶς εἰς Judeich ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 148.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΣΤΕΛΛΑΣ
1936

Σχῆδιον 1. Ὁ στρογγύλος πύργος καὶ τὸ περὶ αὐτὸν συγκρότημα
ἀναλημματικῶν τοίχων.

Τοῦ πύργου τούτου ἀνεσκάφη τὸ τόξον τὸ κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ νοτιοδυτικὴν πλευρὰν ἐνῶ τὸ πρὸς βορρᾶν τμήμα μὴ ἀνασκαφέν εὐρίσκεται ὑπὸ τὸν βόρειον ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ νέου οἰκοδομήματος. Αἱ διαστάσεις τοῦ ἀνασκαφέντος τόξου εἶνε: περίμετρος ἑξωτερικὴ 18.50 μ., ἑσωτερικὴ 13.50, πλάτος 1.50 περίπου.

Ἡ ἑξωτερικὴ ὄψις του εἶνε μὲ ἐπιμέλειαν ἐπεξεργασμένη καὶ ὠμαλι-

Εἰκ. 2. Ἀποψις τοῦ βορείου τμήματος τοῦ λιμενίσκου τῆς Μουνιχίας μετὰ μέρος τοῦ ὁμωνύμου λόφου, τῆς νῦν Καστέλλας.

σμένη, ὅσον τοῦλάχιστον φαίνεται. Οἱ λίθοι φέρουν πλαίσια, ἡ ὄψις αὐτῶν εἶνε χαρακτηριστικῶς δεδουλεμένη διὰ τοῦ κτενίου καὶ αἱ σειραὶ των — σῶζονται πιθανῶς ἑπτὰ — ὅτε μὲν ἔχουν περὶ τὰ 0.02 ἕως 0.025 μ., ὅτε δὲ εἰσέχουν. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐγένετο ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων (εἰκ. 4).

Ἡ τελευταία ἐκ τῶν ἑπτὰ σειρῶν τῶν λίθων — τόσαι σῶζονται κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον — ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ ὑποκιτρίνου σεσαθρωμένου βράχου τοῦ λόφου, (ἐπὶ τὸ στέριφον τῶν ἐπιγραφῶν). Αἱ ἀνώτεραι ἑλλειπεῖς σειραὶ μετὰ τῶν πρὸ τῆς ὀψews τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ πύργου κατερριμμένων λίθων

(εἰκ. 4) δεικνύουν τὸν τρόπον τῆς προπαρασκευῆς αὐτῶν προτοῦ κτισθοῦν (ἀναθυρώσεις κλπ.).

Τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ πύργου κόπτεται εἰς 5 περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ νέου κτηρίου, εἶνε δὲ φανερά εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ τομὴ τοῦ βράχου διὰ τὰ τοποθετηθῆ ὁ ἀκραῖος λίθος τοῦ τόξου τοῦ πύργου.

Τὸ βόρειον ἄκρον του ἐξ ἄλλου, σῶζον πὺν μὲν τέσσαρας σειρὰς λίθων πὺν δὲ δύο, δὲν ἀνεσκάφη μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου οὐδὲ μέχρι τοῦ τέλους του, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, οὕτω δὲ δὲν κατωρθώθη τὰ ἐξακριβωθῆ, πῶς ὁ πύργος οὗτος συνεδέετο μὲ τὸ λοιπὸν παράκτιον τεῖχος.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πύργου ἀπετέλει ὁ σαθρὸς ὑποκίτρινος βράχος τοῦ λόφου, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι εἶχε λατομηθῆ, ἰδίᾳ κατὰ τὸ νότιον ἄκρον του, ἐνῶ κατὰ τὸ βόρειον, ὅπου δὲν ὑπῆρχε βράχος, ὡς γόμωσις τοῦ πύργου ἐχρησιμοποιήθησαν κοινοὶ ἀργοὶ λίθοι, μικρῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαστάσεων¹. Ἐπίσης ἐχρησιμοποιήθη, ἐκτὸς τῶν λίθων, καὶ λατύπη καὶ χῶμα. Ἡ παντοία αὕτη γόμωσις περιεῖχεν ὀλίγα τινὰ ὄστρακα διαφόρων χρόνων.

Ἡ χρονολόγησις τοῦ πύργου ἐκ τῶν ἐν τῇ γομώσει ἀνευρεθέντων ὀστράκων δὲν εἶνε δυνατή. Διότι πολὺ πιθανὸν αὕτη τὰ εἶνε, πλὴν μικροῦ τμήματος εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ πύργου, τὸ ὁποῖον πιθανώτατα εἶνε ἀδιατάρακτον, μεταγενεστέρα τούτου.

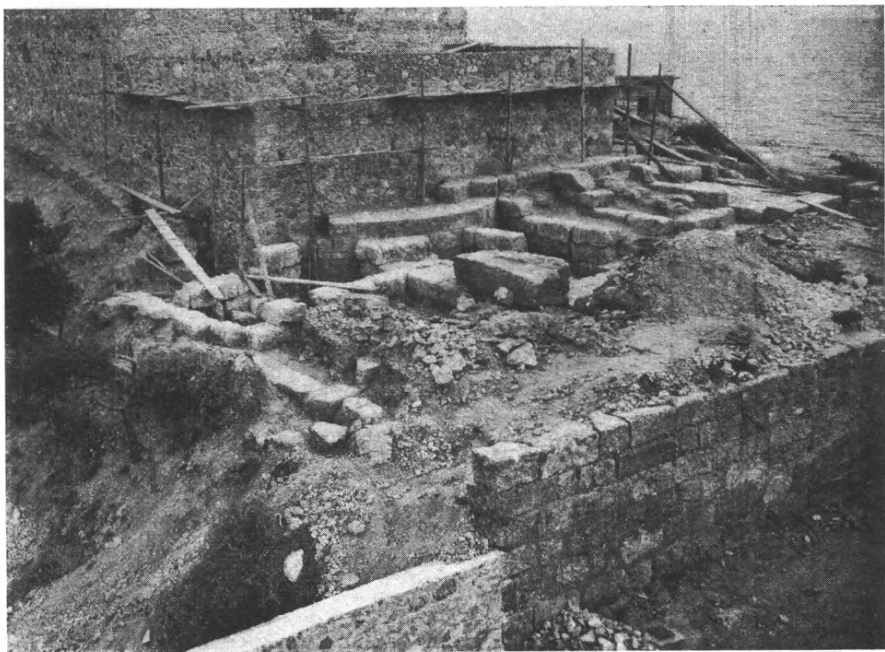
Ἡ κατασκευὴ ἐξ ἄλλου τοῦ πύργου εἶνε γενικῶς ἐπιμελεμένη, ὡς ἐλέχθη ἤδη. Ἐν τούτοις δὲν ἔχει τὴν σφραγίδα τῆς καθαυτῆς καὶ λεπτῆς ἐργασίας τῶν Περικλείων χρόνων. Διὰ τοῦτο μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} αἰ. πρέπει τὰ τοποθετηθῆ. Εἶνε ἄραγε ἔργον τοῦ Κόνωνος;² Πάντως γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς ὅτι ὁ «στρογγύλος πύργος»

¹ Ἐνταῦθα εἶνε χαρακτηριστικὴ ἡ συμφωνία τῆς διατάξεως τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς πραγματευομένης τὰ τεῖχη τῆς Μουνιχίας (βλ. I. Δραγάση ΑΕ 1910 σελ. 91-102 καὶ I. G. II² 244) μὲ τὰ πράγματα. Ἡ σχετικὴ διάταξις παραγγέλλει (στίχ. 50-65 B) «... πληρώσ[ας] τὸν πύργον λίθοις μὴ ἐλάττωσι[ν] ἢ δίποσιν, ἐὰμ μή που ἀνάγκη ᾗ θε[ῖ]ναι ἐλάττω πρὸς τὸ χωρίον, τὸ δὲ [ὑψ]ος ἴσους τῷ στοίχῳ τῷ ἔξωθεν, συντιθεῖς ἀρμότοντας πρὸς [ἀλλή]λους πανταχῇ, ποιῶν τοὺς ἀ[ρ]μοῦς τοῦ πληρώματος τοῦτο ἀπότους. Λίθοις δὲ χρῆσθαι εἰς τὸ πληρῶ[μα] τοῖς ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Μουνιχ[ί]αι, π[λ]ὴν ὅποσοι ἂν ἐπισημανθῶσιν [χρή]σιμοι ὄντες εἰς τὴν οἰκοδομ[ί]αν [τ]ῶν νεωρίων, καὶ ἐπικόπτειν τ[ὰ] πληρῶ[μα]τα ὀρθὰ κατὰ κεφαλὴν [πρὸς τὸ]ν τοίχον τοῦ πύργου τὸν ἔξω [ἐφ' ἐκά]στης τῆς ἐφόδου».

² Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ ἔτους 337 π. Χ. προϋποθέτει, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν στίχων 49-50 «... καὶ ἐξαμυσάμενο(ς) [τ]ὴν λατύπην τὴν ἐγκεχωμένην ἐκ τ[ο] στρογγύλου πύργου ἄπασαν...», ὅτι ὁ «στρογγύλος πύργος» προϋπῆρχε καὶ ἴσως τότε, μετὰ τινὰ καταστροφὴν, ἐπισκευάζεται.

διατηρεῖται μέχρι τοῦ 337 π. Χ. καὶ ἐπισκευάζεται κατὰ τὸ συμβόλαιον τοῦ ἔτους τούτου.

Πῶς ὅμως συνεδέετο ὁ πύργος μὲ τὸ σύγχρονόν του ἴσως παράκτιον Κονώνειον τεῖχος, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ λύσῃ ἡ ἀνασκαφή. Ὡς πιθανὴ ὑπόθεσις δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἐκ τοῦ βορείου ἄκρου του ἐξεκίνει τεῖχος ἐδραζόμενον ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ΒΑ πλευρὰν τοῦ λόφου ὁφρύος, τὸ ὅποιον συνεδέετο μὲ τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου διερχόμενον παρά-

Εἰκ. 3. Μία ἄψις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου τῆς Ἑλλάδος. Διακρίνονται ὁ στρογγύλος πύργος καὶ τὸ περὶ αὐτὸν συγκρότημα ἀναλημμάτων.

κτιον. Ἄλλο σκέλος ἀπὸ τὸ νότιον ἄκρον του, ἀφῆνον πιθανῶς μικρὰν πύλην—τὸ μέρος μόνον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο καὶ εἶνε βατόν—συνέδεε τὸν πύργον μὲ τὸ κατὰ τὴν νοτιάν πλευρὰν τοῦ χώρου παράκτιον τεῖχος. Ἐὰν ὑπῆρχε καὶ ἄλλος πύργος παρὰ τοῦτον καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἡ πυλὶς, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν.

Β) Τὸ περιβάλλον τὸν χώρον τεῖχος.

Μὲ τὸν πύργον, ὡς εἴπομεν, συνεδέετο ἴσως τὸ παράκτιον τεῖχος. Τοῦτο ἠρευνήθη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν ἀπὸ τοῦ σφζομένου κατὰ τὴν

ἀνατολικὴν πλευρὰν ἄκρου τοῦ μέχρι τοῦ ἄλλου, τοῦ κατὰ τὴν δυτικωτάτην, μέχρι δηλαδὴ τῆς σημερινῆς οἰκίας Βασιλειάδου.

Τὸ τεῖχος περιβάλλει ὁλόκληρον τὸν χώρον τοῦτον οὐχὶ ὡς ἐν συνεχῆς κυκλοτερὲς σκέλος, ἀλλὰ τεθλασμένον εἰς περισσότερα, ἐδράζεται δὲ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ἄκρου τῆς ἀκτῆς.

Τὸ τεῖχος τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶνε συνέχεια τοῦ καὶ σήμερον σφωζομένου ἐν μέρει τείχους τοῦ λιμενίσκου, ἐφαίνεται καὶ προτοῦ ἀνασκαφῇ ὑφ' ἡμῶν, σημειοῦται δὲ ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Judeich (Topographie von Athen, σχέδιον ΙΙΙ). Ἐν τούτοις λεπτομέρειαι τινες διέφυγον τὴν προσοχὴν τοῦ τότε ἐρευνητοῦ, ὅπως π. χ. ἡ πυλὶς ἡ νῦν ἀνοιχθεῖσα καὶ ἄλλαι συμπληρούμεναι ἤδη.

Τὸ τεῖχος τοῦ λιμενίσκου περιέκλειε τοῦτον διὰ δύο σκελῶν ἀφῆνον κατὰ τὸ μέσον ἀνοιγμα εἰσόδου μήκους 37 μέτρων (βλ. Judeich ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 434). Τοῦ ἐνὸς τῶν δύο σκελῶν, τοῦ ἀριστερὰ τῷ εἰσπλέοντι, συνέχεια εἶνε τὸ παρὰ κτιον τοῦ ἡμετέρου χώρου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐλέχθη, ἡνοῦτο μὲ τὸ σκέλος τοῦτο κατὰ τὴν ἀπότομον ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ λόφου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ κατέληγε καὶ τὸ ΒΑ σκέλος, τὸ ὁποῖον ἐξεκίνει ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν στρογγύλον πύργον. Ἄν ἐνταῦθα, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν δηλ. ἄκραν, ὑπῆρχεν ὀχύρωμά τι, δὲν εἶνε δυνατόν σήμερον νὰ γνωρίζωμεν. Αὐτὸ ὅμως τοῦτο τὸ ἀπότομον τοῦ μέρους εἶνε ἱκανὸν φυσικὸν ὀχύρωμα, ὥστε νὰ παρέλκη ἴσως τὸ τεχνητόν.

Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος (εἰκ. 5), τὸ ὁποῖον ἤρχιζεν εὐθὺς μετὰ τὴν ὀξεῖαν ταύτην ἄκραν—ἐλάχιστα ἴχνη του σώζονται ἀκόμη ἐκεῖ—συναντῶμεν σήμερον πληρέστερόν πως σφωζόμενον εἰς ἀπόστασιν ὀκτῶ περίπου μέτρων ἀπ' αὐτῆς.

Αἱ δύο ὄψεις του εἶνε ἐκτισμέναι διὰ μεγάλων ὀρθογωνικῶν λίθων ἐκ σκληροῦ ἀκτίτου κατὰ τὸν συνήθη ἰσοδομικὸν τρόπον, τὸ δὲ μεταξὺ αὐτῶν κενὸν ἔχει πληρωθῇ δι' ἄλλων μικροτέρων, ἁδρῶς κατεργασμένων. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν λίθων εἶνε πελεκημέναι μετὰ πάσης δυνατῆς ἐπιμελείας. Αἱ ὄψεις αὐτῶν φέρουν πλαίσια, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐξέχοντος κατόπτρου ὑπάρχουν πολ-
λαὶ κάθεται γραμμαί, χαραχθεῖσαι βαθέως δι' ὀξέος ὀργάνου.

Τοιαύτην ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν λίθων δὲν ἐμφανίζει σαφῶς ἡ ἀνατολικὴ ὄψις τοῦ σκέλους τούτου, διότι καὶ ἐνταῦθα ἡ φθορὰ εἶνε μεγάλη. Ὅπου ὅμως ἐγένοντο δοκιμαὶ βαθύτερον τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, παρετηρήθησαν τ' ἀνωτέρω.

Τοῦ σκέλους τούτου σώζονται καθ' ὅλην τὴν ὁρατὴν σήμερον ἐπιφάνειάν του τρεῖς δόμοι, καὶ ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον πιθανώτατα καὶ ἄλλοι.

Εἰς ἀπόστασιν 28.05 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς του, ἀπὸ τοῦ σημείου δηλ. ὅπου καὶ σήμερον φαίνεται καθαρὰ ἐν τῷ βράχῳ τὸ λάξευμα, τὸ ὁποῖον ἔγινε, διὰ νὰ δεχθῇ τοὺς ὀρθογωνικοὺς λίθους τοῦ τείχους, τὸ σκέλος τοῦτο πλατύνεται ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ 1.35 μ., ἥτοι ἀπὸ 3 μ., ὅπερ

εἶνε τὸ μέσον πάχος του, γίνεται 4.35 μ. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς διαπλατύνσεως ταύτης ἐσωτερικῶς σχηματίζεται μικρὰ κλίμαξ, (βλ. εἰκ. 6), τῆς ὁποίας σήμερον σώζονται κατὰ χώραν τέσσαρες βαθμίδες. Αἱ δύο σώζονται ἐξ ὁλοκλήρου, αἱ πρὸς τὸ φυσικὸν ἔδαφος, αἱ ἄλλαι δύο, αἱ ἀνώτεραι, μόνον ἐν μέρει.

Ἡ διαπλάτυνσις αὕτη ἐξωτερικῶς μὲν συντελεῖται βαθμηδὸν διὰ λοξῆς κατευθύνσεως τῶν δόμων, ἐσωτερικῶς δὲ διὰ καθέτου ἐξοχῆς, τὴν ὁποίαν

Εἰκ. 4. Τὸ ἀνασκαφέν τόξον τοῦ στρογγύλου πύργου. Οἱ λίθοι α, β, γ προέρχονται ἐκ τοῦ τόξου τούτου.

σχηματίζουν αὐταὶ αἱ βαθμίδες. Αὗται, ἐπιμελέστερον ἢ τὸ λοιπὸν τεῖχος ὠμαλισμέναι¹ κατὰ τὴν ἐπιφάνειάν των, ἔχουν διαστάσεις, αἱ δύο κατώτεραι $1.25 \times 0.32 \times 0.27$, αἱ δὲ ἀνώτεραι $0.40 \times 0.24 \times 0.42$ μ.

Ἡ κατωτάτη βαθμὶς ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἔδαφους, τὸ ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα ἀποτελεῖ ὁ βράχος καταλλήλως πρὸς τοῦτο πελεκηθεῖς.

¹ Διδακτικὴ καὶ ἐνταῦθα εἶνε ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ (ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 162), ἡ ὁποία σχετικῶς μὲ τὴν κατασκευὴν τῶν κλιμάκων λέγει τὰ ἐξῆς ἐν στίχ. 47· 48 B: «ποιῶν τὰ μέτωπα τῶν κλιμακτῆρω[ν] λεῖα καὶ ὀρθά . . . ».

Ἡ κλίμαξ αὕτη προφανῶς ὠδήγει εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ τείχους, ὅπου πιθανώτατα ἡ σχηματιζομένη πλατεῖα ἔπαλξις ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς παρατηρητήριον.

Οἱ δόμοι τοῦ τείχους ἐνταῦθα εἶνε τέσσαρες, περαιτέρω ὅμως διὰ τὴν διάφορον ὑψομετρικὴν κατάστασιν τοῦ ἐδάφους, τὸ ὅποιον κατέρχεται ἀποτόμως, αὐξάνονται.

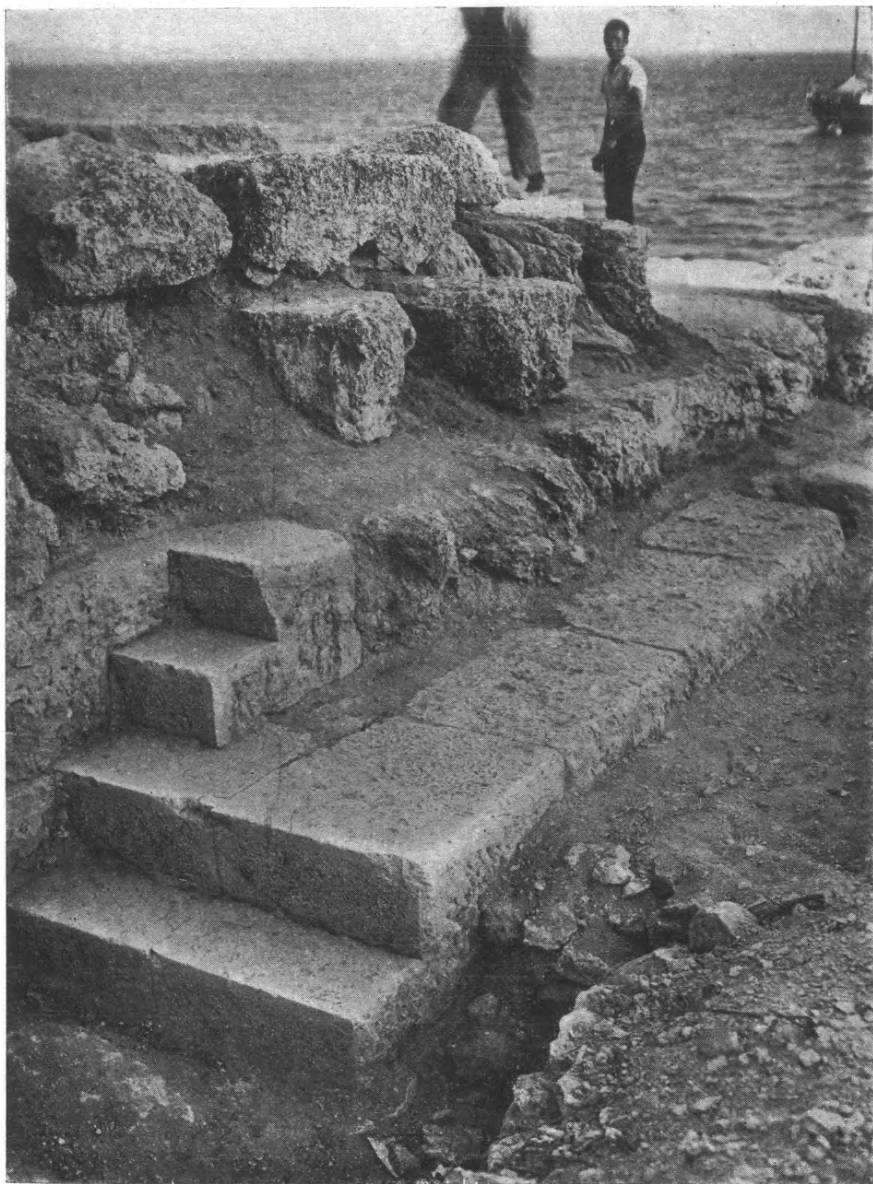
Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν βαθμίδων καὶ εἰς ἀπόστασιν 37.70 μ.

Εἰκ. 5. Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ παρακτίου τείχους καὶ τὸ ἄκρον τῆς τάφρου Α - Α₂.

ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐσωτερικῶς, τὸ σκέλος κάμπτεται σχηματίζον ἀμβλεῖαν γωνίαν καὶ σταματᾷ ὀλίγον μακρότερον εἰς παραστάδα (βλ. σχέδιον ΙΙ). Ἡ παραστάς, πλάτους 1.40 μ. περίπου, εὐρίσκεται κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ σκέλους καὶ οὐδόλως συνδέεται μετὰ τοῦ ἐπομένου νοτίου, ἐνῶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πλάτος του, καὶ εἶνε ἐνταῦθα ἀρκετόν, (βλ. σχέδιον ΙΙ), τὸ σκέλος συνάπτεται μετὰ τοῦ νοτίου καὶ σχηματίζει ἐκεῖ γωνίαν.

Τὸ ἀρκούντως πλατὺ τοῦτο τμήμα τοῦ τείχους, τὸ ὅποιον σχηματίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς προεξοχῆς τῆς κλίμακος, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς λοξῆς καὶ ὁλονὲν ἐπιτεινομένης πρὸς τὴν γωνίαν τῆς ἐπαφῆς του μετὰ τοῦ νοτίου

Εἰκ. 6. Ἡ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους διαπλάτυνσις καὶ ἡ κλίμαξ ἡ ὁδηγοῦσα εἰς τὴν σχηματιζομένην ἐνταῦθα πλατεῖαν ἑπαλξιν.

σκέλους εὐρύνσεως αὐτοῦ τοῦ τείχους, ἔχρησίμευεν, ὥς εἵπομεν ἤδη καὶ ἀνωτέρω, πιθανώτατα ὥς παρατηρητήριον.

Εἰς τὸ σχέδιον ἢ συμπλοκὴ τῶν δύο σκελῶν συμπληροῦται δι' ἐστιγμένων γραμμῶν, διότι κατὰ τὴν γωνίαν τὸ τεῖχος εἶνε παρὰ πολὺ κατεστραμμένον.

Αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ σκέλους τούτου εἶνε ἀπὸ τῆς ἀρχῆς του, ὅπου ἄπτεται τῆς ἀνατολικῆς προεξεχούσης ἄκρας τοῦ λόφου, μέχρι τῆς ὑποτιθεμένης γωνίας τῆς μετὰ τοῦ ἐπομένου νοτίου σκέλους σχηματιζομένης, μῆκος μὲν 43.40 μ., πλάτος δὲ 3 μέτρα, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς διαπλάτυνσεως 4.35 μ.

Μετὰ τοῦ σκέλους τούτου συνάπτεται τὸ νότιον, σχηματίζον μετ' αὐτοῦ, ὥς ἐλέχθη, ἀμβλείαν γωνίαν. Τοῦτο, τὸ νότιον, ἀπὸ τοῦ σημείου ὅπου νῦν σφύζεται εἰς μῆκος 10 μ. ἔχει ὅλον του τὸ πλάτος, ἐκεῖθεν ὅμως οὔτε τὸ ἥμισυ. Ἐσωτερικῶς, παρὰ τὸ σημεῖον τῆς συνδέσεως καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, 1.40 μ., ἀπὸ τῆς παραστάδος, σφύζεται μέγα τμήμα φυσικοῦ βράχου, διαστάσεων 4.80 × 2.40 μ., τὸ ὁποῖον καταλλήλως πελεκηθὲν ἐχρησιμοποιήθη ὥς ὑπερμεγέθης λίθος ἐντὸς τοῦ τείχους. Εἰς τὸ τέλος τοῦ τμήματος τούτου τοῦ βράχου, πρὸς νότον, ἀνοίγεται πυλὶς πλάτους 1.50 καὶ ὕψους 2.20 μ., ἥτις θὰ ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐπικοινωνίαν.

Εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πυλίδος 12.50 μ. ἔχει ἐσωτερικῶς μικρὰν προσθήκην μήκους 5.10 μ. καὶ πλάτους 0.60, φέρει δὲ καὶ ἐκεῖ, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, ἀμμοκονίαν ὥς συνδετικὴν ὕλην. Τοιαύτη ἀμμοκονία παρατηρήθη καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ τεῖχος, ὅπερ δεικνύει μεταγενεστέραν ἐπισκευήν.

Ἡ μικρὰ αὕτη προσθήκη ἐγίνε βεβαίως, ὅταν εἶχε καταστραφῇ τὸ τεῖχος κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν του πλευράν. Εἶνε δὲ ἐντελῶς πρόχειρος, διότι πατεῖ ἐν μέρει ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἐδάφους.

Αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ σκέλους τούτου μέχρι τῆς ἐσωτερικῶς μόνον ὑπαρχούσης κάμψεως του εἶνε μῆκος μὲν 33 μ., πλάτος δὲ 3 μ. Μετ' αὐτοῦ, τοῦ νοτίου σκέλους, συνδέεται τὸ νοτιοδυτικὸν καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ ἀνατολικόν. Εἰς τὸ σημεῖον δηλ. τῆς συνδέσεως αὐτῶν, τὸ νοτιοδυτικὸν σκέλος καταλήγει ἐσωτερικῶς εἰς μικροῦ πλάτους, 0.60 μ., παραστάδα, μόνον δὲ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πλάτος του συνδέεται μετὰ τοῦ νοτίου σχηματίζον μετ' αὐτοῦ γωνίαν.

Τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἐκαθαρίσθη τελείως, διότι τὰ σφζόμενα θεμέλια εἶνε ἀρκούντως κατεστραμμένα. Ἐν τούτοις δὲν χωρεῖ καμμία ἀμφιβολία ὅτι οὕτως, ὥς ἀνωτέρω ἐξετέθη, ἔχουν τὰ πράγματα.

Τὸ νοτιοδυτικὸν τοῦτο σκέλος εἶνε μήκους ἐσωτερικῶς 7.20 μ. καὶ πλάτους μόλις 1.30 μ. Κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πλάτος ἔχει καταστραφῇ, συνδέεται δὲ μετὰ τοῦ ἐπομένου δυτικοῦ καθ' ὃν τρόπον καὶ μετὰ τοῦ νοτίου. Τὸ ἄκρον του δηλ., τὸ μετὰ τοῦ δυτικοῦ συναπτόμενον, ἐσωτερικῶς σταματᾷ εἰς παρα-

στάδα πλάτους 1.30 μ., ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ ἀνατολικόν, μόνον δὲ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πάχος του θὰ συνεδέετο — σήμερον εἶνε παρὰ πολὺ κατεστραμμένον — μετὰ τοῦ ἐπομένου δυτικοῦ.

Τὸ σκέλος τοῦτο ἐξωτερικῶς οὐδεμίαν ἔχει καμπὴν καί, καθὼς συμπληροῦται εἰς τὸ σχέδιον, ἐξηκολούθει τὴν γραμμὴν τοῦ προηγουμένου νοτίου σκέλους. Αἱ διαστάσεις τούτου ἀπὸ τῆς νοτίας γωνίας μέχρι τῆς δυτικῆς εἶνε μῆκος 40 μ. περίπου καὶ πλάτος ποικίλλον ἀπὸ 3 μ. ἕως 1 μ., ἰδίως εἰς τινα σημεῖα πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου ἡ καταστροφή εἶνε μεγαλυτέρα ἴσως διὰ τὴν διάβρωσιν τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

Τὸ τελευταῖον τέλος δυτικὸν σκέλος, συνδεόμενον μετὰ τοῦ προηγουμένου καθ' ὃν τρόπον ἐλέχθη, φθάνει μέχρι τῆς σημερινῆς εἰσόδου τοῦ χώρου, τῆς ἀντικρὺ τῆς ἐπαύλεως Βασιλειάδου ὑπαρχούσης, ἐκεῖθεν δὲ φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθει καὶ πέραν αὐτῆς.

Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐλάχιστοι λίθοι τοῦ σκέλους ὑπάρχουν κατὰ χώραν. Ἀντιθέτως ἄρκετοὶ λίθοι, ἄγνωστον ἂν ἐκ τοῦ τείχους προερχόμενοι, εὗρίσκοντο κατ' αὐτὴν τὴν σημερινὴν εἴσοδον. Δυστυχῶς καὶ ἐνταῦθα, ἐπειδὴ αὕτη εἶνε ἡ μοναδικὴ εἴσοδος εἰς τὸν χώρον, δὲν ἐγένετο λεπτομερὴς καὶ ἀπηκριβωμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα.

Τὸ σκέλος τοῦτο σφύζεται εἰς ἐλάχιστον πλάτος, τόσον ὅμως, ὥστε νὰ δύναται νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς ἡ κατεύθυνσίς του καὶ ἡ συνέχειά του. Καὶ τοῦτο ἐσωτερικῶς ἔχει διαπλάτυνσιν ἢ προσθήκην πλάτους ἑνὸς περίπου μέτρου, μεταγενεστέραν τοῦ τείχους φυσικά, ὁμοίως δὲ κατεσκευασμένην ὡς ἡ τοῦ νοτίου. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶνε συνέχεια ἐκείνης καὶ ὅτι ἡ μεταγενεστέρα αὕτη προσθήκη κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν ἑκτασιν τῶν σκελῶν ἐσωτερικῶς, ἀπὸ τῆς νοτίας γωνίας μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου ἄκρου τοῦ δυτικοῦ σκέλους, ἐγένετο δὲ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ τείχους κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν του πλευράν, τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν.

Ἡ διαπλάτυνσις αὕτη ἔχει ἀμμοκονίαν, σφύζεται δὲ σήμερον ὀλίγον μετὰ τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην μετὰ τοῦ προηγουμένου σκέλους. Ἐνταῦθα εἶνε καταφανὲς καὶ τὸ ἀρχικὸν τεῖχος, τοῦ ὁποίου σφύζονται τρεῖς δόμοι μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς καθέτους γραμμὰς ἐπὶ τῆς ἐλαφρῶς ἐξεχούσης ἐπιφανείας τῶν λίθων. Διαστάσεις τοῦ σκέλους, μῆκος ἐσωτερικῶς ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ νοτιοδυτικοῦ σκέλους γωνίας 66 μ., ἐξωτερικῶς 72.30, πλάτος ἀρχικὸν 3 μ., σωζόμενον ἐνιαχοῦ 1 μ.

Τὸ περὶ τὸν στρογγύλον πύργον συγκρότημα ἀναλημμάτων.

Περὶ τὸν στρογγύλον πύργον καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν τούτου ὄψιν σφύζεται, ἀνασκαφὲν ἐν μέρει, συγκρότημα ἀναλημματικῶν τοίχων, τὸ ὁποῖον

προφανῶς ἔχει σκοπὸν τὴν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπέκτασιν τῆς πλατείας τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου.

Τοῦτο εἶνε μεταγενέστερον τοῦ στρογγύλου πύργου διὰ δύο λόγους, πρῶτον διότι ὁ πύργος ἔχει τὴν καλὴν ὄψιν του εἰς πολὺ βαθύτερον στρώμα ἢ τ' ἀναλήμματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀσφαλῶς κεκαλυμμένα, διότι εἶνε θεμέλια ἐκ λίθων ἀδρότατα πελεκημένων, καὶ δεύτερον, διότι οἱ τοῖχοι οὗτοι τῶν ἀναλημμάτων δὲν συνδέονται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ πύργου, ἀλλ' ἀπλῶς ἄπτονται αὐτοῦ. Καὶ ὁ πύργος ὅμως κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔχει καταντήσει πλέον, κατὰ τὸ μὴ καταστραφέν μέρος του, εἰς ἀπλοῦς ἀναλημματικὸς τοῖχος.

Τὸ συγκρότημα τῶν ἀναλημμάτων διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς πλατείας, τὸ ὁποῖον ἴσως νὰ ἔγινε καὶ δι' ὀχυρωματικὸς λόγους, εἶχε σχῆμα περίπου ὀρθογωνικόν, καὶ φαίνεται ὅτι ἐκράτει τὰ χῶματα τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου, ἔνθα τὸ νεώτερον κτήριο, ἐκτεινόμενον κυρίως μὲν πρὸς δυσμὰς, περιβάλλον ὅμως συγχρόνως καὶ τὴν βορείαν καὶ νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὑψηλοτέρου τούτου σημείου τοῦ λόφου. Δηλαδὴ καὶ τότε εἶχε γίνεαι ὅ,τι περίπου ἔκαμε σήμερον ὁ σύγχρονος ἀρχιτέκτων, διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὴν πλατεῖαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐδράζεται τὸ κτήριο τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου τῆς Ἑλλάδος.

Τῶν ἀναλημματικῶν τούτων τοίχων ἀνεσκάψαμεν μέρος τι, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει τὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου. Ἀπεκαλύψαμεν δηλαδὴ δύο παχεῖς ἀναλημματικὸς τοίχους, ἓνα νότιον καὶ ἓνα βόρειον, τὸν πρῶτον παχύτερον τοῦ δευτέρου, οἱ ὁποῖοι κατέχουν τὰς δύο πλευρὰς, νοτίαν καὶ βορείαν, τοῦ σημείου τούτου τοῦ λόφου (βλ. πίνακα 1). Πιθανώτατα οὗτοι πρὸς δυσμὰς θὰ συνεδέοντο μὲ ἄλλον ἀναλημματικὸν τοῖχον, τὸν δυτικόν, μὴ ἀνασκαφέντα, καὶ οὕτω θὰ ἐκλείετο τὸ ὀρθογώνιον κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην.

Μεταξὺ τῶν πλευρῶν τοῦ ὀρθογωνίου τούτου ὑπάρχουν ἐνδιάμεσοι τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν προφανῶς, διὰ νὰ ἐλαττώνουν τὴν ἀντίστασιν τῶν χωμάτων τῆς πλατείας πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ ἐν ἄκρον των ἄπτονται εἴτε τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ στρογγύλου πύργου, ὅπου οὗτος ὑπάρχει, εἴτε τῆς βραχέως ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους, ὅπως συμβαίνει κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν. Τὰ κενὰ ἀφ' ἑτέρου, τὰ ὁποῖα σχηματίζονται, πληροῦνται διὰ λίθων, τεμαχίων πώρων, χώματος, χαλίκων, λατύπης κλπ. (εἰκ. 4).

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς πλατείας γίνεται ἀρκούντως στερεὰ καὶ ἡ ἀντίστασις τοῦ χώματος μεταβιβαζομένη ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τοίχου εἰς τὸν ἄλλον ἐλαττοῦται, οὕτως ὥστε οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι νὰ ὑφίστανται ὀλιγωτέραν πίεσιν. Ὅπου δὲ ἡ πίεσις θὰ ἦτο ἰσχυρότερα, ὅπως συμβαίνει κατὰ τὰς πλευρὰς νοτίαν καὶ βορείαν, ἐκεῖ τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶνε μεγαλύτερον.

Τὸ συγκρότημα τοῦτο τῶν ἀναλημμάτων ἔχει κτισθῇ διὰ μεγάλων, ἀδρῶς πελεκημένων, ὀρθογωνικῶν λίθων ἀκτίτου, ἄλλοτε σκληροῦ καὶ ἄλλοτε

μαλακοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ σεσαθρωμένου βράχου τοῦ λόφου, ἂν καὶ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνεσκάψαμεν εἰς πολὺ βάθος.

Συγχρόνως μὲ τὸ συγκρότημα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐγένετο καὶ ἡ διὰ βαθμιδωτῶν ἀναλημμάτων στερεώσις ὁλοκλήρου τῆς βορείας πλαγιᾶς τοῦ λόφου. Τῆς στερεώσεως ταύτης σφύζονται σήμερον λείψανά τινα.

Αἱ διαστάσεις τῶν ἀναλημμάτων ἔχουν ὡς ἑξῆς: Μῆκος σφζομένου βορείου ἀναλημματικοῦ τοίχου 28.50 μ., πλάτος του παρὰ τὸν πύργον 2.10 μ., ὑποθετικὸν μῆκος ἰδίας πλειρᾶς 70 μ. Μῆκος νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου 21.60 μ., ὑποθετικὸν μῆκος 33 μ., πλάτος 4.37 μ.

Τῶν ἐνδιαμέσων τοίχων αἱ διαστάσεις εἶνε ποικίλαι.

Ἡ σκαφή ἐντὸς τοῦ συγκροτήματος τούτου ἐφθασεν εἰς βάθος 2.50 περίπου μέτρων. Ἐντὸς δὲ τῆς ἐπιχώσεως τῶν διακένων, τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης, ὑπῆρχον ἐλάχιστα ὀστρακα ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν¹.

Γ) Αἱ ἐντὸς τοῦ χώρου δοκιμαί, νοτίως τοῦ οἰκοδομήματος κατὰ τὰς δύο πλατείας του, ὡς καὶ εἰς τὴν παρακειμένην νησίδα Σταλίδαν.

Ὁ χώρος, ὁ περικλειόμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ παρακτίου τείχους ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου, σχηματίζει δύο πλατείας ἀρκετὰ εὐρείας, διαφόρου ὅμως ὑψομέτρου. Ἡ πρώτη εὐρίσκεται εὐθὺς μετὰ τὴν σημερινὴν εἴσοδον, ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρώτην. Ἡ ὀψις τῆς πρώτης ἔχει σήμερον ἀρκούντως μεταβληθῇ διὰ τῶν γενομένων κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς προσχώσεων. Τῆς δευτέρας ἐπίσης διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ εἰς τὸ μέσον τῆς ὑψομένου ἄλλοτε ἀγρίου μὲν καὶ σπηλαιώδους, ἀλλὰ γραφικωτάτου βράχου.

Εἰς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς πλατείας ἐγένοντο δοκιμαστικαὶ τάφροι.

Εἰς τὴν πρώτην ἡ δοκιμαστικὴ τάφος κατ' εὐτυχίαν ἀπεκάλυπεν ἓν ὀρθογωνικὸν κτήριο(·)

Τούτου ἐσώθησαν ἀσφαλῶς ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ καὶ ἡ βορεία, μέγιστον μέρος τῆς νοτίας καὶ ἐλάχιστον, καταστραφέν δυστυχῶς ἤδη ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων, τῆς δυτικῆς.

¹ Εἰς τὸ σχέδιον τὸ συγκρότημα τοῦτο τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων ἔχει σημειωθῇ ὡς σύγχρονον μὲ τὸ παράκτιον τεῖχος. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶνε ἀκριβές. Δὲν νομίζομεν δὲ ὅτι ὁ στρογγύλος πύργος διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὴν ἐπισκευὴν του, διὰ τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ τῶν τειχῶν τῆς Μουνιχίας. Μᾶλλον φαίνεται ὅτι ἐντὸς τοῦ 4ου αἰ., ἴσως περὶ τὸ τέλος του, ὁ πύργος κατηργήθη καὶ τότε ἐγινε τὸ συγκρότημα τοῦτο τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων.

Ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ ὀρθογωνικοῦ τούτου κατασκευάσματος ἢ κτηρίου(;) εἶνε 24.90×10.20 μ.

Τῆς βορείας πλευρᾶς του, πλὴν ἐνὸς ἢ δύο λίθων εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον

Εἰκ. 7. Ἡ ἀνατολικὴ γωνία καὶ πλευρὰ τοῦ κτηρίου(;) τοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης πλατείας ἀνασκαφέντος.

της εὗρισκομένων καὶ ἐδραζομένων ἐπὶ ὑποστρώματος ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ ἄμμοκονίας, πάντες οἱ λίθοι ἐδράζονται κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου ἐπὶ τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου, κατὰ τὸ ὑπόλοιπον δὲ ἐπὶ τῆς ἐπι-

Εἰκ. 8. Ἡ νοτία πλευρά τοῦ οἰκοδομήματος(;). Εἰς τὸ βάθος ἡ ἔπαυλις Βασιλειάδου.

χώσεως τοῦ ἐδάφους, καὶ οἱ τελευταῖοι πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τοῦ εἰρημένου ὑποστρώματος. Ἐπὶ τοῦ πρώτου τούτου θεμελίου δόμου ἡδράζοντο οἱ ἀνώτεροι δόμοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐσώθησαν. Ἐκ τοῦ εἰς τὸ δυτικὸν ὅμως ἄκρον της σφωζομένου λίθου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπιφάνεια ὁμοῦ μετὰ τῆς τοῦ παρακειμένου φέρει λάξευμα πλάτους 0.60 μ., διὰ τὸ νὰ δεχθῇ ἐπ' αὐτοῦ τὸν ἐπόμενον λίθον, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οἱ λίθοι τῆς ἀνωτέρας σειρᾶς δὲν θὰ εἶχον πλάτος μεγαλύτερον τῶν 0.60 μ.

Εἰς τὸ συμπέρασμα ἄλλωστε τοῦτο μᾶς ἐνισχύει καὶ ἡ σύγκρισις μὲ τὸ πλάτος τῶν λίθων τῆς σφωζομένης ἀνωτάτης σειρᾶς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς.

Αἱ διαστάσεις τῆς βορείας πλευρᾶς εἶνε μῆκος μὲν 24.90, πλάτος δὲ 1.20 μ. τοῦ θεμελίου δόμου, τῶν δὲ λίθων τοῦ ἐπ' αὐτοῦ δόμου τὸ πλάτος θὰ ἦτο 0.50 ἕως 0.60 μ.

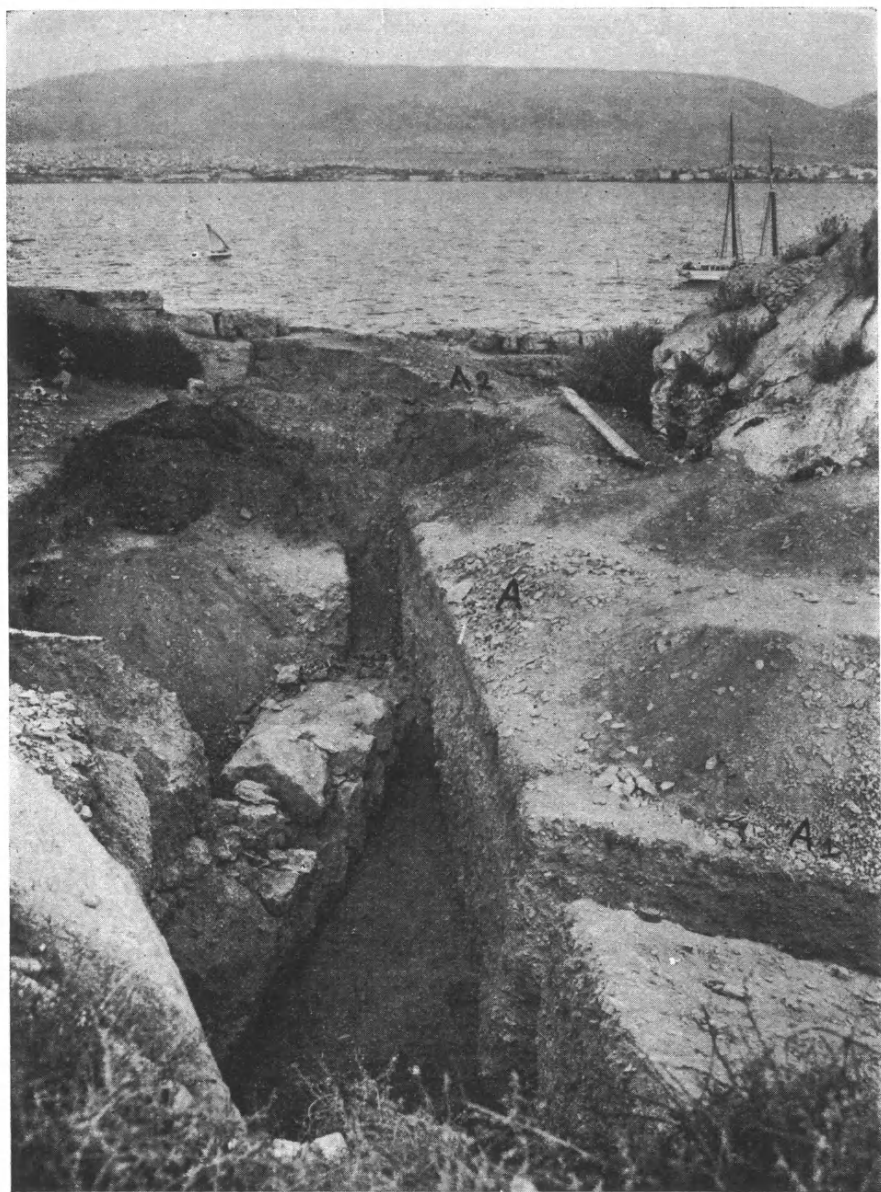
Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ (βλ. εἰκ. 7), τῆς ὁποίας σώζονται τρεῖς σειραὶ λίθων, ἔχει μῆκος μὲν 10.20 μ., πλάτος δὲ τῶν μὲν κάτω δόμων 0.75 μ., τοῦ δὲ ἄνω 0.60 ἕως 0.50 μ.

Ἡ νοτιὰ ἐσώθη (βλ. εἰκ. 8) κατὰ μέγα μέρος τοῦ μήκους της, περὶ τὰ 17 μ., καταστραφεῖσα κατὰ τὸ λοιπόν, διατηρεῖ δὲ μίαν σειρὰν λίθων πλάτους 0.75 μ. περίπου. Αὕτη σφίζεται κατὰ ἓνα λίθον καὶ πέραν τῆς μετὰ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς σχηματιζομένης γωνίας της, ἀκόμη δὲ λίθοι τινὲς εὐρίσκονται ἐρριμμένοι εἰς τὴν συνέχειαν τῆς πλευρᾶς αὐτῆς πρὸς ἀνατολάς.

Ἡ δυτικὴ τέλος ἐσώθη εἰς μικρότατον μέρος αὐτῆς κατὰ τὴν μετὰ τῆς βορείας σχηματιζομένην γωνίαν, κατεστράφη ὅμως καὶ τοῦτο ἤδη ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων. Τὸ σφζόμενον τμήμα συνεδέετο μετὰ τῆς βορείας, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἀκραίου λίθου τοῦ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείας πλευρᾶς. Διότι οὗτος ἔχει λελαξευμένας τὰς ἐπιφανείας του κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε μᾶς δίδει ὅχι μόνον τὴν διάστασιν τῆς ἄνω του εὐρισκομένης ἄλλοτε σειρᾶς τῶν λίθων τῆς βορείας πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς συνδέσεως ταύτης μετὰ τῆς δυτικῆς.

Αἱ διαστάσεις τοῦ ἄλλοτε σφωζομένου τμήματος τῆς πλευρᾶς ταύτης, ἣτις ἡδράζετο ἐπὶ τῆς ἐκ σαθροῦ βράχου ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἦσαν μῆκος 1.70 μ. καὶ πλάτος περίπου 0.70 μ.

Γενικωτέρα ἀκόμη, ἀλλ' ἐντελῶς ἐπιπολαία, πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς πλατείας, σκαφὴ καὶ ἐντὸς τοῦ κτηρίου (:) ἀπεκάλυψε καὶ ἄλλα τινὰ λείψανα. Οὕτω εἰς ἀπόστασιν 1.10 μ. ἀπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς του καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ὄψιν της εὐρέθη μία σειρὰ δώδεκα, μικροῦ πάχους, τετραπλευρῶν λίθων ἀκτίτου. Αὕτη ἔχει μῆκος 22.25 μ. καὶ πλάτος περὶ τὰ 0.70, οἱ δὲ λίθοι εἶνε κατὰ τοιοῦτον τρόπον τοποθετημένοι—κεῖνται εἰς γραμμὴν παράλληλον πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ κτηρίου (:) καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος μὲ τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ πατεῖ ἡ πλευρὰ αὕτη—ὥστε εὐκόλως προκα-

Εἰκ. 9. Αἱ τάφροι A-A₂ καὶ A₁ καὶ ὁ ἐν τῇ A-A₂ πρῶτος ἀρχαῖος τοῖχος. Εἰς τὸ βάθος ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ παρακτίου τείχους καὶ δεξιὰ τμῆμα τοῦ εἰς τὸ κέντρον τῆς πλατείας ὑψουμένου ἄλλοτε βράχου.

λοῦν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἀπετέλουν τὸ ὑπόστρωμα τῆς πλακοστρώσεως τοῦ ἐντὸς τοῦ κτηρίου (;) χώρου.

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύουν καὶ ἄλλοι τινὲς λίθοι σωθέντες σποραδικῶς καὶ ὀλίγον ἀπέχοντες τῆς σειρᾶς ταύτης, κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν της (βλ. σχέδιον II). Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι δὲν ἀποκλείεται καὶ προγενεστέρα τις, ἄλλου εἴδους, κατασκευή.

Τέλος ἄλλοι τινὲς λίθοι, ἀνήκοντες εἰς τοῖχον ἀσφαλῶς μεταγενέστερον τοῦ κτηρίου (;) τούτου, ἐσώθησαν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῶν εἰρημένων δώδεκα λίθων καὶ ὑπεράνω τούτων, οὐχὶ ὅμως ἐπ' αὐτῶν ἐδραζόμενοι, ἀλλ' ἐπὶ μεσολαβούσης ἐπιχώσεως. Οἱ λίθοι οὗτοι εἶνε τρεῖς μὲν πλησίον ἀλλήλων, εἰς δὲ εἰς μικρὰν πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἀπόστασιν.

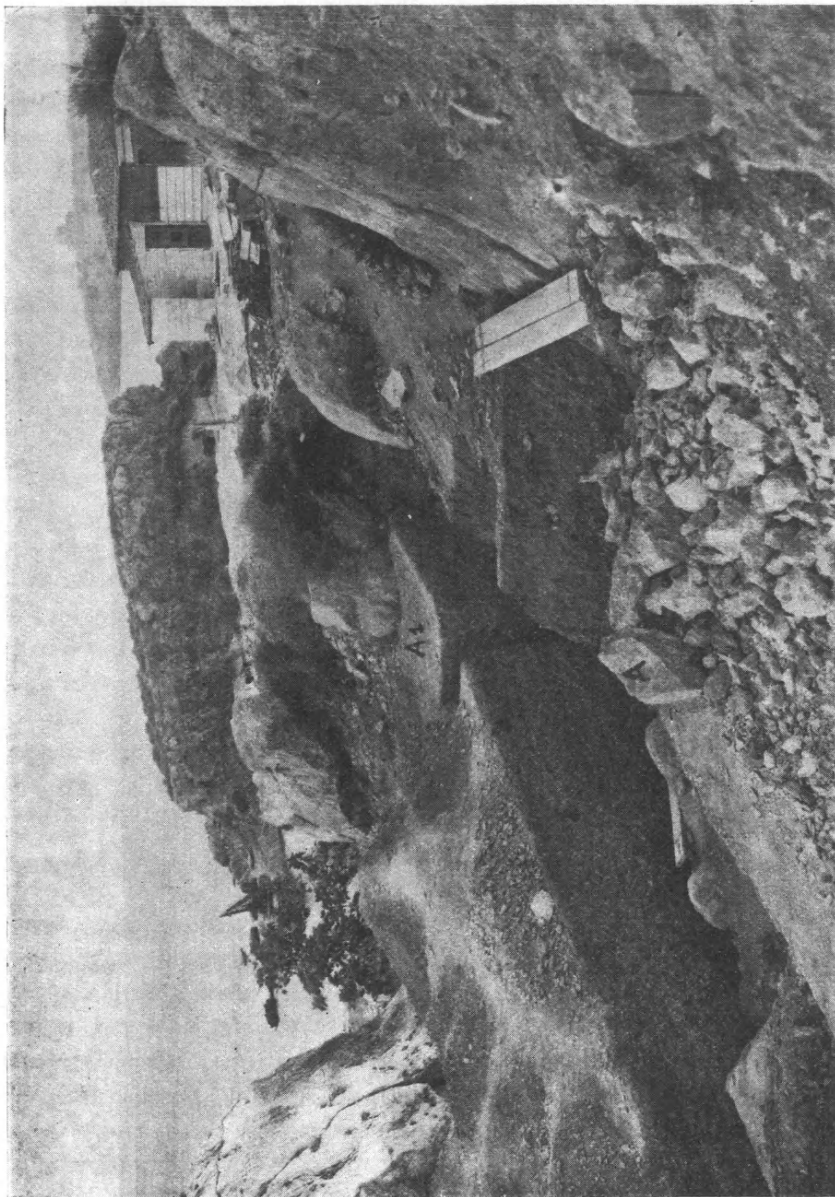
Τί ἦτο τῶρα τὸ ὀρθογώνιον τοῦτο οἰκοδόμημα; Ἦτο στωικόν τι κτήριο; Ἦτο περίκλειστος χώρος περιέχων βωμόν τινα; Οὐδέτερον τούτων ἀποκλείεται οὔτε ὅμως ἐνισχύεται ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων μέχρι τοῦδε λειψάνων. Ἴσως λεπτομερεστέρα ἀνασκαφή καὶ τοῦ σημείου τούτου ἤθελε μᾶς διδάξει περισσότερα, ἀφορῶντα ὅχι μόνον τ' ἀνωτέρω ζητήματα ἀλλὰ καὶ τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν. Ὡς πρὸς ταύτην, τὸ μόνον τὸ ὁποῖον σήμερον δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, εἶνε ὅτι πάντως τὸ κατασκεῦασμα τοῦτο εἶνε μεταγενέστερον τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου, τοῦ περὶ τὸν στρογγύλον πύργον συγκροτήματος, ἀφοῦ εἶνε φανερόν ὅτι ἡ βορεία πλευρὰ τούτου ἀπετελέσθη κατὰ τὸ ἥμισυ τμήμα αὐτῆς ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου μετὰ τὴν ἐν μέρει καταστροφὴν του.

Ἀλλὴν χρονολόγησιν, ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω, δίδει καὶ ἡ παρατηρηθεῖσα, κατὰ τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς μετὰ τῆς δυτικῆς, ἀμμοκονία, ἡ ὁποία μόλις διακρίνεται εἰς τὰς ἀρμογάς τῶν λίθων καὶ εἰς τὸ ὑπόστρωμα αὐτῶν.

Διὰ τοὺς ἄνω λόγους τὸ κατασκεῦασμα τοῦτο δύναται χρονολογικῶς νὰ τεθῇ ἀσφαλῶς μὲν μετὰ τὸ συγκρότημα τῶν περὶ τὸν στρογγύλον πύργον ἀναλημμάτων, πιθανῶς δὲ εἰς τοὺς γενικῶς πῶς λεγομένους ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Ἡ ἐντὸς αὐτοῦ τέλος ἐπίχωσις, εἰς βάθος 0.70 μ. ἀνασκαφεῖσα, ἀπέδωκεν ὄστρακα διαφόρων χρόνων καὶ πολλὰ τεμάχια μαρμάρου ἐνεπίγραφα. Ἐν ὄστρακον μὲ ἐπιγραφὴν Ἀρτέμιδος—περὶ αὐτοῦ θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος—εἶνε χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν τοπογραφίαν ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς. Οὐδόλως ὅμως μᾶς δίδει αὕτη δεδομένα διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου. Ἴσως μόνον ὑποδηλοῖ τὴν ὑστέραν του προέλευσιν τὸ ὅτι μεταξὺ τῶν παντὸς χρόνου ὀστράκων εὐρέθησαν καὶ τεμάχια κονιάματος ἐγχρώμου καὶ ἐν νόμισμα Ἀθηναϊκὸν χαλκοῦν τῆς ἐποχῆς τῶν ἀρχόντων¹ (220 - 30 π.Χ.).

¹ Ὁ κ. Κωνσταντόπουλος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ περιγράψῃ ὡς ἐξῆς τὸ νόμισμα:

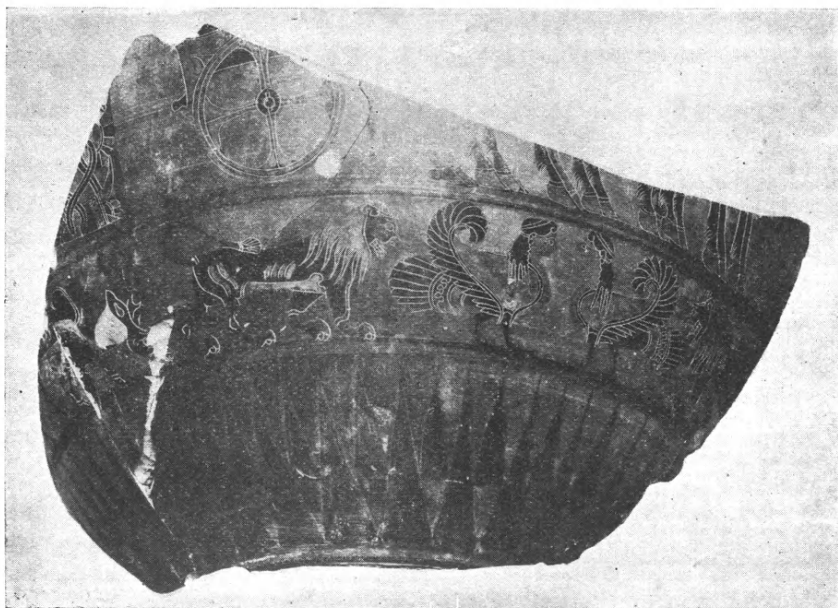

Εἰκ. 10. Τμήμα τῆς δευτέρας πλατείας μετὰ τῶν τάφρων A-A₂ καὶ A₁. Ἀριστερὰ ὁ εἰς τὸ κέντρον τῆς πλατείας
βορῶς καὶ εἰς τὸ βάθος ἡ νηὶς Σταλῖδα.

«Νόμισμα χαλκοῦν, ὅπερ ὥς ἐκ τοῦ πάχους τοῦ πετάλου καὶ τῆς ἐν γένει μορφῆς φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἀρχόντων (220-30 π. Χ.).»

Αἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ πλατείᾳ ἐργασίαι.

Ἐνταῦθα μεταξὺ τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς σημερινῆς οἰκοδομῆς καὶ τοῦ κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς πλατείας ὑψουμένου ἄλλοτε μεγαλοπρεποῦς βράχου ἠνοίχθησαν τρεῖς μὲν τάφροι ὑφ' ἡμῶν, ἐξ ὧν αἱ δύο ἀπετέλεσαν μίαν $A-A_2$ καλουμένην — ἡ ἄλλη ἐκλήθη A_1 — δύο δὲ ὑπὸ τῶν οἰκοδομοῦντων διὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν σήμερον ὑπαρχόντων ἀντερείσματος

Εἰκ. 11. Τεμάχιον πρωτοαττικοῦ ἀγγείου.

κῶν τοίχων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος στηρίζουν τὰ χῶματα τῆς πρώτης πλατείας, τῆς εὐθὺς μετὰ τὴν σημερινὴν εἴσοδον.

Αἱ τάφροι $A-A_2$ καὶ A_1 ἠνοίχθησαν ἐπὶ τῆς εἰρημένης πλατείας, κειμένης εἰς βάθος ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου, ἐφ' οὗ ἐδράζεται τὸ σημερινὸν κτήριον, 8.38 μ., κεῖνται δὲ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ εἰρημένου κτηρίου 17 περίπου μέτρων.

Ἡ $A-A_2$ ἔχει μῆκος μὲν 30 μ. περίπου, πλάτος δὲ πὺν μὲν 0.90 μ., πὺν 1.30 καὶ πὺν τὸ μέγιστον 9 μέτρων (εἰκ. 9 καὶ 10 σχέδιον 1). Ἡ A_1 ἔχει μῆκος μὲν 12.60, πλάτος δὲ 1 μ. καὶ ἠνοίχθη κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς $A-A_2$, καθέτως δὲ πρὸς αὐτό.

Αἱ κατευθύνσεις των εἶνε τῆς μὲν $A - A_2$ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς περίπου, τῆς δὲ A_1 ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον.

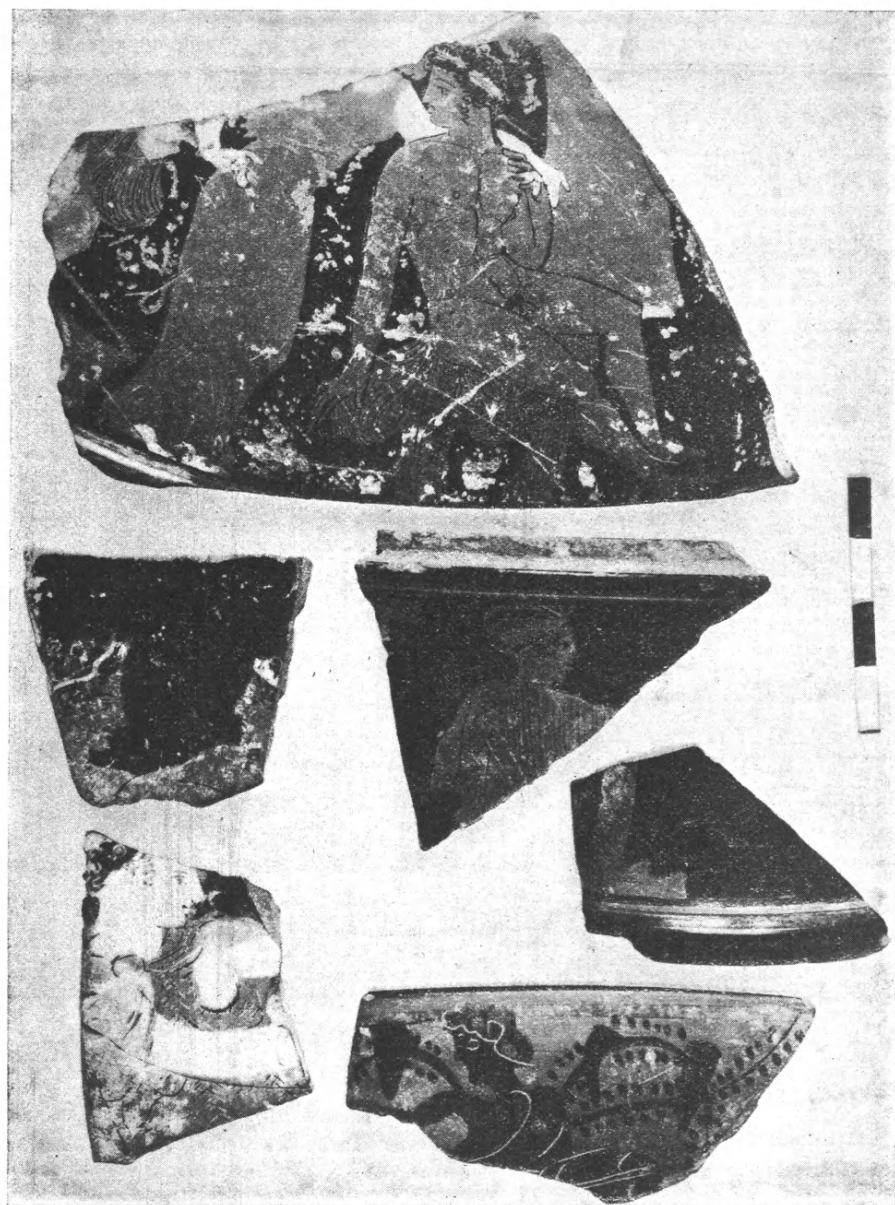
Τὰ στρωματογραφικὰ δεδομένα εἶνε τὰ αὐτὰ καὶ εἰς τὰς δύο, διὰ τοῦτο ὅ,τι ἰσχύει διὰ τὴν μίαν ἰσχύει περίπου καὶ διὰ τὴν ἄλλην. Διαφοραὶ βεβαίως παρατηροῦνται εἰς τὰ πάχῃ τῶν στρωμάτων, ἀλλ' αὗται κυρίως εἶνε εἰς τὸ ἔν, τὸ ἄνω στρῶμα, ὀφείλονται δὲ εἰς τὴν διάφορον ὑψομετρικὴν κατάστασιν

Εἰκ. 12. Τεμάχιον τοῦ ἰδίου πιθανῶς ἀγγείου, τοῦ ἐν τῇ εἰκ. 11, τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα εἶνε ἀνώμαλον, διότι ὁ ἀποτελῶν τοῦτο βράχος ἔχει ἀποτόμους ὑψομετρικὰς διαφορὰς.

Ἡ $A - A_2$ μέχρι μὲν 0.50 ἕως 0.60 μ. ἀπὸ τῆς καὶ σήμερον εἰσέτι παραμενούσης ἀμεταβλήτου ἐπιφανείας τῆς ἔχει ἐν στρῶμα ἐκ καθαροῦ χρώματος μετὰ τινων λιθαρίων, ἄνευ οὐδενὸς ὀστράκου, ἐφ' ὅσον φυσικὰ μέρους ἀνεσκάψαμεν. Ἀπὸ τοῦ ὑψομέτρου τούτου μέχρι βάθους 2 ἕως 2.25 μ. — τὰ μέτρα ταῦτα λαμβάνονται κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς τάφρου ταύτης — ὑπάρχει ἐπίσης ἐπίχωσις ἐκ χαλίκων καὶ χρώματος, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς εὐρίσκονται καὶ ἀφρονώτατα ὀστρακα ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων μέχρι καὶ τῶν πρωίμων ἀρχαϊκῶν (εἰκ. 11, 12 καὶ 13). Ἀκόμη μεταξὺ τῶν ὀστράκων

Εἰκ. 13. Τεμάρια ἀγγείων, μελανόγραφα καὶ ἐρυθρόγραφα, εὑρεθέντα εἰς τὴν τάφρον Α - Α_γ.

Εἰκ. 14. Δύο χαρακτηριστικαὶ κεφαλαὶ εἰδωλίων, εὑρεθεῖσαι εἰς τὴν τάφρον Α - Α₂.

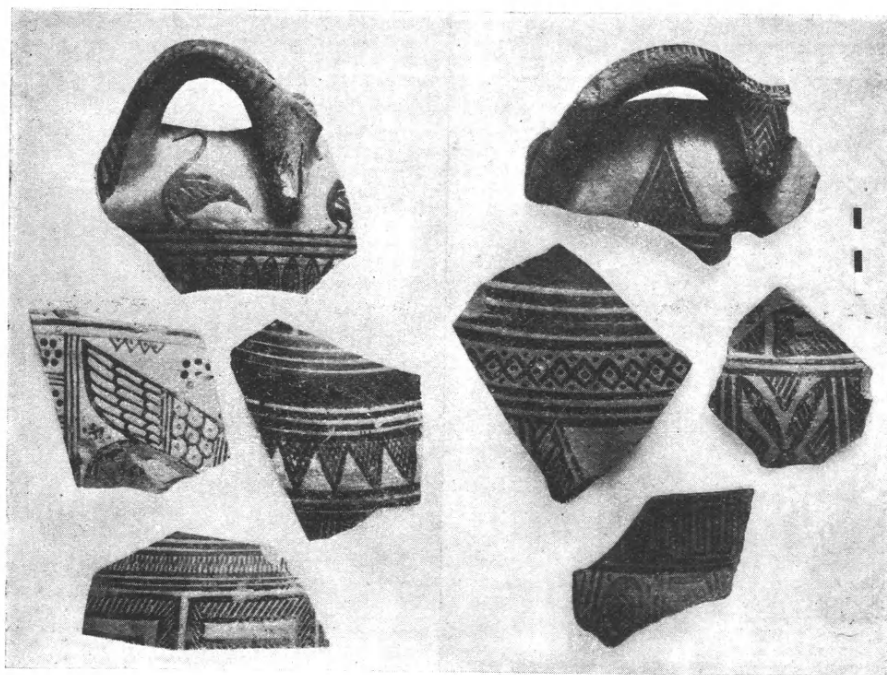

Εἰκ. 15. Ὅστεῖνα μικροτεχνήματα εὑρεθέντα εἰς τὴν τάφρον Α - Α₂.

ὑπάρχουν τεμάχια ἐνεπιγράφων λίθων, γλυπτῶν, κεράμων στέγης, εἰδωλίων ὀστεινῶν καὶ πηλίνων καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλης ὕλης (εἰκ. 14 καὶ 15).

Ἀπὸ τοῦ βάθους τούτου 2.25 μ. ἕως 3.25, ἢ 3.90 μ. ἀλλαχοῦ, ὑπάρχει καθαρὸν χῶμα μὲ ὀλίγους ἀρκετὰ εὐμεγέθεις λίθους, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ ἀφθονοῦν τῶν γεωμετρικῶν χρόνων τὰ ὄστρακα, (πρωτογεωμετρικὰ ἕως ὑστερογεωμετρικὰ) (εἰκ. 16) καὶ εἰδώλια, ὥς καὶ χάνδραι τῶν χρόνων τούτων.

Μετὰ τὸ στρώμα τοῦτο ἀκολουθεῖ ἐν μὲ χῶμα καθαροῦ μελανοῦ χρώ-

Εἰκ. 16. Γεωμετρικὰ ὄστρακα καὶ ἐν πρώϊμον ἀρχαῖκὸν ἐκ τῶν εὐρεθέντων εἰς τὰς ἀνοιχθείσας ἐπὶ τῶν δύο πλατειῶν τάφρους καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ λόφου Κουμουνδούρου.

ματος, πάχους 0.15 ἕως 0.20 μ., ἄνευ οὐδενὸς ὀστράκου ἢ λειψάνου ἀρχαίου, καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἀνώμαλος βράχος τοῦ λόφου, ὁ ὁποῖος ἔχει, ὡς ἐλέχθη, ἐντόνους ὑψομετρικὰς διαφορὰς.

Εἰς τὴν τάφρον ταύτην Α-Α₂ καὶ εἰς βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς 1.90 ἕως 2 μ. ἀνεσκάφη τοῖχος, τοῦ ὁποῖου τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον ἤρηνθη, ἐνῶ τὸ νοτιοανατολικὸν ἔμεινεν ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον τμήμα τοῦ ἐδάφους.

Αἱ διαστάσεις αὐτοῦ εἶνε 7.50 μ. μῆκος, ὅσον ἀνεσκάφη, 1.65 ὕψος, ὅσον σφύζεται, καὶ 0.90 ἕως 1 μέτρον πιθανὸν πλάτος.

Ὁ τοῖχος οὗτος ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῶν τάφρων A_1 καὶ $A-A_2$ πρὸς δυσμὰς περὶ τὰ 5 μέτρα (εἰκ. 9).

Εἶνε ἐκτισμένος μὲ μεγάλους καὶ μικροὺς λίθους (εἰκ. 17) συνδεομένους μὲ πηλόν, πού δὲ καὶ πού ὑπάρχουν καὶ τεμάχια ἐκ πώρου ἀκτίτου λίθου. Ἀκόμη μεταξὺ τούτων τῶν ὑλικῶν ὑπάρχει κατὰ χώραν ὀγκῶδες τμήμα φυσικοῦ βράχου, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ τοίχου.

Ὁ τοῖχος οὗτος εἶνε ἀναλημματικός, διότι ἔχει μίαν μόνον ὄψιν καὶ

Εἰκ. 17. Τμήμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ εἰς τὴν τάφρον $A-A_2$ ἀποκαλυφθέντος.

ἀκόμη διότι κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν ἀνώμαλον ἐσωτερικὴν πλευράν του ἡ ἐπίχωσις ἐδείκνυε κατὰ ἓνα τρόπον—λίθοι μικροὶ καὶ μεγάλοι καὶ ἄφθονα χαλίκια—ὅτι ἐγένετο ἐπίτηδες μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τοίχου, ὃ ὁποῖος ὑπεβάσταζεν αὐτήν.

Χρονολογικῶς δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὀρισθῇ μετ' ἀκριβείας, διότι δὲν ἀνεσκάφη τελείως. Πάντως κεῖται ἐντὸς τοῦ στρώματος, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο φθάνει μέχρι 3 ἢ καὶ 3.20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς τάφρου καὶ περιέχει ὄστρακα καὶ παντὸς εἴδους λείψανα φθάνοντα ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων μέχρι καὶ τῶν προώμων ἀρχαϊκῶν. Ὁλόκληρον τὸ

ἀνασκαφὲν τμήμα τοῦ τοίχου πατεῖ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ὅψιν ἐπὶ τοῦ γεωμετρικοῦ στρώματος, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τὸ στρώμα τοῦτο εἶνε ὑψηλότερον τῆς κατωτάτης σειρᾶς τῶν λίθων τοῦ τοίχου. Τοῦτο ὅμως συμβαίνει, διότι τὸ βραχῶδες ὑπέδαφος εἶνε ἐπικλινές, τὴν κλίσιν δὲ αὐτὴν ἡκολούθει φυσικὰ καὶ τὸ γεωμετρικὸν στρώμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκοδομίας τοῦ τοίχου ἀπετέλει τὴν φυσικὴν σχεδὸν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Ἐπομένως ὁ τοίχος οὗτος πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τὴν πρώιμον ἀρχαϊκὴν περίοδον, ἀφοῦ, ὡς ἐλέχθη, ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ γεωμετρικοῦ στρώματος.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς τῶν στρωματογραφικῶν δεδομένων τῆς τάφρου Α-Α₂, τὰ ὁποῖα συμφωνοῦν σχεδὸν ἀπολύτως μὲ τὰ τῆς Α₁, συνάγομεν τὸ ἀσφαλὲς δίδαγμα, ὅτι εἰς τὴν πλατεῖαν ταύτην ὑπάρχουν ὅλα τὰ πολυτιμότερα καὶ παντὸς εἶδους ἀντικείμενα, γλυπτὰ, πῆλινα, ὀστεῖνα κλπ., τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸν κόσμον τοῦ σπουδαίου τούτου ὄχρου καὶ ἱεροῦ, ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω, χώρου. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξερευνηθῇ τελειῶς ὁλόκληρος ἡ πλατεῖα αὕτη, ἡ ὁποία ὄχι μόνον θὰ συμπληρώσῃ τὰ ἤδη ἀφθονώτατα εὐρήματα—περὶ τὰ ἐξήκοντα ζεμπίλια ὀστράκων, πηλίνων εἰδωλίων, γλυπτῶν, ἐπιγραφῶν κλπ.—ἀλλὰ καὶ νέα θὰ προσφέρῃ.

Παρόμοια εὐρήματα, οὐχὶ ὅμως εἰς τοσαύτην πλησμονήν, παρατηρήθησαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην, τὴν κληθεῖσαν πρώτην πλατεῖαν, ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν τὸ πλῆθος εἶνε μεγαλύτερον. Εἰς αὐτὴν δέ, τὴν δευτέραν, φαίνεται ὅτι παρεσύρθησαν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τοῦ λόφου, ἢ καὶ ἀπερρίφθησαν, ὡς εἰς ἀποθέτην, ὅλα τὰ παντὸς εἶδους ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν ἐν γένει διαρρύθμισιν τοῦ χώρου ἀπετέλεσαν τὸ στρώμα τὸ ἀρχόμενον εἰς βάθος 0,50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ φθάνον πού μὲν εἰς 2 μ., πού δὲ καὶ ὀλίγον βαθύτερον, ὅπως κατὰ τὴν ἔνωσιν τῶν τάφρων Α-Α₂ καὶ Α₁.

Τὸ αὐτὸ βεβαίως θὰ συνέβη καὶ εἰς τὸ γεωμετρικὸν στρώμα, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ τοῦ «ὄχρου» τούτου ὑπῆρχεν ἀξιόλογος γεωμετρικὸς συνοικισμὸς ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν πρωτογεωμετρικῶν καὶ φθάνων μέχρι καὶ τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων.

Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ συνοικισμὸς οὗτος ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν παρακειμένην νησίδα Σταλίδαν, διότι δοκιμαστικαί ἐκεῖ ἔρευναι—ἐλάχισται δυστυχῶς—ἀπεκάλυψαν θεμέλια τινα, οἰκίσκων προφανῶς, παρ' αὐτὰ δὲ ὡς καὶ ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν τεμάχια ὀψιανοῦ.

Δ) Ἄλλαι τινὲς ἔρευναι ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ περὶ αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἰδίαν καὶ βορείαν πλαγίαν τοῦ λόφου.

Παραλλήλως πρὸς τὴν Α₁ καὶ σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν Α-Α₂ ἠνοίχθησαν ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων τάφροι μικροῦ βάθους καὶ πλάτους, διὰ νὰ

κτισθῶν οἱ σημερινοὶ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι τῆς πρώτης πλατείας. Καὶ εἰς αὐτὰς εὗρομεν διαφόρων χρόνων ὀστρακα καὶ ἄλλα λείψανα, εἰς δὲ τὴν τάφρον τὴν παράλληλον πρὸς τὴν A_1 καὶ πλησίον τῆς μετὰ τῆς $A - A_2$ ἐνώσεώς της ἀνευρέθη, εἰς ἐλάχιστον βάθος, τὸ δημοσιεύμενον κατωτέρω γυναικεῖον ἄγαλμα.

Ἄλλαι τάφροι ἠνοίχθησαν ὑφ' ἡμῶν, μία ἐντὸς τοῦ σπηλαιώδους ἀνοίγματος τοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βράχου τῆς δευτέρας πλατείας. Αὕτη ἐκτὸς ὀστράκων καὶ ἄλλων τινῶν ἀντικειμένων τῶν ἀνωτέρω ἐποχῶν, κειμένων ὅμως ἀναμειγμένων, γεωμετρικῶν μετὰ κλασικῶν καὶ ρωμαϊκῶν, οὐδὲν ἄλλο ἀπεκάλυψε. Ἄλλη κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ἰδίου βράχου, εἰς τὸ βαθύτερον τμῆμα τῆς πλατείας. Αὕτη ὅμως οὐδὲν ἀρχαῖον λείψανον ἐνεφάνισε.

Ἡ περὶ τὸν χῶρον ἀφ' ἐτέρου σκαφῇ ἀπεκάλυψε δύο τμήματα τοίχων. Ὁ εἰς εὗρίσκεται, καὶ φαίνεται ἀκόμη καὶ σήμερον, παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὴν τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ παρακτίου τείχους, ὃ δὲ ἄλλος κατὰ τὴν βάσιν τῆς βορείας πλαγίᾳς τοῦ λόφου, πρὸς τὸν λιμενίσκον.

Ὁ πρῶτος ἄρχεται εἰς ἀπόστασιν 18 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους, τὸ δὲ ὕψος του φθάνει εἰς τὸ ὕψος τῆς τετάρτης ἐκ τῶν ἀνω σειρᾶς τῶν λίθων ἐκείνου. Κεῖται εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ὀψεως τοῦ ἰδίου σκέλους 0.75 μ. καὶ ἔχει διαστάσεις, μῆκος μὲν 5.50 μ., ὕψος 1.10 καὶ πλάτος 0.70 ἕως 0.90. Εἶνε ἐκτισμένος διὰ μεγάλων, μελανοῦ χρώματος, λίθων με παρεμβολὴν ἄλλων μικροτέρων εἰς τὰ σχηματιζόμενα κενά. Ἡ ἐκ τῆς τοιαύτης κατασκευῆς προοδιδόμενη εἰς αὐτὸν ὄψις εἶνε ἐλαφρῶς πολυγωνική.

Δυστυχῶς δὲν ἀπεκαλύφθη ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις του, ἡ ὁποία, ἂν ὑπῆρχε, θὰ ἔφθανε ἴσως μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ παρακτίου τείχους, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ θὰ κατεστράφη.

Ὅπως φαίνεται ὁ τοῖχος οὗτος σήμερον, ὁμοιάζει μᾶλλον μὲ ἀνάλημμα.

Ὁ δεύτερος τοῖχος ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν σκαφὴν ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων διὰ τὴν κατασκευὴν ὑποστέγου πρὸς ἀσφάλισιν τῶν μικρῶν πλοίων τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου. Κεῖται εἰς ἀπόστασιν 60 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ εἰς τὴν βάσιν τοῦ λόφου. Ἐχει διαστάσεις μῆκος μὲν 8.40 μ., πλάτος 0.60 καὶ ὕψος 0.93, με κατεύθυνσιν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, σφύζεται δὲ πιθανώτατα μέγα μέρος του ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον τμῆμα τῆς ἐπιχώσεως. Εἶνε ἐκτισμένος με μελανὸν λίθον κατὰ τὸν πολυγωνικὸν τρόπον καὶ με πολλὴν ἐπιμέλειαν. Διὰ τὸν τεχνικὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς του πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰ., ἐνῶ ὁ προηγούμενος πολὺ ἀργότερον.

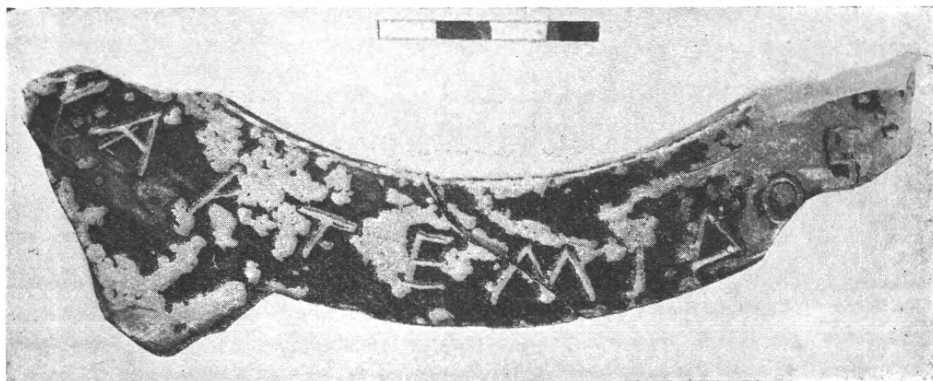
Τέλος ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων ἐσκάφη ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου μικρὸς λάκκος, διὰ νὰ στερεωθῇ ἐντὸς αὐτοῦ

ὑπερμεγέθους ἱστός. Ἐντὸς τοῦ λάκκου αὐτοῦ καὶ εἰς βάθος 0.60 μ. ἀνευρέθησαν πετρυγίσχημα εἰδώλια τοῦ 7^{ου} π. Χ. αἰ. (εἰκ. 22).

Κινητὰ εὐρήματα.

Εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν παντὸς εἶδους εὐρημάτων συναντᾶται κυρίως εἰς τὰς δύο πλατείας καὶ μάλιστα εἰς τὴν δευτέραν. Εἶνε δὲ ταῦτα ὄστρακα, εἰδώλια πῆλινα καὶ ὀστέϊνα, γλυπτὰ, ἐνεπίγραφα τεμάχια πηλοῦ ἢ μαρμάρου, χάλκινά τινα κ. ἄ.

Ὁ λόγος ἐνταῦθα θὰ περιορισθῇ εἰς σπουδαιότατά τινα εὐρήματα, ἰδίᾳ εἰς τὰ ἔχοντα τοπογραφικὴν σημασίαν διὰ τὸν ἐξεταζόμενον χώρον, ἐν τῇ τελικῇ

Εἰκ. 18. Τεμάχιον ἀγγείου εὐρεθὲν ἐντὸς τοῦ εἰς τὴν πρώτην πλατείαν ἀνασκαφέντος κτηρίου (·)

δὲ δημοσιεύσει θὰ γίνῃ ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ πάντων τῶν ὑπολοίπων.

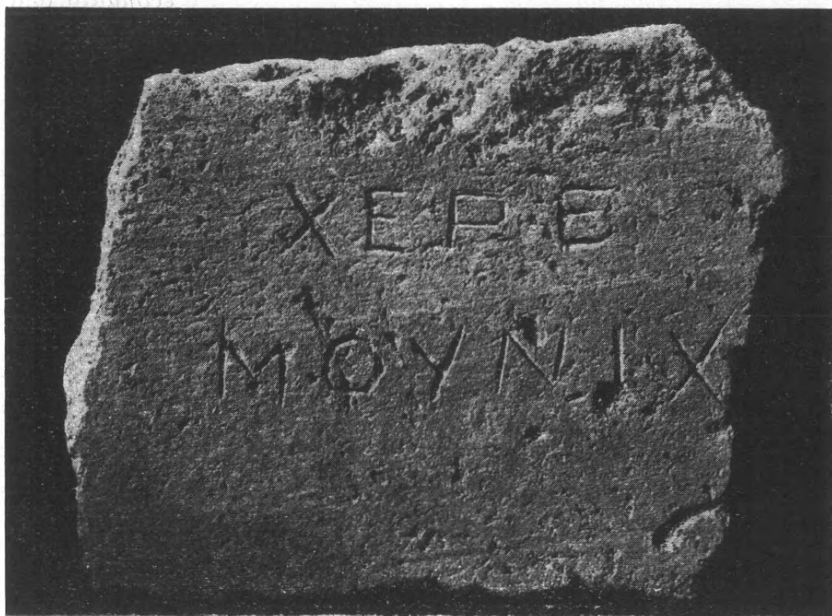
Τὰ ἔχοντα σημασίαν διὰ τὴν τοπογραφίαν τοῦ μέρους εἶνε τὰ ἑξῆς: 1) Τεμάχιον μελαμβανοῦς ἀμοφορέως (·) (εἰκ. 18) διαστάσεων 0.155×0.025 μ., τὸ ὁποῖον ἐσώθη εἰς δύο μέρη, ἥδη συγκολληθέντα, φαίνεται δὲ ὅτι εἶνε τμήμα τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀμοφορέως. Τοῦτο φέρει κεχαραγμένην τὴν ἐπιγραφὴν ν: Ἀρτέμιδος, ἥτις δύναται νὰ συμπληρωθῇ εἰς: [ἱερό]ν: Ἀρτέμιδος. Ἐκ τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται, ὅτι τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς ἀγγεῖον τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰ. Εὐρέθη εἰς τὸ ἐπὶ τῆς πρώτης πλατείας ἀποκαλυφθὲν ὀρθογώνιον κτήριον καὶ εἰς βάθος 0.60 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἄλλοτε σφωζομένης ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

2) Τεμάχιον κεραμίδος (·) ἐκ πηλοῦ χονδροῦ μετ' ἀφθόνων λιθαρίων (εἰκ. 19) εὐρεθὲν εἰς τὴν τάφρον Α-Α₂ καὶ εἰς βάθος 1.30 μ. ἀπὸ τῆς

ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Εἶνε διαστάσεων $0.10 \times 0.08 \times 0.01$ μ. καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν

Χ Ε Ρ Ε
Μ Ο Υ Ν Ι Χ

ἢ ὅποια δύναται νὰ συμπληρωθῇ εἰς: Χαῖρε Μουνιχί[α Ἀρτεμι] ἢ καὶ εἰς: Χαῖρε Μούνιχ[ε]. Ἡ δευτέρα αὕτη συμπλήρωσις καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου ὑπαρξιν βωμοῦ ἢ τεμένους ἀφιερωμένου εἰς τὸν μυθικὸν ἥρωα Μούνιχον. (βλ. Pauly - Wissowa, R.E. τόμ. XVI, σελ. 569). Τὸ τεμάχιον

Εἰκ. 19. Τὸ εἰς τὴν τάφρον Α - Α₂ εὑρεθὲν τεμάχιον κεράμου.

τοῦτο ἀνήκει εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους τοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Χριστοῦ (;), ὥς φανερώνει καὶ ἡ ἐσφαλμένη γραφὴ τοῦ Χαῖρε.

3) Τεμάχιον μικροῦ βάθρου ἐκ μαρμάρου ὑμηττίου σῶζον τὰ γράμματα:

/ Ι Ι Δ Ι

τὰ ὅποια συμπληροῦνται εἰς [Ἀρτέ]μιδι.

Διαστάσεις 0.06×0.045 μ. Πιθανῶς τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰ.

4) Ὀλίγα τινὰ τεμάχια μαρμαρίνων ποδῶν ζώων, πιθανώτατα σχετιζομένων μὲ τὴν λατρευομένην θεότητα.

Ἐπιγραφαί.

Ἐνταῦθα δημοσιεύονται τινες ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν. Ἡ ἀμέσως κατωτέρω ἀνευρέθη εἰς τὴν τάφρον Α - Α₂, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος ἐπὶ τῆς πρώτης πλατείας κτηρίου (').

Λίθος ὑμήτιος ἀποκεκρουμένος πανταχόθεν, σφῶζον ὀκτὼ σειρὰς γραμμάτων. Διαστάσεις 0.17 μ. ἕως 0.19×0.13×0.065.

L ANTI
ΣΤ]ΕΦΑΝΩΙ
ΕΝΟΡΛΟΙ
ΙΜΟΣΤΡΑ
ΙΥΞΑΝΔΡΙ
ΕΟΦ
Ι
Γ

Χρονολογικῶς δύναται νὰ τεθῇ ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἰς τὸν 4ον αἰ. π. Χ. Τεμάχιον μαρμάρου ὑμηττίου σφῶζον τὰ ἑξῆς γράμματα:

ΕΙ^Α
Δ

Διαστάσεις 0.075×0.04×0.03 μ.

Τεμάχιον μαρμάρου ὑμηττίου σφῶζον δύο σειρὰς γραμμάτων. Διαστάσεις 0.125×0.03×0.10 μ.

Σ ΕΥΦΙΛΗΤΟΣ Μ
Σ ΑΕΩΝ

Ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα.

Τεμάχιον μαρμάρου ὑμηττίου σφῶζον μίαν σειρὰν γραμμάτων ἀμυδρότατα διακρινομένων, διότι ἡ ἐπιφάνεια, ἐφ' ἧς εἶνε κεχαραγμένα εἶνε λίαν ἐφθαρμένη. Διαστάσεις 0.125×0.11×0.10 μ.

. . . ΛΥΓΨ

Τεμάχιον ἐκ λίθου ὑμηττίου ἐνεπίγραφον. Σφῶζει δύο σειρὰς γραμμάτων. Διαστάσεις: 0.10×0.11×0.035 ἕως 0.04 μ.

. . . . ΟΥΣ ΚΤΗ
ΕΥΘΥ] ΚΡΑΤΟΥ ΕΥΘΥ[ΚΡΑΤΟΥ]

Καὶ τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ.

Μικρότατον τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου, πιθανῶς πεντελησίου, σφῶζον ἀμυδρῶς ἔχνη γραμμάτων. Διαστάσεις: 0.085×0.045 μ.

. Ι Ι Ο
 Ο Ν

Τεμάχιον ὕμητιίου (;) μαρμάρου ἐνεπίγραφον, προερχόμενον πιθανῶς ἐκ βάθρου τινός. Σφῆζει τέσσαρας στίχους. Διαστάσεις: $0.26 \times 0.105 \times 0.22$ μ. Διαστάσεις γραμμάτων 0.01 μ.

. Ν Ι Ξ
 Ὑ Π Α Ι Α Ν Ι Ε Υ Ξ Ἀ
 \ Ι Α Ι Σ Τ Ε Φ Α Ν Ω [Θ] Ε [Ν] Τ Ε [Ξ]
 Π Α Γ] Ο [Υ] Κ Α Ι Τ Η Ξ Β Ο Υ Λ Η Σ

Ἀνήκει καὶ αὕτῃ πιθανῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ.

Τεμάχιον ἐκ λευκοῦ πεντελησίου (;) μαρμάρου ἐνεπίγραφον, σφῆζον ἀνὰ ἓν, βαθέως κεχαραγμένον, γράμμα εἰς τρεῖς σειράς. Διαστάσεις: $0.095 \times 0.04 \times 0.035$ μ. Διαστάσεις γραμμάτων ὕψος 0.015 ἕως 0.02 μ.

Ν /
 Ο
 Ε

Γλυπτά.

Ἐκ τῶν σπουδαιότερων γλυπτῶν εἶνε ὁ κατωτέρω περιγραφόμενος κορμὸς γυναικείου ἀγάλματος (εἰκ. 20). Οὗτος ἀνευρέθη εἰς βάθος ἑνὸς περίπου μέτρου ἐντὸς τῆς παραλλήλως πρὸς τὴν Α₁ ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων ἀνοιχθείσης τάφρου.

Ὁ κορμὸς οὗτος, ἐκ μαρμάρου, ἀρκετὰ κατεστραμμένος, ὕψους 0.95 μ., σφῆζεται ἀπὸ τοῦ στήθους μέχρι καὶ τῶν γονάτων. Εἶνε ἐνδεδυμένος διὰ χιτῶνος καὶ ἱματίου, τὰ ἐνδύματα ὅμως ἀφήνουν γυμνὸν τὸ δεξιὸν τμήμα τοῦ στήθους, μετὰ τοῦ μαστοῦ, καὶ ὁλόκληρον τὴν κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον σφωσμένην νῦν—μέχρι τοῦ ἀγκῶνος—δεξιὰν χεῖρα. Ἐπὶ τοῦ στήθους διακρίνονται οἱ πλόκαμοι τῆς κόμης. Τὸ ἱμάτιον φέρει ἐμπρὸς εἰς τὸ στήθος καὶ κάτωθεν τῆς ὀσφύος τὰς χαρακτηριστικὰς πτυχάς, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς ἔργα τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα αὗται εἶνε ἀπλῶς μίμησις τῆς τέχνης ἐκείνης, εἶνε δηλαδὴ ἡ προσπάθεια τῶν τεχνιτῶν νὰ μιμηθοῦν ἀρχαῖκους τεχνίτας. Ἐπομένως ὁ ἡμέτερος γυναικεῖος κορμὸς ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαῖστικὴν λεγομένην περίοδον τῆς τέχνης.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ὥς εἶνε φανερόν ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ὤμων κοιλότητος, ἦτο ἔνθετος, ὁμοίως δὲ ἔνθετος φαίνεται ὅτι ἦτο, ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος καὶ κάτω ἢ δεξιὰ χεῖρ, ἢ ὁποία θὰ προεβάλλετο ἴσως πρὸς τὰ ἐμπρὸς κρατοῦσα φιάλην (;). Ἡ ἀριστερὰ ἀντιθέτως εἶνε προσκεκολλημένη εἰς

τὸ ἰσχίον καὶ ἐκράτει, ὥς φαίνεται ἐκ τοῦ σφζομένου τμήματος,—διότι καὶ αὕτη δὲν σφζεται καλῶς — δᾶδα (;) ἢ ἄλλο τι. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ

Εἰκ. 20. Ἀρχαῖστικὸς κορμὸς Ἀρτέμιδος.

ἄγαλμα θὰ παρίστανε τὴν Ἀρτεμιν φωσφόρον. (Pauly - Wissowa, R. Ε τόμ. II, σελ. 1419, Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα ἐν Στρωματεῦσι I. 163) ¹.

Ἐπίσης μικρὰ κεφαλὴ ἐκ μαρμάρου (βλ. εἰκ. 21) σφζομένη μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ. Ἐχει φθοράς τινας εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν σιαγόνα. Εἰς τὸ

¹ Γνωρίζομεν ὅτι ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Μουνιχίας ὑπῆρχεν εἰς Σικυῶνα (βλ. Pauly-Wissowa, R. Ε. τόμ. XVI, σελ. 568 ἐν λέξει Μουνιχία).

πρόσωπον, παρὰ τὴν φθοράν του, εἶνε ἐμφανῆ τὰ λεπτὰ χαρακτηριστικά, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶνε ἀποτυπωμένη ἐλαφρὰ μελαγχολία. Ἡ κόμη εἶνε πλουσία ἀλλ' ἀδρῶς δεδουλευμένη, ἔχει δὲ δευτῇ ὑψηλὰ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς σχεδὸν τῆς

Εἰκ. 21. Μικρὰ κεφαλὴ εὐρεθεῖσα παρὰ τὸν νότιον ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ περὶ τὸν στρογγύλον πύργον συγκροτήματος.

κεφαλῆς, εἰς κόρυμβον. Ἡ τέχνη τῆς κεφαλῆς εἶνε ἀρκετὰ ἐπιμεμελημένη, πιθανῶς δὲ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Εἶνε κεφαλὴ Ἀρτέμιδος;

Ἄλλα ἀκόμη ἀντικείμενα μικροτεχνίας, ὡς σκαραβαῖοι καὶ σφραγίδες, — ἐκ τῶν ὁποίων μία σπουδαιότης, μὲ παράστασιν τράγου καὶ χηνός — ἀφθονοῦν.

Συμπεράσματα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτουν δύο τινά: πρῶτον ὅτι ὁ λόφος Κουμουνδούρου ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σημαντικὴ ὠχυρωμένη θέσις

καὶ δεύτερον ὅτι ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ λόφου ὑπῆρχον ἱερὰ τῆς Μουνιχίας καὶ Φωσφόρου Ἀρτέμιδος, καθὼς καὶ βωμὸς ἢ τέμενος τοῦ ἥρωος Μουνίχου.

Ὅτι ὁ χώρος οὗτος ἦτο ὠχυρωμένος, ἀποδεικνύουν τὰ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ νέου οἰκοδομήματος ἀνευρεθέντα ὠχυρωματικὰ ἔργα (στρογγύλος πύργος κ.λ.π.) καὶ ἡ ἐν γένει περιτείχισις τοῦ μέρους, ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ αἱ πληροφορίαι, τὰς ὁποίας μᾶς δίδουν—καὶ εἶνε ἄρκεται—οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Αἱ πληροφορίες αὗται ἀναφέρονται γενικῶς εἰς τὴν Μουνιχίαν, ἡ ὁποία πρέπει ἤδη μετὰ τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐπὶ τοῦ λόφου Κουμουνδούρου λείψανα, νὰ ἐντοπισθῇ εἰς αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν χώρον, ἐφ' ὅσον αὕτη νοεῖται ὡς φρούριον¹, νὰ ἐπεκταθῇ δὲ καὶ εἰς τὸν λόφον τοῦ Προφήτου Ἑλίας, ἐφ' ὅσον νοεῖται ὡς περιοχὴ. Βεβαίως εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου σημείου τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἑλίας φρουριακόν τι κατασκευάσμα—τοιούτον τι δυστυχῶς δὲν ἀπεκαλύφθη ἐκεῖ μέχρι σήμερον—ἀλλὰ κυρίως τὸ φρούριον τῆς Μουνιχίας θὰ ἦτο ἐπὶ τοῦ λόφου Κουμουνδούρου, διότι ἐντεῦθεν ἠδύναντο οἱ μαχόμενοι νὰ ὑπερασπίσουν ἑαυτοὺς ἀποτελεσματικῶς ἐναντίον πάσης προσβολῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης καὶ ἀπὸ ξηρᾶς. Τὸ φρούριον τοῦτο, ἐννοεῖται, θὰ ὑπερήσπιζε καὶ τὸν ὁμώνυμον λιμενίσκον, τοῦ ὁποίου πιθανῶς καὶ ἡ πρὸς βορρᾶν, κατέναντι τοῦ χώρου τούτου, ὑψηλὴ καὶ ἐξέχουσα ἀκτὴ θὰ εἶχε καὶ αὕτη ὠχύρωμά τι.

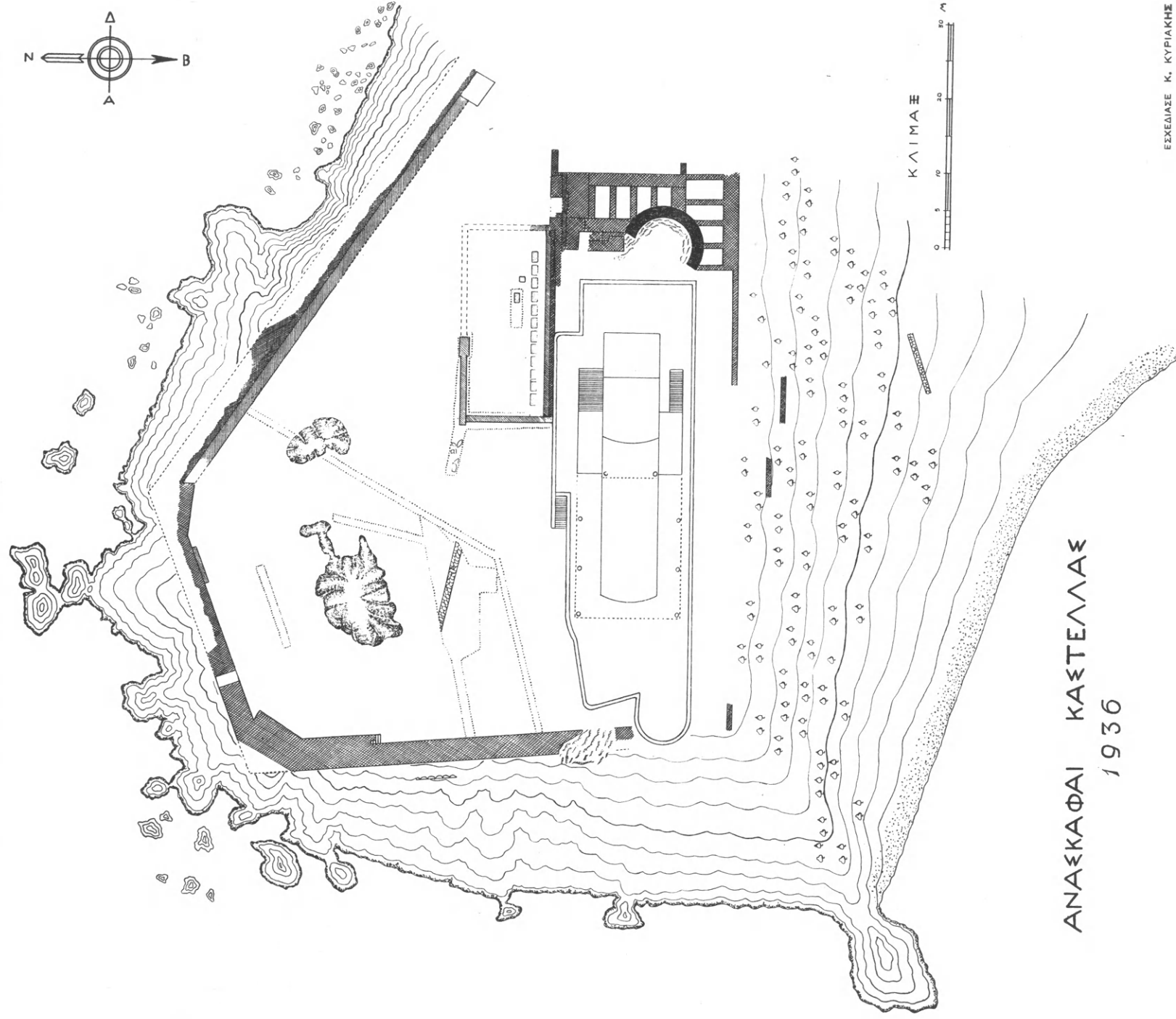
Τὸ ὅτι τέλος ὁ λόφος τοῦ Κουμουνδούρου μετὰ τοῦ παρακειμένου λιμενίσκου καὶ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἑλίας ἐλέγετο ἀνέκαθεν Μουνιχία δὲν συζητεῖται ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶσαν λειψάνων (βλ. Ι. Δραγάτση Α Ε. 1910 σελ. 91-102) καὶ ἰδίᾳ τοῦ ὅρου τοῦ κατὰ τὴν Γούβα ἢ Μάνδρα τοῦ Βάβουλα «Ἀχρι τῆσδε τῆς ὁδοῦ τῆδε ἡ Μονιχίας ἐστὶ νέμησις» (Ι. Γ. Ι² 894). Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἐκ τῶν σαφῶν πληροφοριῶν πλείστων ἀρχαίων συγγραφέων² ἦτο ἤδη σχεδὸν βεβαία ἡ τοποθέτησις τῆς Μουνιχίας, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ μακαρίτου Ἑλίας Ἀγγελοπούλου (βλ. «Περὶ Πειραιῶς καὶ τῶν λιμένων αὐτοῦ», ἰδίᾳ εἰς τὰς σελίδας 125 - 130

¹ Τοῦτο διαφαίνεται πως καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἀθηναίων Πολιτεία XLII. 3.) λέγοντος διὰ τοὺς ἐφήβους «... πρῶτον μὲν τὰ ἱερὰ περιηλθόν, εἴτ' εἰς Πειραιέα πορεύονται καὶ φρουροῦσιν οἱ μὲν τὴν Μουνιχίαν, οἱ δὲ τὴν Ἀκτὴν.» Βλ. ἀκόμη Ἀριστοτέλους ἐνθ. ἀνωτ. XIX καὶ XXXVIII, Θουκυδ. VIII. 92. 5. καὶ 93, ἰδίᾳ Ξενοφ. Ἑλληνικά II. 4. 11., Δειναρχον κατὰ Φιλοκλέους I κέξῃς, Διόδωρον XIV. 33. καὶ XX. 45., Στράβωνα IX. 395., Πλούταρχον εἰς Ἑρωτικὸν IX., Πausanίαν I. 25. 5, Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα ἐν Στρωματεῦσι I. 163 κλπ.

² Πολλὰς πληροφορίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων περὶ Πειραιῶς ἔχει συγκεντρώσει ὁ Ἑλίας Ἀγγελόπουλος εἰς τὸ ἀναφερθὲν βιβλίον του ἐν σελ. 1-24, διὰ δὲ τὴν Μουνιχίαν ἐν σελ. 15-19.

Εἰκ. 22. Τεμάγια περγυριστῶν εἰδωλίων τῆς προϊστορίας ἀρχαίας ἐποχῆς, ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐντὸς τῶν δυο τάφων καὶ τοῦ λακκου τοῦ ἀνοιχθέντος ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ἱστοῦ.

καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου του), ὁ ὁποῖος ἐθεώρει Μουνιχίαν τὴν νῦν Πειραιῆ καλουμένην χειρόνησον, ὡς λιμένα δὲ τῆς Μουνιχίας τὸ Πασᾶ-Λιμάνι (Ζέαν).

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἡμῶν ἐπικυρώνουν κατὰ τρόπον ἐντελῶς ἀναμφισβήτητον ὅ,τι μέχρι τοῦδε εἶχε γίνεαι ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων παραδεκτόν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοπογραφικὴν τοποθέτησιν τῆς Μουνιχίας, προσέτι δέ, ὡς εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὀρίζουν ποῦ περίπου εὐρίσκοντο τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Μουνιχίας τὸ ἱερόν¹, ὁ βωμὸς ἢ ναὸς τῆς Φωσφόρου καὶ ὁ βωμὸς ἢ τὸ τέμενος τοῦ ἥρωος Μουνίχου. Οὕτω ὀριστικῶς πλέον λύεται τὸ ζήτημα τοῦ φρουρίου τῆς Μουνιχίας, τῆς περιοχῆς ἢ ὁποία ἐκαλεῖτο Μουνιχία καὶ τῶν ἱερῶν τῆς Ἀρτέμιδος² καὶ τοῦ Μουνίχου³.

Τὰ τελευταῖα ταῦτα, ὡς συνάγεται ἀπὸ τὰ ἐπιγραφικὰ κυρίως εὐρήματα, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, θὰ ἔκιντο ἐντὸς τοῦ χώρου Κουμουνδούρου. Ποῦ ὅμως ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἴπωμεν. Ἰσως νεώτεροι ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι λύσουν καὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἀπὸ τοῦδε εἶνε, ὅτι τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος θὰ ἦτο ἰδρυμένον ἤδη ἀπὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. καὶ θὰ ὑπῆρχε μέχρι καὶ τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς δεικνύουν τ' ἀνευρεθέντα πῆλινα πετρυγίσχημα εἰδώλια (εἰκ. 22) τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ τὰ παντὸς εἰδους ἄλλα λείψανα, εἰδώλια, ὄστρακα ἐνεπίγραφα, ἐπιγραφαὶ ἐπὶ λίθων κλπ. ὅλων τῶν ἄλλων ἐποχῶν μέχρι καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς.

Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἱεροῦ καὶ κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, καθ' ἣν δηλ. ἐποχὴν ὁλόκληρος ὁ χώρος Κουμουνδούρου μετὰ τῆς παρακειμένης μικρᾶς νήσου Σταλίδας, κατείχετο, ὡς φανερώνει ἡ πληθὺς τῶν γεωμετρικῶν ὀστράκων, ἀπὸ ἓνα σημαντικὸν συνοικισμόν. Ἦτο δὲ ἤδη γνωστὴ καὶ εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος.

Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

¹ Διὰ τὰ ἱερά τῆς Ἀρτέμιδος κλπ. βλ. πάλιν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἀγγελοπούλου καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρω περὶ Μουνιχίας παραπομπάς, καθὼς καὶ τὸ ἀνωτέρω ἀναφερθὲν ἄρθρον ἐν Pauly-Wissowa R. E.

² Κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἐρεῦνας τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος ἐτοποθετεῖτο ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου σημείου τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλία (βλ. Judeich ἐνθ. ἀνωτ. 452), ὁ δὲ βωμὸς ἢ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος Φωσφόρου ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἀνωτέρω ἱεροῦ. (βλ. πάλιν Judeich ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 452 καὶ Pauly-Wissowa R. E. τομ. XVI, σελ. 567 ἐν λέξει Μουνιχία).

³ Τοῦ Μουνίχου ἡ λατρεία εἶνε γνωστὴ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς: «... Ἐπιχάρμου ἀνέθηκεν Μουνίχῳ...» (βλ. C. I. A. II, 1541, β καὶ Pauly-Wissowa R. E. τομ. XVI, σελ. 569).

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ

α'. ΑΜΝΙΣΟΣ

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς παρούσης περιόδου διήρκεσε τρεῖς περίπου ἑβδομάδας. Τὸ μέγα βάθος, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ ἔρευναι προχωροῦν καὶ οἱ περιορισμένοι πόροι, οἷτινες διατίθενται, δὲν κατέστησαν δυνατὴν οὔτε κατὰ τὸ παρὸν ἔτος τὴν ἀπόδοσιν σαφοῦς εἰκόνης περὶ τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας ἐποχῶν καὶ περὶ τῶν οἰκοδομῶν, αἷτινες ὑπέρκεινται ἀλλήλων. Ὅπως δὴποτε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἐν μορφῇ προκαταρκτικῇ πάντοτε, τὰ ἀκόλουθα :

Τὸ μέγα μινωικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὰ βαθύτατα στρώματα, ἐχρησιμοποιήθη ἐν μέρει κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἱεροῦ. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο φανερά τὰ ἀκόλουθα : Εἰς ὥραϊος τοῖχος κατὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου, ἐκτισμένος διὰ ξεστῶν πῶρων λίθων ἐπιμελέστατα καὶ ἄνευ συνδετικοῦ, ὧν προφανῶς ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ἐθεμελιώθη ἐπὶ τοῦ μινωικοῦ οἰκοδομήματος, τῆς γραμμῆς τοῦ ὁποίου ἀποκλίνει ἐλαφρῶς. Εἰς ἄλλος τοῖχος ἐκτισμένος ἀκριβῶς πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ μινωικοῦ τοιούτου καὶ ἐφωδιασμένος διὰ πλατείας κλίμακος μὲ ἐπτὰ βαθμίδας εἶναι ἑλληνικῆς ἐπίσης ἐποχῆς, ἴσως ἀρχαϊκῆς. Ὁ τοῖχος οὗτος πέρυσιν εἶχεν ἐκληφθῇ ὡς συνέχεια τοῦ μινωικοῦ τοιούτου, πλάνη εὐκόλως ἐξηγουμένη, ἀφοῦ καὶ οἱ λίθοι τοῦ ἀκόμῃ εἶχον ληφθῇ ἐκ τῆς μινωικῆς οἰκοδομῆς. (Εἰς ἐξ αὐτῶν φέρει οἰκοδομικὸν σημεῖον τῆς τριαίνης). (Πρβλ. τὰς εἰκ. 1 - 2).

Πρὸ τοῦ τοίχου τούτου ἐκτείνεται τὸ μελανὸν στρῶμα τὸ πλήρες κεκαμμένων ὀστῶν, τέφρας καὶ ἀφιερωμάτων, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἐπανειλημμένως εἰς τὰς προηγουμένας ἐκθέσεις. Ὅπως ἔχει νῦν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, κλίνω νὰ πιστεύσω ὅτι τὸ μέγα τοῦτο στρῶμα ἀνῆκεν εἰς ἓν ὑπαίθριον ἱερόν. Τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον, διότι θὰ ἀπεδείκνυνεν ἔτι μᾶλλον ἀδιάσπαστον τὴν μινωικὴν παράδοσιν¹. Ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου ἐπικάθεται ἕτερον καθαρᾶς ἄμμου, πάχους 50-60 ἑκατοστῶν, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι τὸ ἱερόν εἶχεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν ἐγκαταλειφθῇ, τοῦλάχιστον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἀκολουθεῖ εἴτα τὸ τελευταῖον στρῶμα, τὸ ρωμαϊκόν, τὸ ὁποῖον φθάνει σχεδὸν μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. (Ὅρα εἰκ. 2).

Τὸ τελευταῖον τοῦτο στρῶμα φέρει τοίχους, τῶν ὁποίων τὰ θεμέλια πατοῦν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας τῆς ἄμμου (εἰκ. 1). Τοῦτο

¹ Πρβ. ὅμοιον ὑπαίθριον ἱερόν ἐν τῇ μνημειώδει ἀγορᾷ τῆς Λατοῦς, Demargne BCH 27, 1903, 210 κέξ.

σημαίνει, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τὸ ἱερὸν δὲν ἦτο πλέον ὑπαίθριον, πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνοῦν τὰ ἄφθονα τεμάχια κεράμων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Σαφῆ ὅμως ἰδέαν τῶν οἰκοδομημάτων τούτων δὲν θὰ ἔχομεν πρὶν προχωρήσῃ ἔτι ἡ ἀνασκαφή.

Τὰ εὐρήματα ἐκ τῶν διαφόρων στρωμάτων ὑπῆρξαν κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον ἄφθονα καὶ πολὺ διδακτικά. Εἰς ὅσα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ἐξηγλήθη τὸ μελανὸν στρώμα, ἡ ἐπίχωσις, ἣτις ἀναλαμβάνει τὴν χροιάν τοῦ κανονικοῦ χώματος, περιεῖχε μόνον μινωικὰ ὄστρακα τῆς ὑστάτης περιόδου, καθὼς καὶ ὑπομυκηναϊκά.

Τὸ ἐπικαθήμενον μελανὸν στρώμα εἶναι προφανὲς πλέον, ὅτι ἀνήκει εἰς γεωμετρικοὺς καὶ ἀρχαίκοις χρόνους. Τὸ ἐφέτος ἀνασκαφὴν τμήμα του παρουσίασε τὰ ἀκόλουθα εὐρήματα: Εἰς τὰ βαθύτατα σημεῖα του ἀνευρέθησαν ἄφθονα γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀναμειξ μετὰ ὑστερομυκηναϊκῶν ὀλίγων. Ἐπίσης ἐν εἰδώλιον μινωικῆς παραδόσεως μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας καὶ ἐν πτηνόν, ἀμφότερα πῆλινα, φέροντα δὲ ὅπως εἰς τὰς βάσεις των ἵνα ἴστανται ὄρθια ἐπὶ λεπτοῦ σύρματος. Πιστεύω ὅτι ἀμφότερα ἀνάγονται εἰς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους. Ὡς δὲ μᾶς διδάσκει εὐρημά τι ἐκ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Payne εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Φορτέτσας ἐν Κνωσῶ, ἴσως ἐπρόκειτο περὶ ἱεροῦ δένδρου ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθηνται ἱερὰ πτηνὰ, προφανῶς δὲ καὶ αὐτὴ ἡ θεότης. Τὴν ἰδέαν ἐνισχύουν αἱ παραστάσεις νομισμάτων τῆς Γόρτυνος, ὅπου θεὰ φαίνεται καθήμενὴ ἐπὶ δένδρῳ, ἔτι δὲ ἡ λατρεῖα τῆς Ἑλένης ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Δενδριτίς¹.

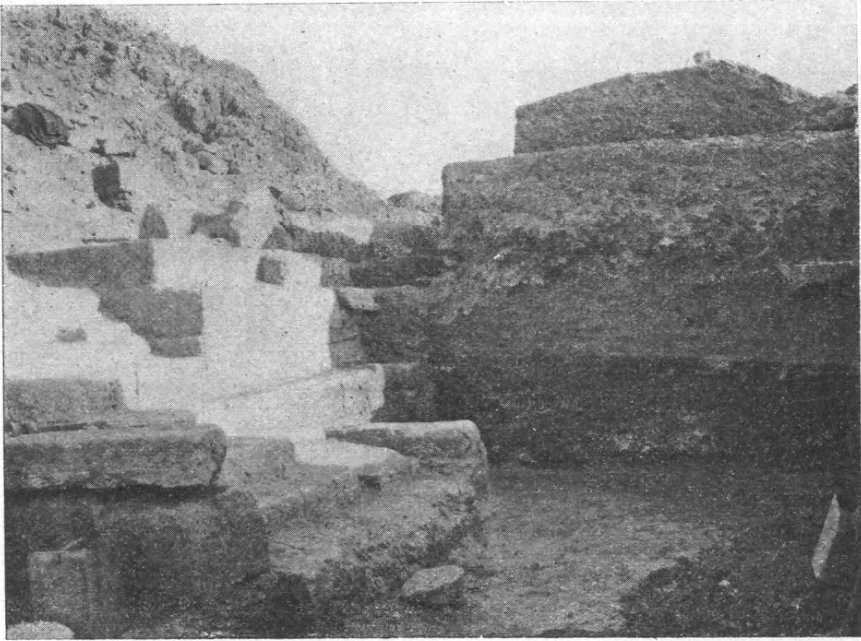
Τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ μελανοῦ στρώματος ἔβριθον τῶν γνωρίμων

Εἰκ. 1. Ἀμνισός. Ὅψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ βορρᾶ.

¹ Ὅρα Σβορώνου Numismatique de la Crète πιν. 13 ἐξ. σ. 161 ἐξ. Περὶ τῆς λατρείας Ἑλένης Δενδριτίδος ὄρα Nilsson Minoan-mycenaean religion, 456 ἐξ., ἀν καὶ ὁ σοφὸς Σουηδὸς συνδέει τὸ ἐπώνυμον πρὸς δοξασίαν περὶ ἀπαγχομένης θεότητος (τῆς Ἀριάδνης).

ἤδη εὐρημάτων. Σημειοῦμεν ἰδιαίτερος: Διάφορα τεμάχια χαλκῶν σκευῶν, ἐξ ὧν ἓν ἀναμφισβητήτως ἀνήκει εἰς τρίποδα γνωστοῦ ἤδη ἀρχαϊκωτάτου σχήματος ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Βροκάστρου καὶ ἀλλαχόθεν¹. Ἄτερα τεμάχια ἀνήκουν πιθανώτατα εἰς ἄρματα, τοιαῦτα δ' ὑπῆρχον καὶ πῆλινα, διότι εὐρέθησαν δύο τροχοὶ καὶ ἄλλα συντρίμματα ἐξ αὐτῶν. Τεμάχια πρωτογεωμετρικῶν, γεωμετρικῶν καὶ ἀνατολιζόντων ἀγγείων. Ἀντικείμενα ἐξ αἰγυπτιακῆς φαγεντιανῆς, ὧν μετὰξὺ εἷς Βησαῖ, τὸ ἥμισυ μεγάλου ἰχθύος, πίθηκοι, ἀκέφαλον

Εἰκ. 2. Ἀμνισός. Ὅπισ τῶν ἐπαλλήλων στρωμάτων. Ἀριστερὰ ὄρατὴ ἡ κλίμαξ.

εἰδώλιον ἀνδρὸς κρατοῦντος ἀνθη παπύρου ἢ λωτοῦ ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἀναρίθμητοι ψῆφοι ἐξ εὐθύπτου ὑαλομάζης, ψῆφοι καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐξ ὀρείας κρυστάλλου. Μία ψῆφος σφαιρική φέρει τὴν ὀπὴν ἐπενδεδυμένην διὰ φύλλου χρυσοῦ. Ἄτερον φύλλον χρυσοῦ, ἐπειδὴ ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὰς διαστάσεις ἐνὸς ἐπιπεδοκύρτου φακοῦ ἐκ κρυστάλλου, ἦτο προφανῶς ὑπόστρωμα τούτου. Τέλος διάφορα ὀστεῖνα ἀντικείμενα, ὧν μετὰξὺ ὀφθαλμὸς φυσικοῦ περὶπου μεγέθους καὶ μικρὸς διπλοῦς πέλεκυς χαλκοῦς ἀρίστης διατηρήσεως.

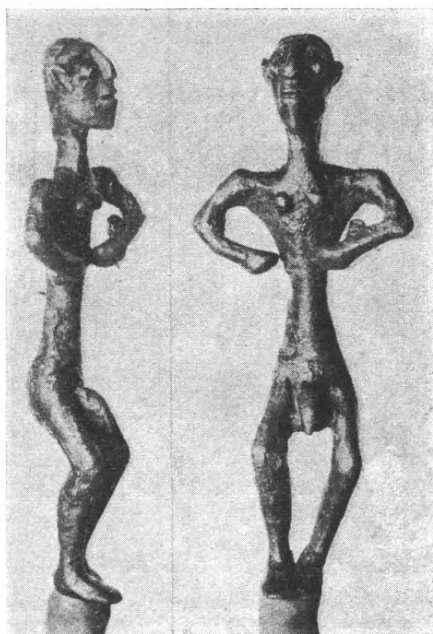
¹ E. Hall Vrokastro, πίν. 34, σ. 132 ἐξ.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως τῶν εὐρημάτων τοῦ στρώματος τούτου ὑπῆρξε γεωμετρικὸν ἀγαλμάτιον χαλκοῦν καλῶς διατηρούμενον. Παριστᾷ γυνήν ἀνδρικήν μορφήν μὲ τὰ γόνατα ἐλαφρῶς κεκαμμένα εἰς στάσιν ἡμικαθημένου καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας φερομένας πρὸ τοῦ στήθους. Οἱ μαστοὶ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ δηλοῦνται δι' ἡμισφαιρικῶν ἐξάρσεων λίαν ἐντόνων. Οἱ τελευταῖοι εὐρίσκονται τόσον χαμηλά, ὥστε πρὸς στιγμὴν ἀμφιβάλλει τις ἂν πρόκειται περὶ ὀφθαλμῶν ἢ μῆλων τῶν παρειῶν. Αἱ ὀφρὺς εἶναι βαθέως ἐγκεχαραγμέναι ὥς καὶ μία γραμμὴ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, ἣτις χωρίζει τὴν περιοχὴν τῆς κόμης. Τὸ εὐτραφέστατον ἀνδρικὸν μόριον εἶναι κοινὸν χαρακτηριστικὸν καὶ ἄλλων γεωμετρικῶν ἀγαλματίων. (Εἰκ. 3).

Ἡ στάσις τοῦ ἀγαλματίου τούτου δὲν ἔχει ἄλλα παράλληλα, ἐφόσον ἡδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω. Μεταξὺ τῶν τύπων τοὺς ὁποίους καταλέγει ὁ Val. Müller Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien οὐδεὶς ἀναλογεῖ πρὸς τὸ παρὸν ἔργον. Τόσον ἡ στάσις τοῦ ἡμικαθημένου, ὅσον καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ κρανίου μετὰ τῆς τοξοειδῶς καμπυλουμένης ρινικῆς προεξοχῆς, ὑπενθυμίζουν περιέργως παλαιότερα κυκλαδικὰ εἰδώλια. Τὸ ἀγαλμάτιον εἶναι ἀξιόλογον ἔργον τῆς παλαιοτάτης Κρητικῆς τέχνης. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα ἂν παριστᾷ θνητὸν ἢ θεόν, ἃς μείνῃ πρὸς τὸ παρὸν ἀνεξέταστον. Τὸ ὕψος τοῦ ἀγαλματίου εἶναι 0,105.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάντα τὰ εὐρήματα τοῦ μελανοῦ στρώματος, μὴ κατερχόμενα ἐντεῦθεν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, εὐρέθησαν εἰς ἓν σημεῖον παρὰ τὸ δυτικὸν τέρμα τούτου δεκάδες ληκυθίων καὶ «δακρυδόχων» ἀναγομένων εἰς ἑλληνιστικoὺς χρόνους. Τὰ δακρυδόχα κοσμοῦνται μὲ ἀπλᾶς ἐρυθρὰς ζώνας, τὰ δὲ ληκύθια φέρουν κατὰ κανόνα ἐν ἀνθέμιον πλὴν τριῶν τεμαχίων ἐχόντων δικτυωτὸν πλέγμα γραμμῶν μὲ λευκὰς κοκκίδας κατὰ τὰ σημεῖα τῶν τομῶν. (Εἰκ. 4).

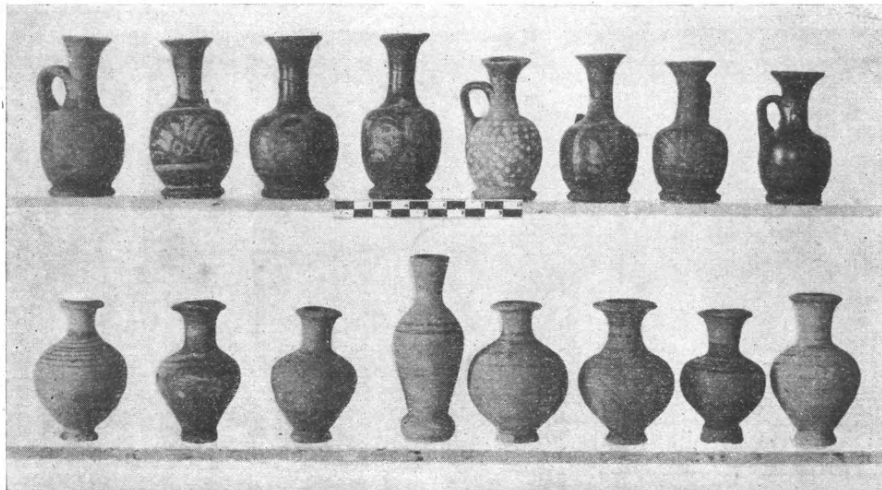
Πρὸς τὸ παρὸν δὲν εἶναι σαφὲς πῶς τὰ μεταγενέστερα ταῦτα ἀγγεῖα

Εἰκ. 3. Ἀμνισός. Χαλκοῦν γεωμετρικὸν ἀγαλμάτιον.

εἰσέδυσαν μέχρι τοῦ μελανοῦ στρώματος. Πιθανῶς ἀπετέθησαν ἐκεῖ ἐπ' εὐκαιρία οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν, διότι ὑπεράνω αὐτῶν διέρχεται μεταγενέστερος τοῖχος, κατὰ δὲ τὴν προπερυσινὴν περίοδον ἀνευρέθη ἐν ὁμοίον ληκῦθιον βαθέως ἐντὸς τοῦ μινωικοῦ στρώματος.

Παραπλεύρως τοῦ μνημονευθέντος τοίχου ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ὅστις βαίνει ἐπὶ τοῦ μινωικοῦ κτηρίου, ἀνεκαλύφθησαν συγκεντρωμένα εἰς ἓν μέρος μεγάλα

Εἰκ. 4. Ἀμνισός. Ἑλληνικὰ ἀγγεῖα.

μελαμβαφῇ μόνωτα ποτήρια καὶ μόνωτοι ἐπίσης κύαθοι γνωστοῦ ἀρχαϊκοῦ καὶ γεωμετρικοῦ σχήματος ἐν ἀφθονίᾳ. Εἰς τὰ ἀνώτερα, ρωμαϊκὰ στρώματα, ἐσημειώθησαν διάφορα κεραμικὰ εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως σημειοῦμεν λύχνον μετὰ τετραφύλλου σταυροῦ (χριστιανικόν;) καὶ τινας εὐτελεῖς ἄλλως πηλίνας χύτρας, ἐπειδὴ τοιαῦτα σκεύη ἀναφέρονται εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ κορητικοῦ ἱεροῦ Λεβήνος. (Εἰκ. 5)¹.

Τέλος ἀνευρέθη τὸ ὀπισθεν μέρος μεγάλου παωρίνου πτηνοῦ (ἱεροῦ ἱέρακος τοῦ Ὡρου) παρομοίου πρὸς τὰ πέρυσιν εὐρεθέντα. Ἄν καὶ εἶχε κατολισθήσει μέχρι τοῦ μελανοῦ στρώματος, ἀσφαλῶς ἀνήκει εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν τῶν ὑπολοίπων.

¹ Museo Italiano III 729: σκεύη κεράμεα..., χύτρας λ, κακάβως... χύτρ[ω]ς ιε κλπ. Ἡ αὐτὴ ἐπιγραφή ἀναφέρει καὶ κἀνάστρα ιε, ἐν Ἀμνισῷ δὲ εὐρέθησαν πράγματι τεμάχια πηλίνου σκεύους μὲ τοιχώματα μὴ συμπαγῆ, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν ἀραιοῦ πλέγματος, ὥς οἱ γνωστοὶ κάλαθοι τῶν ἑλληνικῶν ἀγγειογραφιῶν ἢ ἐν πραγματικόν παράδειγμα ἐκ Βροκάστρου. Ταῦτα προφανῶς εἶναι τὰ κἀνάστρα.

Ἰδιαιτέρως σπουδαία εἶναι ἡ κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνεύρεσις πέντε ἐπιγραφῶν, ὧν τέσσαρες ἐπὶ πωρίνων πλακῶν καὶ μία κατὰ τι μεταγενεστέρα ἐπὶ μεγάλου βαθροειδοῦς λίθου. Αἱ πρῶται ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ εἶναι τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, μὴ διαφωτίζουσαι ἡμᾶς περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἱεροῦ. Παρουσιάζουσιν περιέργον τύπον, ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν, ἀναφέρουν μόνον ἄρχοντας (κόσμους), χωρὶς νὰ προσθέτουν τίποτε ἄλλο. Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται περὶ ἐπισκευῶν τοῦ ἱεροῦ ἢ περὶ ἀναθημάτων. Μία ἐξ αὐτῶν, παρουσιάζουσα καὶ γλωσσικὸν ἐνδιαφέρον, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Οἱ κόσμοι
οἱ σὺν Ταυρι-
αδᾷ τῷ Ἐπι-
μενίδα τὸ
δούτερον.

Αἱ δύο τελευταῖαι λέξεις ἐχαράχθησαν διὰ μικροτέρων γραμμάτων, ἵνα ἐπαρκέσῃ ὁ λίθος. Ὁ τύπος δούτερον (= δεύτερον) εἶναι πρωτοφανὴς ἐφόσον γνωρίζω, ὑπάγεται ὅμως εἰς γνωστὸν κανόνα τῆς κρητικῆς διαλέκτου¹. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιμενίδα ἀνακαλεῖ ἀμέσως εἰς τὴν μνήμην τὸν περιβόητον Κρήτα θεοσοφιστήν. Οὗτος φέρεται ὡς Φαίστιος καὶ ὡς Κνώσιος. Πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ὀνόματος ἐν Κνωσῷ ὡς ἀποδείξις περὶ τῆς καταγωγῆς του; Μία ἄλλη ἐπιγραφή ἀναφέρει τὰ ἑξῆς:

Ἐπὶ κόσμων
τῶν σὺν Λα-
σθένῃ τῷ Σ
ωσαμενῶ τῷ
ΕΚΠΕΙΣΩΣ

Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πληροῦται μέχρι τέλους ὑπὸ γραμμάτων ὁ λίθος καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε συνέχεια ἐπὶ ὑποκειμένης πλακός. Θεωρῶ ἐν τούτοις πιθανώτερον, ὅτι ἡ ἐπιγραφή εἶναι πλήρης καὶ ὅτι πρόκειται περὶ παρατάξεως κατὰ παράθεσιν πλειόνων προγόνων (φαινόμενον σύνθηρες ἐν ταῖς γενεαλογίαις τῶν ἀρχαίων), ἵσως ἐνταῦθα πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἄλλου τινὸς Λασθένους. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ εἵχομεν ἐν κύριον ὄνομα, τὸ τελευταῖον, ὃπερ φαίνεται παρεφθαρμένον. Ὄνόματα ὅμως παράδοξα ἐν Κρήτῃ εἶναι συνήθη². Ἄλλως αἱ δύο ὑπόλοιποι ἐπιγραφαὶ ἀναφέ-

¹ Ὅρα Σκια Περὶ τῆς Κρητικῆς διαλέκτου 129 - 30 καὶ Blass ἐν SGDI III 229.

² Εἰς τὰ προελληνικὰ στρώματα τῆς νήσου ἀπεδόθησαν μερικὰ βαρβαρόφωνα ὀνόματα Blass SGDI 5119.

ρουν: Ὑπεργένη τῷ Κοίχιος καὶ Τεισιάδα(ι) τῷ Κοίχιος. Ὄνομα Κοίχιος μοῦ εἶναι ἐπίσης ἄλλοθεν ἄγνωστον καὶ εἶναι ἀθησαύριστον παρὰ Pape-Benseler. Γλωσσικὴ μεταβολὴ παρουσιάζεται ἡ τροπὴ τῶν ὀνομάτων Λασθένης καὶ Ὑπεργένης εἰς πρωτόκλιτα.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῶν ἐπιγραφῶν, σημειωτέον ὅτι τὰ γράμματα φέρουν κεραίας. Νομίζω ὅμως ὅτι διὰ τὴν ὠραιότητα καὶ κανονικότητα, μεθ' ἧς ἔχουν χαραχθῇ αἱ ἐπιγραφαί, δυνάμεθα νὰ τὰς τοποθετήσωμεν εἰς τὸν Α'. π. Χ. αἰῶνα. Τοιαῦται litterae apicatae παρουσιάζονται, ὡς γνωστόν, πολὺ ἐνωρίτερον, ἐκ Κρήτης δὲ γνωρίζομεν μίαν ἐπιγραφὴν μετὰ γραμμάτων τῶν αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν ἡμετέρων, ἥτις ὡς σύγχρονος τοῦ Ἀθηναίου ἄρχον-

Εἰκ. 5. Ἀμνισός. Ρωμαϊκαὶ χύτραι.

τος Σαραπίωνος ἀνάγεται εἰς τὸν Β'. π. Χ. αἰῶνα². Ἄν τὰ ἀνωτέρω ἔχωσιν ὀρθῶς, τότε δυνατόν νὰ πρόκειται περὶ μιᾶς ἱστορικῆς προσωπικότητος, τοῦ ἡρωικοῦ στρατηγοῦ Λασθένου, ὅστις ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐτέρου στρατηγοῦ Πανάρεως κατεναυμάχησε κατὰ πρῶτον τὸν στόλον τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, ὀλίγον δὲ βραδύτερον, τῷ 69 π. Χ. ἀπεγνωσμένως ἀντέστη ἐναντίον τοῦ ὁμοῦ Μετέλλου. Δυστυχῶς οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ μᾶς ἀναφέρουν ἀπλῶς τὰ ὀνόματα τῶν δύο στρατηγῶν, Λασθένης καὶ Πάναρης, ἄνευ πατρωνυμικῶν. Τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κυδωνίας ὁ Λασθένης κατέφυγεν εἰς Κνωσόν, ὅπου κατόπιν λυσσαλέας ἀντιστάσεως συνέλεξε καὶ ἔκανε τὰ ὑπάρχοντά του, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐνδειξίς ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

Ἡ ὑπερβολικὴ εὐσέβεια, ἥτις δηλοῦται ὑπὸ πλήθους ἐπιγραφῶν τῆς παρούσης ἐποχῆς εἰς τὰ παράλια ἱερὰ τῆς Κρήτης, δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετος οὔτε πρὸς τὸν πλοῦτον, ἀλλ' οὔτε πρὸς τὰς ἀκαθάρτους συνειδήσεις. Ἀμφότερα ἦσαν ἐπακόλουθα τῶν πειρατικῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Κρή-

² Museo Italiano III 647, ἀριθ. 59.

τες ἐπεδίδοντο ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Κιλικίων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπειτάχυνε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ρώμης καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας τῶν Κρητῶν ¹.

Προκειμένου περὶ τοῦ Ἀμνισοῦ εἰδικώτερον φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ὀρμητήριον τόσον τῶν ἐντοπίων, ὅσον καὶ τῶν φιλοξενουμένων Κιλικίων πειρατῶν. Προφανῶς εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἐντατικὴ ἀναβίωσις τῆς λατρείας ἢ παρατηρουμένη οὐ μόνον εἰς τὸ προκείμενον ἱερὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παρακείμενον σπήλαιον τῆς Εἰλειθυίας. Οὕτως ἐρμηνεύεται καὶ τὸ ραγδαῖον ὄψιμον ἐνδιαφέρον τῶν κόσμων τῆς Κνωσοῦ περὶ τοῦ παναρχαίου ἐπινείου, τὸ ὁποῖον συνεδύαζε δύο τραγικὰς ἀντιθέσεις: Εἰς τὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῆς προϊστορικῆς ἀκμῆς του ὠρμώντο ἐκείθεν οἱ στόλοι τοῦ Μίνως διὰ νὰ ἐξολοθρεύσουν τὴν πειρατείαν, ἣτις τώρα εὗρισκε φωλεὰν καὶ καταφύγιον εἰς τὸν αὐτὸν αἰγιαλόν.

Ἐκ πάντων τούτων καθίσταται φανερόν καὶ τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον πρὸς τῇ ὑπολοίπῃ σπουδαιότητί του ἀποκτᾷ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμνισοῦ.

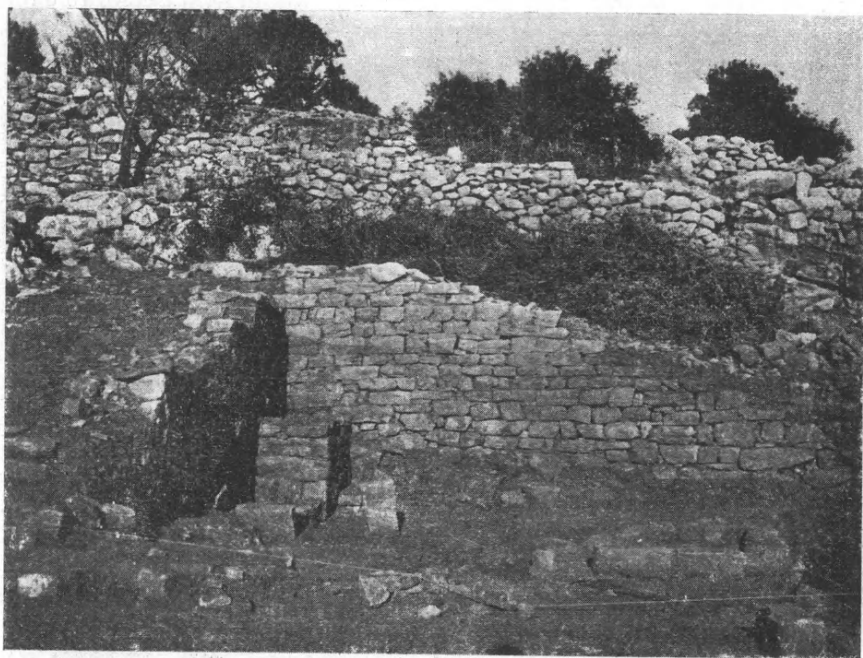
β'. ΔΡΗΡΟΣ

Ἐν Δρήρῳ, πόλει, ἣς τὰ ἐρεῖπια διατηροῦνται ἡμίσειαν περίπου ὥραν πρὸς Βορρᾶν τῆς σημερινῆς πολίχνης Νεαπόλεως Μιραμπέλλου, σπουδαιότατον εὑρημα ἐσημειώθη κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1935. Ὁ ἐκ Νεαπόλεως Γεώργιος Κουμπανάκης, σκάπτων μετὰ τριῶν ἄλλων ἐργατῶν εἰς τὸν ἀγρόν του ἐν θέσει Ἅγιος Ἀντώνιος, κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἀσφαλῶς τῆς ἀγορᾶς, ἀνεκάλυψε τρία ἀγαλμάτια ἐκ λεπτοῦ χαλκοῦ ἐλάσματος, τὰ ὁποῖα οἱ ἐργάται κατεκερμάτισαν, ἀλλ' ὅπως δῆποτε ἐξήγαγον καὶ διεφύλαξαν ἐντὸς σιδηροῦ δοχείου.

Αἱ κατόπιν τύχαι τῶν πολυτίμων τούτων ἔργων ἀποτελοῦν μίαν ἀληθῆ περιπέτειαν. Ἐργάται καὶ ἰδιοκτῆτης, ἀμιλλώμενοι εἰς πανουργίαν, προσεποιήθησαν ὅτι δὲν ἀποδίδουν σημασίαν εἰς αὐτὰ καὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν ἀφήκαν ταῦτα ἐντὸς τοῦ δοχείου, ἵνα συνεχιζομένης δῆθεν τῆς ἐργασίας εὐρεθοῦν τυχόν καὶ ἄλλα τεμάχια, καὶ ἀνεχώρησαν ὅλοι ὁμοῦ. Διαρκούσης ὁμως τῆς νυκτός, ἔσπευσαν χωριστὰ ἕκαστοι νὰ ἀφαιρέσουν τὰ ἀρχαῖα. Οἱ ἐργάται ὑπῆρξαν ταχύτεροι, ὁ δὲ ἰδιοκτῆτης, καταφθάσας εἰς τὸν ἀγρόν του ὀλίγον μετὰ τὸ μεσονύκτιον, εὗρε τὸ δοχεῖον κενόν. Οἱ ἐργάται εἶχον προλάβει τοῦτον καὶ ἐκόμισαν τὰ τεμάχια τῶν ἀγαλματίων εἰς τὸ χωρίον των Βρύσες, κείμενον

¹ Ἡ πόλις Λατὼ πρὸς Καμάρα, ἣτις κτισθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἁγίου Νικολάου Λασηθίου κατήντησε νὰ παρευδοκιμήσῃ τὴν κυρίως Λατῶ, κειμένην μεσογειότερον, νομίζω ὅτι ὀφείλει τὴν πρόδόν της εἰς παρομοίας πειρατικὰς ἐπιχειρήσεις ἔνεκα τῶν ἐπερὶ ἀσφαλεσιμάτων ὄρμων. Οὕτως ἐρμηνεύεται τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἄλλως ἀσήμου πόλεως, διὰ τὰς ὁποίας θαυμάζει ὁ Ξανθουδίδης, Ἀρχ. Ἐφ. 1905, 207.

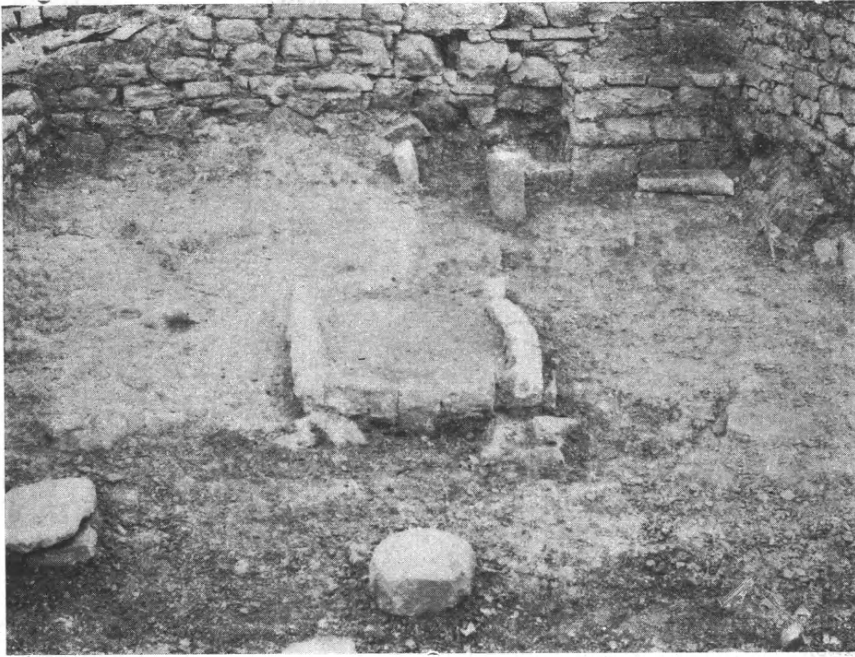
πλησίον τῆς Νεαπόλεως, τὰ παρέδωσαν δ' εἰς τὸν αὐτόθι πρόεδρον τῆς κοινότητος πρὸς φύλαξιν, ὅστις τοῖς εἶχε δώσει καὶ τὸν υἱόν του ὡς συμμετοχὸν τῆς νυκτερινῆς ἐπιχειρήσεως. Πτερόπους ὁ γέρον Κουμπανάκης παρὰ τὰ 70 ἔτη του διευθύνεται εἰς τὸ χωρίον Βρύσες καὶ ἦτο ἀκόμη νύξ. Κατῶρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς δράστας ὅπως ὁμολογήσουν τὴν προᾶξιν των καὶ ἐπηκολούθησαν σχέδια συμβιβασμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ κάτοχοι τῶν τεμαχίων ἀπήτησαν ἀπὸ τὸν Κουμπανάκην νὰ τοῖς ὑπογράψῃ γραμματίον διὰ 300 χιλιάδας

Εἰκ. 6. Δρῆρος. Ἡ ΝΔ γωνία τοῦ ναοῦ.

δραχμῶν, οὗτος ἐπανακάμφας εἰς Νεάπολιν κατήγγειλε τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Εἰσαγγελίαν καὶ τὴν Ἀστυνομίαν. Ἡ τελευταία κατασχούσα μέρος τῶν τεμαχίων ἀπέστειλε ταῦτα ἀτελῶς συσκευασμένα εἰς ἓν κυτίον, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ πράττει, ἂν καὶ εἶναι πεπεισμένη ὅτι πρόκειται περὶ ἀχρήστων σιδηρικῶν. Οὕτω κατέληξαν τὰ πολύτιμα εὐρήματα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Αὐθημερὸν μετέβην ἐπὶ τόπου καὶ ἐπεχειρήθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις τοῦ μέρους, εὐρέθησαν τὰ παραπεσόντα τεμάχια, ἀλλὰ πάλιν ὑπελείποντο πολλὰ διὰ νὰ συμπληρωθοῦν αἱ μορφαὶ τῶν τριῶν ἀγαλματίων. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς μετεχειρίσθησαν παντοῖα μέσα πειθοῦς καὶ τρομοκρατήσεως, ἐν τέλει δὲ ὁ ἄγνωστος κάτοχος τῶν ὑπολειπομένων τεμαχίων μὲ

εἰδοποίησε δι' ἀνωνύμου ἐπιστολῆς ὅτι τὰ κατέθεσεν εἰς τὴν τοποθεσίαν «Κακὸ Νοτικὸ» ἐντὸς ὁπῆς. Εἰδοποίησα πάραυτα τὴν ἀστυνομίαν καὶ μετέβην ὁ ἴδιος ἐπὶ τόπον. Μέχρις οὗτου μεταβῶ, ὁ ἀστυνόμος εἶχεν ἤδη ἀνακάλυψαι τὰ τεμάχια, ἔξ ἐν ὄλῳ, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν κεφαλὴν τοῦ μεγίστου τῶν ἀγαλματίων. Οὕτω μετὰ περιπετείας καὶ προσπαθείας ἐνὸς μηνὸς τὰ

Εἰκ. 7. Δρῆρος. 'Ο ναὸς ἐκ Βορρά.

disjecta membra τῶν ἔργων ἐκείνων κατέληξαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ μουσείου Ἡρακλείου.

Τὰ ἀξιολογώτατα ταῦτα ἀγαλμάτια ἀποτελοῦν ἀναμφισβητήτως ἐν τῶν σπουδαιοτάτων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων τῶν τελευταίων ἐτῶν.

Πρόκειται περὶ τριῶν μορφῶν ἔξ ὧν δύο γυναικεῖαι ἐνδεδυμέναι καὶ μία ἀνδρική γυνή. Τὰ ἔργα εἶναι ἐκ λεπτοτάτου χαλκοῦ ἐλάσματος καὶ ἀπهرτίζοντο ἐκ πολλῶν τεμαχίων ἕκαστον, τὰ δὲ τεμάχια ταῦτα συνηλοῦντο μεταξὺ τῶν πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν ἀγαλματίων διὰ χαλκῶν ἥλων. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὑπῆρχε πυρὴν ἐκ ξύλου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνεπηγνύνοντο καὶ οἱ ἥλοι, οἱ ὁποῖοι τῶρα εἰσέχουν κατὰ ἐν καὶ πλέον ἑκατοστὸν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἀγαλματίων.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς φαίνεται ὅτι θὰ παραμείνῃ ἀνεπανόρθωτος

ἀπώλεια, εἶναι τὰ ἀνώτατα μέρη τῶν κεφαλῶν, ὧν ἡ κόμμωσις κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο κατεστράφη, ἐπίσης δὲ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ ἀνδρικοῦ γυμνοῦ ἀγαλματίου. Κατὰ τὰ ἄλλα συμπληροῦνται πᾶσαι αἱ μορφαί, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον γίνεται βραδέως, καὶ κατόπιν προσεκτικοῦ καθαρισμοῦ καὶ μελέτης τῶν συντριμμάτων.

Εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν περιέρονται εἰς χεῖρας μας πολύτιμα ἀρχαῖα ἔργα σφυρήλατα, περὶ τῶν ὁποίων εἶχομεν γνῶσιν μέχρι τοῦδε ἐκ μόνων τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οὗτοι ὡς γνωστὸν ἀναφέρουν, ὅτι πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῶν χυτῶν κοίλων ἀγαλμάτων, ἐφευρέσεως ἀποδιδομένης εἰς τοὺς Σαμίους καλλιτέχνας Ροῖκον καὶ Θεόδωρον, τὰ ἔργα ταῦτα κατεσκευάζοντο ἐξ ἐλασμάτων, τὰ ὁποῖα συνηλοῦντο μεταξύ τῶν ἐπὶ ξυλίνου σκελετοῦ ἢ πυρῆνος, ἀφοῦ προηγουμένως διὰ σφυρηλατήσεως διεμορφοῦντο χωριστὰ τὰ διάφορα μέλη. Ταῦτα ἦσαν τὰ καλούμενα σφυρήλατα ἢ σφύραις ἐληλαμένα, ὃ δὲ Πausanias ἀναφέρει ἐν τοιοῦτον ἔργον ἐν Σπάρτῃ, ἔργον Κλεάρχου τοῦ Ρηγίνου (Paus. 3,27,6).

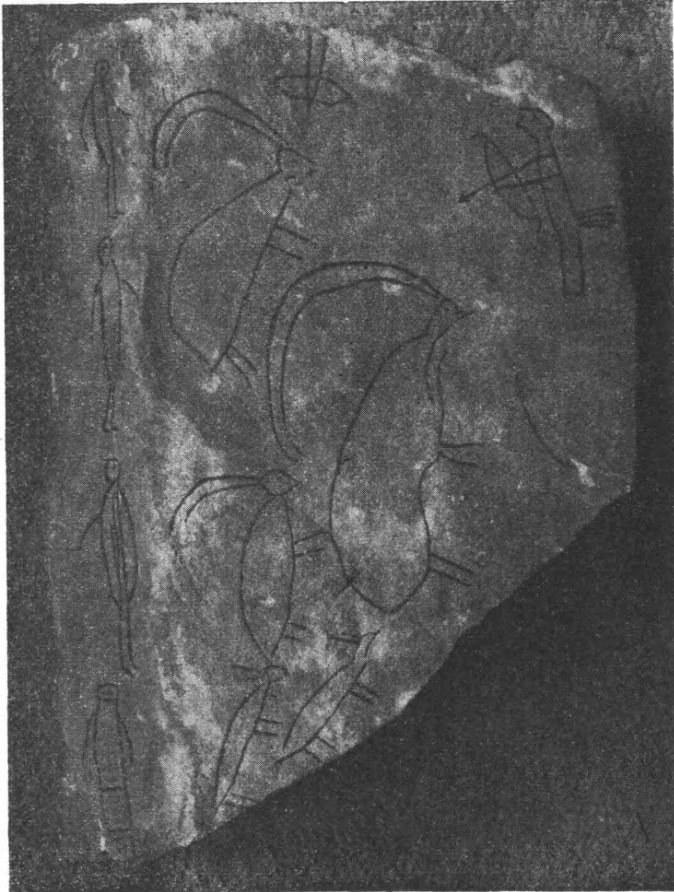
Τὰ ἀγαλμάτια τῆς Δρήρου εἶχον τὰ μὲν γυναικεῖα (τῶν ὁποίων ἐν ἀνασυνεκροτήτῃ ἦδη) ὕψος 40 - 45 ἑκατοστῶν, τὸ δὲ ἀνδρικὸν ἔφθανεν εἰς τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ἄνω τῶν 75 ἑκατοστῶν. Ὅτι παριστάνουν θεότητας, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι δὲ χρονολογικῶς πρέπει νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὸν 7^{ον} αἰῶνα εἶναι ἐπίσης βέβαιοι.

Τὰ δύο γυναικεῖα εἶναι, πλὴν ἀσημάντων λεπτομερειῶν, τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ παριστάνουν ἐνδεδυμένην μορφήν μὲ τὰς χεῖρας καθειμέναις ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ κρατούσας ἴσως σύμβολον ἢ ἀντικείμενόν τι δυσδιάγνωστον. Τὸ ἀνδρικὸν ἀγαλμάτιον παριστᾷ γυμνὸν κοῦρον, ἡ δὲ πλαστικὴ παράστασις τοῦ σώματος εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐλευθέρα καὶ ἐπιτυχής. Οἱ λίθινοι ἀρχαῖοι κοῦροι ἢ Ἀπόλλωνες τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος παρουσιάζουν τὴν ἐργασίαν πολὺ περισσότερον σφικτὴν καὶ συμβατικὴν. Ἐπὶ πλεον τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Δρήρου δὲν φέρει κανὲν ἴχνος προσηλώσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι αὐταὶ ἦσαν λελυμέναι καὶ τεταμέναι ἴσως πρὸς τὰ ἔμπρός, κρατοῦσαι ἐπίσης σύμβολα.

Ἀνάλογα ἔργα πρὸς παραβολὴν δὲν ὑπάρχουν πρὸς τὸ παρόν, ἵνα συγκρίνωμεν τὰ πολύτιμα ταῦτα εὐρήματα τῆς Δρήρου. Ἰσως τὰ χυτὰ μικρὰ χάλκινα ἀγαλμάτια τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος θὰ μᾶς δώσουν ἰδέαν τοῦ συνόλου τοῦ κούρου, ἐνῶ διὰ τὰς δύο γυναικεῖας μορφὰς πρέπει νὰ καταφύγωμεν εἰς τὰς τερρακόττας τῆς Κρήτης ἢ εἰς τὰ ἐλεφάντινα διαφόρων μερῶν, κυρίως τῆς Ἐφέσου (ἐπὶ παραδείγματι Poulsen *Orient und frugriech. Stil* 105 εἰκ. 114).

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκοδομήματος, ὅπου ἐσημειώθη τὸ εὖρημα, ἀπέδωκεν ἐν βραχεὶ τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα : Ἀπεδείχθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὀρθογωνίου κτίσματος ἀποτελουμένου ἐξ ἐνὸς μόνου δωματίου, διαστάσεων 11 × 7,80 μ.

περίπου. Ὁ κύριος ἄξων τοῦ κτίσματος διευθύνεται ἀπὸ Β πρὸς Ν. Εἰς τὸ Β μέρος ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς καὶ ἡ εἴσοδος, κατὰ τὸ μέσον τοῦ τοίχου, μέχρι τοῦ ὁποίου ἦγε κλιμακωτὴ ἀνοδος, ἣς διατηροῦνται τὰ ἴχνη. Λόγω ὅμως τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς λαξεύσεως ἀσβεστοκαμίνου πρὸ 50 ἢ 60 μόλις ἔτων, τὸ

Εἰκ. 8. Δρῆρος. Λίθος μετὰ χαραγμάτων.

τμήμα τοῦτο ἔχει καταστραφῇ ἔξαιρέσει τῶν θεμελίων, ἐνῶ εἰς τὸ νότιον ἄκρον οἱ τοῖχοι διατηροῦνται καλύτερον, φθάνοντες κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν μέχρις ὕψους 2 καὶ πλέον μέτρων. Οἱ τοῖχοι ἀποτελοῦνται ἐκ πλακωτῶν λίθων μετρίων διαστάσεων, ἄνευ οὐδεμιᾶς συνδετικῆς ὕλης (οὔτε καὶ πηλοῦ).

Ἀκριβῶς πρὸ τῆς μνημονευθείσης ΝΔ γωνίας ὑπάρχει κτιστὸν βάθρον ἐξ ἀπλῶν λίθων, ὕψους 1 μ. περίπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρομεν κατὰ χώραν

μερικά πήλινα ἀρχαῖα εἰδῶλια, τεμάχια ἀγγείων καὶ ἐν ὥραϊον χαλκοῦν γοργόνειον. Συναπτόμενος πρὸς τὸ βάθρον τοῦτο κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν του εὐρέθη εἶδος βωμοῦ καταστραφέντος δυστυχῶς ὑπὸ τῶν ἐργατῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἔκειντο κατὰ χώραν τὰ ἱρία ἀγαλμάτια κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εὐρέσεώς των. Τὸ ἐν μάλιστα ἦτο ἀκόμη ὄρθιον, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ὁ βωμὸς οὗτος ἦτο ἐκτισμένος δι' ὀρθίων πλακῶν, ἐξ ὧν μία εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν της, ἐκαλύπτετο δὲ πιθανώτατα ὑπὸ ξυλίνου καλύμματος. Τὸ ἐσωτερικὸν του ἦτο πλήρες χωμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἀπειράριθμα κέρατα μικρῶν αἰγῶν, ὀλίγα λείψανα ἄλλων ὀστέων καὶ δύο σιδηρᾶ μαχαίρια. Τὸ περιέργον τοῦτο περιεχόμενον μὲ ἔκαμε νὰ ἐνθυμηθῶ τὸν κερατῶνα βωμόν, ὅστις εὐρίσκετο ἐν Δήλῳ καὶ πέριξ τοῦ ὁποίου ἐχόρευσεν ὁ Θησεὺς μετὰ τῶν ἡιθέων μετὰ τὴν νικηφόρον περιπέτειαν τῆς Κρήτης. Τὸν βωμόν τοῦτον ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (Θησεὺς 21), ἡ δὲ κατασκευὴ του εἶναι βεβαίως διαφορετικὴ, διότι λέγεται σπηραμένος ἐκ κεράτων καὶ μάλιστα εὐωνύμων ἀπάντων. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι καὶ ὁ βωμὸς τῆς Δρήρου ἦτο πλήρης κεράτων (οὐχὶ μόνον εὐωνύμων), ἀναμφιβόλως ἔχει τὴν αὐτὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν ὥς βάσιν καὶ δεικνύει τὴν συγγένειαν τῶν δύο περιοχῶν, Κρήτης καὶ Δήλου.

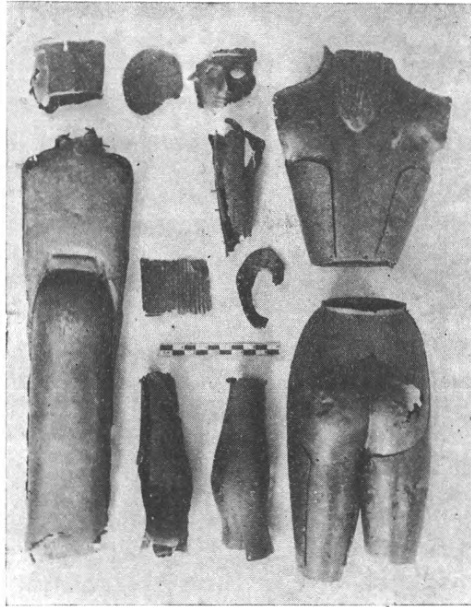
Πρὸ τοῦ βωμοῦ τούτου ἀνεκαλύφθη κατὰ χώραν τετράγωνος ὄρθιος λίθος, ἐπειδὴ δὲ πέριξ τούτου εὐρέθη ἐν τεμαχίοις κυκλικὸς περίπου λίθος μὲ ἐλαφρότατον χεῖλος κατὰ τὴν περιφέρειάν του, δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ εἶδους τραπέζης προσφορῶν πρὸ τοῦ βωμοῦ.

Σχεδὸν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ κτίσματος ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιος ἐστία ἢ ἐσχάρα, ἀποτελουμένη ἐκ πελεκητῶν λίθων, ἧς τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο πλήρες καθαρᾶς τέφρας. Οὐδὲν ἕτερον πλὴν τετραγώνου τεμαχίου σιδήρου εὐρέθη ἐντὸς αὐτῆς. Τέλος πρὸ τῆς ἐσχάρας ταύτης πρὸς Βορρᾶν ἀνεκαλύφθη μικρὰ λιθίνη βάσις κίονος (μόλις 35 ἐκ. διαμέτρου), ἣτις ἂν καὶ πατεῖ ἐπὶ τοῦ χώματος, νομίζω ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν της, διότι ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ κτίσματος. Ὁ φυσικὸς βράχος ἄλλως εὐρίσκεται ὀλίγα ἑκατοστόμετρα βαθύτερον.

Κινητὰ εὐρήματα δὲν ἐσημειώθησαν ἄλλα πλὴν τῶν ἐπὶ τῶν βωμῶν, ἐκτὸς ὀλίγων χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἥλων, συντριμμάτων ἀγγείων καὶ τινων τεμαχίων ἀνηκόντων εἰς μεγαλύτερα δοχεῖα (πίθους). Εὐρέθη ὅμως μία ἐπιγραφὴ, ψήφισμα τιμητικὸν εἰς Ὅρεσταν Ἑρμινέως ἐξ Ἀσπένδου, ἣτις περιέργως διετηρήθη εἰς δύο ἀντίτυπα. Τὸ ἐν ἐκ τούτων εἶναι κολοβόν, φαίνεται δὲ ὅτι βλαβέντος τοῦ λίθου συνετάχθη τὸ δεύτερον ἀντίγραφον, ὅπερ διατηρεῖται πλήρες, εἶναι δ' ἐνδιαφέρουσα ἡ διαπίστωσις μερικῶν ἀλλοιώσεων τοῦ ἀντιγραφέως, κυρίως ὡς πρὸς τὰ κύρια ὀνόματα. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὸν 3^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

Ἐκτὸς τοῦ οἰκοδομήματος ἀνεκαλύφθησαν δύο λίθοι μὲ πρόχειρα καὶ ἄβραθῇ χαράγματα. Ὁ εἷς φέρει γεωμετρικὰ μόνον σχέδια, ὁ ἕτερος ὅμως παρουσιάζει περίεργον παράστασιν ἀπαγομένης ἀγέλης κερασφόρων, ἐνθυμιζούσης ἂν μὴ ὡς πρὸς τὸν ρυθμόν, ἀλλ' ὅμως ὡς πρὸς τὸ θέμα, τὰς παλαιολιθικὰς ζωγραφίας τῶν σπηλαίων τῆς Εὐρώπης. Νομίζω ὅτι πρόκειται περὶ σκαλισμάτων παιδῶν ἐπὶ τοῦ λίθου, ὅστις πιθανώτατα ἀνήκεν εἰς τὸν ναόν.

Τὰ παλαιότερα τῶν εὐρημάτων, ἰδίως μερικὰ τεμάχια τῶν μεγάλων ἀγγείων, δύνανται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν 8^{ον} αἰῶνα. Εἰς τὸν 7^{ον} ὅμως ἀσφαλῶς ἀνήκουν τὰ περισσότερα. Ἐπομένως ἡ χρονολογία τοῦ ἀνασκαφέντος κτίσματος θὰ εἶναι ὁ 8^{ος} τὸ πολὺ, ἀσφαλῶς ὅμως ὁ 7^{ος} αἰῶν. Ἡ καταστροφή τῆς προσόψεώς του καὶ τοῦ παρὰ ταύτην ἐσωτερικοῦ τμήματος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συναγάγῃ μὲν τι θετικώτερον περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς του. Εἶναι ὅμως προφανές, ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαϊκωτάτης οἰκοδομῆς ἄνευ προδόμου, ἀποτελουμένης ἐξ ἐνὸς μόνου δωματίου, μὲ τοίχους ἐκτισμένους διὰ μικρῶν λίθων πλακωτῶν, ἄνευ οὐδενὸς συνδετικοῦ. Ὁ παρὰ τὴν ἐσχάραν κίον μᾶς ἐνθυμίζει τὸν ναὸν Α τοῦ Πριναῖ. Πρόκειται ὅπωςδὴποτε περὶ κτίσματος ἀνήκοντος ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὑστερωτέραν γεωμετρικὴν ἐποχὴν ἢ τὸ πολὺ τὴν πρώτην ἀρχαϊκὴν.

Εἰκ. 9. Δρῆρος. Τεμάχια τῶν σφυρηλάτων ἀγαλμάτων.

Ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ κτηρίου ἡ πρώτη σκέψις εἶναι βεβαίως ὅτι πρόκειται περὶ ναοῦ. Ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν περίφημον ἐπιγραφὴν τοῦ ὄρκου τῶν Δρηρίων τὸ Δελφίνιον, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἀρχεῖον, θὰ ἡδύνάτο τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι πρόκειται περὶ τούτου. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τὰ ἀγαλμάτια θὰ ἡδύναντο νὰ ὀνομασθοῦν Ἀπόλλων, Ἀρτεμις, Λητώ. Ἄν πρόκειται περὶ ναοῦ, τότε ὁ ναὸς οὗτος παρουσιάζει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς προκατόχου μινωικῆς ἐποχῆς, ἥτοι μικρὸν χαμηλὸν βωμόν εἰς τὸν κατέναντι τῆς εἰσόδου μυχόν, πολλὰ μικρὰ ἀγαλμάτια ἐπ' αὐτοῦ καὶ

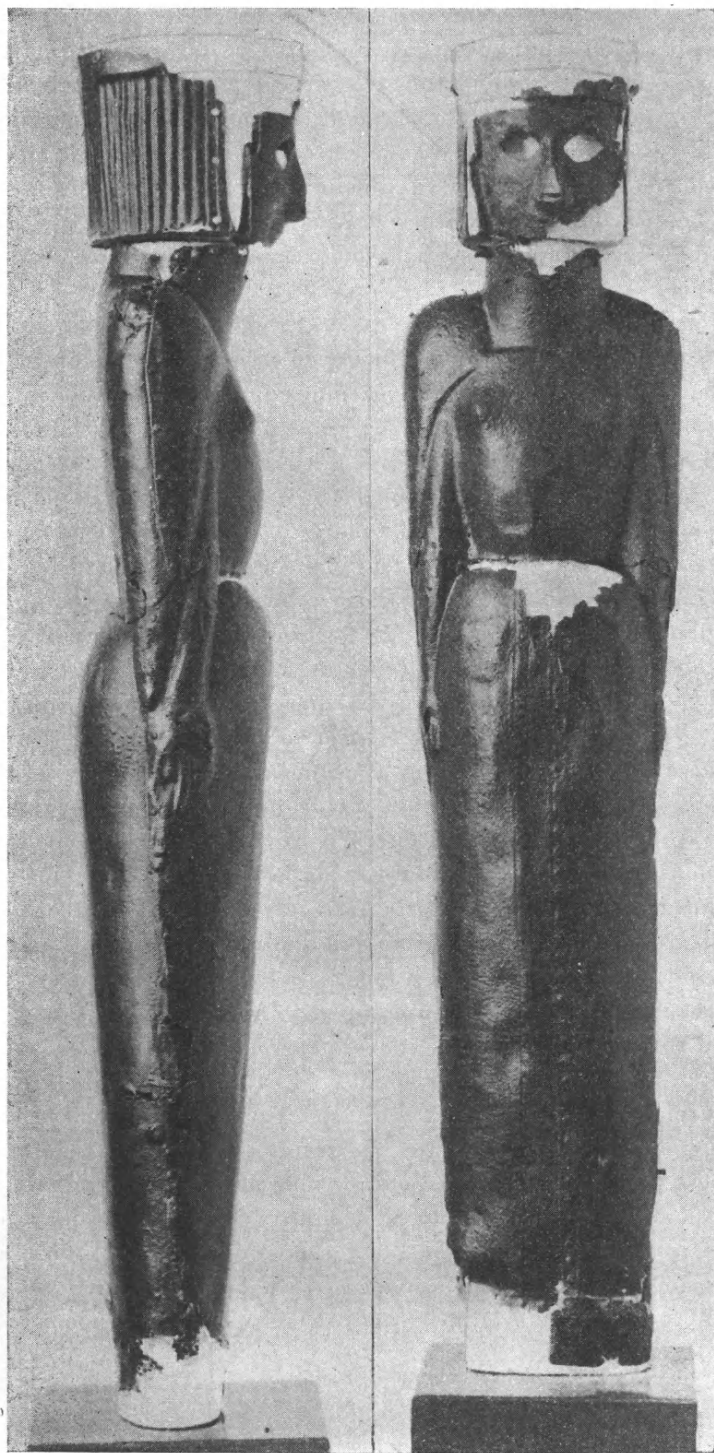
τράπεζαν προσφορῶν πρὸ τούτου. Ταῦτα πάντα ἀποτελοῦν ἀντιγραφὴν τοῦ μικροῦ ἀνακτορικοῦ παρεκκλησίου τῆς Κνωσοῦ ἢ τοῦ βωμοῦ τῶν Γουρنيῶν.

Ὅπωςδὴποτε ἐν εἶναι βέβαιον, ὅτι τὸ ἀρχαϊκώτατον τοῦτο οἰκοδόμημα εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος. Ἡ Δρῆρος, μία τῶν ἀσημοτέρων πόλεων τῆς Κρήτης

Εἰκ. 10. Δρῆρος. Χαλκοῦν γοργόνιον εὑρεθὲν ἐπὶ τοῦ βάθρου.

καὶ ἅπαξ μόνον μνημονευομένη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς παράδειγμα γραμματικοῦ κανόνος, μὴ ἔχουσα ἢ ὀλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ μὴ οὔσα ἄλλως γνωστὴ ἢ ἐκ τοῦ ὅρκου αἰωνίου μίσους ἐναντίον τῶν Λυκτίων, προσλαμβάνει τώρα σπουδαιότητα ἕνεκα τῶν εὐρημάτων της, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὰ πολυτιμότερα λείψανα ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀποδεικνύουν ταύτην μικρὰν μὲν, ἀλλὰ παλαιωτάτην πόλιν.

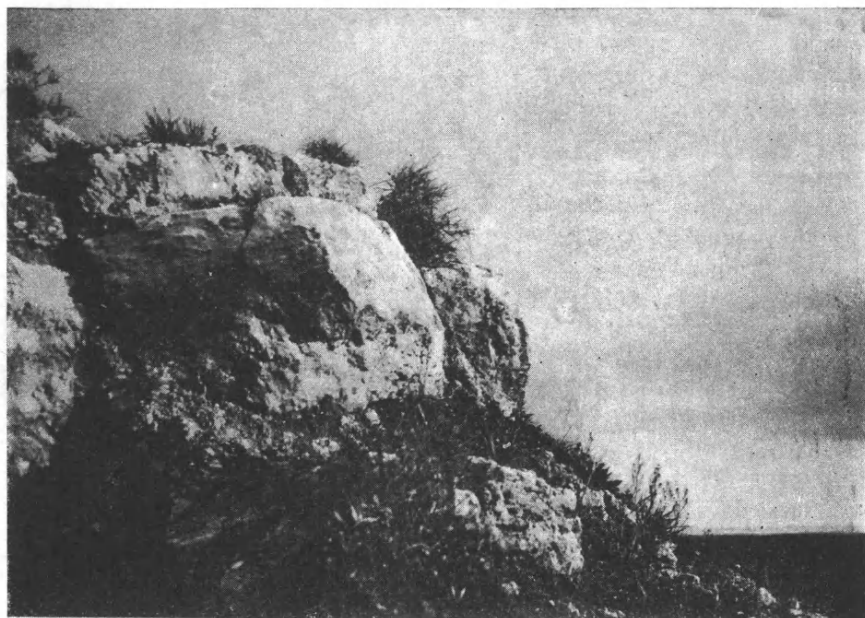
Εἰκ. 11. Σφουγγίλατον χαλκοῦν ἀγαλμάτιον γυναικὸς ἐκ Δοήρου ὡς συνεκολλήθη ὑπὸ τοῦ κ. Αἰμ. Ζιλλιερόν
(κατὰ φωτογραφίαν εὐμενῶς παραχωρηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Paul Lemerle).

Εἰς τὸν Τουριστικὸν Ὅμιλον καὶ ὅλην γενικῶς τὴν κοινωνίαν Νεαπόλεως, ἣτις μετὰ παραδειγματικοῦ ζήλου συνέβαλεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἀνασκαφήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν στέγασιν τοῦ ἀνευρεθέντος ἔρειπίου, ὀφείλονται ἐκ μέρους τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ζωηρόταται χάριτες. Τὸ παράδειγμα τῆς στοργῆς πρὸς τὰς ἀρχαιοτάτας, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξεν ἡ Νεάπολις εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, εἶναι ἄξιον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον μιμήσεως ἐκ μέρους πολλῶν ἄλλων καὶ μεγαλυτέρων καὶ εὐπορωτέρων πόλεων τῆς Κρήτης, ἧς αἱ πολύτιμοι ἀρχαιοτάτες φθείρονται διαρκῶς καὶ ἀφανίζονται.

Υ΄. ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙ

Ἐν Ἀρκαλοχωρίῳ, ὅπου ἐσημειώθησαν τὰ γνωστὰ ἤδη πολύτιμα εὐρήματα τυχαίως τὸ πρῶτον, ἀνελήφθη συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ σπηλαίου μετὰ τινας προκαταρκτικὰς δοκιμὰς πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀπαιτηθησομένης ἐργασίας. Ἡ προσπάθεια ἦτο πολυδάπανος καὶ ἐπικίνδυνος, διότι ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ σπήλαιον, καταλαμβάνον μεγάλην ἔκτασιν, εἶχεν ὑποστῇ καθίζησιν καὶ ἡ καταπεσοῦσα στέγη του εἶχε καταπλακώσῃ τὸ πᾶν. Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ στρώμα τῶν εὐρημάτων, τὸ ὁποῖον συνήθως δὲν ὑπερέβαινε τὰ 50 ἑκατοστά πάχους, ἔπρεπε νὰ ἀπομακρύνωμεν ἑκατοντάδας τόννων συμπαγοῦς πετρώματος ἐκάστοτε, τὸ ὁποῖον ἐπεκρέματο τῶν κεφαλῶν μας. Τὸ πρᾶγμα ἐπετυγχάνετο διὰ κοπιώδους καὶ πολυδαπάνου ἐργασίας, διότι λόγῳ τῶν ἀπειραγίδμων ρωγμῶν ὀλίγην βοήθειαν προσέφερον αἱ ἐκρηκτικαὶ ὕλαι, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς ἐργασίας ἐγίνετο διὰ τῶν χειρῶν. Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ἐβοήθησε γενναίως διὰ πιστώσεως 35 χιλιάδων δραχμῶν, ὁ Σερ Ἀρθοῦρος Ἐβανς προσέφερε 50 λίρας διὰ τὴν περάτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέλαβε διὰ ποσοῦ 2 χιλ. δραχμῶν τὴν στερέωσιν μικροῦ ὑπολείφθέντος τμήματος τοῦ σπηλαίου, διὰ νὰ λαμβάνῃ ὁ ἐπισκέπτης ἰδέαν τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τοῦ σπουδαιοτάτου ἐκείνου χώρου. Ὁ Γερμανὸς ἀρχιτέκτων κ. Χάινς Μύντς ἐξεπόνησε τὰ σχέδια τοῦ σπηλαίου, τῇ φιλικῇ ὅπως πάντοτε μεσολαβήσῃ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κάρο.

Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη κατὰ τοὺς μῆνας Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον 1935 ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ συναδέλφου κ. Πλάτωνος, συχνῶς παρισταμένων τοῦ Σερ Ἀ. Ἐβανς, τῶν Ἀγγλίδων ἀρχαιολόγων Μίτς Ἐκκλες καὶ Μίτς Μάνν Κούττς, τῆς Ἐπιμελητρίας τοῦ Λούβρου Δ)δος Ε. Ντὲ Μαννεβίλλ καὶ πολλῶν ἄλλων παρεπιδημούντων ἀρχαιολόγων. Ἐχω τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ σπήλαιον ἀνεσκάφη πλήρως. Βεβαίως τὸ στρώμα χώματος προχωρεῖ ἀκόμη ὑπὸ τοὺς βράχους καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ παρακολουθηθῇ ἀκόμη εἰς ὀλίγον βάθος διὰ μερικῶν δεκάδων χιλιάδων δραχμῶν. Ἐπειδὴ ὁμως πέρα σημείου τινὸς οὐδὲν πλέον εὕρημα ἐσημειοῦτο καὶ φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὸ σπήλαιον κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο ἠλαττοῦτο εἰς ἀπλὴν σχισμὴν μὴ συχναζομένην ὑπὸ τῶν προσκυνητῶν,

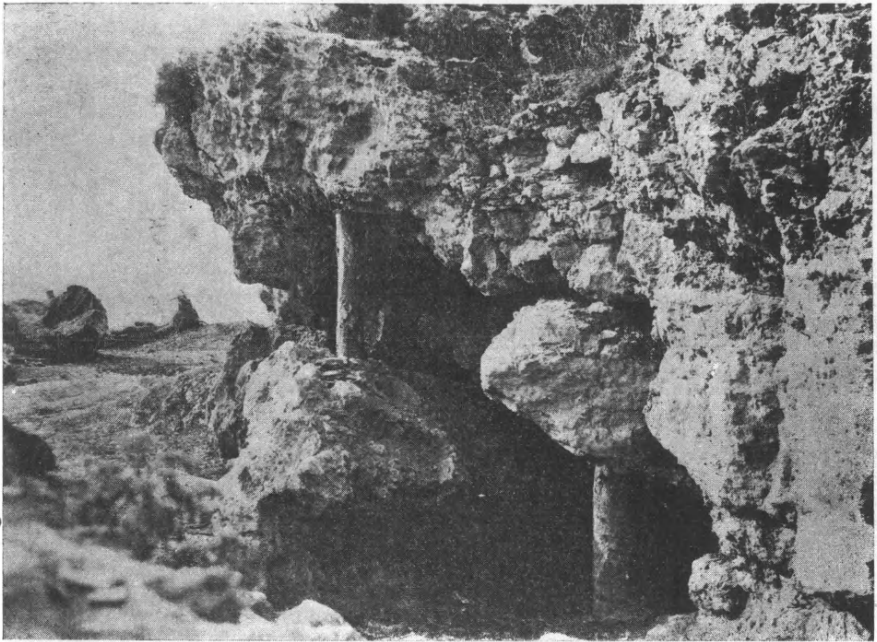
Εἰκ. 12. Ἀρκαλογώρι. Ὁψις τοῦ λόφου πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν.

Εἰκ. 13. Ἀρκαλογώρι. Ὁψις τοῦ λόφου διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς.

δὲν ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ ζητήσω ἄλλας πιστώσεις αἱ ὁποῖαι σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἢ εὖρημα θὰ παρείχον.

Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα: Ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἐπρόκειτο κυρίως περὶ σπηλαίου, ἀλλὰ περὶ ἐπιμήκους ὀριζοντίας σχισμῆς τοῦ βράχου, μήκους 40 μέτρων, ἣτις κατελάμβανε τὸ ἥμισυ τῆς νοτίας καὶ τὸ ἥμισυ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου Ἁγίου Ἡλίου, ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν κορυφὴν του. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου ἔκειτο ἀναμφισβητήτως πρὸς Νότον καὶ διὰ τοίχου

Εἰκ. 14. Ἀρχαλοχώρι. Τὸ νότιον μέρος τοῦ σπηλαίου.

παχέος, ἀλλὰ πολὺ προχείρου κατασκευῆς, σχηματίζεται ἐκεῖ εἶδος δωματίου (θυρωρείου) καὶ μικρὸς διάδρομος.

Ἀμέσως ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου ἤρχιζον τὰ εὐρήματα, ἀραιῶς ἐγκατεσπαρμένα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ σπηλαίου, αἱ κυρίως ὅμως ὁμάδες τούτων ἦσαν δύο: Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ σπηλαίου ἔκειντο ἐπὶ ἐκτάσεως μὴ ὑπερβαινούσης τὰ δύο τετρ. μέτρα, οἱ χρυσοὶ πελέκεις καὶ τὰ λοιπὰ ἀφιερώματα ἐκ πολυτίμων μετάλλων, τὰ ὁποῖα καὶ διὰ τοῦτο εἶχον εὐκόλως ἀνακαλύψει καὶ συλήσει σχεδὸν πάντα οἱ χωρικοί. Ἡμεῖς εὗρομεν εἰς τὰ πέριξ πολὺν ὀλίγα ἀκόμη εὐρήματα ἐκ πολυτίμου μετάλλου. Κατὰ δὲ τὸν μυχὸν τοῦ σπηλαίου, ἥτοι εἰς τὸ ἀκρότατον βόρειον σημεῖον του, ἔκειντο ἐν σωρῶ ἑκατον-

τάδες χαλκῶν διπλῶν πελέκεων, ἑκατοντάδες μαχαιριῶν καὶ δεκάδες ξιφῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου.

Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὸν μυχὸν τοῦτον ἀπερρίπτοντο τὰ ἀφιερῶματα, δι' ὃ καὶ ἔκειντο φύρδην μείγδην ἐν σωρῷ. Εἰς δὲ

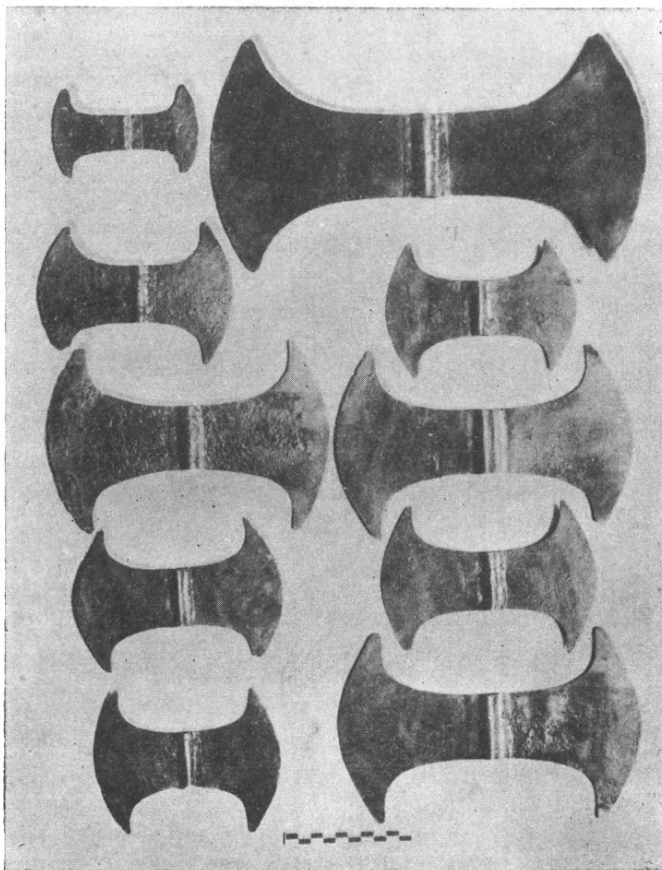

Εἰκ. 15. Ἀρκαλοχώρι. Εὐρήματα ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, παρὰ τὸν βόρειον μυχόν.

τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου, ἦτοι ἐκεῖ ὅπου εὐρέθησαν τὰ μικρὰ πολύτιμα ἀφιερῶματα, ὑπῆρχε προφανῶς βωμός, ὅστις ἔκοσμεῖτο ὑφ' ὅλων τούτων τῶν ἀντικειμένων.

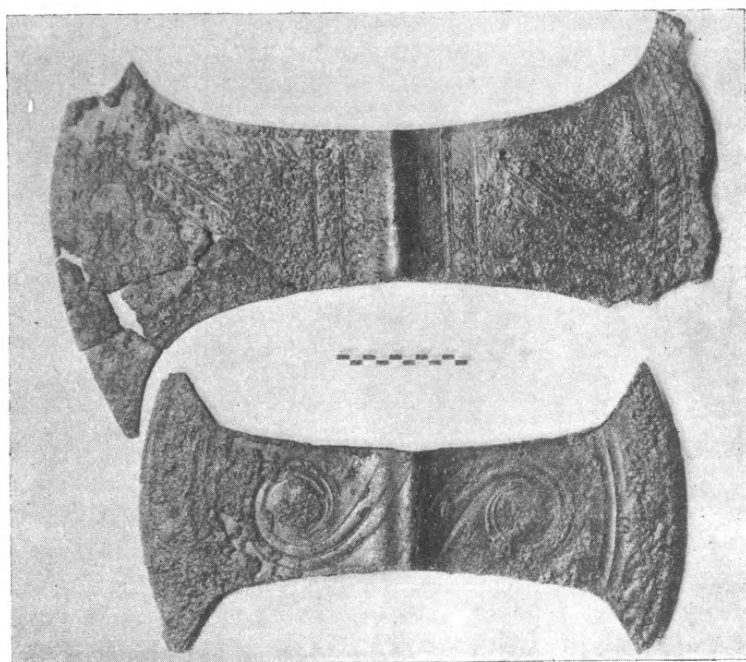
Τὰ εὐρήματα ἦσαν κυρίως τὰ μνημονευθέντα, ἦτοι μονότονον περιεχόμενον διπλῶν πελέκεων καὶ ὅπλων. Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν ὑπάρχουν δύο ποικιλίαι, ἦτοι ἀντικείμενα καθαρῶς ἀναθηματικά ἐκ λεπτοῦ μεταλλικοῦ

φύλλον καὶ βαρέα τεμάχια πραγματικῆς χρήσεως. Οἱ διπλοὶ πελέκεις ποικίλλουν ἀπὸ ὀλίγων ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου μέχρι τῶν μεγαλυτέρων τεμαχίων ἀριθμούντων 60 καὶ 70 ἑκατοστῶν μήκος. Ἐκ τῶν ξιφῶν τὸ μέγιστον ἀριθμῆι μήκος 1 μ. καὶ 55 χιλιοστά, τὸ μακροῦ μέγιστον ξίφος τῆς προϊστορικῆς Εὐρώ-

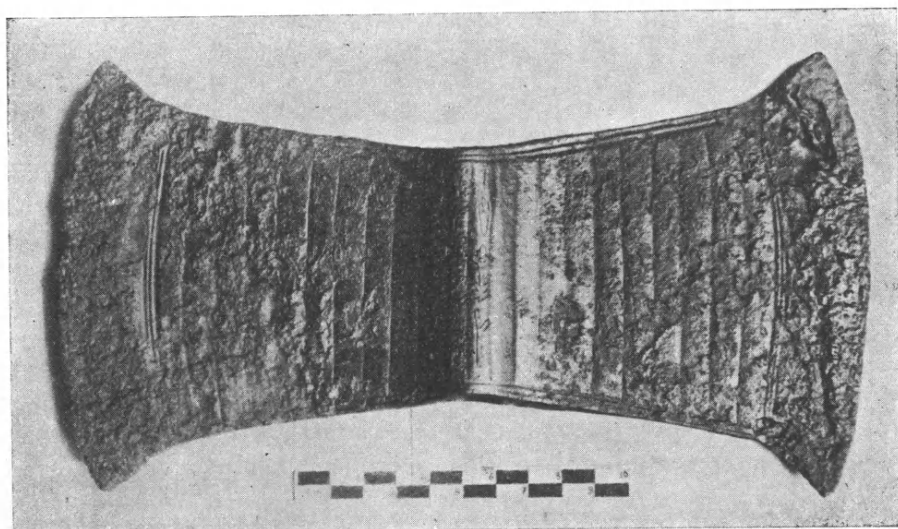

Εἰκ. 16. Ἀρχαλοχώρι. Μικροὶ χαλκοὶ πελέκεις.

πης, πάντα δὲ σχεδὸν ὑπερβαίνουν τὸ μέτρον εἰς μήκος (μόνον αἱ λεπίδες ἐννοεῖται). Τὰ πλείστα τῶν ξιφῶν καὶ πάντες σχεδὸν οἱ πελέκεις φέρουν ἐγγάρακτον διακόσμησιν. Τὸ σπουδαιότατον τῶν εὐρημάτων εἶναι ἀναμφισβήτητως εἰς χαλκοῦς πέλεκυς, ὅστις ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ τῆς στειλεώσεως φέρει καθέτως τρίστιχον ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφὴν, διὰ γραμμάτων ἀρχαϊκωτάτων καὶ προσομοιαζόντων τὰ τοῦ Δίσκου τῆς Φαιστοῦ.

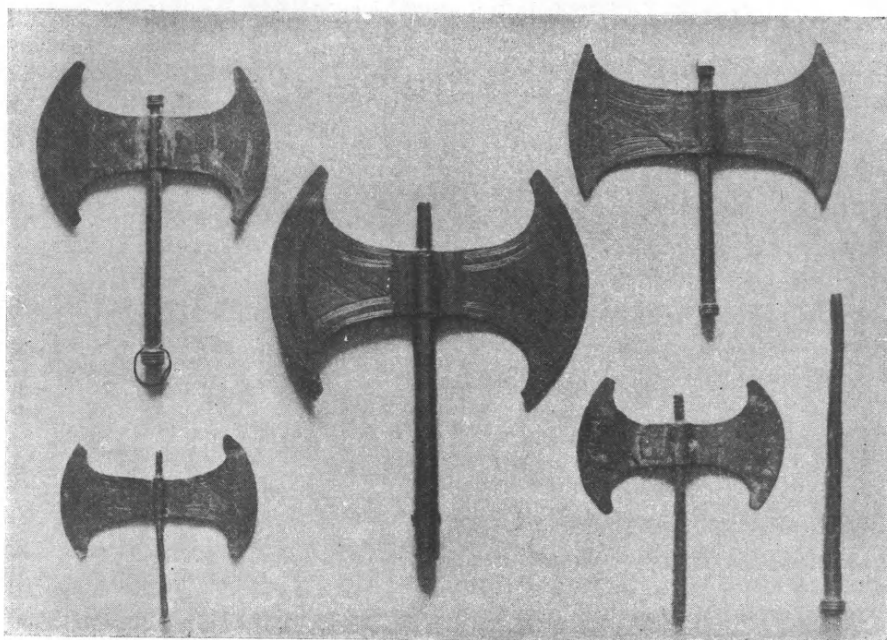

Εἰκ. 17. Ἀρκαλοχώρι. Μεγάλοι χαλκοὶ πελέκεις.

Εἰκ. 18. Ἀρκαλοχώρι. Χαλκοῦς ἐνεπίγραφος πέλεκυς.

Δείγματα κεραμεικῆς εὐρέθησαν τόσον ὀλίγα καὶ εἰς τοιαύτην κατάστασιν (μόνον τεμάχια), ὥστε εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀφιερωμάτων, ἀλλὰ περὶ τῶν σκευῶν καθημερινῆς χρήσεως τοῦ προσωπικοῦ καὶ λοιπῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ σπηλαίου. Τὰ δείγματα ταῦτα κεραμεικῆς ἀντιπροσωπεύουν ὅλας τὰς ἐποχὰς ἀπὸ τῆς πρωτομινωϊκῆς μέχρι τῆς πρώτης ὑστερομινωϊκῆς. Οὐδὲν τεμάχιον μεταγενέστερον τῆς ΥΜ Ι ἐποχῆς εὐρέθη, μεμονωμένα δ' εὐρήματα τυχαίως ὀλισθήσαντα ὑπὸ τὴν καταρρεύσαν ὁροφὴν τοῦ σπηλαίου

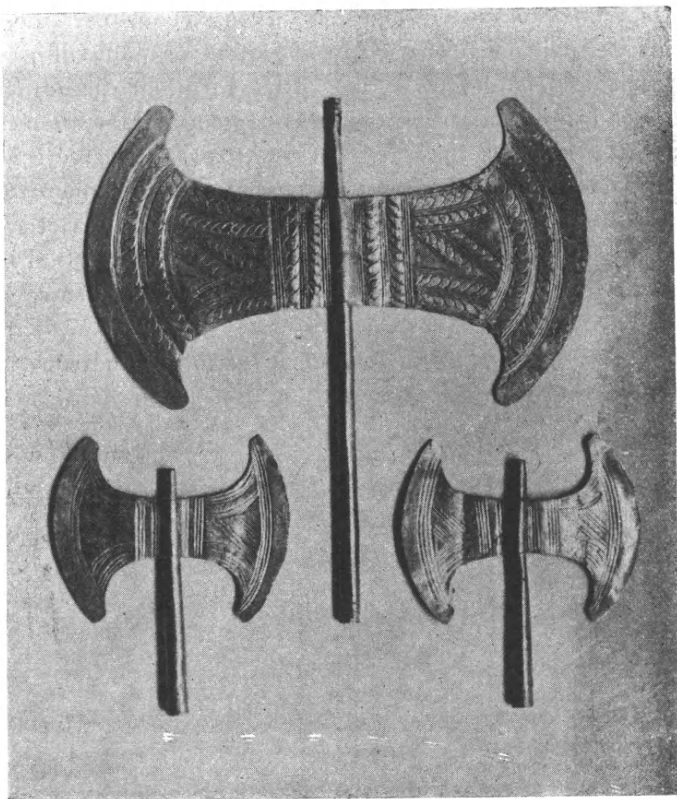
Εἰκ. 19. Ἀρχαλοχώρι. Χρυσοὶ πελέκεις.

εἶναι εἰς νεολιθικὸς λίθινος πέλεκυς καὶ ἓν ἑλληνιστικὸν μικρὸν ἀγγεῖον (δακρυδόχον).

Ἡ μεγάλη μᾶζα τῶν μεταλλικῶν εὐρημάτων ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τῆς ΜΜ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ΥΜ ἐποχῆς, ἥτοι εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις καλύπτει ἀκριβῶς περίπου ὁλόκληρον τὴν 16^{ην} ἑκατονταετηρίδα. Τὸ τέλος τῆς λατρείας ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ὑπῆρξεν ἀπότομον, ὀφειλόμενον ἀσφαλῶς εἰς τὴν κατάρρευσίν του, ἥτις συμπίπτει περιέργως πρὸς τὴν γενικὴν καταστροφὴν, ἥτις τότε ἐπληξε τὴν μινωϊκὴν Κρήτην. Ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου, παρὰ τὴν εἴσοδον καὶ τὸ μνημονευθὲν θυρωρεῖον, ἐξηκολούθησαν

οἱ προσκυνηταὶ νὰ συχνάζουν ἀκόμη ἐπὶ μακρόν, ὡς ἀποδεικνύουν τεμάχια ἀγγείων ἀναγόμενα μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μινωικῆς ἐποχῆς.

Τὴν καταστροφὴν τοῦ σπηλαίου νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν βασίμως εἰς τὴν αὐτὴν θεομηνίαν, ἥτις ἐπληξε καὶ τὴν ὑπόλοιπον Κρήτην ταυτοχρόνως. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἀμνισοῦ

Εἰκ. 20. Ἀρκαλοχώρι. Χρυσοὶ πελέκεις.

δύναται βασίμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ θεομηνία αὕτη δὲν ἦτο εἰς ἀπλοῦς σεισμὸς ὡς συνήθως πιστεύεται, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς τρομακτικῆς ἐκρήξεως τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας, ἥτις ἀνατινάζασα τὸ πλεῖστον τῆς νήσου εἰς τὸν ἄερα, ἐπέφερεν ἀναμφιβόλως καὶ τὴν ἐρήμωσιν εἰς ἀκτῖνα ἑκατοντάδων χιλιομέτρων.

Ὡς πρὸς τὸ δυσκολώτερον τῶν ζητημάτων, τὸ τῆς ἐν τῷ σπηλαίῳ Ἀρκαλοχωρίου λατρευομένης θεότητος, θὰ ἐπιμείνω εἰς τὴν ἀρχικῶς ἐκφρασθεῖσαν

ὑπόθεσιν, ὅτι πιθανώτατα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὸ παλαιότατον σπήλαιον τοῦ Διὸς τῆς Ἡσιοδείου παραδόσεως. Βέβαιον εἶναι ἐν πρᾶγμα, ὅτι πρόκειται περὶ πολεμικῆς θεότητος εἰς ἣν προσεφέροντο διπλοῖ πελέκεις καὶ ξίφη, ἡ δὲ ιδιότης αὕτη δὲν ἀπάδει πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Κρηταγενοῦς Διός. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ σπήλαιον Ἀρκαλοχωρίου κεῖται πλησιέστερον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἀναφερομένην Λύκτον ἢ πᾶν ἄλλο γνωστὸν μέχρι τοῦδε, προσέτι δὲ καὶ ὁ ἐκπληκτικὸς πλοῦτος τῶν εὐρημάτων, ἀποδεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαιοτάτου ἱεροῦ χώρου, ὅστις ἦτο ἀδύνατον νὰ λησμονηθῇ ἐντελῶς. Τὰ πέριξ τοῦ σπηλαίου εὐρεθέντα λείψανα ἀνάγονται μέχρι τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς τοῦ 7^{ου} αἰῶνος (πίθαι μετ' ἀναγλύφων). Ὁ Ἡσίοδος ἐτέλει ἐπομένως ἐν γνώσει τῆς λυκτίας παραδόσεως. Ἡ σύγχυσις παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν, οἵτινες ἀδυνατοῦν νὰ εἰπουν τι ἀκριβὲς περὶ τοῦ ἱερωτάτου ἀκριβῶς τῶν κρητικῶν σπηλαίων, ἐρμηνεύεται ἄριστα διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ σπηλαίου μετὰ τὴν πτῶσιν του καὶ τῆς βαθμιαίας συγχύσεως καὶ λήθης περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεώς του. Τὸ ἀναφερόμενον παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν ὡς Δικταῖον ἄντρον ἢ εἶναι τὸ γνωστὸν πρὸ πολλοῦ σπήλαιον τοῦ Ψυχροῦ, ὅπου καὶ μετετοπίσθη ἡ λατρεία, ἢ ἔκειτο περισσότερον πρὸς Ἀνατολὰς καὶ δὲν ἀνεκαλύφθη ἀκόμη.

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰς πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἶτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1935 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἐκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεύς].

1. **Ἀδαμαντίου, Ἀδ.**: Ἀνασκαφαὶ ἐν Σπάρτῃ. Ἐν Ἀθ. 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
2. **Annales Institutorum.** 6, 1933/34. Romae 1935.
3. **Ἀγγελάκι, Ἑμμ. Σ.**: Σητειακά. Τ. 1: Ἀθῆναι 1935.
4. **Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος.** Τ. 1, 1935. Ἀθῆναι. (Α. Ὁρλάνδος).
5. **Ashton, L.**: Benaki Museum Athens. Catalogue of the Chinese pottery and porcelain. Athens 1935 (Ἀντ. Ἑμμ. Μπενάκης).
6. **Béquignon, Yves**: Grèce. Paris 1932 (Ὑπουργ. Ἐθν. Οἰκ., Τμ. Ξένων καὶ Ἑκθ.).
7. **Boehringer, R.**: Platon, Bildnisse und Nachweise Breslau 1935.
8. **Βελίδης, Θεμ.**: Die Schriften des Georgios Moschamper und der Codex Alexandrinus 285. Sofia 1933. Ἀπ.: Actes d. IV Congr. Internat. d. Ét Byzant. (=«Bull. de l'Inst. Arch. Bulgare» 9).
9. **Bullanda, E.**: Etruria i Etruskowie. Lwów 1934 (Α. Ὁρλάνδος).
10. **Χατζῆ, Α. Χ.**: Κοιτῶ—Κοιτάζω. Ἀθῆναι 1935. Ἀπ.: «Ἀκαδημία» I, 1935.
11. » » Μέγα λεξικὸν τῆς ἐθνικῆς Γλώσσης. Ἀθ. 1935 [Ἀγγελία].
12. **Χατζιδάκι, Γ.**: Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι. Τ. 1: Ἐν Ἀθήναις 1934 (Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον Ἀθ.).
13. **Κυπριακὰ Χρονικά.** Ἔτ. 11: Ἐν Λάρνακι 1935 (Ἡ Διεύθυνσις).
14. **Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον.** Τ. 14, 1931/32. Ἐν Ἀθ. 1935 (Ὑπουργ. Παιδ.).
15. **Dioniso.** V. 1, 1931 [καὶ] 5, 1935. Siracusa 1931-35 (Inst. Naz. d. Drama Ant.).
16. **Doerpfeld, W.**: Alt-Olympia. Bd 1-2 [καὶ] Beiheft z. 2. Bd. Berlin 1935.
17. **Δεύτσαρης, Π.**: La rythmique dans la poésie et la musique des Grecs anciens. Ἀπ. «REG» Τ. 47, 1934.
18. **Durrbach, F.-Roussel, P.**: Inscriptions, de Délos. Paris 1935 (Acad. d. Inscr. et Belles-Lettres).
19. **Dyggve, L. - Poulsen, Fr. - Rhomaïos, K.**: Das Heroon von Kalydon. København 1934 (Mém. d. l'Acad. R. des Sc. et des Lettres de Danemark, S. 7, T. 4).

20. **Ἑβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις τοῦ Ξένου Τύπου.** Ἔτ. 4, 1935. Ἐν Ἀθ. (1935). (Ἵπουργ. Ἐξωτερ.).
21. **Filow, B. D.:** Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien. Sofia 1934.
22. **Ghika - Budesti, N.:** Evolutia architecturii in Muntenia si in Oltenia, P. 3: Bucuresti 1933, (Ἵπουργ. Παιδ.).
23. **Γιαννεπούλου, Ν. Ι.:** Θεσσαλίας ἐπιγραφαὶ 1933. Ἀπ.: «ΑΕ» 1933.
24. **Gomme, A. W.:** The population of Athens in the 5 a. 4 cent. B. C. Oxford 1933.
25. **Γουδῆ, Δ. Ν.:** Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος. Ἐν Ἀθ. 1935.
26. **Hurd, H. P.:** The topography of Punic Carthage. Williamsport 1934.
27. **Ἑπέμνημα** τῆς Φίλος. Σχολῆς τοῦ Ἑθν. Πανεπιστημίου περὶ τῶν νομοσχεδίων τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως (ἐν Ἀθ. 1909) [Πανεπ. Ἀθ.].
28. **Καρούσου, Κ. Δ.:** Σύγχρονα. Ἐν Ἀθ. 1932.
29. » » Ἐλεγχοὶ συνειδήσεως. Ἐν Ἀθ. 1937.
30. **Κεραμοπούλου, Α. Δ.:** Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Μακεδονίᾳ 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
31. **Κρίσεις** τῆς εἰς τὸ διαγώνισμα «Ἀπόλλωνος Καβαλλιεράτου» ὑποβλ. πραγματείας «Ἡ βυζαντινὴ ἀκρόπολις τοῦ Μυστρᾶ». Ἐν Ἀθ. 1935 (Πανεπ. Ἀθηνῶν).
32. **Κυπαρίσση, Ν.:** Ἀνασκαφαὶ ἐν ἀρχαίᾳ Ἀχαΐᾳ. Ἐν Ἀθ. 1935. Ἀπ. » ΠΑΕ « 1934.
33. **Λάσκαρι, Μιχ. Θ.:** Ἱστορικαὶ ἐργασίαι, κρίσεις περὶ αὐτῶν, τιμητικαὶ διακρίσεις. 1935.
34. **Magaw, H.:** The date of H. Theodoros at Athens. Ἀπ. «Ann. of Brit. School at Athens» 33.
35. **Magaw, H.:** Byzantine architecture in Mani. Ἀπ.: «Ann. of Brit. School at Athens» 33.
36. **Μακεύλη, Ι.:** Χρονολογικὴ ἀκτίς τῆς Π. Διαθήκης. Ἐκδο. 2. Ἀθήναι 1935. (Ἀντ. Ἑμμ. Μπενάκης).
37. **Μάργαρη, Δ. Κ.:** Τὸ ἔργον καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ Βιβλιοθηκαρίου. Ἐν Ἀθ. 1935. (Γεν. Συμβ. Βιβλιοθ. Ἑλλ.).
38. **Μαρινάτου, Σπυρ.:** Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἀμνισῷ Κρήτης. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
39. **Mazur, B. D.:** Studies on Jewry in Greece 1: Athens 1935.
40. **Matz, F.:** G. E. Mylonas, Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. [Κρίσις] Ἀπ.: «Gnomon» 10, 1934.
41. **Mommsen u. Wilamowitz** Briefwechsel 1872-1903 Berlin 1935. (Hiller v. Gärtringen).
42. **Μιτσοῦ, Μ.:** Ἐπιγραφή ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ 1935. Ἀπ.: «ΑΕ» 1935.
43. **Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου.** Ἐν Ἀθήναις 1935 (Ἐπιτρ. Ἐκδ. Καταλ. Σπ. Λάμπρου).
44. **Μπακαλάκη, Γ.:** un réchund d'un nouveau type à Délos. Paris 1934. Ἀπ.: BCH 1934.
45. » » Ἀνασκαφαὶ ἐν Φλωρίνῃ τῆς Ἄνω Μακεδονίας. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ», 1934.
46. » » Πρωτοελλαδικὸς συνοικισμὸς Κεραταινίου Παιραιῶς. 1935. Ἀπ.: «ΑΕ» 1933.

47. **Μπενάκης**, Μουσείον Μπενάκη Ἀθῆναι. Ὁδηγός. Ἀθῆναι 1935 (Ἀντ. Ἐμμ. Μπενάκης).
48. **Nedev, Kiril.**: Teatur i teatralni predstavlenija v drevna Gurcija V i IV v. Pr. Chr.: Sofija (1934).
49. **Οἰκονόμου, Γ. Π.**: Ἐκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1925 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἐν Ἀθήναις 1926
50. » » » Ἐκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1926 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἀθῆναι 1929.
51. » » » Ἐκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1934 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἐν Ἀθήναις 1935.
52. **Ὀρλάνδου, Α. Κ.**: Ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς Ἰ. Μονῆς Ὁσίου Μελετίου. Ἐν Ἀθήναις 1931.
53. » » » Ἀνασκαφὴ Σικυῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
54. **Πεπραγμένα, τὰ** — (Λέσχη Ἐπιστημόνων) κατὰ τὸ ἔτος 1932. Ἐν Ἀθήναις 1933 (Λέσχη Ἐπιστημόνων).
55. **Robinson, D. M.**: A new fragment on the Athenian Decree on coinage. Ἀπ.: «Amer. Journ. of Philol.». V. 56, 1935, σ. 149-154.
56. **Ροδοπούλου, Γ. Α.**: Ὁ κοινὸς νοῦς. Ἀθῆναι 1935.
57. **Sanna, G.**: Per una bibliografia dell' Età romana imperiale. Firenze (1933). Ἀπ.: «La Nuova Italia» N. 8-9, 1933.
58. **Σάρρου, Δ. Μ.**: Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ ἐν Κων/πόλει «Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγου». Μ. 1-2: ἐν Ἀθήναις 1932. Ἀπ.: «Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπ.». 9.
59. » » » Εὐριπίδης. I: Ἰππόλυτος, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις, Ἀλκιστис. Σὲ δημοτ. στίχους. Ἀθ. 1934.
60. » » » Εὐριπίδης. II: Ἀθ. 1935.
61. » » » Πῶς εἶδε καὶ πῶς ἐτραγούδησεν ὁ Λόρδος Βύρων τὴν Ἥπειρον. Ἀπ.: «Φιλ. Ν. Κόσμος».
62. » » » Σοφοκλῆς. Ἰχενταὶ Σάτυροι. Σατυρικὸ δράμα σὲ δημοτικὸς στίχους. Ἀθ. 1932.
63. » » » Σοφοκλῆς. II: Αἴας. Σὲ δημοτικὸς στίχους. Ἀθ. 1935.
64. **Σιγάλα, Ἀντ.**: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Θεσσαλονίκη 1934 (Πανεπ. Θεσσαλονίκης).
65. **Sastri, H.**: A guide to Elephanta. Delhi 1934.
66. **Σωτηριάδου, Γ.**: Ἀνασκαφὴ Μαραθῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
67. **Σωτηρίου, Γ. Α.**: Τὸ κάστρον τῶν Ρωγῶν. Ἀπ.: «Ἡπειρ. Χρον.». T. 2.
68. » » » Ἀρχαιολογία τῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ ἑλληνικὴ χριστιανικὴ ἐπιγραφικὴ... Λόγος ἐναρκτήριος... Ἀθῆναι 1925.
69. » » » Ἡ Χριστιανικὴ κατακόμβη τῆς νήσου Μήλου. Ἀπ.: ΠΑΑ 1928.
70. » » » Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ἐκδ. 2. Ἐν Ἀθήναις 1931.
71. » » » Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις 1931. Ἀπ.: «Ἐναίσιμα». Ἐπὶ 35ῃ ἑπετ. ἐπιστημ. δράσ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν.
72. » » » Guide du Musée Byzantin d'Athènes. Éd Française. Athènes 1932.

73. **Σωτηρίου, Γ. Α.:** Peintures murales byzantines du XIe S. dans la crypte de St Luc en Phocide. Ath. 1932. Ἀπ.: «Act. du III Congr. Intern. d. Ét. Byz.».
 74. » » Αἱ μοναὶ τῶν Μετεώρων. Ἐν Ἀθ. 1933. Ἀπ.: «Ἐπετ. Βυζ. Σπ.».
 75. » » Ἀνασκαφαὶ Ν. Ἀγχιάλου. Ἐν Ἀθ. 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
 76. » » Ἀραβικαὶ διακοσμήσεις εἰς τὰ Βυζαντικά μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἀπ.: «Πρακτ. Χριστιαν. Ἀρχ. Ἐτ.» 1933/34.
 77. **Σούρλα, Ε.:** Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης. Ἐν Ἰωαννίνοις 1929. Ἀπ.: «Ἡπειρ. Χρον.» 1929.
 78. **Staehlin, Fr. - Hiller v. Gaertringen - Lippold, G.:** Thessalia. Ἀπ.: Pauly-Wiss. Real-En cycl. VIA.
 79. **Tanaka, Hidenaka:** (<Ὅμηρος>). [Kyoto 1935]. [Κεῖμ. καὶ τίτλος ἰαπωνιστί].
 80. **Θρακικά.** Τ. 6: Ἐν Ἀθ. 1935 (Θρακ. Κέντρον).
 81. **Θυμέλη.** Τ. 1, Τχ. 1-4: Ἀθ. 1933 (Ν. Ποριώτης).
 82. **Τωμαδάκη, Ν. Β.:** Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ ποιητοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. Ἐν Ἀθ. 1935. (Νεοελλ. Ἀρχεῖον, Ἔτ. Α', 1935. Παράρτ. Α').
 83. **Vallois, R.:** A. S. Arvanitopoulos, Stèles peintes de Demetrias - Pagasai. [Κρίσις] Ἀπ.: Rev. des Etudes Anc. T. 33, 1931.
 84. **Valmin, N.:** Rapport préliminaire de l'expédition en Messénie, 1934. Lund 1935. Ἀπ.: Bnll. de la Soc. R. des Lettres de Lund, 1934, 35.
 85. **Wolters, P.:** Polyklets Doryphoros. Ἀπ.: «Münch. Jahrb. d. Bild. Kunst» 1934.
 86. **Ziebarth, E.:** Neue Verfluchungstafeln ans Attika, Boiotien und Euböia. Berlin 1934. Ἀπ.: «Sitz. Ber. Preuss. Akad. Wiss. 1934, XXXIII.
- Αγοραὶ καὶ ἀνταλλαγαί,** Εἰσῆχθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1935 ἔξ ἀγορᾶς 210 νέοι τόμοι καὶ ἔξ ἀνταλλαγῆς 87.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935

Τῇ 31^η Μαρτίου 1935 ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 5 μ. μ. συνήλθον οἱ ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὑπομνησμοῦ ἐκλέξωσι τὸ τε Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1935, ἀκούσωσι δὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ 1934, ὥς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ ἔτους 1934.

Παρήσαν ἑταῖροι τριάκοντα τρεῖς. Γενομένης φανεραῖς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν: Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Π. Πουλίτσας, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Κ. Μέρμηγκας, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Μιχ. Παναγιωτόπουλος καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Ι. Θρεψιάδης.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Μ. Παναγιωτόπουλος ἀνέγνωσεν τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ ἔτος 1934 ἣ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ διὰ τὸ ἔτος 1935 οἱ κ. κ. Βασ. Αἰγινήτης, Εὐάγγελος Κρητικός, Γεώργιος Παπαϊωάννου, Μιλτιάδης Πουρῆς καὶ Ἄγγ. Σταυρόπουλος.

Διακοπείσης μετὰ ταῦτα τῆς συνεδρίας καὶ ἐπαναληφθείσης τὴν 6 1/2 ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος ἀνεκοίνωσεν τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1934 μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας γενομένων ἀνασκαφῶν.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1935

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οί υπογεγραμμένοι αποτελούντες την 'Εξελεγκτικήν 'Επιτροπήαν της 'Εταιρείας δια τὸ ἔτος 1935 προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 19 τῆς 27 Φεβρουαρίου 1936 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς 'Εταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1935, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμιακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον.

α) Χρέωσις:

1) Ὑπόλοιπον μετρητῶν εὐρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ τῇ 17 Φεβρουαρίου 1936	Δρχ.	23240.10
2) Εἰσπράξεις ἀπὸ ἔσοδα γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ χρήσεως 1935	»	1085469.75
3) Ἀναλήψεις ἐκ τῶν ἐπ' ἀνοικτῶ λογαριασμῶ καταθέσεων τῆς 'Εταιρείας παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	1314127.40
4) Πώλησις οἰκοπέδου τῆς 'Εταιρείας ἐν τῇ θέσει «Ἀγρὸς Μολυβᾶ»	»	171179.50
5) Προϊὸν 10 ὁμολογιῶν Δαν. 1922, 6 1/2 % , κληρωθεισῶν εἰς τὸ ἄρτιον καὶ μιᾶς μετὰ λαχνοῦ	»	7148.—
Σύνολον Δρχ.		<u>2601164.75</u>

β) Πίστωσις:

1) Πληρωμαὶ εἰς ἔξοδα γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ χρήσεως 1935	Δρχ.	820871.10
2) Καταθέσεις ἐπ' ἀνοικτῶ λογαριασμῶ παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	993404.30
3) Πληρωμαὶ πρὸς ἀγορὰν 110 ὁμολογιῶν Δαν. 1922, 6 1/2 %	»	7429.—
4) Πληρωμαὶ διὰ τὴν ἀγορὰν ὁμολογιῶν Κτηματικῆς Τραπέζης Ἑλλάδος 7 % , Λ. 1.000.000.— ἐν ὄλῳ 90	»	757255.40
Σύνολον Δρχ.		<u>2578959.80</u>

Ἀνάλυσις Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων.**α) Ἑσοδα:**

1) Ἀπὸ Μερίσματα καὶ τόκους	Δρχ.	401140.40
2) » μισθώματα	»	27015.—
3) » ἀντίτιμον δημοσιευμάτων	»	72307.50
4) » εἰσφορὰς ἐταίρων	»	3750.—
5) » δικαιώματα ἐκ τοῦ Λαχείου τοῦ Στόλου καὶ τῶν Ἀρχαιοτήτων	»	413936.40
6) » φωτογραφικὰ δελτάρια	»	135180.—
7) » καθαρὸν προϊόν πωλήσεως φωτ. δελτ. χρ. 1934	»	30998.45
8) » πώλησιν ἀχρήστου ὕλικου καὶ ἄλλα ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	»	1142.—
Σύνολον . . . Δρχ.		<u>1085469.75</u>

β) Ἐξοδα:

1) Εἰς μισθοὺς καὶ ἐπιδόματα	Δρχ.	162240.—
2) » ἔξοδα γραφείων	»	54781.—
3) » » βιβλιοθήκης	»	91859.10
4) » ἐπισκευὰς καὶ ἐπιπλώσεις	»	32442.—
5) » ἀνασκαφὰς Ἑταιρείας	»	107475.—
6) » » Ἰω. Μαρκοπούλου	»	—
7) » δημοσιεύματα	»	174475.85
8) » συνδρομὰς εἰς περιοδικὰ κλπ.	»	5050.—
9) » διδασκαλίαν	»	3460.—
10) » φωτογραφικὰ δελτάρια	»	85751.—
11) » ἀμοιβὰς φυλάκων Μουσείων	»	5100.—
12) » σύστασιν καὶ πλουτισμὸν βιβλιοθηκῶν Μουσ.	»	41347.70
13) » ἀπόδοσιν καθ. προϊόντος ἐκ πωλ. φ. δ. χρ. 1934	»	30998.45
14) » διάφορα ἔξοδα	»	24764.—
15) » ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	1127.—
Σύνολον . . . Δρχ.		<u>820871.10</u>
Περίσσευμα χρήσεως 1935	»	<u>264598.65</u>
Σύνολον . . . Δρχ.		<u>1085469.75</u>

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμός.**Α' Ἐνεργητικόν.**

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας τῇ 15 Φεβρουαρίου 1936 ἀνήρχετο εἰς	Δρχ.	<u>3421963 60</u>
ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:		

1) ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	Δρχ.	22204.95
2) » τὸ μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	259863.80
3) » ἀκίνητα κτήματα	»	17847.50
4) » 70 μετοχὰς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς	»	157190.25
5) » 405 ὁμολογίας Ἑθνικοῦ Δαν. 1889, 4%	»	88154.25
6) » 75 » » 1890, 5% Σιδ.	»	20193.75
7) » 121 » » 1907, 5% Ἀμύνης »	»	8315.20
8) » 135 » » 1914, 5%	»	167467.65
9) » 1 ὁμολ. Ἑθν. Δανείου 1893, 5% Κεφαλαιώσεως καὶ μιᾶς ἀποδείξεως φρ. 140	»	640.—
10) » 30 ὁμολ. Ἑθν. Δαν. Πατριωτικοῦ	»	25.—
11) » 25 » » Προσφυγικοῦ, 7%, 1924	»	183047.50
12) » 4098 » » Ἀν. 6½%, 1922, κληροδο- τήματος I. Μαρκοπούλου	»	329095.15
13) » καταθέσεις ἐπ' ἀνοικτῷ λ/σμῷ παρ' Ἑθν. Τραπ. »	»	628053.90
14) » προκαταβολὰς	»	1932.—
15) » 180 μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπεζῆς.	»	180000.—
16) » 110 » τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος	»	547943.70
17) » 150 ὁμολογίας Δαν. Ἑλληνοβουλγαρικῆς μετα- ναστεύσεως, 1923, 6%	»	52733.60
18) » 90 ὁμολογίας Δαν. Κτηματικῆς Τραπεζῆς, 1930 7%, Λ. 1.000.000.—	»	757255.40
Σύνολον . . . Δρχ.		<u>3421963.60</u>

β) Παθητικόν.

Τὸ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας τῇ 15 Φεβρουαρίου 1936 ἀνήρχετο εἰς	Δρχ.	<u>3421963.60</u>
ἀποτελούμενον:		

1) ἐκ τοῦ Κεφαλαίου τῆς Ἑταιρείας . . Δρ.	3361302.—	
2) ἐκ τῆς μερίδος ὑπὲρ τῶν Μουσείων Νόμος 4823	» 60661.60	<u>3421963.60</u>

Δ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῇ 15 Φεβρουαρίου 1936 ἀνήρχετο εἰς	Δρχ.	<u>3421963.60</u>
ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς:		
1) ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	»	22204.95
2) » τὸ μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	259863.80
Εἰς μεταφορὰν	»	<u>282068.75</u>

	Ἐκ μεταφορᾶς . . . Δρχ.	282068.75
3)	ἀπὸ ἀκίνητα κτήματα »	17847.50
4)	» 70 μετοχὰς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς »	157190.25
5)	» 405 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889, 4 % »	88154.25
6)	» 75 » » 1890, 5 % Σιδ. Λαρίσ. »	20193.75
7)	» 121 » » 1907, 5 % Ἀμύνης . »	8315.20
8)	» 135 » » 1914, 5 % »	167467.65
9)	» 1 ὁμολ. Ἐθν. Δανείου 1893, 5 % Κεφαλαιώσεως μετὰ 1 ἀποδείξεως φρ. 140 »	640.—
10)	» 30 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. Πατριωτικοῦ »	25.—
11)	» 25 » » Προσφυγικοῦ 7 %, 1924 »	183047.50
12)	» 4098 » » Ἀναγκ. 6 1/2 %, 1922, κληροδοτήματος Ι. Μαρκοπούλου »	329095.15
13)	» καταθέσεις ἐπ' ἀνοικτῶ λ/σμῶ παρ' Ἐθν. Τραπ. »	628053.90
14)	» προκαταβολὰς »	1932.—
15)	» 180 μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπεζῆς »	180000.—
16)	» 110 » τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος »	547943.70
17)	» 150 ὁμολογία Δαν. Ἑλληνοβουλγαρικῆς μετανα- στεύσεως, 1923, 6 % »	52733.60
18)	» 90 ὁμολογίας Δαν. Κτηματικῆς Τραπεζῆς, 1930 7 %, Λ. 1.000.000.— »	757255.40
	Σύνολον . . . Δρχ.	<u>3421963.60</u>

Περαίνουσα τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν προκειμένην διαχείρισιν, ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν τε Ἰσολογισμόν καὶ Ἀπολογισμόν τοῦ λήξαντος ἔτους 1935.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Φεβρουαρίου 1936.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑἸΓΙΝΗΤΗΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ ΠΟΥΡΗΣ
ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ

ΠΡΟΫΠΟ- ΛΟΓΙΣΜΟΥ		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπο- λογισθέντα	Εἰσπρα- χθέντα	Διαφορὰ					
Κεφάλ.	Ἀρθρ.				Ἐπὶ πλέον		Ἐπὶ ἔλαττον			
Α'	1	Μερίσματα καὶ τόκοι . . .	369110	—	401140	40	32030	40	—	—
»	2	Μισθώματα	20000	—	27015	—	7015	—	—	—
»	3	Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων .	45000	—	72307	50	27307	50	—	—
Β'	1	Εἰσφοραὶ ἐταίρων	3500	—	3750	—	250	—	—	—
»	2	Δικαιώματα ἐκ τοῦ Λαχείου Στόλου καὶ Ἀρχαιοτήτων	375000	—	413936	40	38936	40	—	—
Γ'	1-1	Φωτογραφίαι καὶ Φωτογρα- φικά δελτάρια	180000	—	135180	—	—	—	44820	—
»	1-2	Ἐκ πωλῆς. φωτ. δελτ. καθα- ρὸν κέρδ. Ν. 4823 χρ. 1934	30000	—	30998	45	998	45	—	—
»	2	Ἐκ πωλήσεως ἀχρήστου ὑλι- κοῦ, καὶ ἄλλων ἀπροβλέ- πτων ἐσόδων	1080	35	1142	—	61	65	—	—
Σύνολον			1023690	35	1085469	75	106599	40	44820	—

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Α', ἄρθρου 3.

Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων.

- 1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς Δραχ. 63750.—
- 2) Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας » 5520.—
- 3) Βασιλείου Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901 » 545.—
- 4) Χ. Τσουντά. Προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ
Σέσκλου. 1908 » 600.—
- 5) Γ. Παπαβασιλείου. Οἱ ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαῖοι τάφοι 1910 » 150.—
- 6) Ἀντων. Κεραμοπούλλου. Τοπογραφία Δελφῶν. 1912-1917 » 50.—
- 7) » » Ἀποτυμpanισμός 1923 » 560.—
- 8) Γ. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928 » 922.50
- 9) Ι. Χατζηδάκη. Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου 1931 » 60.—
- 10) Ἀντων. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935 » 150.—

Σύνολον . . . Δραχ. 72307.50

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1934

ΠΡΟΫΠΟ- ΛΟΓΙΣΜΟΥ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπο- λογισθέντα	Δαπανη- θέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον
Κεφάλ.	Ἀριθ.				
A'	1	Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα	162240	—	162240
»	2	Ἔξοδα γραφείων	64000	—	54781
»	3	Ἔξοδα βιβλιοθήκης	100000	—	91859
»	4	Ἐπισκευαὶ καὶ ἐπιπλώσεις	60000	—	32442
B'	1-1	Ἀνασκαφαὶ	140000	—	107475
»	1-2	» κλπ. Ἰω. Μαρκοπούλου	19000	—	—
»	2	Δημοσιεύματα	210000	—	174475
»	3	Συνδρομαὶ εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρ- χαιολογικά	7000	—	5050
»	4	Διδασκαλία	3500	—	3460
Γ'	1-1	Φωτογραφίαι καὶ φωτογραφικὰ δελτάρια	140000	—	85751
»	1-2	Ἀμοιβαὶ φυλάκων Μουσείων	10000	—	5100
»	1-3	Πρὸς σύστασιν καὶ πλουτισμὸν Βιβλιο- θήκης Μουσείων κλπ.	77451	90	41347
»	1-4	Πρὸς ἀπόδ. καθ. προϊόντ. ἐκ φ.δ. χρ. 1934	30998	45	30998
»	2	Διάφορα ἔξοδα	30000	—	24764
»	3	Ἔξοδα δι' ἀρχαιολ. σπουδὰς ἐν Ἑσπερίᾳ	15000	—	—
»	4	Ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	5000	—	1127
Σύνολον			1074190	35	820871

Ἀνάλυσις τοῦ κεφ. Β' ἄρθρου 1.

Ἀνασκαφαί.	Πιστώσεις	
	Διατεθεῖσαι	Ἀδιάθετοι
1) Μαραθῶνος	12000	—
2) Νέας Ἀγχιάλου	15000	—
3) Δυτ. Μακεδονίας	12000	—
4) Ἀρχαίας Ἀχαΐας	12000	—
5) Σικυῶνος	15000	—
6) Μεσσηνίας	—	10000
7) Μεσαιωνικῆς Λακεδαι- μονίας	—	7000
8) Ἀμνισοῦ Κρήτης	15000	—
9) Δρήρου Κρήτης	2000	—
10) Μεγάρων	—	5000
11) Ἐλευσίνος	11000	—
12) Καβάλας	5000	—
13) Καστέλλας (ν. Κουμ.)	8475	—
Σύνολον	107475	22000

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων
ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

A' Ἔσοδα . . . Δρ.	1085469.75
B' Ἔξοδα . . . »	820871.10
Περίσσευμα Δρ.	264598.65

Διαχείρισις Φωτογρ. Δελταρίων
δυνάμει τοῦ Νόμου 4823.

Προκύψαν καθ. κέρδος Δρ.	49429.—
Ἐξ αὐτοῦ:	
ὑπὲρ τῶν φ. Μουσ.	5100.—
» τῶν Βιβλ. Μουσ.	24557.40
» τῆς Ἑταιρ.	19771.60
Δρ.	49429.—

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1935.

Ο ΤΑΜΙΑΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

- 1) Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1934 εἰς σώματα 800
 2) Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν 1935 » » 3000

Β'. ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς					2) Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν		Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	
1915	1	500	—	500	—	1885	2	80	160
1916	1	500	—	500	—	1887	2	80	160
1917	1	500	—	500	—	1888	2	80	160
1918	1	500	—	500	—	1889	2	80	160
1919	1	500	—	500	—	1909	1	80	80
1920	1	500	—	500	—	1913	2	80	160
1921	1	500	—	500	—	1914	2	80	160
1922	1	500	—	500	—	1915	2	80	160
1923	1	500	—	500	—	1916-1919	2	80	160
1924	1	500	—	500	—	1920	2	80	160
1925-1926	1	500	—	500	—	1921	3	80	240
1927-1928	1	500	—	500	—	1922-1924	3	80	240
1929	2	500	—	1 000	—	1925-1926	5	80	400
1930	3	500	—	1 500	—	1927	2	80	160
1931	3	500	—	1 500	—	1928	3	80	240
1932	61	500	—	30 500	—	1929	4	80	320
1933	46	500	—	23 000	—	1930	3	80	240
1933	1	250	—	250	—	1931	3	80	240
						1932	3	80	240
						1933	18	80	1440
						1934	3	80	240
᾽Αθροισμα	128			63 750	—	᾽Αθροισμα	69		5520

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.						
Αἰξὼν ἀριθμὸς	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν		
1	B. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901 . . .	4	100 —	400	—	
		1	75 —	75	—	
		1	70 —	70	—	
2	Χρ. Τσουντά: Αἱ προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	1	600 —	600	—	
3	Γ. Παπαβασιλείου: Περί τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων 1910	1	150 —	150	—	
4	Ἀντ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917	1	50 —	50	—	
5	Ἀντ. Κεραμοπούλλου: Ἀποτυμpanισμός. 1923	7	80 —	560	—	
6	Γεωργ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	2	225 —	450	—	
		3	157 50	472	50	
7	Ἰωσ. Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	1	60 —	60	—	
	Ἀθροισμα	22		2887	50	
8	Ἀντ. Κεραμοπούλλου: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	3	50 —	150	—	
	Ἀθροισμα	25		3037	50	
Ἀνακεφαλαίωσις.						
1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			Δρ. 63750.	—	
2	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας			» 5520.	—	
3	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας			» 3037.	—	
	Σύνολον . . . Δρ.			72307.	—	

Γ. ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.

Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1894	1
1898	1
1899	1
1904	1
1905	1
1906	1
1908	1
1909	1
1910	1
1912	1
1914	2
Εἰς μεταφορὰν	12

2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας

Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1897	1
1899	1
1908	1
1910	2
1912	2
1913	1
1914	2
1915	3
1916-1919 . . .	2
1920	4
1921	5
Εἰς μεταφορὰν	24

1) Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς.

Σειρὰ ἐτῶν Ἀριθ. τόμων

Ἐκ μεταφορᾶς	12
1915	3
1916	2
1917	3
1918	3
1919	2
1920	2
1921	2
1922	1
1923	1
1924	2
1925 - 1926	2
1927 - 1928	2
1929	4
1930	2
1931	2
1932	3
1933	137

Σύνολον 185

2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας

Σειρὰ ἐτῶν Ἀριθ. τόμων

Ἐκ μεταφορᾶς	24
1922 - 1924	2
1925 - 1926	2
1927	2
1928	2
1929	2
1930	2
1931	2
1932	3
1933	5
1924	138

Σύνολον 184

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας.

Αὐξὼν ἀριθμὸς	Ἐπιγραφὴ Συγγραμματος	Ἐξαχθέντες τόμοι
1	Εὐθ. Καστόρχη: Ἱστορική ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1879	1
2	H. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899	2
3	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1900	2
4	Comptes rendus du congrès international d'archéologie. 1905.	1
5	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. 1906	1
6	Π. Καββαδία - Καβερᾶν: Ἀνασκαφὴ Ἀκροπόλεως. 1906	1
7	Χρ. Τσουντά: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	1
8	Γ. Ποπαβασίλειου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910	1
9	K. Κουρουνιώτου: Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	2
10	Γ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	1
11	Π. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	2
12	Ἀντ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία Δελφῶν. 1912 - 1917	2
13	B. Στάη: Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920	2
14	Γ. Π. Οἰκονόμου: De profusionum receptaculis κλπ. 1921	3
15	Ἀπ' Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος Παγασῶν. 1928	2
16	Γ. Μυλωνά: Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	3
17	Ἰω. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν κλπ. 1930	3
18	Ἰωσ. Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	3
19	Ἀντ. Κεραμοπούλλου: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.	40
	Σύνολον	73

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1935.

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΠΩΛΗΣΕΩΝ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΦΩΤ. ΔΕΛΤΑΡΙΩΝ

ΕΤΗΣΙΑ

ΠΩΛΗΣΕΩΝ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ - ΦΩΤ. ΔΕΛΤΑΡΙΩΝ

ΕΝ ΤΟΙΣ

ΕΘΝΙΚΟΝ - ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ

Α'. Δαπανηθέντα (1 'Ιανουαρίου - 31 Δεκεμβρίου 1935).		Δραχ.	Λ.	
Είς 10425 Φωτ. Δελτ. Μουσείου 'Εθνικοῦ		18783	—	
» 10517 » » » 'Ακροπόλεως		19586	50	
» 1975 » » » 'Ελευσίνος		3591	25	
» 1595 » » » Δαφνίου		2883	75	
» 1272 Φωτογραφίας Νο 1		6360	—	
» 568 » Νο 2		5112	—	
» 100 » » 3 Καρτονέ		1100	—	
» 210 Album 'Αθηνῶν		6300	—	
» 19 Σμικρύνσεις ἀναγλύφων Μουσείων		475	—	
» 'Ανάλυφα δελτάρια Νο 1-2-3		13310	50	
» 88 Φωτοτυπίας Ζωγράφου		1320	—	
» 9 Album 'Ιαπωνέζικα Νο 1-2-3		960	—	
» 23 Φωτογρ. Πλάκας 'Ακροπόλεως		900	—	
» 15845 Φωτ. Δελ. — 'Εκτυπωτικά τίτλων		3169	—	
» Διάφορα ἔξοδα — (Βιβλίον Καθολικοῦ)		1900	—	85751.—
Κέρδος καθαρὸν — Πρὸς ἐξίσωσιν				49429.—
Διανομή τοῦ κέρδους 49429 δραχμῶν δυνάμει τοῦ Νόμου 4823.				
'Υπὲρ τῶν Μουσείων 50% Δρχ. 24557.40				
» τῆς 'Αρχ. 'Εταιρ. 40% » 19771.60				
» τῶν Φυλάκ. τῶν Μ. 10% : 5100.—				
Σύνολον				135180.—

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

- ΛΕΥΚΩΜΑΤΩΝ - ΦΩΤΟΤΥΠΙΩΝ ΚΛΠ.

ΜΟΥΣΕΙΟΙΣ

- ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ - ΒΟΛΟΥ - Μ. ΔΑΦΝΙΟΥ

Β'. Εισπραχθέντα (1 'Ιαν. - 31 Δ/βρίου 1935).		Δραχ.	Λ.	
@ 4.—	Ἀπὸ 10.177 Φωτ. Δελ. Μουσ. Ἑθνικοῦ	40708	—	
» 8.—	» 623 Φωτογραφ. Νο 1	4984	—	
» 15.—	» 425 » Νο 2	6375	—	
» 25.—	» 34 Φωτοτυπίας Ζωγράφου	850	—	
» 6.—	» 216 Δελτ. Ἀνάγλυφα Νο 2	2160	—	
» 31.15	» 2 » Κορνιζαρισμένα	90	—	
	14 Σμικρύνσεις Ἀνάγλ. Μ.	490	—	
» 50.—	» 39 Album Ἀθηνῶν	1950	—	
» 3.—	» 128 Φωτοτυπικά Δελτ. «Boissonas»	384	—	57991.—
» 4.—	» 6984 Φωτ. Δελ. Μουσ. Ἀκροπόλεως	27936	—	
» 8.—	» 791 Φωτογραφ. Νο 1	6328	—	
» 15.—	» 29 » Νο 2	435	—	
» 30.—	» 54 Φωτοτυπίας Ζωγράφου	1620	—	
» 6.—	» 29 Δελτ. Ἀνάγλυφα Νο 1	174	—	
» 10.—	» 975 » » 2	9750	—	
» 15.—	» 3 » » 3	45	—	
» 50.—	» 183 Album Ἀθηνῶν	9150	—	
» 3.—	» 103 Φωτ. Δελτ. «Boissonas»	309	—	
» 15.—	» 48 Ἀνάγλυφα Κορνιζαρισμένα	1815	—	57562.—
» 4.—	» 749 Φωτ. Δελτ. Μουσ. Βυζαντινοῦ	2996	—	
» 15.—	» 27 Φωτογραφ. Νο 1 καὶ 17 Νο 2	471	—	3467.—
» 4.—	» 2729 Φωτ. Δελ. Μουσ. Ἐλευσίνος	10916	—	
» 4.—	» 32 Φωτογραφ. Νο 1	256	—	11172.—
» 8.—	» 1026 Φωτ. Δελτ. + 69 Φ. Νο 1 Μουσ. Δαφν.	4656	—	4656.—
» 1.—	» 83 Φωτ. Δελ. Μουσ. Βόλου	332	—	332.—
Σύνολον				135180.—

Ἀθῆναι τῇ 31-12-1935.

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Γραφείου

Μ. Ι. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΠΟΘΗΚΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΔΕΛΤΑΡΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935
ΕΝ ΤΟΙΣ ΜΟΥΣΕΙΟΙΣ ΚΑΙ ΤΩ ΓΡΑΦΕΙΩ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ημερομηνία προμηθείας	Φωτογρ. δελτάρια						Φωτογραφίαι				Διάφορα				Δελτ. ανάγλυφ.		Κορνιζ.	
	M. Έθν.	M. Άκρ.	M. Βυζ.	M. Έλκευ	M. Βολ.	M. Δαρν.	Boissinas	No 1	No 2	No 3	Φωτ. Κρατ.	Album Αθ.	Album Πύλη	Αλβαν. Ιατρ.	Φωτ. Πλάκες	Σταθ. αντανάκλαση	No 1	No 2
Υπόλοιπα τῇ 31/12/1934	10414	6259	3207	817	190	1855	291	1402	396	6		21	—	—	—	—	—	—
Προμήθεια 1935 . . .	10425	10547	—	1975	—	1595	—	1272	568	—	100	210	3	3	3	23	19	10
Σύνολον	20839	16806	3207	2792	190	3450	291	2674	963	6	100	231	3	3	3	417	19	
Πωληθέντα	10177	6984	749	2729	83	1026	231	1542	471	—	—	222	—	—	—	14		
Υπόλοιπα τῇ 31/12/1935	10662	9822	2458	63	107	2424	60	1132	492	6	100	9	3	3	3	417	5	
Ἐκ τῶν ὡς ἄνω ὑπολοίπων																		
α') ἐν τῇ ἀποθ. τοῦ Γραφ.	4819	5365	1008	—	12	2207	—	378	85	1	100	—	3	3	3	417	—	
β') ἐν τοῖς Μουσείοις . .	5843	4457	1450	478	95	217	93	754	407	5	—	9	—	—	—	5		
	10662	9822	2458	478	107	2424	93	1132	492	6	100	9	3	3	3	417	5	

Ἀθῆναι τῇ 31 Δεκεμβρίου 1935.

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Γραφείου
Μ. Ι. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 - 1936)

Δραχμαὶ

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς* 1837-1934/35 (ΑΕ 1-72: πρβλ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδω>), Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον.
(Περίοδος Α'): τόμος 1-16 (1837-1860).
1-7 (1837-1843): τεύχη α' - ιβ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεύχος ιϛ' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ' - κθ' 8-16 (1852-1860): τεύχη λ' - νέ' πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ', ἕκαστον τεύχος 45.—
Περίοδος Β': τόμος 17-21 (1862-1874).
17 (1862): τεύχη α'-ιβ' (τὰ τεύχη θ'-ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεύχος. 45.—
18 (1869): τεύχος ιγ' 19 (1870): τεύχος ιδ' 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιϛ' (τὸ ιϛ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874): τεύχος ιζ'. ἕκαστον τεύχος . . . 45.—
Περίοδος Γ': τόμος 22-62 (1883-1923).
22-62 (1883-1923): εἰς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος· ἕκαστος τόμος. 500.—
Περίοδος Δ': τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).
63-73 (1924-1934/35): 1924, 1925-1926 (εἰς ἓνα τόμον), 1927-1928 (εἰς ἓνα τόμον). 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934-1935 (εἰς ἓνα τόμον) εἰς τόμος κατ' ἔτος μετὰ μονοστήλου κειμένων ἕκαστος τόμος 500.—
2. *Ἐνρετίριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου*· τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 550. 1902 80.—
3. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας* 1837-1935 (ΠΑΕ 1-90: πρβλ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).
(Περίοδος Α'): τόμος 1-13 (1837-1848/9).
1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α'—Γ' συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
4 (1839/40): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
5 (1840/41) Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται). —
6 (1841/42): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφει: Γ') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842 50.—
7-11 (1842/43-1846/47): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως. —

- 1-11 (1837-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' — ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἐκδοσις 2α.) Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) — Δραχμαὶ
- 12 (1847/8): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848 50.—
- 13 (1848/9): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 50.—
- (Περίοδος Β'): τόμος 14-25 (1858/9-1869/70).
- 14 (1858/9:.) Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859 50.—
- 15-25 (1859/60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864). 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον. ἕκαστον τεῦχος 50.—
- (Περίοδος Γ'): τόμος 26 κέ. (1870/71 κέ.).
- 26-74 (1870/71-1919): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ.—1897, 1898 κέ.—1909 (δὲν πωλοῦνται), 1910 κέ.—1915, 1916/9 (εἰς ἓνα τόμον). Σχῆμα 8ον. ἕκαστος τόμος 80.—
- 75-90 (1920-1935): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4 (εἰς ἓνα τόμον), 1925/6 (εἰς ἓνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933 καὶ 1934. 1935 Σχῆμα 8ον. ἕκαστος τόμος 80.—
- 3Α. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). —
4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον 50.—
5. Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθεῖου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθεῖου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 21, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται). —
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 50.—
- 6Α. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασιλεῖον ἀρχῶν καὶ τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον σελίδες 43. 1872 —

7. **Εὐθύμιος Καστόρχης**· Ἱστορικὴ ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευταῖος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879 45
- 7A. Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. Τεύχος 2ον, σχῆμα 8ον, σελίδες 126, 1906. (Δὲν πωλοῦνται) —
8. **H. G. Lolling**· Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος· Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεύχος α': Ἀρχαῖαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899 180.—
9. **Π. Καββαδίας**· Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) —
10. **Π. Καββαδίας**· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 45.—
- 10A. <Βαλέριος Στάης>· Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (ἐκ τῆς ΑΕ 1902, στήλη 145-173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11 75.—
11. *Comptes rendus du congrès international d'archéologie, Ière session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 90.—
12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος· Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Δεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 400.—
13. **P. Cavvadias + G. Kawerau**· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. — **Π. Καββαδίας + Γ. Καβερᾶν**· Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7 600.—
14. **Χρῆστος Τσουντας**· Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλον. Σχῆμα 4ον, στήλαι ιF' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 600.—
15. **Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου**· Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 150.—
16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**· Κατάλογος τοῦ μουσείου Λυκοσοῦρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 60.—
- 6A. <Βασίλειος Δεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος ἀναγραφὴ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —
- 16B. <Βασίλειος Δεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —
17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 60.—
18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας**· Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 15.—
19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· Τοπογραφία τῶν Δελφῶν· τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917 50.—
20. **Βαλέριος Στάης**· Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 50.—

21. **Georgius P. Oeconomus** *De profusionum receptaculis sepulchralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 Δραχμαὶ 60.—
22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος** Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικῇ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923 80.—
23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος** Γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος—Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοὶ 10. 1928 1200.—
24. **Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς** Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928 225.—
25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος** Ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440-1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κΓ' + 257, πίνακες 5. 1930 250.—
26. **Ἰωσήφ Χατζιδάκης** Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 60.—
- 26 Α. **Γ. Σωτηρίου** Χριστιανικαὶ Θῆβαι. (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σ. 256, εἰκ. 270 πίν. 5. 1931 500.—

Νέα σειρά ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸν τίτλον:
Ἀρχαῖοι τόποι καὶ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος.

- Ἀριθ. 1. **Α. Δ. Κεραμόπουλος**: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν σελ. 144 εἰκ. 100 Χάρται 3 Σχῆμα 16ον 1935 65.—
- Ἀριθ. 2. **Κ. Κουρουνιώτης**: Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος Ἀγγλιστί, σελ. 124 εἰκ. 17. Χάρτης 1. Σχῆμα 16ον 1936. 60.—

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1. **Βασιλείου Λεονάρδου**: Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 Δραχμαὶ 100.—
2. **Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλου**: Θηβαϊκὰ (= Ἀρχαιολογ. Δελτίον 1917). Σχῆμα 4ον, σελίδες 503, εἰκόνες 212, πίνακες 1 λίραι ἀγγλ. 6.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Πανεπιστημίου 20). Περὶ δὲ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (90ος) τόμος τῇ 30ῇ Δεκεμβρίου 1936.